

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ ve KÜLTÜRLERİ ANABİLİM DALI
LATİN DİLİ ve EDEBİYATI BİLİM DALI

ESKİ ROMA YAZININDA *SATİR* TÜRÜ VE KADIN

Doktora Tezi

Hazırlayan
Sema SANDALCI
9311246

792389

Danışman : Doç. Dr. Bedia DEMİRİŞ

İSTANBUL

1999

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	III
KISALTMALAR	IV
KAYNAKÇA	VI
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

Roma Yazınında *Satura* ..

<i>Satura</i> Kelimesinin Kökeni ve Edebi Gelişimi	7
--	---

II. BÖLÜM

Satura Yazarları ve Kadın

1. Gaius Ennius Lucilius	29
a) Hayatı ve Kişiliği	29
b) <i>Satura</i> Yazım Tarzı ve Eserinin İçeriği	34
c) Lucilius'un <i>Satura</i> 'larında Kadın	40
2. Marcus Terentius Varro	48
a) Hayatı ve Kişiliği	48
b) <i>Satura</i> Yazım Tarzı ve Eserinin İçeriği	54
c) Varro'nun <i>Satura</i> 'larında Kadın	55
3. Quintus Horatius Flaccus	64
a) Hayatı ve Kişiliği	64
b) <i>Satura</i> Yazım Tarzı ve Eserinin İçeriği	75
c) Horatius'un <i>Satura</i> 'larında Kadın	79

4. Aules (Aulus) Persius Flaccus	91
a) Hayatı ve Kişiliği	91
b) <i>Satura</i> Yazım Tarzı ve Eserinin İçeriği	94
c) Persius'un <i>Satura</i> 'larında Kadın	99
5. Decimus Iunius Iuvenalis	102
a) Hayatı ve Kişiliği	102
b) <i>Satura</i> Yazım Tarzı ve Eserinin İçeriği	110
c) Iuvenalis'in <i>Satura</i> 'larında Kadın	115
6. Gaius Petronius Arbiter	136
a) Hayatı ve Kişiliği	136
b) <i>Satura</i> Yazım Tarzı ve Eserinin İçeriği	141
c) Petronius'un <i>Satura</i> 'larında Kadın	155
DEĞERLENDİRME ve SONUÇ	164

ÖNSÖZ

Eski Roma Yazınında *Satir* Türü ve Kadın başlıklı bu çalışmanın amacı, yazınsal bir tür olan *Satir*'in gelişimini ve bu türde eser veren yazarların görüşlerinden yola çıkarak eski Roma kadınının toplumdaki yerini ve durumunu belirlemek, kadına bakış açısını ortaya koymaktır. Bu amaca yardımcı olması açısından, ele alacağımız her bir yazarın kişiliği, dönemi ve yazınsal yönü üzerine de bilgi vermeye çalışıldı. Bu konu, *satir* yazarlarının, kendi dönemlerindeki çeşitli konuları aksayan yönleriyle alay ve eleştiri niteliğinde işlemiş ve yazılarına kadın konusunu da katmış olmaları nedeniyle dikkatimizi çekmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında Danışmanlık görevini üstlenen, teşvik ve yardımlarda bulunan sayın Doç. Dr. Bedia DEMİRİŞ'e, kaynakça edinmemde gösterdiği yardımseverlikten dolayı sayın Araş. Göv. Evren EREM'e, ayrıca modern kaynakların çevrilmesinde yardımcı olan sayın Aygün MANDIRALIOĞLU'na, sayın Gülgün MANDIRALIOĞLU'na, sayın Ayşın ÖZÜGÜL'e ve sayın Eser SUNTER'e teşekkür ederim.

KISALTMALAR

1. Kaynakçada Geçen Süreli Yayınlarla İlgili Kısaltmalar

(Yabancı dillerdeki süreli yayınlarla ilgili kısaltmalar için *L' Année Philologique* (Les Belles Lettres, Paris) esas alınmıştır)

AJA	<i>American Journal of Archaeology</i> . Archaeol. Inst. Of America. New York.
AJPh	<i>American Journal of Philology</i> . The Johns Hopkins Press. Baltimore.
Anc Soc	<i>Ancient Society</i> . Katholieke Universiteit [Leunen], Leuven.
Arethusa	<i>Arethusa</i> : a journal of the wellsprings of Western man. State University of New York, Buffalo.
Die Antike	<i>Die Antike</i> . Zeitschrift für Kunst und Kultur des Klassischen Altertums. Berlin / Leipzig.
CB	<i>The Classical Bulletin</i> . Dept. of Classical Languages at Saint Louis University, Saint Louis, Mo.
CJ	<i>The Classical Journal</i> . Uni. Of Georgia, Athens, Ga.
CIL	<i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> .
CPh	<i>Classical Philology</i> . University of Chicago Press, Chicago, Ill.
CQ	<i>Classical Quarterly</i> . Oxford University Press, Oxford.
CR	<i>Classical Review</i> . Oxford University Press, Oxford.
G&R	<i>Greece and Rome</i> . Clarendon Press, Oxford.
Gymnasium	<i>Gymnasium</i> : Zeitschrift für Kultur der Antike und humanistische Bildung. Winter, Heidelberg.
Hermes	<i>Hermes</i> : Zeitschrift für klassische Philologie. Steiner, Wiesbaden.
Historia	<i>Historia</i> : Zeitschrift für Alte Geschichte. Steiner, Wiesbaden.
JHS	<i>Journal of Hellenic Studies</i> . Soc. For the Promotion of Hellenic Studies, London.
JRS	<i>Journal of Roman Studies</i> . Soc. For the Promotion of Roman Studies. London.
Klio	<i>Klio</i> : Beiträge zur alten Geschichte. Akademie Verlag. Berlin.

Ktema	<i>Ktema</i> : civilisations de l'Orient, de la Grece et de Rome antiques. Centre de Rech. Sur le Proche-Orient et la Grece antique et Groupe de recherche d'histoire romaine, Strasbourg.
Latomus	<i>Latomus</i> : revue d'etudes latines. Soc. Latomus, Bruxelles.
Mnemosyne	<i>Mnemosyne</i> : bibliotheca classica Batava. Brill, Leiden.
Partner PCPhS	<i>Partner</i> . Aylık Cinsel Sağlık Dergisi, İstanbul. <i>Proceedings of the Cambridge Philological Society</i> , Cambridge.
Philologus	<i>Philologus</i> : Zeitschrift für klassische Philologie. Akademie Verlag, Berlin.
Phoenix	<i>The Phoenix</i> : the journal of the Classical Association of Canada. University of Toronto Press, Toronto.
Ramus	<i>Ramus</i> : critical studies in Greek and Latin Literature. Monash University, Clayton, Victoria (Australia)
RE	A. Pauly and G. Wissowa (edited) <i>Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft</i> , Stuttgart, 1921.
REL	<i>Revue d'etudes latines</i> . Les Belles Lettres. Paris.
RMfP	<i>Rheinisches Museum für Philologie</i> .
SO	<i>Symbolae Osloenses</i> . Universitetsforlaget, Oslo.
Tyche	<i>Tyche</i> : Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik. Holzhausen, Wien.
WS	<i>Wiener Studien</i> . Zeitschrift für klassische Philologie und Patristik. Verl. Der Österr. Akad. Der Wissenschaften, Wien.

2. Genel Kısaltmalar

Bkz ve bkz.	<i>bakınız</i>
C.	<i>Cilt</i>
edit.	<i>kitabı yayına hazırlayan</i>
Krş ve krş.	<i>karşılaştırmız</i>
res.	<i>resim</i>
s.	<i>sayfa</i>
süt.	<i>sütun</i>
y.a.g.y.	<i>yukarıda adı geçen yazar</i>
yuk.	<i>yukarıya</i>

KAYNAKÇA

1. Antik Kaynaklar

(Burada geçen yazar ve eser kısaltmaları için LEWIS and SHORT'un *A Latin Dictionary* (Oxford 1993) ve LIDDELL-SCOTT'un *A Greek-English Lexicon*, (Oxford 1996) adlı sözlükleri esas alınmıştır)

- Ar. Eq. Aristophanes, *Equites*,
B. B. Rogers, *The Acharnians, The Clouds, The Knights, The Wasps*, (LCL) London 1927.
- Arat. Aratus,
G. R. Mair, *Aratus*, (LCL) London 1955.
- Arist. Po. Aristoteles, *Poetica*,
W. Hamilton Fyfe, *Poetics*, (LCL) London 1927.
- Cat. C. Valerius Catullus,
F. W. Cornish, J. P. Postgate, J. W. Mackail,
Catullus-Tibullus-Pervigilium Veneris, (Resived by G. P. Goold) (LCL), London 1995.
G. Varinlioğlu, *Catullus Şiirler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978.
- Caes. B.C. Caius Julius Caesar, *Bellum Civile*,
G. Peskett, *The Civil Wars*, (LCL) London 1921.
- Cic. M. Tullius Cicero,
Acad. Academicae Quaestiones
H. Rackham, *De Natura Deorum and Academica*, (LCL) London 1979.
Cael. Oratio pro M. Caelio
R. Gardner, *Cicero The Speeches Pro Caelio, De Provinciis Consularibus, Pro Balbo*, (LCL) London 1958.
De Or. De Oratore. E.W. Sutton-H. Rackham, *Cicero De Oratore*, (LCL) London 1959.
Dom. Oratio de Domo sua
N. H. Watts, *Cicero pro Arhia, Post Reditum, De Domo, Pro Plancio*, (LCL) London 1935.

- Font. Oratio pro M. Fonteio**
N. H. Watts, **Pro Milone, in Pisonem, Pro Scauro, Pro Fonteio, Pro Rabino, Pro Marcello, Pro Ligario, Pro Deiotaro**, (LCL) London 1931.
- Mur. Oratio Pro Murena**
Louis E. Lord, **In Catilinam I-IV-Pro Murena-Pro Sulla-Pro Flacco**, (LCL) London 1937.
- Phil. Orationes Philippicae**
C. A. Walter, **Cicero Philippics**, (LCL) London 1957.
- Rep. De Re Publica** C. W. Keyes, **De Re Publica-De Legibus**, (LCL) London 1966.
- Cod.Theo.** **Codex Theodosianus**,
Theodor Mommsen, **Codex Theodosianus**,
(Hazırlayan: P. Kruegeri) Berloni 1905.
- D.C.** Dio Cassius,
E. Carry, **Dio's Roman History**, Cilt VI (LCL)
London 1980.
E. Carry, **Dio's Roman History**, Cilt VII (LCL)
London 1981.
- D.H.** Dionysius Halicarnassensis, **Antiquitates Romanae**,
E. Cary, **Dionysius of Halicarnassus Roman Antiquities**, Cilt I (LCL) London 1937.
- Dig.** **Digesta**. (Corpus Iuris, Tusculum, 1960).
- Gell.** Aulus Gellius,
J. C. Rolfe, **The Attic Nights of Aulus Gellius**, Cilt I (LCL), London 1961.
J. C. Rolfe, **The Attic Nights of Aulus Gellius**, Cilt II (LCL), London 1960.
J. C. Rolfe, **The Attic Nights of Aulus Gellius**, Cilt III (LCL), London 1961.
- Hes.** Hesiodos,
Op. Opera et Dies
Th. Theogonia Panagis Lekaças, **Esiodos Erga Ke İmerez-Theogonia- Aspis Herakleus- İoie**, Vivliothiki Arheon Singrafeon, Atina 1941.

- Hom. **III. *Illyada*** Homeros,
N. Kazancakis-I. Th. Kakridis, **Omirou Iliada**,
Atina 1997.
- Od. *Odyssea*** N. Kazancakis-I. Th. Kakridis, **Omirou Odyssea**,
Atina 1997.
- Hor. **Car. *Carmen*** Quintus Horatius Flaccus,
C. E. Bennett, **Horace Odes And Epodes**, (LCL)
London 1995.
- Sat. *Saturae*** H. R. Fairclough, **Horace Satires Epistoles Ars**
Ep. *Epistulae* **Poetica**, (LCL) London 1991.
Y.K. Karaosmanoğlu, **Horatius Ode'ler-Epod'lar-**
Hicviyeler- Nameler, Devlet Matbaası, İstanbul
1931.
T. Uzel, **Q. Horatius Flaccus İambus'lar, Lirik**
Şiirler, Satura'lar, Mektuplar, Türk Tarih
Kurumu, Ankara 1994.
- Iust.Inst. **Iustiniani Institutiones**,
Ziya Umrur, **Iustinianus Instituones**, İstanbul
Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul
1968.
- Iuv. Decimus Iunius Iuvenalis,
G. G. Ramsay, **Juvenal And Persius**, (LCL)
London 1996.
- Lucil. C. Ennius Lucilius,
E. H. Warmington, **Remains Of Old Latin (Lucili-**
us-Duodecim Tabularum), Cilt III (LCL) London
1993.
- Liv. Titus Livius,
B. O. Foster, **Livy**, Cilt I, (LCL) London 1961.
B. O. Foster, **Livy**, Cilt III, (LCL) London 1960.
B. O. Foster, **Livy**, Cilt IV (LCL) London 1963.
P. G. Moore, **Livy**, Cilt VII, (LCL) London 1963.
E. T. Sage, **Livy**, Cilt IX, (LCL) London 1961.
- Mart. M. Valerius Martialis,
D. R. Shackleton Bailey, **Martial Epigrams**, Cilt I-
III (LCL) London 1993.

- Ov. P. Ovidius Naso,
A.A. *Ars Amatoria* J. H. Mozley, **Ovid The Art of Love and Other Poems**, (LCL) London 1962.
Pont. *Ex Ponto* A. L. Wheeler, **Ovid Tristia-Ex Ponto**, (LCL) London 1959.
Met. *Metamorphoses* Franf Justus Miller, **Ovid Metamorphoses**, Cilt I, (LCL) London 1960.
- Pers. Aulus Flaccus Persius,
G. G. Ramsay, **Juvenal And Persius**, (LCL) London 1996.
- Petr. Petronius Arbiter,
E. H. Warmington, **Petronius And Seneca Apocolocyntosis**, (Transleted: Michael Heseltine and W. H. D. Rouse), (LCL) London 1987 .
H. Tuğanay, **Petronius Arbiter Satirikon**, İstanbul 1969.
- Plaut. T. Maccius Plautus,
Amph. *Amphiyruo* Paul Nixon, **Amphitryon**, (LCL), London 1997.
Nurullah Ataç, **Amphityon**, MEB, İstanbul 1958.
Cas. *Casina* P. Nixon, **Casina**, (LCL), London 1988.
N. Ataç, **Casina**, MEB, (2. baskı) İstanbul 1965.
Curc. *Curculio* P. Nixon, **Curculio**, (LCL), London 1988.
N. Ataç, **Buğday Kurdu**, MEB, İstanbul 1964.
Epid. *Epidicus* P. Nixon, **Epidicus**, (LCL), London 1988.
N. Ataç, **Epidicus**, MEB, İstanbul 1947.
Men. *Menaechmi* P. Nixon, **The Two Menaechmuses**, (LCL), London 1988.
N. Ataç, **İkizler**, MEB, (2. baskı) İstanbul 1965.
Merc. *Mercator* P. Nixon, **The Mercant**, (LCL), London 1995.
N. Ataç, **Tecimen**, MEB, İstanbul 1946.
Most. *Mostellaria* P. Nixon, **The Haunted House**, (LCL), London 1995.
N. Ataç, **Hortlak**, MEB, (3. baskı) İstanbul 1990.
Poen. *Poemulus* P. Nixon, **The Carthaginian**, (LCL), London 1996.
N. Ataç, **Kartacalı**, MEB, İstanbul 1948.
Rud. *Rudens* P. Nixon, **The Rope**, (LCL), London 1996.
N. Ataç, **Urgan**, MEB, (2. baskı) İstanbul 1965.
Trin. *Trinummus* P. Nixon, **Three Bob Day**, (LCL), London 1984.
N. Ataç, **Üç Kişilik Akçe**, MEB, İstanbul 1947.

- Plin. H.N. C. Plinius Secundus, **Historia Naturalis**.
H. Rackham, **Pliny Natural History**, Cilt II (LCL),
London 1947.
H. Rackham, **Pliny Natural History**, Cilt IV
(LCL), London 1960.
W. H. S. Jones, **Pliny Natural History**, Cilt VII
(LCL), London 1966.
W. H. S. Jones, **Pliny Natural History**, Cilt VIII
(LCL), London 1975.
H. Rackham, **Pliny Natural History**, Cilt IX
(LCL), London 1961.
D. E. Elchholz, **Pliny Natural History**, (LCL)
London 1971.
- Plin. Ep. C. Plinius Caecilius Secundus, **Epistulae**,
E. Cary, **Pliny Letters**, Cilt I, (LCL) London 1961.
E. Cary, **Pliny Letters**, Cilt II, (LCL) London 1963.
- Plu. Mor. Plutarkhus, **Moralia**.
F. C. Babbitt, **Plutarch's Moralia**, Cilt I (LCL)
London 1960.
W. C. Helmbold, **Plutarch's Moralia**, Cilt VI
(LCL) London 1962.
Caes.	<i>Caesar</i>	
Num.	<i>Numa</i>	
Rom.	<i>Romulus</i>	
Sull.	<i>Sulla</i>	
T.G.	<i>Tiberius Gracchus</i>	
- Bernadotte Perrin, **Plutarch's Lives Theseus and
Romulus, Lucurgus and Numa, Solon and
Publicola**, Cilt I, (LCL) London 1959.
Bernadotte Perrin, **Plutarch's Lives Alcibiades
and Coriolanus, Lysander and Sulla**, Cilt IV
(LCL) London 1954.
Bernadotte Perrin, **Plutarch's Lives Demosthenes
and Cicero, Alexander and Caesar**, Cilt VII,
(LCL) London 1958.
- Prop. Sex. Aurelius Propertius,
H. E. Butter, **Propertius**, (LCL) London 1952.

- Quint. **Inst.** M. T. Quintilianus, **Institutiones Oratoriae**.
H. E. Butter, **Institutiones Oratoriae**, Cilt I (LCL),
London 1920.
H. E. Butter, **Institutiones Oratoriae**, Cilt III
(LCL), London 1921.
H. E. Butter, **Institutiones Oratoriae**, Cilt IV
(LCL), London 1922.
- Sall. **Jug.** C. Sallustius Crispus, **Jugurtha**.
J. C. Rolfe, **The War With Jugurtha**, (LCL)
London 1920.
- Sen.
Ben. *De Beneficiis* L. Annaeus Seneca,
John W. Basore, **Seneca Moral Essays**, (LCL)
London 1958.
Ep. *Epistulae* R. M. Gummere, **Seneca Epistulae Morales**, (LCL)
Cilt I London 1961.
- Sid. **Carm.** Apollinaris Sidonius, **Carmina**,
W. B. Anderson, **Poems and Letters**, (LCL)
London 1936.
- Stat.
Silv. P. Papinius Statius,
J. H. Mozley, **Silvae - Thebaid I-IV**, Cilt I (LCL),
London 1928.
Theb. J. H. Mozley, **Thebaid V-XII**, Cilt II (LCL),
London 1928.
- Suet. **Aug.** *Octavius Augustus Caesar*
Calig. *Caius Caligula*
Claud. *Claudius*
Gram. *De Grammaticis*
Ner. *Nero*
Oth. *Otho*
Poet. *De Petis*
Vesp. *Vespasianus* John C. Rolfe, **Suetonius**, Cilt I (LCL) London
1998.
John C. Rolfe, **Suetonius**, Cilt II (LCL)
London 1997.
- Tac. **Ann.** Tacitus, **Annales**,
Clifford H. Moore-John Jackson, **Tacitus Histories**
IV-V- Annals I-III, (LCL) London 1992.
John Jackson, **Tacitus Annals XII-XVI**, (LCL)
London 1994.

- Ter. **And. *Andria*** Publilius Terentius Afer,
John Sargeaunt, **The Lady of Andros**, (LCL)
London 1994.
N. Ataç, **Andros Güzeli**, MEB, (2. baskı) İstanbul
1965.
- Eun. *Eumuchus*** J. Sargeaunt, **The Eunuch**, (LCL) London 1994.
N. Ataç, **Hadım**, MEB, (2. baskı) İstanbul 1964.
- Heaut. *Heautontimorumenos***
J. Sargeaunt, **The Self-Tormentor**, (LCL), London
1994.
N. Ataç, **Özünün Celladı**, MEB, İstanbul 1946.
- Hec. *Hecyra*** J. Sargeaunt, **The Mother -In-Law**, (LCL), London
1995.
N. Ataç, **Kaynana**, MEB, İstanbul 1946.
- Phorm. *Phormio*** J. Sargeaunt, **Phormio**, (LCL), London 1995.
N. Ataç, **Formio**, MEB, İstanbul 1946.
- Varr. **(Sat. *M. Saturae*)** Marcus Terentius Varro,
A.Riese, **M. Terenti Varronis Saturarum Menip-
pearum Reliquiae**, Leipzig 1865.
- R.R.** W. D. Hooper-H. B. Ash, **Cato and Varro De Re
Rustica**, (LCL) London 1934.
- Verg. **Geor.** P. Vergilius Maro, **Georgica**,
H. R. Fairclough, **Georgics**, (LCL) London 1935.
- V.M. Valerius Maximus,
Pierre Constant, **Valere Maxime Actions et
Paroles Memorables**, Cilt I ve II, Librairie Garnier
Freres, Paris.

2. Modern Kaynaklar

- ALBRECHT
1997 Michael Albrecht,
**A History of Roman Literature from Livius
Andronicus to Boethius**, (Transled by R. Caston
and Francis R. Schwartz) Cilt I ve II, Leiden - New
York - Köln, 1997.
- ALY
1921 Wolfgang Aly,
"Satyrspiel," **RE** Band II A,1 (1921): süt. 235-247.
- ARJAVA
1998 Antti Arjava,
"Paternal Power in Late Antiquity," **JRS** 58 (1998):
147-165.

- 1996 **Women and Law in Late Antiquity**, Oxford University Press, New York 1996.
- ARTHUR
1984 Marilyn B. Arthur,
"Early Greece: The Origins of the Western Attitude
Toward Women," *bkz. J. Peradotto, and J. P. Sullivan*, 1984.
- ASRBURY
1977 Raymond Asrbury,
"Varroniana" **RMfP** 120 (1977): 173-181.
- ATALAY
1986 Besim Atalay,
(Kargarli Mahmut'un) **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi**, Cilt III, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1986.
- AYTAÇ
1980 Kemal Aytaç,
Avrupa Eğitim Tarihi, Dil ve Tarih-
Coğrafya Fakültesi Basımevi, (2. baskı; ilk baskı
1972), Ankara 1980.
- BALDWIN
1979 Baryy Baldwin,
"Possible Horatian Echoes in Tacitus," **WS** 13
(1979): 144-150.
- 1970 "Horace On Sex," **AJPh** 91 (1970): 460-465.
- BALSDON
1974 J. P. V. D. Balsdon,
Roman Women their History and Habits, (4.
baskı; ilk baskı 1962) London 1974.
- BANNON
1993 C. J. Bannon,
"Erotic Brambles and the Text of Horace Carmen 1.
23. 5-6," **CPh** 88 (1993): 220-222.
- BARR
1970 William Barr,
"Horace, Sermones I. X. 64-67," **RMfP** 113 (1970):
204-211.
- 1965 "Lucilius and Accius," **RMfP** 108 (1965): 101-103.
- BAŞMAN
1987 Yüksel Başman,
Roma Hukukunda Kadının Hak ve Fiil Ehliyeti,
İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Hukuk Fakültesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans
Tezi, 1987.

- BAUMAN
1994
A. Richard Bauman,
Women and Politics in Ancient Rome, (2. baskı;
ilk baskı 1992), London and New York 1994.
- BAYPINAR
1979
Yüksel Baypınar,
“Hiciv Kavramı Üzerine Bir İnceleme,” **Ankara
Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Dergisi**, Cilt XXIX, Sayı 1-4 (1979): 31-37.
- BEACHAM
1995
Richard C. Beacham,
The Roman Theatre and its Audience, (2. baskı;
ilk baskı 1991) London 1995.
- BEARD
1997
Marry Beard,
“Re-reading (Vestal) Virginité,” *bkz. R. Hawley
and B. Levick, 1997.*
- 1980
“The Sexual Status of Vestal Virgins,” **JRS** 70
(1980): 12-27.
- BENEDIKTSON
1995
D. Thomas Benediktson,
“Manum de Tabula: Petronius Satyricon 76, 9,”
CPh 90 (1995): 343-345.
- BENNETT
1995
C. E. Bennett,
bkz. Antik Kaynaklar (Horatius)
- BEST
1970
Edward E. Jr Best,
“Cicero, Livy and Educated Roman Women,” **CJ**
65 (1970): 199-204.
- 1969
“Martial’s Readers in the Roman World,” **CJ** 64
(1969): 208-212.
- BLANCK
1996
Horst Blanck,
Eski Yunan ve Roma’da Yaşam, (çev. İslam
Tanrıktut, 1999), Arion Yayınevi, İstanbul 1999.
- BLOCK
1980
Elizabeth Block,
“Failure to Thrive: The Theme of Parents and
Children in the Aeneid, and its Iliadic Models,”
Ramus 9 (1980): 128-149.
- BLOIS-SPEK
1997
L. Blois-R. J. Spek,
An Introduction to the Ancient World, London
and New York, 1997.

- BOARDMAN-
GRIFFIN-MURRAY
1991 John Boardman, Jasper Griffin and Oswyn Murray,
(edit.)
History of the Roman World, (3. baskı; ilk baskı
1986) Oxford University Press - New York 1991.
- BOUVRIE
1984 Synnove Bouvrie,
"Augustus' Legislation on Morals-Which Morals
and What Aims?" **SO** 59 (1984): 93-113.
- BRAUND
1997 Susanna H. Braund,
"A Woman's Voice? –Laronia's Role in Juvenal
Satire 2," *bkz. R. Hawley-B. Levick* 1997.
- 1996 **The Roman Satirists and their Masks**, London
1996.
- 1992 "Juvenal-Misogynist or Misogamist?" **JRS** 82
(1992): 71-86.
- BRADLEY
1996 K. R. Bradley,
"Remarriage and the Structure of the Upper- Class
Roman Family," *bkz. B. Rawson*. 1996.
- BRIQUEL
1992 Dominique Briquel,
"Les Femmes Gladiateurs: Examen du Dossier,"
Ktema 17 (1992): 47-53.
- BROWN
1991 P. G. Mc. C. Brown,
"The First Roman Literature," *bkz. J. Boardman, J.
Griffin and O. Murray* 1991.
- BUCHHEIT
1968 Vinzenz Buchheit,
"Homerparodie und Literarkritik in Horazens
Satiren I, 7 und I, 9," **Gymnasium** 75 (1968): 519-
553.
- BURANELLI
1992 Francesco Buranelli,
The Etruscans Legacy of a Latin Civilization,
(Translated by Nancy Thomson), Memphis,
Tennessee 1992.
- BUREN-KENNEDY
1919 A. W. Buren-R. M. Kennedy,
"Varro's Aviary at Casinum," **JRS** 9 (1919): 59-66.
- BURGE
1966 E. L. Burge,
"Juvenal 3. 90-91," **CPh** 61 (1966): 111.

- BUSHALA
1971 Eugene W Bushala,
"The Motif of Sexual Choice in Horace, Satires 1,
2," **CJ** 66 (1971): 312-315.
- CABE
1987 Kevin Mc. Cabe,
"Was Iuvenal a Structuralist? A Look at
Anachronism in Literary Criticism," **G&R** 33
(1987): 78-84.
- CALLEBAT
1974 Louis Callebat,
"Structures Narratives et Modes de Representation
dans le Satyricon de Petrone," **REL** 52 (1974): 281-
303.
- CARCOPINO
1991 Jérôme Carcopino,
Daily Life in Ancient Rome, (Translated by E.O.
Lorimer) (4. baskı; ilk baskı 1941) London 1991.
- CHANEY
1971 Virginia M Chaney,
"Women, According to Martial," **CQ** 48 (1971): 21-
25.
- CIZEK
1977 Eugen Cizek,
"Juvenal et Certains Problemes de Son Temps: Les
Deux Exils du Poete et Leurs Consequences,"
Hermes 105 (1977): 80-101.
- CLARKE
1991 W. M. Clarke,
"Jewish Table Manners in the Cena Trimalchionis,"
CJ 87 (1991): 257-263.
- COFFEY
1989 Michael Coffey,
Roman Satire, (3. baskı; ilk baskı 1976) London
1989.
- CORBIER
1997 Mireille Corbier,
"Male Power and Legitimacy through Women: The
Domus Augusta under the Julio-Claudians," *bkz*
R.Hawley-B.Levick 1997.
- 1996 "Divorce and Adoption as Roman Familial
Strategies (Le Divorce et l'adoption 'en plus'),"
bkz.B. Rawson 1996.
- CORNISH
1995 F. W. Cornish,
bkz. Antik Kaynaklar (Catullus)

- COURTNEY
1962 E. Courtney,
"Parody and Literary Allusion in Menippean
Satire," **Philologus** 106 (1962): 86-100.
- CRAWFORD
1991 Michael Crawford,
"Early Rome and Italy," *bkz. J. Boardman, J.
Griffin, O. Murray 1991.*
- CROOK
1992a J. A. Crook,
"Women in Roman Succession," *bkz. B. Rawson
1992.*
- 1992b. "Feminine Inadequacy and the Senatusconsultum
Velleianum," *bkz. B. Rawson 1992.*
- 1967 "Patria Potestas," **CQ** 17 (1967): 113-122.
- CURRAN
1984 Leo C. Curran,
"Rape and Rape Victims in the Metamorphoses,"
bkz. J. Peradotto, and J. P. Sullivan 1984.
- ÇAPAR
1979 Ömer Çapar,
"Roma Tarihinde Magna Mater (Kybele) Tapınımı,"
**Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya
Fakültesi Dergisi**, Cilt XXIX (1979): 167-190.
- DEIGHTON
1995 Hilary J. Deighton,
Eski Roma Yaşantısında Bir Gün, (çev. Hande
Kökten Ersoy, 1999) Homer Kitabevi, İstanbul
1995.
- DE SMET
1995 Ingrid A. R. De Smet,
"The Wanderings of Petronius: A Note on Nicolas
Heinsius and Scaligeranus 61," **Mnemosyne** 48
(1995): 203-208.
- DEUBNER
1953 Ludwig Deubner,
"Die Saturae des Ennius und die Jamben des
Kallimachos," **RMfP** 96 (1953): 289-292.
- DIHLE
1994 Albrecht Dihle,
**Greek and Latin Literature of the Roman
Empire from Augustus to Justinian**, (transled by
Manfred Malzahn), (2. baskı; ilk baskı 1989)
London and New York 1994.

- DIXON
1996
Susanne Dixon,
"The Sentimental Ideal of the Roman Family," *bkz. B. Rawson 1996.*
- 1992
"Family Finances: Terentia and Tullia," *bkz. B. Rawson 1992.*
- DOBLHOFFER
1964
Ernst Doblhofer,
"Zum Augustusbild des Horas (c. III 14,1-4 und c. IV, 2 46f.)," *RMfP* 107 (1964): 325-339.
- DONINI
1964
Guido Donini,
"Martial I, 49: Horatius in Martiale," *AJPh* 85 (1964): 56-60.
- DUFF
1960
J. Wight Duff,
A Literary History of Rome in the Silver Age,
(Edited by A. M. Duff), London 1960.
- DUPONT
1997
Florence Dupont,
Daily Life in Ancient Rome, (5. baskı; ilk baskı 1992), Blackwall, Oxford and Massachusetts 1997.
- EDMUDS
1977
Lowell Edmunds,
"Juvenal's Thirteenth Satire," *RMfP* 115 (1977): 59-73.
- ENGELS
1980
Donald Engels,
"The Problem of Female Infanticide in the Greco-Roman World," *CPh* 75 (1980): 112-120.
- ERDOĞAN
1986
Perihan Erdoğan,
Antik Çağda Kadın, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1986.
- ERDOĞMUŞ
1992
Belgin Erdoğan,
Roma Hukuku Tarihi Giriş-Hukuk Tarihi-Genel Kavramlar, Filiz Kitabevi, İstanbul 1992.
- ERHAT
1984
Azra Erhat,
Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, (3. baskı; ilk baskı 1972) İstanbul 1984.
- ERİM
1987
Müzehher Erim,
Latin Edebiyatı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987.

- ERNOUT-MEILLET
1951
A. Ernout-A. Meillet,
Dictionnaire Etymologique de la Langue Latine
Histoire des Mots, Librairie C. Klincksieck, Paris
1951.
- ERTAYLAN
1937
İsmail Hakkı Ertaylan,
Latin Edebiyatı Tarihi, Ülkü Basımevi, İstanbul
1937.
- EVANS
1978
Harry B. Evans,
"Horace, Satires 2, 7: Saturnalia and Satire," **CJ** 73
(1978): 307-312.
- FANTHAM- FOLEY-
KAMPEN-POMEROY-
SHAPIRO
1994
Elaine Fantham, Helene P. Foley, Natalie Boymel
Kamen, Sarah B. Pomeroy, H. Alan Shapiro,
Women in the Classical World, Oxford University
Press New York 1994.
- FAZLIOĞLU
1997
İsmail Fazlıoğlu,
Eskiçağda Dokuma, İstanbul Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları,
İstanbul 1997.
- FLINTOFF
1974
Everard Flintoff,
"New Light on the Early Life of Juvenal," **WS** 8
(1974): 156-159.
- FOSTER,
1960
B. O. Foster,
Bkz. Antik Kaynaklar (Livius 1960).
- FREDRICKSMEYER
1972
Ernest A. Fredricksmeyer,
"Horace Odes 1, 5, 16: God Or Goddess?" **CPh** 67
(1972):124-126.
- FUQUA
1968
Charles Fuqua,
"Three Notes on Roman Education," **CPh** 63
(1968): 42-46.
- GEORGE
1974
P. A. George,
"Petronius and Lucan De Bello Civili," **CQ** 24
(1974): 119-133.
- GERARD
1970
J. Gerard,
"Juvenal et Les Associations d'Artistes Grecs a
Rome," **REL** 48 (1970): 309-331.

- GOULD**
1986
John Gould,
“Law, Custom and Myth: Aspects of the Social Position of Women in Classical Athens,” **JHS** 100 (1986): 38-59.
- GOUREVITCH**
1996
Danielle Gourevitch,
“Women Who Suffer from a Man’s Disease: The Example of Satyriasis and the Ebate on Affections Specific to the Sexes,” *bkz. R. Hawley-B. Levick* 1996.
- GOW**
1912
S. F. Gow,
“On the Use of Masks in Roman Comedy,” **JRS** 2 (1912) 65-77.
- GOWERS**
1993
Emily Gowers,
“Horace, Satires 1, 5: An Inconsequential Journey,” **PCPhS** 39 (1993): 48-66.
- GRANT**
1954
Michael Grant,
Roman Literature, Cambridge 1954.
- GRIFFIN**
1997
Jasper Griffin,
“Cult and Personality in Horace,” **JRS** 87 (1997): 54-69.
- 1991
“Virgil,” *bkz. J. Boardman, J. Griffin O. Murray* 1991.
- GRIFFITHS**
1968
J. Gwyn Griffiths,
“Luna and Ceres,” **CPh** 63 (1968): 143-145.
- GRIMAL**
1997
Pierre Grimal,
Mitoloji Sözlüğü, (çeviren: Sevgi Tamgüç), Sosyal Yayınları, İstanbul 1997.
- HALLETT**
1984
Judith P. Hallett,
“The Role of Women in Roman Elegy: Counter-Cultural Feminism,” *bkz. J. Peradotto and J. P. Sullivan* 1984.
- HARPER**
1972
James Harper,
“Slaves and Freedman in Imperial Rome,” **AJPh** 92 (1972): 341-342.

- HARRIS
1994 W. V. Harris,
"Child-Exposure in the Roman Empire," **JRS** 84
(1994):1-22.
- HARRISON
1965 E. L. Harrison,
"Horace's Tribute to his Father," **CPh** 60 (1965):
111-114.
- HAWLEY-LEVICK
1997 Richard Hawley-Barbara Levick, (edit.)
Women in Antiquity, (2.baskı; ilk baskı 1995).
London and New York 1997.
- HELDMANN
1979 Konrad Heldmann,
"Zur Ehesatire des Lucilius," **Hermes** 107 (1979):
339-344.
- HEMER
1973 C. J. Hemer,
"Sulpicia 58-61," **CR** (1973): 12-13.
- HENDRICKSON
1911 G.L. Hendrickson,
"Satura- The Genesis of a Literary Form," **CPh**
(1911) 6: 129-143.
- HENDRY
1993 Michael Hendry,
"Three Problems in the Cleopatra Ode," **CJ** 88
(1993): 137-146.
- HENSE-LEONARD
1953 Hense-Leonard,
Hellen-Latin Eski-Çağ Bilgisi -II, (çeviren Suad Y.
Baydur), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Yayınları, İstanbul 1953.
- HERTER
1951 Hans Herter,
"Zur Ersten Satire des Horaz," **RMfP** 95 (1951): 1-
43.
- HIGHET
1974 Gilbert Highet,
"Masks and Faces in Satire," **Hermes** 102 (1974):
312-337.
- 1960 **The Classical Tradition Greek and Roman
Influences on Western Literature**, London-
Oxford-New York 1960.

- HOOLEY
1993
D. M. Hooley,
“Persius’ Refractory Muse: Horatian Echoes in the
Sixth Satire,” **AJPh** 114 (1993): 137-154.
- 1984
“*Mutatis Mutandis*: Imitations of Horace in Persius’
First Satire,” **Arethuse** 17 (1984): 81-94.
- JACKSON
1995
Ralph Jackson,
**Roma İmparatorluğu’nda Doktorlar ve
Hastalıklar**, (çeviren: Şenel Mumcu 1999) (4.
baskı) Homer Kitabevi, İstanbul 1995.
- JACOBSON
1971
Howard Jacobson,
“A Note on Petronius Sat. 31.2,” **CPh** 71 (1971):
183-186.
- 1968
“Horace and Augustus: An Interpretation Of
Carm.1, 35,” **CPh** 63 (1968): 106-113.
- JENKINSON
1979
J. R. Jenkinson,
“Persius, Satires 6, 6,” **CQ** 29 (1979): 45-48.
- JENKYNS
1991
Richard Jenkyns,
“Silver Latin Poetry and the Latin Novel,” *bkz. J.
Boardman, J. Griffin, O. Murray* 1991.
- JOHNER
1992
Anita Johner,
“Mythe et Théâtre: le Motif de la Dame au Char
dans la Légende Royale de Rome,” **Ktema** 17
(1992): 29-37.
- KAMM
1997
Antony Kamm,
The Romans, (2. baskı; ilk baskı 1995), London
and New York 1997.
- KARAALI
1979
Nurgül Karaali,
Horatius Saturae Liber I, İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri
Bölümü Klasik Filoloji Latin Dili Edebiyatı
Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Lisans Tezi, 1979.
- KARAOŞMANOĞLU
1931
Yakup Kadri Karaosmanoğlu,
Bkz. Antik Kaynaklar (Horatius)

- KATZ
1997
A. Marilyn Katz,
"Ideology and "the Status of Women" in Ancient
Greece," *bkz R. Hawley-B. Levick 1997*.
- KENNEY
1963
E. J. Kenney,
"Juvenal: Satirist or Rhetorician," *Latomus* 22
(1963): 704-720.
- KISSEL
1978
Walter Kissel,
"Petrons Kritik der Rhetorik (Sat. 1-5)," *RMfP* 121
(1978): 311-323.
- KORZENIEWSKI
1978
D. Korzeniewski,
"Der Satirenprolog des Persius," *RMfP* 121 (1978):
329-349.
- 1976
"Dulce Malum," *Gymnasium* 83 (1976): 289-294.
- KOŞAN
1989
Meliha (Kulaoğlu) Koşan,
**Horatius'ta Mutluluk Anlayışı Ve Mutluluğa
Götüren Yollar**, (1962 yılı; Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Latin Dili ve
Edebiyatı Kürsüsü Doktora Tezi) Ayyıldız
Matbaası, Ankara 1989.
- KROLL
1921
L, Wilhelm Kroll,
"Satura," *RE* Band II, A.1(1921): süt. 192-200.
- KRENKEL
1972
Werner A. Krenkel,
"Horace's Approach to Satire," *Arethusa* (1972) 5:
7-16.
- LAKEY
1992
W. K. Lakey,
"Patria Potestas," *bkz B. Rawson 1992*.
- LAMBROPOULOU
1997
Voula Lambropoulou,
"Some Pythagorean Female Virtues," *bkz R.
Hawley-B. Levick 1997*.
- LEE
1949
R. W. Lee,
**The Elements of Roman Law with a Translation
of the Institutes of Justinian**, (2.baskı, ilk baskı
1944) London 1949.

- LEVIN
1968 Donald Norman Levin,
"Horace's Preoccupation With Death," **CPh** 63
(1968): 315-320.
- LEWIS and SHORT
1993 Charton T. Lewis,
A Latin Dictionary, (ilk baskı 1879), Oxford-
London 1993.
- LIDDELL-SCOTT
1996 Henry George Liddell-Robert Scott,
A Greek-English Lexicon, (10. baskı; ilk baskı
1843) Clarendon Press-Oxford 1996.
- LIND
1973 L. R. Lind,
"Roman Religion and Ethical Thought: Abstraction
and Personification," **CJ** 69 (1973): 108-119.
- LINDO
1974 I. Locksley Lindo,
"The Evolution of Juvenal's Later Satires," **CPh** 69
(1974): 17-27.
- 1968 "Horace's Second Epode," **CPh** 63 (1968): 206-
208.
- LYNE
1991 R. O. A. M. Lyne,
"Augustan Poetry and Society," *bkz. J. Boardman,
J. Griffin, O. Murray 1991.*
- MacMULLEN
1986 Ramsay MacMullen,
"Women's Power in the Principate," **Klio** 68
(1986): 434-443.
- 1980 "Woman in Public in the Roman Empire," **Historia**
29 (1980): 208-218.
- MANDIRALIOĞLU
1996 Gülgün Mandıralıoğlu,
"Antik Çağda Seks," **Partner** 9 (1996): 31-33.
- MARINO
1971 Peter A. Marino,
"Woman: Poorly Inferior or Richly Superior?" **CB**
48 (1971): 17-21.
- MARTIN
1975 Rene Martin,
"Quelques Remarques Concernant la Date du
Satiricon," **REL** 53 (1975): 182-224.

- MARTYN
1972 J.R.C. Martyn,
"Satis Saturae?" **Mnemosyne** 45 (1972): 157-167.
- 1970 "Juvenal 2, 78-81 and Virgil's Plague," **CPh** 65
(1970): 49-50.
- MATTEI-NECDET
1998 Jean-Louis Mattei-Ahmet Necdet,
Latin Şiiri Antolojisi, Papirüs Yayınevi, İstanbul
1998.
- McLEISH
1994 Kenneth McLeish,
Roman Comedy, London 1994.
- MEINARDUS
1973 Otto A. Meinardus,
"The Alleged Advertisement for the Ephesian
Lunapar," **WS** 7 (1873): 244-250.
- MORGAN
1992 J. D. Morgan,
"Lucilius and his Nose (Pliny, N.H. Praef. 7)" **CQ**
42 (1992): 287-282.
- MORFORD
1972 Mark Morford,
"A Note on Juvenal 6. 627-61," **CPh** 67 (1972):
- MULROY
1970 David D. Mulroy,
"Petronius 81.3," **CPh** 65 (1970): 254-256.
- NESİN
1998 Aziz Nesin,
"Şiir, Yergi, Gülmece ve Taşlama," **Soruşturmada**,
(5. baskı; ilk baskı 1986), Adam Yayınları, İstanbul
1998.
- NILSSON
1921 Martin P. Nilsson,
"Saturnalia" **RE**, Band II, A. I(1921): süt. 201-211.
- NISBET
1991 Robin Nispet,
"The Poets of the Late Republic," **bkz. J.**
Boardman, J. Griffin, O. Murray 1991.
- NISBET-HUBBARD
1970 R. G. M. Nispet-M. Hubbard,
A Commentary on Horace Odes Book 1,
Clarendon-Oxford 1970.
- NIXON
1997 Lucia Nixon,
"The Cults of Demeter and Kore," **bkz. R. Hawley-**
B. Levick 1997.

- O'SULLIVAN
1978 J. N. O'Sullivan,
"Parody and Sense in Juvenal 3.198-202," **AJPh** 99
(1978): 456-458.
- PENNANEN
1994 Valerie Hutchinson Pennanen,
"New Light on the Cult of Silvanus," **Roman
Journal of Archaeology** (1994): 475-479.
- PERADOTTO-
SULLIVAN
1984 John Peradotto-J. P. Sullivan, (edit.)
**Women in the Ancient World the *Arethusa*
Papers**, State University of New York Press,
Albany 1984.
- PETERSMANN
1975 Hubert Petersmann,
"Textkritische Probleme bei Petron in neuer Sicht,"
WS 9 (1975): 118-134.
- PIFFFIG
1968 Ambros J. Priffig,
"Zu den Bündnisverträgen zwischen Rom und den
etruskischen Stadtstaaten," **Gymnasium** 75 (1968):
111-123.
- PISANI
1954 Wittore Pisani,
"Zur Sprachgeschichte des Alten Italiens," **RMfP**
97 (1954): 47-68.
- POMEROY
1992 Arthur J. Pomeroy,
"Trimalchio as Deliciae," **Phoenix** 46 (1992): 45-
53.
- POMEROY
1997 Sarah B. Pomeroy,
"Women's Identity and the Family in the Classical
Polis," *bkz. R. Hawley-B. Levick* 1997.
- 1976 "The Relationship of the Married Woman to her
Blood Relatives in Rome," **Anc Soc** 7 (1976): 215-
227.
- POWELL
1979 Barry B. Powell,
"What Juvenal Saw: Egyptian Religion and
Anthropophagy in Satire 15," **RMfP** 122 (1979):
185-189.
- PUTNAM
1972 Michael C. J. Putnam,
"Horace and Tibullus," **CPh** 67 (1972): 81-88.

- 1970 "Horace Carmen 1,5: Love and Death," **CPh** 65 (1970): 251-254.
- RADKE**
1993 Gerhard Radke,
"Römische Feste im Monat März," **Tyche** Band 8 (1993): 129-142.
- RAMSAY**
1996 G. G. Ramsay,
bkz. Antik Kaynaklar (Iuvenalis and Persius).
- RAWSON**
1997 Beryl Rawson,
"From "Daily Life" to "Demography," *bkz. R. Hawley-B. Levick 1997.*
- 1996 (edit.)
Marriage, Divorce and Children in Ancient Rome, Oxford University Press, New York 1996.
- 1996 "Adult-Child Relationships in Roman Society," *bkz. B. Rawson 1996.*
- 1992 (edit.)
The Family in Ancient Rome, (2. baskı; ilk baskı 1986) London 1992.
- 1992 "The Roman Family," *bkz. B. Rawson 1992.*
- 1964 "Family Life among the Lower Classes at Rome in the First Two Centuries of the Empire," **CPh** 61 (1964): 71-83.
- REID-LITT**
1912 J. S. Reid- M. A. Litt,
"Human Sacrifices at Rome and Other Notes on Roman Religion," **JRS** 2 (1919): 34-52.
- RICHARDSON**
1980 Jr. L. Richardson,
"The Approach to the Temple of Saturn in Rome," **AJA** (1980): 51-62.
- RICHLIN**
1984 Amy Richlin,
"Invective Against Woman in Roman Satire," **Arethusa** (1984) 17: 67-80.
- RIESE**
1865 Alexander Riese,
bkz. Antik Kaynaklar (Varro).

- RODENWALDT
1937 Gerhart Rodenwaldt,
"Imperator Caesar Augustus," **Die Antike** (1937):
153-196.
- ROLFE
1997 John C. Rolfe,
bkz. Antik Kaynaklar (Suetonius).
- ROOY
1976 C. A. Rooy,
"Horace's Sat. 1, 1 as Prooemium and its Relation
to Satires 2 to 10," **WS** 8 (1977): 263-274.
- ROSE
1961 H. J. Rose,
A Handbook of Latin Literature, London 1961.
- ROSE
1960 Kenneth Rose,
"Petroniana," **RMfP** 103 (1960): 253-259.
- ROUSE
1987 W.H.D. Rouse,
bkz. Antik Kaynaklar (Petronius)
- RUSSELL
1972 D. A. Russell,
Ancient History Criticism, Clarendon 1972.
- SALLER
1996 Richard Saller,
"Corporal Punishment, Authority and Obedience in
the Roman Household," *bkz. B. Rawson* 1996.
- SANDY
1969 G. Sandy,
"Satire in the Satyricon," **AJPh** 90 (1969): 293-303.
- SARIGÖLLÜ
1972 Ayşe Sarıgöllü,
Roma Edebiyatında Satura, Ankara Üniversitesi
Basımevi, Ankara 1972.
- SCHANZ-HOSIUS
1959 Martin Schanz-Carl Hosius,
Geschichte der Römischen Literatur, Cilt I ve II,
München 1959.
- SCHAPS
1975 David Schaps,
"Women in Greek Inheritance Law," **CQ** 25 (1975):
53-57.
- SCHMIDT
1972 Peter L. Schmidt,
"Satura," **Der Kleine Pauly Lexicon der Antike**,
Münih 1972.

- SCHNUR
1965
H. C. Schnur,
"Satire," **Lexicon der Alten Welt**, Artemis Verlag-
Zurich und Stuttgart 1965.
- SEYFFERT
1957
Oskar Seyffert,
A Dictionary of Classical Antiquities, Mythology
- Religion - Literature - Art, (*fescennini*, *satire* ve
saturnus maddeleri), London 1957.
- SHARROCK
1991
A. R. Sharrock,
"Womanufacture," **JRS** 81 (1991): 36-49.
- SHAW
1987
Brent D. Shaw,
"The Age of Roman Girls at Marriage: Some
Reconsiderations," **JRS** 77 (1987): 26-45.
- SHAW
1975
Michael Shaw,
"The Female Intruder: Women in Fifth-Century
Drama," **CPh** 70 (1975): 255-266.
- SİNANOĞLU
1947
Samim Sinanoğlu,
**Seneca. Seçme Epigramlar ve İmparator
Claudius'un Kabaklaşması**, Milli Eğitim
Basımevi, Ankara 1947.
- SOCHATOFF
1970
A. Fred Sochatoff,
"Imagery in the Poems of the Satyricon," **CJ** 65
(1970): 340-344.
- SOKULLU
1997
Sevinç Sokullu,
Türk Tiyatrosunda Komedyanın Evrimi, Kültür
Bakanlığı Yayınları, Tiyatro Dizisi, Ankara 1997.
- SPIVEY
1997
Nigel Spivey,
Etruscan Art, Slovenia 1997.
- STARR
1969
Chester G. Starr,
"Horace and Augustus," **AJPh** 90 (1969): 58-64.
- STEIN
1970
J. Peter Stein,
"The Unity and Scope of Juvenal's Fourteenth
Satire," **CPh** 65 (1970): 34-36.
- 1963
**A Text Book of Roman Law from Augustus to
Iustinian**, (3. baskı; ilk baskı 1921) Cambridge,
London 1963.

- SUTHERLAND**
1995
E. H. Sutherland,
"Audience Manipulation and Emotional Experience
in Horace's "Pyrrha Ode," **AJPh** 116 (1995): 441-
452.
- SVARLIEN**
1994
John Svarlien,
"Lucilianus Character," **AJPh** 115 (1994): 253-267.
- SYME**
1987
Ronald Syme,
"Marriage Ages for Roman Senators" **Historia** 36
(1987): 318-332.
- 1979a
"Juvenal, Pliny, Tacitus," **AJPh** 100 (1979): 250-
278.
- 1979b
"The Patria of Juvenal," **CP** 74 (1979): 1-15.
- SZEMERENYI**
1975
O. Szemerényi,
"The Origins of Roman Drama and Greek
Tragedy," **Hermes** Band 103 (1975): 300-332.
- TATUM**
1991
W. Jeffrey Tatum,
"The Marriage of Pompey's Son to the Daughter of
Ap. Claudius Pulcher," **Klio** Band 73 (1991): 122-
129.
- TER VRUGT-LENTZ**
1966
J. Ter Vrugt-Lentz,
"Lucili Ritu," **Mnemosyne** 39 (1966): 349-358.
- THULIN**
1921
Carl O. Thulin,
"Saturnus," **RE**, Band II, A.I (1921): s. 218-223.
- TOVAR**
1968
Antonio Tovar,
"Augustus Ridicules Horace's Shortness: A
Comment on the Word Sextariolus," **AJPh** 89
(1968): 334-341.
- TOWNEND**
1973
G. B. Townend,
"The Literary Substrata to Juvenal's Satires," **JRS**
63 (1973): 148-160.
- TRAILL**
1993
David A. Traill,
"Horace Carmen, 1, 30: Glycera's Problem," **CPh**
88 (1993): 332.

- TREGGIARI
1996 Susan Treggiari,
“Divorce Roman Style: How Easy and How
Frequent was it?” *bkz. B. Rawson 1996.*
- TUĞANAY
1969 Hüsmen Tuğanay,
Bkz. Antik Kaynaklar (Petronius)
- TUĞLACI
1972 Pars Tuğlacı,
Okyanus Ansiklopedik Sözlük, Cilt V, Pars
Yayımları, İstanbul 1972
- TÜKENMEZ
1981 Asuman Tükenmez,
Horatius Satirarum Liber I, İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri
Bölümü Klasik Filoloji Latin Dili Edebiyatı
Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Lisans Tezi, 1981.
- UMUR
1968 Ziya Umur,
bkz. Antik Kaynaklar (Iust.Inst.).
- UZEL
1994 Türkan Uzel,
Bkz. Antik Kaynaklar (Horatius).
- VARINLIOĞLU
1978 Güngör Varinlioğlu,
Bkz. Antik Kaynaklar (Catullus).
- VEBER
1970 Ekkehard Veber,
**Augustus meine Taten Res Gestae Divi Augusti
nach dem Monumentum Ancyranum,
Apolloniense und Antiochenum, Tusculum,**
München 1970.
- VIDEN
1993 Gunhild Viden,
**Women in Roman Literature Attitudes of
Authors under the Empire**, Acta Universitatis
Gothoburgensis, Göteborg 1993.
- WALSH
1968 P. G. Walsh,
“Eumolpus, the Halosis Troiae and De Bello
Civili,” *CPh* 63 (1968): 280-212.
- WARMINGTON
1993 E. H. Warmington,
Remains of Old Latin, Cilt IV, (LCL) London
1993.
- 1993 *Bkz. Antik Kaynaklar (Lucilius).*

- 1987 *Bkz. Antik Kaynaklar (Petronius).*
- WARREN
1984 Larissa Bonfante Warren,
"The Women of Etruria," *bkz. J. Peradotto and J. P. Sullivan 1984.*
- 1970 "Roman Triumphs and Etruscan Kings: The
Changing Face of the Triumph," *JRS* 60 (1970):
49-66.
- WASZINK
1967 J. H. Waszink,
"Zur ersten Satire des Lucilius," *WS* 70 (1967):
322-328.
- 1963 "Das Einleitungsgedicht des Persius," *WS* 76
(1963): 79-91.
- 1960 "Tradition and Personal Achievement in Early Latin
Literature," *Mnemosyne* 13 (1960): 16-33.
- WEAVER
1996 P. R. C. Weaver,
"Children of Freedmen (and Freedwomen)," *bkz. B. Rawson 1996.*
- WEBB
1912 Robert Henning Webb,
"On the Origin of Roman Satire," *CPh* (1912) 7:
177-189.
- WEINREICH
1949 Otto Weinreich,
Römische Satiren, Artemis-Verlag, Zürich 1949.
- WEST
1928 Allen B. West,
"Lucilian Genealogy," *AJPh* (1928) 49: 240-252.
- WHEELER
1912 Arthur Leslie Wheeler,
"*Satura* as a Generic Term," *CPh* (1912) 7: 457-
477.
- WHITE
1973 Diana C. White,
"A New Edition of Lucilius," *CPh* 68 (1973): 36-
44.
- WICKHAM-BRERETON
1964 G. Wickham-G. Brereton,
Drama Sanatı, (çeviren: Metin Ergin ve Gani Yener) Elif Yayınları, Tiyatro Dizisi, İstanbul 1964.

- WIESEN**
1969 David Wiesen,
"Juvenalis, 10, 358," **CPh** 64 (1969): 73-80.
- WILLIAMS**
1970 Gordon Williams,
The Natura of Romen Poetry, New York 1970.
- 1969 **The Third Book of Horace's Odes**, Oxford
Clarendon Press, London 1969.
- 1968 **Tradition and Originality in Roman Poetry**,
Oxford-Clarendon Press, London 1968.
- 1958 "Some Aspects of Roman Marriage Ceremonies and
Ideals," **JRS** 58 (1958): 16-29.
- WILLIS**
1992 James A. Willis,
"Ad Juvenalis Saturam Alteram" **Mnemosyne**, 65
(1992): 376-380.
- WISEMAN**
1995 T. P. Wiseman,
"The God of the Lupercal," **JRS** 85 (1995): 1-22.
- 1988 "Satyrs in Rome? The Background to Horace's Ars
Poetica," **JRS** 78 (1988): 1-13.
- WITKE**
1962 E. Charles Witke,
"The Function of Persius's Choliambics,"
Mnemosyne 35 (1962): 153-158.
- WYKE**
1987 Maria Wyke,
"Written Women: Propertius' Scripta Puella," **JRS**
77 (1987): 47-61.
- ZETZEL**
1977 J. E. G. Zetzel,
"Lucilius, Lucretius and Persius 1,1," **CPh** 72
(1977): 40-42.

GİRİŞ

Bu çalışmanın ilk bölümünde, kökeni toplumun eski adetlerine dayanan ve zamanla Roma yazınında eleştiri türüne dönüşen *satir*'in geçirdiği aşamalar ve yazınsal gelişimi üzerinde durulmuştur. *Satir* kelimesinin iki anlamı bilinmektedir. Birincisi dinsel nitelik taşımaktaydı, diğeri ise düğün ve kır eğlenceleri gibi neşeli ortamlarda yapılan, bir drama türünün karşılığı olarak kullanılmaktaydı. Daha sonra ise yazına geçişi incelenmiştir.

Şunu belirtmek gerekir ki, çalışmanın başlığı olarak belirlediğimiz ve yukarıda kullandığımız modern kaynaklı *satir* kelimesinin Roma yazınındaki karşılığı *satura*'dır. *Satir* kelimesi ise klasik Roma sonrasında *satura* kelimesinin yanlış bir yazılım biçimi olan *satira* kelimesinden kaynaklanmıştır. Bu bakımdan bu çalışmada *satir* kelimesi değil, *satura* kelimesi esas alınmıştır.

Roma yazınında *satura* türünde yazan, kimileri eksik olmakla birlikte, metinleri günümüze ulaşmış yazarlar Lucilius, Horatius, Persius ve Iuvenalis'tir. Bu yazarların dışında, yazıları *Menippeae Saturae* adı altında ayrı bir *satura* türü olarak nitelendirilen, ama *satura* özelliğini ve adını taşıyan Varro, ayrıca *Satyricon* adlı romanıyla Petronius da bu çalışmada ele alınmıştır. Petronius'un eseri kimine göre *satura* niteliklerini taşımaktadır, kimine göre ise farklı bir roman türüdür. Eseri incelediğimizde, *satura* türünün özelliği olan alay ve eleştirinin de bulunduğu ve *satirik* roman niteliği taşıdığı görüldüğü için, Petronius son yazar olarak bu çalışmaya dahil edilmiştir. Epigram yazarı olan Martialis'i de, aynı şekilde araştırmacıların bazıları *satura* yazarı olarak, bazıları da epigram yazarı olarak kabul etmektedir. Martialis'in epigram türüne eleştiri ve alay niteliği katmış olduğunu görülmesine karşın, bu yazarın epigram türünün kendi gelişimi içinde incelenebileceği düşünülerek bu çalışmanın dışında bırakılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise *satura* yazarları ve bu yazarların kadınla ilgili görüşleri ele alınmıştır. Bu bölümde, öncelikle çalışmada ele alınan yazarlar üzerine bilgi vermeye çalışılmıştır. Çalışma hazırlanırken -Varro hariç- ele alınan yazarların eserleri için, Latince metin olarak LCL (Loeb Classical Library) serisi kullanılmıştır. Sırasıyla, Lucilius için, E. H. WARMINGTON, **Remains of Old Latin** (Lucilius and The Twelve Tables), Cilt III (London 1993); Horatius için, H. R. FAIRCLOUGH, **Horace Satires Epistles Ars Poetica** (London 1991) ve C. E. BENNETT, **Horace Odes and Epodes** (London 1995); Persius ve Iuvenalis için, G. G. RAMSAY, **Iuvenal and Persius** (London 1996); Petronius için, Michael HESELTINE (Seneca'yı W. H. D. ROUSE'nin çevirdiği ve sonradan E. H. WARMINGTON'un gözden geçirdiği), **Petronius-Seneca Apocolocyntosis** (London 1987) adlı yayınlar kullanılmıştır.

Satura'lar LCL serisinde toplanmadığından Varro için A. RIESE, M. **Terenti Varronis Saturarum Menippearum Reliquiae** (Leipzig 1865) adlı yayındaki metin esas alınmıştır.

Çalışmanın konusu olan Gaius Ennius Lucilius'u, Marcus Terentius Varro'yu, Quintus Horatius Flaccus'u, Aules (Aulus) Persius Flaccus'u, Decimus Iunius Iuvenalis'i ve Petronius Arbiter'i incelerken, hayatlarının, *satura* yazım tarzlarının, ayrıca karakterlerinin tanınmasında yardımcı olması bakımından, yazın, siyaset, eğitim, ahlak ve felsefe ile ilgili düşüncelerini ve yaşam görüşlerini belirten ifadeler de verilmeye çalışılmıştır.

Bu bölüme bağlı olarak, ayrıca, herbir yazarın kadınla ilgili görüşleri de belirtilmiştir. Soylu, halktan, köle, azatlı, yosma ve fahişe olmak üzere kadının, evlilik, boşanma, miras konularında hukuken elde ettiği ya da edemediği ya da kaybettiği hakları yazarların sözlerine dayanarak ele alınmıştır. Ayrıca modern bilgilerle Roma'nın siyasi ayrımları ve dönemlerine göre kadının genel olarak sosyal, hukuki ve dini konumu üzerinde durulmuştur.

Yazarların kadın üzerine düşüncelerini belirten sözleri dipnotlarda, yararlanılan Latince metinden olduğu gibi aktarılmıştır. Ancak uzun bulunan bazı Latince metinler dipnotlarda olduğu gibi verilmeyip, kaynaklarda geçen yerinin belirtilmesiyle yetinilmiştir.

Çalışmanın sonunda, yazarların kadına yönelik görüşleri başlıklar altında gruplandırılarak değerlendirilmiştir.

Giriş bölümünde ön bilgi olarak, siyasi yönetim şekline göre, Krallık, Cumhuriyet, Augustus ve İmparatorluk olmak üzere dört farklı dönem içinde Roma kadınının toplumdaki yeri üzerinde kısaca durulmuştur.

Krallık Döneminin sonunda ve Cumhuriyet'in başında, eskilerin, Vesta bakireleri hariç, olgun yaşta olsalar bile, hafif ruhlu olmaları sebebiyle kadınların, hangi yaşta olursa olsun vasilik (*tutela*) altında olmalarını istediklerini belirten ifadeleri vardır.¹ Kadına yönelik tanımların çoğunda kadın tek başına karar verme yetisi bulunmayan bir canlı olarak görülmekteydi. M.Ö. 572-500 yılları arasında yaşamış olan Pythagoras, kadında erdemin olmadığını, bir kadının, ruhunun adil, dürüst, insafli ve kendi kendine yeterli hale gelmesi için erdemi araması gerektiğini belirtir.² Ayrıca Zenon (M.Ö. 490-430), Aristoteles (M.Ö. 384-332) ve Epicuros'a (M.Ö. 341'de dünyaya gelmiştir) göre kadınlar eksik yaratılışlıydılar.³ Cumhuriyet Dönemi Roma'sında ise yaşlı Cato'nun düşüncesine göre de, kadın, tahripkar, lükse düşkün ve kontrol edilmesi gereken bir canlıydı.⁴ Augustus sonrasında yaşlı Seneca'ya göre ise kadınlar duygularıyla, daha çok gözyaşlarıyla davranan canlılardı.⁵

¹ XII Levha Yasası, IV, 1 için bkz. WARMINGTON, C. III, 1993: 440; Cic. Mur. 12, 27; Liv. 34, 2, 11-12; STEIN, 1963: 142, 165-167; RAWSON, 1996: 10-12; KAMM, 1997: 107-108; BAŞMAN, 1987: 71 ve 73-76, kadınlar ergen olmayan küçüklerle eş tutulurdu. Aile reisinin ya da kocasının egemenliği altında olmayan, yani *sui iuris* konumundaki kadınlara bile yaşları ne olursa olsun vasi (*tutor*) atanırdı; ayrıca bkz. ERDOĞMUŞ, 1992: 128-129.

² LAMBROPOULOU, 1996: 124.

³ GOUREVITCH, 1997: 150.

⁴ Liv. 34, 1, 1-6, 18; kadınların lükse olan düşkünlüğü için bkz. Liv. 34, 4, 9-5, 13; MARINO, 1971: 18; BALSDON, 1974: 34; Romalı kadınların süse olan düşkünlüğüne Tarpeia eldeki ilk örnek olarak gösterilebilir. Sabinlerin, Romulus tarafından kaçırılan kızlarını geri almak için şehri kuşattıkları sırada Capitolium kalesinin bekçiliğini yapan Romalı bir adamın kızı olan Tarpeia Sabin kralı Tatius'a aşık olur. Kız, kendisini eş olarak alması koşuluyla kale kapısını Sabinlere açar. Ama vatanına ihanet ettiği için Romalılardan önce düşmanları Sabinler tarafından öldürülür, bkz. ERHAT, 1984: 305 (*Tarpeia*); Livius ise, Sabinlerin pek çoğunun sol kollarına altından yapılmış ağır bilezikler ve parmaklarına kıymetli taşlarla süslü yüzükler takmış olduklarını, Tarpeia'nın kale kapısını bu takıları kendisine vermeleri koşuluyla açtığını, Sabin kralı Tatius'un ise Tarpeia'ya rüşvet olarak altın verdiğini, ama bir hücumla kalenin alınmış olduğunu göstermek için ya da hiçkimse her hangi bir yerde bir haine güvenmemesine örnek olsun diye kızı öldürmüş olduğunu belirtir, bkz. Liv. 1, 11, 5-9.

⁵ Sen. Ep. 63, 12-13; VIDEN, 1993: 112, 114-115 ve 138.

Siyasi yönetimde, geriye doğru gidildikçe Roma'da kadının hiçbir şekilde bağımsız olmadığı görülmektedir. Kadınlardan beklenen sadece evlenmeleri, çocuk doğurmaları, onları büyütmeleri ve ev işleriyle uğraşmaları idi. Araştırmacılara göre o dönemde kadınların ortalama ömrünün otuz yaş civarı olduğu kabul edilmektedir. Kadın ergenlik çağına girer girmez evlendirilir, böylece babasının otoritesinden çıkıp, kocasının otoritesi altına girer, hayatını aile içinde ve ev dışında, sürekli yasaklamalar ve denetimler altında sürdürmek zorunda kalırdı.

Krallık Döneminde kadın, oldukça katı ve kapalı bir ortamdaydı, kadının hukukten hiçbir hakkı yoktu. Başta babası olmak üzere kanbağı bulunan erkek akrabalarınca denetim altında tutulurdu. Küçük yaşta, baba otoritesinden koca otoritesine geçme anlamındaki *cum manu* yoluyla *conferreatio*, *coemptio* ve *usus* yöntemiyle evlendirilirdi. Boşanma oldukça azdı. Kadının çocuk doğuramaması, kocasının malına ya da soyuna zarar vermesi gibi durumlarda boşanma olurdu. Bir evlilikte kadın, zina gibi ağır bir suç işlerse, aile meclisi toplanarak bir karar alırdı. Genelde zinaya ölüm cezası verilirdi.⁶

Cumhuriyet Döneminde, Krallık Döneminin kuralları devam etmekteydi. Fakat toplum yaşantısındaki değişikliklerin M.Ö. III. yüzyıldan itibaren Hellen kültürünün ve özellikle, başta Kartaca olmak üzere savaşların etkisiyle, kocasının yokluğu kadına bazı sorumluluklar getirmiştir. Özellikle soylular arasında yaşanan ve benimsenen yeniliklerle, kadın yazına konu olmuş; kadınlar yazınla, siyasetle uğraşmaya başlamıştır. Cumhuriyet Döneminde kadınları destekleyenlerin olmasına karşın, kadın karşıtı düşünceler devam etmiş ve yeni yasaklamalar getirilmiştir. Bununla birlikte, Cumhuriyet'in sonlarına doğru *sine manu* denilen serbest bir evlilik biçimi, *cum manu*'nun yerini alarak uygulanmaya başlamıştır. *Sine manu* evliliğinin uygulanmasıyla kocanın otoritesi sarsılmıştır. Böylece Roma kadını vesayet altında kalmaktan kurtulmaya başlamıştır. Kadın,

⁶ Eskilere uzanan ve *cum manu* ile baba elinden koca eline geçen evliliklerde *patricius*'lar arasında olan *conferreatio* ile *pleps*'ler arasında olan *coemptio* ve *usus* yöntemleri için bkz. ERDOĞAN, 1986: 71; BALSDON, 1974: 24, 179-180 ve 183; CARCOPINO, 1991: 93; BLANCK, 1996: 194-195; *conferreatio* için ayrıca bkz. Tac. Ann. 4, 16.

kocasının evine kendi isteğiyle gitmekte ve onunla eşit sayılabilecek bir duruma gelmekteydi.⁷ Bu evlilik yoluyla kadın, kocasının *mamus*'una girmemekte, fakat babasının yetkisi içinde kalmaktaydı. Bununla beraber bu yöntemle evlenen kadın, erkek akrabalarından edindiği mülklerini kendisi kontrol edebilmekteydi.⁸ Bu türden serbest bir evlilik, taraflardan birinin talebi üzerine bozulabilirdi.⁹

Kadınların eğitim, yazın ve siyasette yer almaları Cumhuriyet Dönemiyle başlar. Örneğin, devrim için çalışan Sempronia adlı bir kadın zeki ve eğitilmiş biriydi. Hatip Q. Hortensius'un kızı Hortensia ise babasının mesleğine ilgi göstermiş ve M.Ö. 42 yılında *triumvir*'lerin fahişelere uygulamış oldukları ağır vergi üzerine konuşma yapmıştır.¹⁰ Bununla beraber, Cumhuriyet Döneminde kızların evin dışında eğitim alıp almadıkları üzerine henüz yeterli bilgi yoktur. Bunun yanında erkeğin üzerinde annelerinin derin bir etkisi olduğu belirtilir ve Cicero'nun annesi Helvia, Caesar'ın annesi Aurelia, Gracchus kardeşlerin annesi Cornelia ile Pompeius'un son karısı Cornelia'nın kişiliği örnek gösterilir.¹¹

Augustus döneminde ise, siyasi ve sosyal açıdan kadına bazı haklar tanınmış - ya da tanınmak zorunda kalınmış- mevcut bazı yasaklamalar değişikliğe uğratarak kadının korunmasına çalışılmıştır. Augustus, *Lex Iulia* yasasıyla, Cumhuriyet Döneminde başlayan aile hayatındaki düzensizliği, bozukluğu engellemek istemiş, ayrıca miras, boşanma gibi kadının mağdur olduğu durumlarda onu destekleyici yasal haklar oluşturmuş ve yeniden evlenmesini yasal hale getirmiştir.¹²

⁷ ERDOĞAN, 1986: 54-56; BALSDON, 1974: 177-179; CARCOPINO, 1991: 97-98; RAWSON, 1996: 18 ve 1992: 19.

⁸ HALLETT, 1984: 243; LAKEY, 1992: 123; ERDOĞAN, 1986: 52, Hellenistik devirde evlilik, eşler arasında basit bir anlaşmaya dönüşmüştü. Bu tür evliliğe daha çok Hellas dışındaki Hellen şehirlerinde rastlanılır, ARJAVA, 1996: 140, kadına, kendi mirası üzerinde yetki hakkı M.S. 178'de kabul edilen *senatus consultum Orphitianum* ile verilmiştir.

⁹ CORBIER, 1997: 52.

¹⁰ BEST, 1970: 202-204; BAUMAN, 1994: 81-83, s.68, M.Ö. 63 yılındaki Catilina suikastine hatip Hortensius'un karısının kızkardeşi Sempronia ve Fulvia adında bir kadın da rol almıştır.

¹¹ BEST, 1970: 199-201; s.202, Livius, M.Ö. 449 yılında yaşanan Sabin aristokrasisinden Appius Claudius'un (bkz. CRAWFORD, 1991: 21), öldürülmesine neden olduğu Verginia adlı kızın öyküsünü anlatırken, kızı okula gidiyor olarak göstermekle kendi zamanındaki eğitim anlayışını eserine katmış olmaktadır.

¹² Bkz. s.86, dipnot 348; s.100, dipnot 417; s.120, dipnot 528 ve s.133, dipnot 583.

Augustus aile kavramı üzerinde durmuş, yasalar oluşturmuştur. Ona göre sağlam bir aile, sağlam ve güçlü bir devlet demektir. Herşeyden önce imparatorluk ailesi, ülkenin simgesiydi. Koruyucu bir babanın ve soylu, doğurgan bir kadının eli altındaki bu ailenin devamlılığı, çocuklarının, yani Roma halkının zenginliğinin ve mutluluğunun garantisiydi. Bu aile modeli saray mensuplarının sanat eserlerinde, sikkelerde, tapınaklarda, yazıtlarda, tören ve resmi gösterilerde görülmesiyle imparatorluğa yayılmıştır. Augustus döneminde yapılan Barış Sunağı (*Ara Pacis*) buna bir örnektir. Bu, resmi bir geçitte kadın ve çocuk figürlerinin de yer aldığı imparator ailesinin betimlendiği bir anıttır. Burada ilk kez devlet eliyle, kabartma sanatında kadın ve çocuk ele alınmıştır. Ayrıca Augustus devlet işlerine kadın unsurunu da katmıştır.¹³

Augustus sonrasında ise başta saraydakiler ve soylular olmak üzere, bazı kadınlar, yasaların verdiği haklarla aşırıluğa varacak kadar serbestlik edinmişlerdir; M.S. II. ve III. yüzyıldan itibaren, özellikle soylular arasında aile bağlarının zayıfladığı, ahlak anlayışının değiştiği görülmektedir.¹⁴ Bununla birlikte özellikle halktan kişiler arasında eski törelerin geçerli olduğu da anlaşılmaktadır.¹⁵

¹³ RAWSON, 1996: 25 ve 29; FANTHAM, FOLEY, KAMPEN, POMEROY, SHAPIRO, 1994: 295; BAUMAN, 1994: 99; *Ara Pacis*'deki aile betimlerin içeriği için bkz. RODENWALDT, 1937: 170-174.

¹⁴ ERDOĞAN, 1986: 54-56.

¹⁵ Örnek olarak krş. s.157, dipnot 703 ve s.162, dipnot 719.

I. BÖLÜM

ROMA YAZININDA SATURA

Satura Kelimesinin Kökeni ve Yazınsal Gelişimi

Satura kelimesinin kökenine geçmeden önce, edebiyattaki içeriğinin ne olduğunu anlamak ve ona göre bakışımızı belirlemek için Ennius'un üzerinde durmak gerekir. Çünkü, Roma yazınında, yazınsal bir biçim olarak *satura* kelimesi ilk kez Ennius tarafından kullanılmıştır.¹⁶

Quintus Ennius M.Ö. 239 yılında, Grek kültürünün hakim olduğu Calabria'da doğmuştur. Livius Andronicus gibi Grek, Osc ve Latin kültürünün etkisi altında yetişmiştir. Cato'nun, M.Ö. 209 yılında Sardinia'daki savaş sırasında dikkatini çekerek, onun sayesinde Roma'ya gelmiştir. Devlete yaptığı hizmetlerinden dolayı, kendisine M.Ö.184 yılında Roma vatandaşlığı bahşedilmiştir; M.Ö. 169 yılında ölmüştür. Ennius, Roma yazınında, başka yazınsal türlerin yanında, çeşitli konularda eser veren Grek lirik şairi Kallimakhos'u (M.Ö. 310-240) örnek alarak *hexameter* (ya da *hexametrus*), *iambus* ve *trochaeus* gibi vezinlerle şiirler yazmıştır. Bu şiirleri için, başka bir dilden ödünç almaksızın dolaylı olarak *satura* (*poemata per saturam*) ifadesini kullanmıştır. Yazdığı *saturae*'dan sadece 31 dize günümüze ulaşmıştır. Bunlar farklı konuların farklı vezinlerle ele alındığı bir tür "çeşitleme" olarak kabul edilmektedir, bu da aşağıda göreceğimiz gibi *satura* kelimesindeki "çeşitlilik" ve "bolluk" anlamıyla paralellik göstermektedir. Ennius'un eserinin tamamında "taşlama" niteliği, yani kişi ya da kusurlarla alay edilse de, aslında "diyalog" halinde, ders alınabilecek hikayeler anlatılmaktadır.¹⁷

¹⁶ KROLL, 1921: süt. 193, ayrıca Ennius'un çeşitli şiirlerinin biraraya getirildiği kitabı da *Saturarum Libri* olarak adlandırılmıştır.

¹⁷ HENDRICKSON, 1911: 137 ve 139; WHEELER, 1912: 458; ERTAYLAN, 1937: 81; WILLIAMS, 1970: 159; SCHMIDT, 1972: süt. 1568; SARIGÖLLÜ, 1972: 6; TÜKENMEZ,

Bununla beraber Quintilianus'un, Ennius'un bir *satura*'sında ölüm ve yaşamın birbiriyle çekişmesini ele aldığını belirtmesi, Ennius'un yazılarının diyalog şeklinde yazılmış olduğu düşüncesini desteklemektedir.¹⁸

Bu durumda *satura* kelimesinin kökenini incelerken içerik olarak, farklı konuların birarada olması nedeniyle "çeşitli" anlamına geldiği, ayrıca "diyalog"ların olduğu ve "alay" niteliğine uygun, bir tür tiyatro ya da kısa bir piyes türü olabileceği dikkate alınmalıdır.

Gramerci Diomedes'e göre (M.S. IV. yüzyılda yaşamıştır) *satura* kelimesi, *satyr*'ler tarafından komik ve utanılmaz şeylerin şiir biçiminde söylenilmesi dolayısıyla ya *satyr* kökenliydi ya da dinsel bir törende insanların tanrılara sunduğu "çeşitli meyvelerle dolu bir tabak" biçimiydi. Diomedes, Vergilius'un *satura*'nın bir tabak türü olduğunu belirttiğini, Varro'da ise *satura*'nın bal, (belki şarap) kuru üzüm, arpa şehriyesi (kavrulmuş arpa unu), çam çekirdeğinden (çam fıstığından) oluşan, bazılarının nar tanelerini de kattığı bir tür tatlı olarak geçtiğini yazar. Yine Diomedes'in, Varro'ya dayanarak aktardığına göre *satura* birçok malzeme içeren bir tür sucuk olabilir. Son olarak Diomedes, Lucilius'u örnek göstererek, bazı kişilerin yasalar dizisine *satura* dediğini, kısa kısa şiirlerin bir araya getirilmesine *satura* denildiğini, Sallustius'un *Iugurtha*'sında da bir dizi ceza yasasına *satura* adı verildiğini belirtir.¹⁹

1981: 19; COFFEY, 1989: 17; BEACHAM, 1995: 119; BRAUND, 1996: XI; RAMSAY, 1996: XL; ALBRECHT, 1997: 129-131, 134, 138-139 ve 243; WILLIAMS, 1968: 452, Ennius yazdıklarında kendisinden de bahsetmiştir; DEUBNER, 1953: 289-290, Ennius'un *satura*'ları ve Kallimakhos'un *iambos*'ları içerik olarak benzerlikler taşımaktadır. Bunun yanında Kallimakhos'un şiirlerindeki komedi motifleri *fabl* tarzındadır, Ennius ise yazdıklarında *fabl*'i kullanmamış, ama anımsatmıştır; BROWN, 1991: 87, Ennius, Grek destan yazım ölçüsü olan *heksameton*'u (*hexameter*) Latin destan yazımına geçirmiştir.

Ennius'un kullanmış olduğu vezinlerden biri, bir uzun bir kısa ayak olan *iambus* idi. Aristoteles'e göre *iambizon* (*ιαμβιον*) karşılıklı alay anlamındaydı, bkz. Arist. Po. 1448b 10; ayrıca bkz. GRIMAL, 1997: 312, (*Iambe*) mitolojide Iambe, Pan ve nymha Ekho'nun kızıdır, şakalar yapardı.

¹⁸ Quint. Inst. 9, 2, 36.

¹⁹ Diomedes'in (Grammatici Latini I 485) Latince metni için COFFEY, 1989: 12-13'de, yazıldığı kadarıyla *satura autem dicta sive a Satyris, quod similiter in hoc carmine ridiculae res pudendaeque dicuntur, quae velut a Satyris proferuntur et fiunt: sive satura a lance quae referta variis multisque primitiis in sacro apud priscos dis inferebatur et a copia ac saturitate rei satura vocabatur; cuius generis lancium et Vergilius in georgicis meminit, cum hoc modo dicit, lancibus*

Roma yazınında “hiciv, taşlama, yergi” türünün karşılığı olan *satura* kelimesi, köken olarak Latince *sat* (yeter), *satis* (yeterince), *satur* (doymuş, tok; dolu) kelimeleriyle ilgilidir. Kelime, klasik sonrası dönemde *satira* biçimini almıştır. *Satura*, kökü *sat* olan, dolu anlamına gelen *satur* sıfatının dişil biçimidir. Bu kelimeyle bağıntılı olarak bir de *lanx satura* deyişi vardı. Bunun anlamı Doğa, Bereket tanrıçası olan Ceres'e ve başka tanrılara dinsel törenlerde sunulan “yılın çeşitli ve çok sayıdaki ilk ürünleriyle dolu tepsisi” demekti.²⁰ Burada, *lanx* kelimesinin kap, tepsi, geniş çanak, *satura*'nın ise sadece dolu anlamına geldiği açıktır. Gerçekten de, eski insanlar arasında Ceres'e ya da Bacchus'a (Liber, Libera) ya da diğer kır tanrılarına kurban törenlerinde, herbir tanrıya topraktan çıkan ilk ürünlerden oluşan bir çeşitlilik, tepsi gibi ağaçtan yapılmış büyük bir kap içinde sunulurdu. Hellenler bu kaba *pankarpia* ya da *pankarpos thisia*, Latinler ise bu tepsiye *lanx satura* derlerdi.²¹

et pandis fumantia reddimus exta lancesque et liba feremus: sive a quodam genere farciminis, quod multis rebus refertum saturam dicit Varro vocitatum. Est autem hoc positum in secundo libro Plautinarum quaestionum, “satura est uva passa et polenta et nuclei pini ex mulso consparsi. Ad haec alii addunt et de malo punico grana”. alii autem dictam putant a lege satura, quae uno rogatu multa simul comprehendat, quod scilicet et satura carmine multa simul poemata comprehenduntur. Cuius saturae legis Lucilius meminit in primo, per saturam aedilem factum qui legibus solvat, et Sallustius in Iugurtha, “deinde quasi per saturam sententiis exquisitis in deditionem accipitur”. Ayrıca bkz. WILLIAMS, 1968: 446; SARIGÖLLÜ, 1972: 6; krş. Verg. Geor. 2, 393-96; Sall. Jug. 29, 5-6; ayrıca bkz. Lucil. 1, 47.

²⁰ KROLL, 1921: süt. 192; ERNOUT-MEILLET, 1951: 1051-1052; HIGHET, 1960: 303; ROSE, 1961: 11; SCHNUR, 1965: süt. 2704 ; SCHMIDT, 1972: süt. 1568; TÜKENMEZ, 1981: 17; LEWIS and SHORT, 1993: 1633-35 (*satis-satur*); ALBRECHT, C. I, 1997: 134; *lanx* kelimesi için bkz. XII Levha Yasası VIII, 15a-b (WARMINGTON, C. III, 1993: 484); Varro “yiyeceğin yardımcısı Ceres” der, bkz. RIESE, 1865: 159 XV (6); genel olarak yukarıda geçen sözlüklerde, Hellen mitolojisindeki *Satyr*'lerden kaynaklanan *satyra* yazılımının *satura* kelimesiyle bağıntısı olmadığı görüşü üzerinde birleşilir, kamımızca Dihle'nin (DIHLE, 1994: 119) dediği gibi, yazınsal anlamda *satura* adının *lanx satura* denen kap kökenli olduğunu belirtmek doğru olmasa gerekir. Çünkü *satura* kelimesi, yukarıda değindiğimiz gibi kabın kendisinden değil, içine konulan ürünlerin çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır, *lanx satura* için ayrıca bkz. HENDRICKSON, 1911: 139-140.

²¹ RAMSAY, 1996: XLVI; BRAUND, 1996: X; Hor. Car. 4, 5, 18: besler kın Ceres; ayrıca bkz. Lucil. 5, 24; Petronius'a ait olduğu sanılan “fragmentum”ların birinde, belki biraz alay amacıyla şöyle bir ifade vardır: “...Hata oldu ve yanlış bir batıl inanış çiftçileri mevsimlerin ilk onurlarını (yani meyveleri) Ceres'e vermeye ve asma filizleriyle kaplı olan Bacchus'u üstün tutmaya zorladı,” bkz. WARMINGTON, 1987: 408 (76. P.L.M. Fragment 27 Müller, b.37, dize:7-9); mitolojide Ceres, hububatı büyütendir, bkz. ÇAPAR, 1979: 169; Ceres için ayrıca bkz. HENSE-LEONARD, 1953: 415 ve 417; POMEROY, 1976: 216; RADKE, 1993: 136, Ceres'le ilgili olan *Cerelia* ve *Liberalia* kutlamaları M.Ö. IV. yüzyıl ortalarından itibaren Roma tarihinde yerini almışlardır. 17 Mart'taki *Liberalia*'da yaşlı kadınlar saçlarına sarmaşıklardan yaptıkları taçlarla Liber rahibeleriyle beraber hamur parçaları pişirip adak olarak çevreye dağıtırlardı. Gençler bu günde *toga virilis* giyerlerdi. Ayrıca Liber ve Libera için kurbanlar kesilirdi. Libera, Ceres'le bağdaştırılırdı;

Bir tür karnaval olarak kutlanan Saturnalia'da da çeşit çeşit yiyecekler hazırlanırdı.²²

Satura kelimesi “dolu” anlamında başka anlamlarda kullanılmaktaydı. Örneğin *per saturam* olarak geçen bir *lex*, çeşitli konuları içeren bir yasa topluluğu demektir. Bu da *satura*'nın çeşitli şeylerin oluşturduğu bir karışım olduğu kanısını pekiştirmektedir.²³

Yukarıdaki bilgilere paralel görüşlerin yanısıra, *satura* kelimesinin gündelik yaşamda bir tür dolma ya da puding anlamına geldiği yolunda da görüşler vardır.²⁴ Bir kap biçimi olarak *satura*, modern araştırmalar içinde tek bir yerde, belki de yanlışlıkla “rengarenk bir tas” anlamında kullanılmıştır.²⁵ Bütün bu söylenenlerden anlaşılacağı gibi *satura* kelimesinde dinsel bir nitelik bulunmaktadır. Bunun dışında Ennius ele alındığında konumuzla ilgili olan *satura* kelimesi gülme ve alaya alma anlamı da taşımaktadır.

GRIFFITHS, 1968: 144-145, Güneş'in Bacchus'la (Liber), Ceres'in de bitkilere yararı bakımından ay tanrıçası Luna'yla bir tutulmasıyla ilgili örnekler vardır, krş. Cat. 34, 17-20; Bacchus için ayrıca bkz. Verg. Geor. 2, 189-194.

²² Petr. 69, 33-34; TUĞANAY, 1969: 26; NILSSON, 1921: süt. 202'de, *Saturnalia*, Aralık ayında hasat mevsiminin sona ermesiyle, ürün veren tanrı Saturnus'a şükran sunma amacını taşıyan ve Hellen karakteri olan bir bayramdır. *Saturnalia*'nın Roma toprağının eski bir geleneği, tapınağın da eski tapımlardan kaldığı bilinmektedir, SEYFFERT, 1957: süt. 559, Aralık ayının 17-23 günleri arasında kutlanan *Saturnalia* altın çağa dönüşü simgelerdi. Eğlenceler düzenlenir, ziyafetler kurulur ve kölelere özgürlükler verilirdi, Saturnus'un hakimiyeti altında sosyal sınıf farkı ortadan kalkardı; THULIN, 1921: süt. 218, Hasat tanrısı Saturnus'un adı bereket şarkılarında geçmektedir. İsmi Etrüskçe'de *Satres* (genetivus) olarak yer aldığı ve bazı bilim adamlarınca Latince'ye bu dilden geçtiği söylenmektedir. Etrüskçe: *Satre*, *Saterna*, *Saturine* adlarının Latince'ye *Saturnus*, *Saeturnus* olarak geçmiştir, (Verg. Geor. 2, 173-176'da ise Saturnus dişil halde *Saturnia* olarak geçmektedir); RICHARDSON, 1980: 51-52, *Saturnalia* şenliğinin ilk günü olan on yedi Aralık, olasılıkla krallık döneminde inşasına başlanılan Saturnus tapınağının açılış günüydü. Ancak *Saturnalia* şenliğinin daha eskiye uzanan bir geçmişi olmalıdır, EVANS, 1978: 309-310, sözde, şair Horatius'un, *Saturnalia*, bayramında, bir kölenin efendisi için istediği şeyi söyleme hakkının olduğunu belirterek, kölesinin ağzıyla kendisine eleştiri getirmesi nedeniyle, *Saturnalia*, acı söz anlamında “*satura* türünün bulunmadığı daha önceki yazında *satura* dili” olarak tanımlanır, ayrıca, bkz. GRIFFIN, 1997: 54'e, *Saturnalia*'da izin verilen konuşma özgürlüğü (*libertas Decembris*) üzerine.

²³ KROLL, 1921: süt. 192: *per saturam*, bir topluluğu betimler, SARIGÖLLÜ, 1972: 6; RAMSAY, 1996: XLVI.

²⁴ ALBRECHT, C. I, 1997: 241; krş. Festus, p.314 M=p.416 Lindsay.

²⁵ BAYPINAR, 1979: 30; COFFEY, 1989: 22, “dolu” anlamına geldiği için *satura* kelimesi “gebe” anlamına gelebilir, hatta Novius *Virgo Praegnans* adında *Atellana* piyesi vardır. Eğer piyesin adı “*Virgo Satura*” olsaydı, böyle bir bilgi yerinde olurdu; Fakat bununla birlikte, Plautus, *Amphitruon* adlı eserinde (belki de, komediye özgü alayla) Alcmena'nın gebe olduğunu belirtmede *satura* kelimesini kullanmıştır, bkz. Plau. Amph. 666; krş. HENDRICKSON, 1911: 136.

Satura kelimesi, yukarıda bahsedilen dinsel anlamından başka, içinde gülme öğeleri olan, basit bir tiyatro biçiminde ve bir dereceye kadar da *Fescennina*'dan daha gelişmiş bir tür dramayı ifade eder. Bazı araştırmacılar *satura* kelimesiyle drama arasında bağ kurmuşlardır. Belki de *Satura*'nın yazınsal tür niteliğini kazanmadan önce drama ya da diyalog biçiminde idi.²⁶ *Satura*, sözün, şarkının, müzik ve dansın birarada olduğu bir tür dramatik fars idi.²⁷ Bu konu üzerinde şunlar söylenebilir: Tiyatro ya da yarı tiyatro gibi eğlence türleri Roma hariç İtalya'da vardı. Latin yazını belirli bir nitelik almadan çok önceleri, bazı eğlence biçimleri aşama aşama, özellikle Latium'un ve Güney İtalya'daki Hellen kentlerinin etkisiyle Roma'ya geçmiştir. Bu, eski eğlence biçimlerinden bazıları araştırmalar sonucu ayırt edilebilmektedir.

İtalya'da Etrüsk kültürünün önemi büyüktü ve Etrüsklere ait bazı duvar resimlerinde seyircilerin sıralara oturduğu, maskeli oyuncuların, müzik aleti çalanların, akrobatların ve dansçıların betimlendiği görülmektedir.²⁸ Tiyatronun da temel öncüleri olan iki eğlence biçiminin Roma'ya kuzey komşuları olan Etruria'dan gelmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Bu eğlencelerden birine *Fescennini versus*, bazılarına da *satura* denilmekteydi. Olasılıkla *saturnius* vezinli şarkı ya da makamlı bu sözler (*versus saturnalicus*), adını ya Etruria'daki Fescennium kasabasından (*ab urbe Fescennini*) ya da kötü ruhları önlemek gibi dinsel bir amaç içerdikleri için “kara büyü” anlamındaki *fascinum*'dan almaktaydı. *Fascinum*, “büyülü sözler” anlamındaydı ve denildiğine göre, nazarı önlemek için yapılmaktaydı. Bu sözler, düğün ya da hasat mevsimi törenleri, çiftçilerin ekip biçme bayramları gibi birtakım toplumsal önemi bulunan durumlarda dans olmaksızın söylenirdi. Böylece *Fescennini versus*'un kırsal kutlamalarda yapılan, müzik ve dansın bulunmadığı, dizeler halinde söylenen, kısa tiyatro gösterileriydi. Zamanla

²⁶ WEBB, 1912: 189, aralarında Horatius, Quintilianus, Diomedes, Suetonius, Verrius ve olasılıkla Varro'nun bile bulunduğu eski eleştirmenlerin yazınsal *satura*'nın drama *satura* çıkışı olduğundan habersizlerdi; BRAUND, 1996: X; ALBRECHT, C. I, 1997: 243. COFFEY, 1989: 17, bazı modern bilginler etimolojik olarak *satura* kelimesi ile Etrüskçe “söylemek” ya da “beyan etmek” anlamına gelen *satir* ya da *satre* kelimesi arasında bir bağlantı kurarlar (ama Coffey'e göre bu ancak bir teori olabilir).

²⁷ SEYFFERT, 1957: süt. 558.

²⁸ BEACHAM, 1995:10.

eğlence ile kutsal tören birleştirilmişti. Sonradan ise amatör kişilerce kabalığa ve alaya dönüştürülmüştü.²⁹ Olasılıkla Damatik *satura fescennini* dizelerinden doğmuştur.³⁰

Yukarıdaki bilgilere paralel olarak, Vergilius'un belirttiğine göre Troia'dan çıkan bir *gens* (boy) olan Ausonii, yani İtalyanlar, ağaç kabuğundan yapılmış maskeler takar ve Bacchus (Dionysos) için kaba, açık-saçık şiirleri şarkı halinde söylerler, belki nazarı önlemek için de çam ağacına muskalar takarlardı. Bu, ürünün bereketini arttırmak için yapıldı. Oyuncular hayvan postundan yapılmış maskeler takarlardı.³¹ Horatius da, eskiden çiftçilerin bayram günlerinde ürünlerini ambarlara kaldırdıktan sonra “ne yapalım, gün olur bu çileler biter” diye umut ederek, ağır çilelere katlanan ruhlarını dinlendirdiklerini, işlerine yardımcı olan çocukları ve karılarıyla birlikte Toprak Ana'ya bir dişi domuz kurban ettiklerini, *Silvanus*'a (Orman tanrısı) süt, hayatın kısa olduğunu bilen *Genius*'larına da şarap ve çiçekler sunduklarını belirtip, bu töreden *fescennina* taşkınlığının doğduğunu, ardarda iki değişik dize biçimini alarak bu kaba taşlamanın yayıldığını, böylece herkesin hoşuna giden bu özgürlüğün yeni yılda insanları tatlı tatlı eğlendirdiğini yazar.³² Horatius'un bu ifadesinden, ayrıca eğlence niteliğindeki “taşlamanın” yeni bir yılın kutlanması içinde yer aldığı da

²⁹ Varro, köylülerin bağbozumunda kaba şarkılar söylediklerini yazar, bkz. RIESE, 1865: 180 X 112, 16, 12; ERTAYLAN, 1937: 31 ve dipnot 1; GRANT, 1954: 14-16; ROSE, 1961: 10; BEARD, 1980: 19, *fascinus* kelimesi *phallos* anlamındadır; COFFEY, 1989: 20, *Fescennini* türü dizeleri, halk şiirinin çok eski bir biçimidir ve bir dereceye kadar dinsel törenlerle bir bağı vardır; McLEISH, 1994: 12; SVARLIEN, 1994: 264, yazınsal olarak Lucilius, Grek geleneğine göre sövgü dilini kullanarak yazmaya başlamıştı, oysa *Fescennini* dizeleri İtalya'nın yerli kültürüne özgü sövgü geleneğini yansıtmaktaydı; BEACHAM, 1995: 4; Cat. 61, 120'de bir düğün şiirinde “açık saçık, ayıp *fescennia* şakası” diye bahseder, (Catullus için ayrıca bkz. VARİNLİOĞLU, 1978: 87); SEYFFERT, 1957: süt. 236; WASZINK, 1960: 19, Varro, *fescennini versus* ile Attikalı gençler tarafından köylerde (*κώμαι*) söylenen şarkılar arasında bağlantı kurar.

³⁰ SEYFFERT, 1957: süt. 236.

³¹ Verg. Geor. 2, 380-396; ROSE, 1961: 9-10; SARIGÖLLÜ, 1972: 8; SEYFFERT, 1957: süt. 236; Hor. Car. 4, 15, 29-30 ve Sat. 1, 6, 1, Romalıların ataları Troialılar'dır, Etrüskler de Lydia kökenlidir, ayrıca İtalya'daki tarım üzerine bkz. ERTAYLAN, 1937: 10-13 ve 24.

³² Hor. Ep. 2, 1, 139-148; Car. 4, 15, 25-28; ERTAYLAN, 1937: 31, bu taşlamalar kaba, ağır sarkıntılıklar niteliğinde sözler içerirdi; ROSE, 1961: 9-10; PENNANEN, 1994: 475-476, *Silvanus*, köken olarak bir İtalyan tanrısıydı, başka tanrılarla nadiren bir tutulurdu. İsim olasılıkla Latince *silva(e)* ile bağıntılıydı. Tarım, çiftlik hayvanları ve ürünleri üzerinde hakimiyeti vardı, sığır ve koyunları korumada, tohum ve hayvan toplamada yardımcı olurdu (Pennanen'in tanıtım yazısındaki amacı Peter F. Dorsey'in *The Cult of Silvanus* adlı eserini tanıtmaktır); WISEMAN, 1995: 8, Roma'da, Saturnus tapınağının önünde bir *Silvanus* heykeli ve bereketi simgeleyen incir ağacı vardı.

açıkça görülmektedir, ya da hasat sonu yapılan kutlamaların yeni yıl eğlencelerine yansıdığı anlaşılmaktadır.

Satura'nın bir drama türü oluşu en çok kabul gören görüştür ve bu türden şiirler okunmak için değil, seyirci önünde icra edilmek için yazılmaktaydı.³³ Bu *satura*'lar, *Fescennini versus* gibi, Romalılar tarafından fethedilen bir bölgede başlamış, amacı kötülükleri önlemek olan *Fescennini versus* gibi amatör kişilerce taklit edilmiş ve *Fescennini versus*'tan farkı, bunda müzik ve dansın bulunması ve sonraları da *satura* kelimesi, “salata” ya da “karışım” anlamını kaybedip, yazındaki anlamını edinmiştir.³⁴

Fescennini versus dışında, Orta İtalya'da, Etruria'da gelişmiş olan, sözün-sarkının olmadığı bir eğlence türü daha vardı. Bunlar önemli kişilerin mezarlarında yapılan basit danslardı ve ilk profesyonel dansçılar da aynı bölgeden çıkmıştı. Söz konusu dansçılar, flüt eşliğinde uygun el-kol hareketleri ve duruşlarla dans ederlerdi. Her türlü ritmik hareket yapılabilmekteydi. Bunlarda da zamanla, *fescennini* dizeleri gibi, kutsal törenlerle eğlence birleştirilmişti.³⁵

Bu türün Roma'ya gelişi ve gelişimi üzerine tarihçi Livius, M.Ö. 365 yılında şehirde başlayan bulaşıcı bir hastalığın (vebanın), M.Ö. 364 yılında da sürmüş olması nedeniyle, batıl inançlara bağlı olan yöneticilerin, tanrısal öfkeyi yatıştırmak için çeşitli yöntemleri denemiş olduklarını, bunlar arasında *ludi scaenia* denen, tanrıları eğlendirmek için oyunlarını sahnede sunan yeni bir tür locanın bulunduğunu ve bu amaçla Etruria'dan da bazı oyuncuların çağırıldığını, bu kişilerin söz ve mim olmaksızın tahtadan yapılmış nefesli çalgılar olan kaval ya da flüt eşliğinde (*ad tibinis modos*) Tuscana tarzında dans (bir tür bale) gösterileri yapmış olduklarını yazar. Etrüsk çıkışlı olan bu modayı birkaç yıl sonra bazı meraklı Romalı gençlerin *fescennini versus*'a benzer şekilde taklit etmiş olduğunu, böylece bir drama (tiyatro) biçimine temel olacak bir aşamanın oluştuğunu, olasılıkla buna “karışım” ya da *satura* denildiğini belirtir.³⁶ Bu

³³ BRAUND, 1996: 1.

³⁴ McLEISH, 1994: 13.

³⁵ GRANT, 1954: 15-16.

³⁶ Liv. 7, 2, 1-10; krş. WEBB, 1912: 177-179, ayrıca Webb, Roma'da, dramatik etkinlik olan *satura*'nın kökeni olduğu yazınsal anlamdaki *satura*'dan önce popüler hale geldiğini vurgular, WASZINK, 1960: 18, Roma edebiyatının başlangıcı hiçten (*ex nihilo*) oluşmuş olamaz, Romalı

ifadeden de anlaşılacağı üzere, oyuncular Roma'ya, bir tür dinsel amaç için çağırılmışlardır.³⁷

Dinsel törenler, tiyatro etkinliğinin öncesini oluşturmaktadır ve dansın dinsel törenlerdeki öneminin unutulmaması gerekmektedir, olasılıkla ibadet de *satyr* draması biçimindeydi. Müziğin dinsel törenlerde önemli bir yeri vardı. Kurban törenlerinde flüt hayvanların uğursuz seslerini bastırmaktaydı.³⁸

Buna paralel olarak *satura*'nın dramatik biçimine, Romalılar sohbet, diyalog anlamına gelen *sermo* demektedir. Zaten Lucilius ve Horatius yazdıklarını genelde bu kelimeyle tanımlamışlardır. *Satura* yazarlarının eserleri örnek gösterilerek, bu konuşmaların monolog ve diyaloglar biçiminde olduğu, Lucilius'da daha çok monolog, Horatius, Persius ve Iuvenalis'de monolog ve diyalogun birarada olduğu görülmektedir. Ayrıca Horatius'un, *satura*'ları "mektup" niteliğini taşımaktadır. Mektupları, Cicero, Seneca ve genç Plinius'un mektuplarından farklı olarak, didaktik-öğretici tonda işlenmiştir. Diyalog açısından Persius'un VI. *Satura*'sı da dostu Caesius Bassus'a dostça bir mektupla başlamaktadır.³⁹ Livius'da geçen sahne ögesi tarım bayramları eğlencelerinde yer alan oyuncular arasındaki bir "jest" alışverişinden başka birşey değildi. Basit şarkılardan doğan bu alışverişler "müstehcen şarkılar" adını almakta ve Grek oyunları ortaya çıkmadan önce toplum hayatında yer tutmaktaydı. Eldeki kayıtlara göre ilk olarak M.Ö. 240 yılında, halk gösterileri içinde, Livius Andronicus tarafından ortaya konmuştur. "Müstehcen şarkılar" ise *Atellanae* denilen kaba

şairlerin bir gelenekten yararlanmış olması gerektiği görüşü, açıkça Livius'un Roma'daki tiyatro etkinliklerinin gelişimi üzerine söylediklerinin kökenindedir. Buna göre dans içerikli *fescennini versus* M.Ö. 364 yılında Etruria'dan getirilmiştir. Zamanla doğaçlama niteliğini kaybetmiş, Livius'un dediği gibi *saturae modis impetae* özelliğini almıştır.

³⁷ WASZINK, 1960: 19'da, bunu, bir tür kefarete demek olan *piacula* olarak tanımlar.

³⁸ BEACHAM, 1995: 2-3 ve 16; WILLIAMS, 1970: 175; LIND, 1973: 117 ve 119, Etruria'dan salgın hastalık nedeniyle dramatik bir etkinliğin Roma'ya getirilmesi, Romalıların, tarih boyunca atalarından gelen dinsel sistemlerinde bir eksiklik olduğunun ve bunu ortadan kaldırmaya çalıştıklarının göstergesidir.

³⁹ BRAUND, 1996: X-XI;1 ve 52-58; HIGHET, 1974: 325-327, s.327, tek kişilik monolog *satira* ya drama ya da retoriksel; WILLIAMS, 1968: 459, Horatius'un mektupları şiirsel kompozisyon biçiminde yazılmıştır; ayrıca, Divanü Lûgat-it-Türk adlı kitapta *satura* kelimesiyle bağlantılı olabilecek *satula* kelimesi geçmektedir. Buna göre *Satula* faydasız söz söylemek ve gevezelik etmek anlamına gelmektedir. Kanımızca, gevezelik etme anlamı, *satura* kelimesinin yazınsal içeriğiyle (Latince *sermo* kelimesinin söz, konuşma anlamının yanında dedikodu anlamına geldiği de düşünülerek) bir paralellik gösterebilir, *satula* için bkz. ATALAY, 1986: 323.

gülmecelerin asıllarını oluşturmaktadır. Gelişmiş yazınsal *Atellanae*'da çiftçi, domuz ya da keçi gibi karakterlerin bulunması bu varsayımı desteklemektedir. Taklit ve pandomim de zamanla *Atellanae*'den kaynaklanmıştır.⁴⁰ Livius Andronicus, Hellenistik kültürün bir şairi, erken dönem Roma şiirinin örnek bir yazarı, ayrıca Roma'da ilk Latin tiyatrosunu gösterime sunan kişiydi. Eserlerinin adları Latince, içeriği ise Grek yazın örneklerinden oluşmaktaydı.⁴¹

Livius Andronicus'un kendisi eski bir Grek kenti olan ve halkının tiyatroya düşkün olduğu söylenen Tarentum'luydu, dolayısıyla yarı Grek sayılırdı. Andronicus, Roma'ya bir köle olarak gelmiştir. Başka köleler gibi o da soylu Romalılara Grek yazını üzerine bilgiler vermiş ve özgürlüğünü elde etmiştir.⁴² Kendisi de hem bir yazar hem bir aktördü. Kentin yöneticileri, tanrılara minnettarlık sunmak ve kötü kehanetleri uzaklaştırmak için M.Ö. 207 yılında Livius Andronicus'dan dinsel ilahiler yazmasını istediğinde, yirmi yedi genç kızıdan oluşan bir koro için ilahi bestelemiştir. Buna karşılık yöneticiler de "Yazarlar ve Oyuncular Birliği"nin toplantısı için Minerva tapınağını tahsis etmişlerdir.⁴³

Yukarıdaki bilgilere dayanarak, *satura* adının kökeninin yarı dramatik, yarı kaba bir müziksel etkinliğe dayandığı sonucu çıkarılabilir. İtalyan gençlerinin *antiqua et vernacula festivitas* olarak bildikleri köysel eğlence ve kutlamalarda birbirini taşlama amacıyla, doğaçlama dizelerle kaba şakalar yaptıkları bilinmektedir. Dolayısıyla gençler kendiliğinden bu iki şeyi birleştirmiş olabilir.⁴⁴

⁴⁰ WICKHAM-BRERETON, 1964: 29-30; WILLIAMS, 1970: 5-6; BEACHAM, 1995: 13.

⁴¹ ALBRECHT, C. I, 1997: 113, 116-117; ayrıca BROWN, 1991: 74, Latin edebiyatı, Livius Andronicus tarafından M.Ö. 240 yılında bir oyununun gösterilmesiyle başlamıştır, WASZINK, 1960: 17.

⁴² BEACHAM, 1995: 17.

⁴³ Liv. 27, 37, 7-11; ayrıca Livius, Andronicus'un ilahisinin söylendiği sırada Iuno Regina tapınağına yıldırım düştüğünü, bilicilerin tanrıçayı hediyelerle sakinleştirmek amacıyla şehirde ve şehre 10 km. uzakta oturan kadınların toplanması için ferman çıkardıklarını, çeyiz eşyalarından oluşan sunu hediyelerinin yanında bazı kadınların da kurban edildiğini yazar; ROSE, 1961: 21; SZEMERENYI, 1975: 300-301; ALBRECHT, C. I, 1997: 13, birliğin toplantısı için tanrı Dionysos değil, Minerva aktörlerin tanrıçası haline gelmişti; BAUMAN, 1994: 27'de, Livius'un anlatıklarından çıkarım yaparak, kurban edilenler arasında koroda yer alan kızlar da bulunduğunu yazar.

⁴⁴ RAMSAY, 1996: XL.

İçinde eğlence ve güldürü unsurları olsa da *satura* kelimesi, burada yazınsal anlamından farklıdır. Fakat içerdiği bu nitelikler, yazınsal bir tür sayılmasına katkıda bulunacaktır. Yaygın bir düşünceye göre, -henüz aksi kanıtlanmamıştır- drama içerikli *satura* kelimesinin Hellence *satyros* kelimesi ve *satyr* oyunları ile herhangi bir bağlantısı yoktur. *Satura* kelimesindeki “taşlama, yergi” niteliği, içerdiği “çeşitli, türlü” ve “potpori” gibi anlamlarından çıkmaktadır.⁴⁵ Bununla beraber Etrüsk dramasının *satyr* draması biçiminde olduğu ve bazı duvar resimlerinde bazı oyuncuların *satyr*’leri canlandırmış oldukları görülür.⁴⁶ Ayrıca, Horatius’un ifadelerinden *satyr* oyunları diye farklı bir yazım türünün olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁷ *Satura*’nın bir drama türü oluşunun en çok kabul edilen görüş olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bununla birlikte *satura* ile *satyr*’ler arasında bir bağ olabilir.⁴⁸

Yergi, taşlama olarak düşünüldüğünde *satura* kelimesinin kökeni, komedide de aranabilir.⁴⁹ Komedinin ortaya çıkışı *tragedia* gibi dinsel kökenliydi ve Bacchus festivalleriyle ilgiliydi. Erkeğin cinsel organı olan *phallus* şarkılarından doğmuştur. Aristoteles’in zamanında bile birçok kentte bu tür şarkılar okunmaktaydı. Bilinen en eski komedinin M.Ö. VI. yüzyılda Atina’da görülen ve Dionysos onuruna düzenlenen yöresel bayramlardan çıktığı sanılmaktadır. Buna paralel olarak Hellen dünyasında sonbaharda öldüğü ve ilkbaharda dirildiği düşünülen Dionysos’a iki anlam verilmişti. Komedinin de bu amaçla yapılan şenliklerden çıktığı, bereket, bolluk törenlerinde yapıldığı söylenir. Grek komedisinde erkek cinsel organının kullanılışı bunu desteklemektedir. Ayrıca

⁴⁵ ROSE, 1961: 11; SCHNUR, 1965: süt. 2704; SCHMIDT, 1972: süt. 1568.

⁴⁶ BEACHAM, 1995: 10.

⁴⁷ Hor. Sat. 1, 4, 1-5; 1, 10, 16; ayrıca bkz. Pers. 1, 12, 3-4; ALY, 1921: süt. 236-237, Dionysos şenlikleriyle ilgili olarak M.Ö. V. yüzyılda Siren’lerden oluşan koroyla *satyr* oyunları doğmuştur; COFFEY, 1989: 21, Roma tiyatrosundaki Grek *satyr* oyunları Hellenistik dönemde önem kazanmıştır; WISEMAN, 1988: 1-2, 5 ve 7, yukarıdaki konunun yanısıra, Etrüsk dramasındaki *satyr* tiplerini Romalıların *satyr* oyunlarına yabancı değildir; krş. GOWERS, 1993: 60 ve dipnot 68.

⁴⁸ BRAUND, 1996: 1.

⁴⁹ NESİN, 1998: 91 ve 96, Taşlama bir aklama değil, bir karalamadır. Düz yazı olan yergiyle, koşuk yergi olan taşlama, gülmecenin kapsamı içinde yer alır, yani gülmecenin bir türüdür taşlama. Taşlamanın, politik ve toplumsal yaşamda bir işlevi olduğu kesindir. Politik ya da toplumsal bir

çeşitli hayvan kılıklarına girilmesi de komedinin kostümle bir ilgisinin bulunduğunu akla getirmektedir.⁵⁰

Aristoteles, Dor'ların hem *tragedia*'yı hem *komedia*'yı, Megaralıların ise *komedia*'yı kendilerinin bulmuş olduklarını, Grek Megaralıları ile Sicilya Megaralılarının da *komedia*'yı kendilerinin geliştirdiklerini iddia ettiklerini yazar. Aristoteles, *komedia*'yı bulmuş olduklarını kanıtlamak için Megaralıların öne sürdükleri sözcükler arasında *komai* (köyler) kelimesinin olduğunu, kelimenin *komazein* -Dionysos bayramlarında kendinden geçme- sözcüğünden değil, oyuncuların köyleri dolaşmalarından türetilmiş olduğunu, çünkü *komedia* oyunlarının kentlerle ilgileri olmadığını belirtir. Ayrıca, kentli ile köylü arasındaki kültür farkını dile getirircesine, yazınsal olarak, soylu karakterli olan şairlerin, ahlakça soylu kişileri taklit ettiklerinden, övgü şiirleri (*hymnos*), yazdıklarını, hafifmeşrep karakterli şairler, sıradan yaratılıştaki insanları taklit ettiklerinden, bu türün şairlerinin alaylı şiirler yazdıklarını belirtir. Bundan dolayı *komedia*, aşağı karakterli olanların taklididir. Kötü olanı değil, gülünç olanı taklit eder. Gülünç olmanın özü ise "soylu olmayış"a ve "kusur"a dayandırılırdı. Aristoteles'e göre de, alaylı şiirler yazma, tarih bakımından daha eskilere uzanırdı. Fakat komedyanın öncesine ait bilgiler filozofun kendi zamanında bile yetersizdi. Çünkü başlangıçta hiçkimse *komedia*'ya önem vererek onunla uğraşmamıştı. Sonraları *komedia* şiir türüne özgü (karşılıklı alay etme anlamındaki *iambizon* kökenli), *iambik* ölçü oluşturulmuştu. Aristoteles, ayrıca M.Ö. V. yüzyılda Attikalı şairlerden Krates'in, kişilerle alay etmeyi bırakıp ilk kez güncel konuları, yani eylemleri dramlaştırmaya yönelmiş olduğunu da belirtir.⁵¹

Komedia zekaya hitap eder. Seyircilerin üzerinde fazla derin olmayan bir heyecan yaratıp, bunun mutlu bir sonla hafifletilmesi anlayışına dayanır. Başlıca

işlevi olmayan taşlama gösterilemez, hatta kişisel amaçla yazılmış olsa bile, yine de politik, toplumsal bir işlevi vardır... Taşlama, gülmece yazınının en kıyıcı, en acımasız olanıdır.

⁵⁰ WICKHAM-BRERETON, 1964: 11 ve 29; BEACHAM, 1995: 10, tiyatro M.Ö. 534 yılında Thespi tarafından kurulmuştu; Thespi, Aiskhylos ve maskenin kullanıldığı üzerine bkz. Hor. A.P. 275-282; MEINARDUS, 1973, 248, erkek *phallus* tasvirleri Grek ve Romalılar arasında oldukça yaygındır; ayrıca bkz. s.138 dipnot 599.

⁵¹ Arist. Po. 1448a 5-1448b 10; FOSTER 1960: 363 dipnot 3; Genel olarak Roma'da da aktörlere *aenarii* gözüyle bakılırdı; aktörler, orduda hizmet etmelerine izin verilmeyen düşük halktan

amacı eğlendirmektir. Bunun, iyi nitelikli her türlü öğeden daha güçlü bir yeri bulunmaktadır.⁵² Bu yazılara paralel olarak Horatius da şakanın önemli sorunları şiddetten daha iyi ve daha başarılı bir biçimde kesip yardığını, Eski Komedyanın ayakta durmasının nedeninin bu olduğunu ve bu yolun izlenmesi gerektiğini ifade eder.⁵³

Korenthos ve Boetia vazo resimlerinden ve diğer belgelerden edinilen bilgilere göre, Sparta ve Peleponnessos'da *mim*'lere benzeyen ve gerçek yaşamdaki gülünç tipleri alaya alan taklitlerin olduğu, bu Dor *fars*'larının Megara yolu ile Attika komedyasına girdiği, evrimleşerek Eski Hellen komedyasını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Sonraları ise Roma komedyası, Roma uygarlığının Hellen kültürü ile tanışıp karışmasından doğmuştur. Roma komedyası, ayrıca, yerli bir gelenek olan *Atellanae* farslarına da dayanmaktaydı. Bu farslar gündelik yaşamda karşılaşılan bazı tipleri gülünçleştirerek, alaya alan açık, kaba şakalı bir drama türüydü.⁵⁴ Bunların *mimos*'larla karışık kaba bir fars niteliğinde oldukları anlaşılmaktadır. *Mimos* ise önce Hellas'ta başlayıp sonra Roma'ya geçen, taklit etmeyi içeren bir halk komedyası idi. İki-üç kişilik küçük piyesler halinde başlamıştı ve koro bulunmamaktaydı. Syracusae'li Sophron (M.Ö. V. yüzyıl.) bu türün bulucusu olarak gösterilir. Roma'daki *mimos*'lar, ayrıca daha kaba-saba, güldürücü danslar ve taklidlerden oluşturmaktaydı.⁵⁵

Yukarıda sözü geçen *Atellanae* öyküleri ise Orta İtalya'daki Campania bölgesinde bir Osc kasabası olan Atella'dan dolayı *fabulae Atellanae* adını almıştı. Kırsal-köysel kökenliydi. Olasılıkla köylerde düzgün olmayan sahnelerde temsil edilen kısa oyunlardı. Genelde Osc dili lehçesi hakimdi ve oyuncular maske takarlardı. Öykülerde yaşlı soylu aptal (Pappus), kurnaz delikanlı (Dossennus), soytarı (Maccus), obur (Bucco, aynı zamanda Mandacus da denilen) gibi bazı köylü karakterler olurdu. Bu öykülerin Campania'da oturan Hint-Avrupa kökenli

kimselerdi, ayrıca *Iambik* şiir için bkz. WILLIAMS, 1970: 2; Ennius ve Lucilius da şiirlerinde bu vezni kullanmışlardır.

⁵² WICKHAM-BRERETON, 1964: 9.

⁵³ Hor. Sat. 1, 10, 14-17.

⁵⁴ SOKULLU, 1997:1-7; *mimos* için bkz. BEACHAM, 1995: 129.

⁵⁵ ERTAYLAN, 1937: 32.

Osc dilini konuşan İtalyan halkları aracılığıyla Roma'ya gelmiş, Osc dilini konuşan halkın ise bu tür öyküleri ilk olarak Hellenlerden almış olduğu sanılır. Çünkü Güney İtalya ve Sicilya'nın büyük bir kısmının, özellikle kıyı bölgelerinin Hellen kolonileri tarafından M.Ö. VIII. yüzyılda iskan edilmiş olduğu bilinir. Bu kolonilerin, Neapolis, Cumae (Kyme) gibi önemlilerinden birkaçı Campania bölgesindeydi. Ayrıca I. Kartaca Savaşı sırasında (M.Ö. 264-241) Roma'nın en önemli müttefiği olan Syracusae kenti de Grek *tragedia* ve *komedialar* etkinlikleriyle oldukça ünlü büyük bir yazın merkeziydi.⁵⁶

Fars niteliğinde, *phlyakes*, *phlyaks* olarak da bilinen bu kısa Grek piyeslerine M.Ö. III. yüzyılda yazınsal bir biçim verilmiştir. *Phlyax* denilen bu fars oyunlarından hiçbirisi günümüze ulaşmamıştır. Sadece M.Ö. IV-III. yüzyılla ait vazo resimlerinde sıkça karşılaşılmaktadır. Tarentum'da aynı döneme ait bazı vazolar da bulunmuştur. Bu vazoların üzerindeki resimlerden anlaşıldığı kadarıyla oyuncular maskeliydi ve bu oyunlar aracılığıyla *tragedia* ya da *mithos*'lar alaya alınır, Homeros'daki kahramanların aptallıkları ve gülünç durumları ortaya serilirdi. Eldeki vazolarda aile içi sahneler de yer almaktadır, ayrıca bu vazolar Dionysios'un arkadaşlarından Satyr ve Maenad'ların dansları üzerine de örnek oluşturmaktadır.⁵⁷ Plautus da halkın hoşuna gitmek için eski yerli farslardan ve geleneksel *Atellanae*'den yararlanmıştır.⁵⁸

Phylakes ve *Atellanae*'nin Roma tiyatro tarihinin erken dönemine ait kaynak oluşturmuş, *Atellanae*, ayrıca Roma komedisine öncülük etmiştir. Osc kökenli kişiler, bu temsilleri Grekçe, Latince ve Osc dilinde verirlerdi. Fakat Roma'ya Plautus, Terentius gibi dışarıdan gelen komedi yazarlarından sonra özgünlüğünü koruyamamış, ama M.Ö. I. yüzyıl başlarında yazınsal bir biçim almışlardı. Sulla zamanında yazınsal olarak bu fars türüyle uğraşan L. Pomponius ve Novius adlı

⁵⁶ GRANT, 1954: 17-18; PISANI, 1954: 50, Osc dili Campania, kuzey Apulia, Lucania ve Calabria'da bazı lehçe farklılıkları olsa da konuşulmaktaydı. Eski İtalya dilleri olan Osc ve Umbria dillerinin zamanla birleşerek tek bir dil haline gelmiştir, maskelerle ilgili olarak bkz. GOW, 1912: 69-70; WISEMAN, 1988: 2, *fabula Atellanae*'de, *agumanta dictaque iocularia* uygulandığından dolayı Hellen *satyr* oyunlarıyla benzerlik gösterirler, ama Maccus, Pappus gibi *satyr* olmayan karakter tiplerlerinden kaynaklanan farklılıkları vardır.

⁵⁷ ERTAYLAN, 1937: 33; GRANT, 1954: 17-18; ROSE, 1961: 11-12; McLEISH, 1994: 13, 14 ve dipnot 1; BEACHAM, 1995: 6, 8-9, 19 ve 23, ayrıca bkz. s.7: res. 1; s.9: res. 2.

⁵⁸ ERTAYLAN, 1937: 68.

iki yazar vardı. Bunlardan günümüze yüz eser adı ve üç yüz dize kalmıştır. Eldeki metinlerden bunların Yeni Komedi'den tiplerlemler olduğu anlaşılmaktadır ve M.S. II. yüzyılın sonlarından itibaren bu türden farsların görüldüğüne dair doğrudan bir kaynak bulunmamaktadır.⁵⁹

Bununla beraber, Horatius'un, kaba taşlamanın herkesin hoşuna gittiğini, her yeni yılda insanları tatlı tatlı eğlendirdiğini yazmış olduğu yukarıda belirtilmişti. Şair, metnin devamında ise ceza korkusu olmadığı için, bu törenin, çok hoyratlaşarak, sonunda açık bir azgınlığa dönüşünceye ve işin, şerefli evleri tehdit etmeye varıncaya kadar sürdüğünü, bu tür şiirlerin kanlı dişlerini geçirdiği insanların acı çektiğini, diş geçiremediği kimselerin de toplumdaki etkinliğini düşünerek endişe içinde kaldıklarını, bu yüzden bir kimseyi küçük düşürdüğü gerekçesiyle bir yasanın çıkarıldığını ve bu tür şiirler için ceza konulduğunu belirtir.⁶⁰ Ayrıca Horatius, başkalarını güldürme zevkini tatmak için bir şairin dostunu bile alaya almaktan çekinmediğini, yazdığı şeyi herkese okumaya can attığını belirterek bu işin hangi boyutlara ulaşmış olduğu hakkında bir görüş vermektedir.⁶¹

Yerginin eleştiriden ayrılan en belirgin özelliği, ağır basan mizah ve güldürü yönünün olmasıdır. Hiciv, sözlerle yapılan bir savaştır. Amaca ve başarıya ulaşmada en büyük ölçü ise yazarın tarzına bağlıdır. Bu nedenle iyi bir hicivcinin, anlatım tarzıyla okuyucunun tahammül derecesini aşmamaya dikkat etmesi gerekir. Fakat yerginin, gerçeği daha belirgin hale getirmesi için bazen abartılı olması da gerekmektedir. Bu da, arada yaşın yanında kurunun yandığı anlamına gelmektedir.⁶²

⁵⁹ BEACHAM, 1995: 60 ve 128-129 ayrıca dipnot 32; Petronius'un eserinde de, Trimalchio, komedi oyuncularını satın aldığı ve onların *Atellania* oyunu oynamalarını tercih ettiğini belirtir, Petronius 53, 32-34; Juvenalis 3, 173'de, festival günlerinde çimenden oluşan bir tiyatrodan bildik farsların yapıldığını, soluk renkteki maskenin ağız kısmının, annesinin dizi üstündeki köylü çocuğunu korkuttuğunu ve sahnedekilerle, seyirci halkın giysilerinin aynı olduğunu belirtir, krs. BEACHAM, 1995: 128-129.

⁶⁰ Hor. Ep. 2, 1, 139-153.

⁶¹ Hor. Sat. 1, 4, 35-38.

⁶² BAYPINAR, 1979: 32-34, ayrıca s.34 dipnot 1.

Horatius'un yukarıda belirttiği, söz konusu yasanın hangisi olduğu anlaşılmamaktadır. Fakat Roma tarihinde, M.Ö. 451-450 yıllarında belirlenip herkesin okuyabilmesi için bronz levhalar üzerine yazılarak Forum'a konulan On iki Levha Yasası'nda da (*Leges Duodecim Tabularum*) alaylı yergiyi yasaklayan ve ceza getiren maddeler vardı. Bunlar, VIII. Levha'nın 1a ve 1b maddeleridir. Latincesi, metin bakımından günümüze eksik gelmiş olmasına karşın bu maddeler fikir verebilmektedirler.

Maddelerden biri “*her kim kötü büyü (kötü şarkı-şiiir) yazacak olursa..*”. (1a) diye başlar ama gerisi günümüze kadar ulaşmamıştır. Diğerini ise dolaylı olarak öğrenmekteyiz. Cicero'nun aktardığına göre On iki Levha Yasası pek az suç için ölüm cezasını getirmişti. Bunlar arasında şu yaptırım da dikkate alınırdı: “*Eğer bir kimse bir başkasına karşı iftira ya da aşağılamaya sebep olan hakaretli hiciv söylemiş ya da hakaretli hiciv yazmışsa* (1b).”⁶³

Quintilianus, “*satura* ise tümüyle bizimdir” anlamına gelen “*satura quidem tota nostra est*” cümlesini yazmıştır.⁶⁴ Ama bu türde yazarlar bile *satura* türü üzerinde Grek etkisinin olduğunu kabul etmiş, herhangi bir eleştiri de getirmemişlerdir. Örneğin Horatius, Bion'a tarz bakımından borçlu olduğunu, ayrıca Lucilius'un Eupolis, Kratinos, Aristophanes gibi Eski Grek Komedişi yazarlarını örnekaldığını, Varro'nun yazdıklarının ise *Menippeae Saturae* tarzında olduğunu ve ayrı bir grup içine koyduğunu belirtir.⁶⁵ Fakat, kanımızca, bu söylenenler, türün adıyla değil, işleniş ve yazım tarzıyla ilgili oldukları açıktır. Dolayısıyla Quintilianus, kelime olarak *satura*'nın Latince olduğunu belirtmek istemişse, sözünde doğruluk payı olabilir.

Satura kelimesinin yazınsal bir terim haline gelmesi ve benimsenmesinde araştırmacılarca ileri sürülen farklı görüşler vardır. Hendrickson, Roma yazınında

⁶³ XII Levha Yasası, VIII, 1a-1b için bkz. WARMINGTON, C. III, 1993: 474; krş. Cic. Rep. 4, 10, 12. Fakat bu metinde geçen *carmen* kelimesinin şiir kadar, şarkı ve büyü anlamını içerdiğini de belirtelim.

⁶⁴ Quint. Inst. 10, 1, 93.

⁶⁵ SEYFFERT, 1957: süt. 558, *satura nostra est* sözü yanlıştır, WILLIAMS, 1968: 446; WILLIAMS, 1970: 86-87; Quint. Inst. 10, 1, 95; Hor. Ep. 2, 2, 60; Sat. 1, 4, 1-7.

satura kelimesinin, yazınsal bir biçimin göstergesi olarak ilk kez, “*quibus in satura*” cümlesiyle Horatius’da bulunduğunu ileri sürmüş, Lucilius ve aynı şekilde Ennius’da ise *satura* kelimesinin bir başlık ya da bir tür göstergesi olarak kullanılmadığını belirtmiştir.⁶⁶ Hendrickson, ayrıca *satura*’nın yazınsal bir tür özelliğini M.Ö. 40-30 yılları arasında kazandığını ileri sürmüştür.⁶⁷ Hendrickson, Horatius’un eserine *sermones* adını verdiğini, çünkü içerik olarak bu kelimenin geniş bir anlam kapsadığını ve *satura* kelimesinin yazdıkları için yeterli gelmeyeceğini düşünmüş olabileceğini de belirtmiştir.⁶⁸ Wheeler ise Hendrickson’un Marx’a dayanarak ileri sürdüğü bu görüşe katılmadığını, Lucilius’un ölümüyle Horatius’un *satura*’larını yazması arasında atmış ya da yetmiş yıllık bir sürenin geçtiğini vurgulayarak *satura* kelimesinin başlık ve yazınsal bir terim olarak Horatius’tan önce bilindiği görüşünü öne sürmüştür.⁶⁹

Bu konuda şunu söyleyebiliriz: *Satura* kelimesi yazınsal bir tür ve terim olarak, Suetonius ve Livius’da geçtiği kadarıyla, M.S. I. yüzyıl sonlarından itibaren bilinmekteydi. Kelimenin yerleşmesinde, ilk kullanmış olması nedeniyle Ennius’un, bu kelimenin kullanımını sürdürdüğü için Lucilius’un ve artık yazınsal bir tür haline gelmiş olan *satura*’nın içeriğini açıklamaya çalışması bakımından Horatius’un katkıları olmuştur.

Modern araştırmacılar bir yazın türü haline gelmiş olan *satura*’yı, konuları ve gelişim sırası temel alınarak, dört ana grupta değerlendirilmiştir:

1. Bir eğlence türü olarak *satura*’ya, Livius’un (7, 2) tanımladığı gibi müzik eşliğinde kaba (müstehcen) bir diyalogdan oluşması nedeniyle kısaca “dramatik çeşitlilik” denebilir.

2. Ennius ve Pacivius’un *satura*’yı alıp çeşitli ölçülerle, çeşitli konuları işledikleri şiir parçalarına verdikleri bir ad olması nedeniyle “şiirsel çeşitlilik” denebilir.

⁶⁶ HENDRICKSON, 1911: 129; Hor. Sat. 2, 1, 1.

⁶⁷ y.a.g.y.: 138.

⁶⁸ y.a.g.y.: 135.

⁶⁹ WHEELER, 1912: 458 ve 467.

3. Varro'nun, Menippos'un diyalogları tarzında çeşitli konular üzerine alaylı bir biçimde yazdığı şiirlerin, felsefi yönü ağır bastığı için bunlara yarı ciddi - yarı komik “felsefi çeşitlilik” denebilir.

4. Lucilius tarzında olanlara, “*satura* Luciliana” denebilir.

Bu gruplandırmaya yönelik Iuvenalis'in yazdıkları da “ahlaksal çeşitlilik” olarak tanımlanır.⁷⁰

Farklı bir bakışa göre ise *satura* türü ikiye ayrılmıştır:

Bir grupta Lucilius, Horatius, Persius ve Iuvenalis vardır. Yazdıkları, genelde toplumsal konular üzerine keskin bir eleştiri niteliği taşımaktadır. İkinci grupta “Menippeae” tarzında *satura* yazan Varro, Seneca ve Petronius vardır.⁷¹

Genel olarak ise Roma yazınında *satura* türü yazarları olarak Lucilius, Horatius, Persius ve Iuvenalis'ten söz edilir. Lucilius'un aralarında mevki sahibi kişilerinde bulunduğu, kendi döneminde hayatta olan kişileri, Horatius'un ise kendi döneminde yaşayan önemsiz kişileri, Iuvenalis'in de ölmüş olan kişileri eleştirmiş olduğu görülmektedir. Persius'un kişilere bakış açısı ise daha çok felsefidir. Tarz bakımından Lucilius *satura*'yı keskin, Horatius yumuşak bir dille, Persius bir vaizci edasıyla, Iuvenalis ise Herakles'in sopası niteliğinde kullanmıştı. Varro'nun yazım tarzı olarak kendine edindiği *Menippeae Saturae*'nin kökeni ise mime dayanmaktaydı. Kinik felsefesinin alaycı yazım tarzının, nesir ve şiirin karışımı olduğu kabul edilerek, *satura*'dan farklı bir yazın türü olarak ele alınır.⁷²

Her bir gruplandırma olumlu yorumlara dayanmakla birlikte, kanımızca, böyle bir sınıflandırmanın gerekliliği tartışılmalıdır. Çünkü *satura*'nın gelişimi göz önüne alındığında, konu bakımından sınırlanmadığı, sadece alay ve eleştiri yönünün önemsendiği görülmektedir. Gerçekten de yazarlar, bu tarzla yazın, sanat, toplum, eğitim, siyaset, hatta özeleştiri gibi pek çok konuyu içiçe ele almışlardır.

Satura'nın kır etkinliklerinden çıktığını ve “taşlama” niteliğinde yazınsal bir tür haline geldiğini belirtmekte yarar vardır. Ama yazın türü olarak hangi biçimde

⁷⁰ RAMSAY, 1996: XLVI-XLVII.

⁷¹ HIGHER, 1960: 303-304.

yazılırsa yazılsın amaç aynıydı, birilerini ya da birşeyi alaya alma ya da eleştirme. Lucilius, şiir halinde ve genelde birilerini alaya almıştır. Şair, kendi yaşamı ve kişiliğinden, hatta hatalarından, kusurlarından bahsetmiş, yani özeleştiride bulunmuştur. Horatius'da da toplumsal ve kişisel eleştiri yönüyle *satura*, nesre yakın, alaydan çok yapıcı olma özelliği taşımaktadır. Persius ve Iuvenalis'de, kendileri dışında, topluma yönelik ahlaki eleştiri niteliğindedir. Varro ise, olasılıkla eleştiriye öğüt verircesine şiir halinde işlemiştir. Mizahi yönü olmasına karşın, alaya alma özelliği bulunmamaktadır. Petronius ise alay ve eleştirinin birarada olduğu romanında hem nesri hem de şiiri içiçe kullanmıştır.

Iuvenalis'in dediği gibi *satura* yazarlarının konuları insanların yaptıkları herşeydi.⁷³ Ayrıca yazdıklarıyla Lucilius ve Horatius'un kendi yaşantılarından bahsederken, toplumsal ve şahsi konuları da ele aldıkları, Varro'nun, toplumun aksayan yönlerini ve kendi düşüncelerini hiçbir şekilde öfke duymadan dile getirmiş olduğu, Persius ve Iuvenalis'in kendilerinden bahsetmeye gerek duymadıkları, sadece toplumsal kaygılara önem verdikleri, Petronius'da ise kendi toplumsal görüşlerini romanındaki kişilere yansıttığı görülmektedir.

Latin yazınında *satura* türünde, bu çalışmanın konusu olan ve daha aşağıda ayrıntılı bilgi vereceğimiz yazarların dışında eser veren başkaları da bulunmaktaydı.

Satura türünün Latin yazınında Quintus Ennius (M.Ö. 239-169) ve sonra da yeğeni Marcus Pacuvius (M.Ö. 220-130) ile başlamış olduğu kabul edilir. Çalışmamızın başında Ennius üzerine bilgi verdik. Ennius'un yeğeni, kızkardeşinin oğlu olan Marcus Pacuvius ise M.Ö. 220 yılında Brundisium'da doğmuştur. Roma'ya gitmiş ve toplumun ileri gelenleri arasına katılmıştı. Konularını Roma yaşantısından alan tiyatro eserleri yazmıştır, ayrıca tanınmış bir ressamdı ve felsefeye de ilgi duyardı. *Satura*'ları üzerine fazla bilgi

⁷² ALBRECHT, C. I, 1997: 241-244.

⁷³ Bkz. s.112, dipnot 501.

bulunmamaktadır.⁷⁴ Bunun yanında, *satura* üzerine sonraki yazarlarca Ennius'dan bahsedilirken yeğeni Pacuvius'dan söz edilmediği görülmektedir.

Bir diğer şair ise, M.Ö. 270-199 yılları arasında yaşamış olan Naevius idi. Başka yazın türlerinin yanında *satura*, yani yergi de yazmıştı. Naevius'un Campania bölgesinde, Utica'da doğmuştur. Elimize ulaşan iki ayrı kısa şiirinin güldürü ağırlıklı, siyasi düzeni hedef alan alay ve eleştiri niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır.⁷⁵ *Satura*'daki alay ve yergi nedeniyle, Naevius, Roma'nın ileri gelenlerinden Metellus ailesine çattığı için, yasa gereği sürgüne gönderilmişti. Böyle bir cezayı almasında, Naevius'un Roma vatandaşı olmamasının etkisi vardır ve şair gönderildiği sürgün yerinde ölmüştür.⁷⁶ Naevius'un bu türde yazanlar içinde elimizde ceza görmüş olan tek şair olduğunu da belirtelim.⁷⁷

Yergi, Roma'da Hellen kültürüne karşı çıkan Cato'da (M.Ö. 234-149) olduğu gibi, ahlaki amaçla birleşince, kendine açık bir kapı bulabilmişti. Cato M.Ö. 234'de Tusculum'da doğmuştur, hem Latin hem de Sabin idi. *Censor* gereği kendinden önceki eskiçağ ahlakının, geleneklerinin koruyucusu olan Cato'nun nutukları, taşlama ve alaya örnek nitelikteydi. Böylece Cato'dan sonra, taşlama ve alay, siyasal nutuklarda, ahlaki ve hatta yurtseverlik duygularıyla, bir tür olma özelliğini kazanacaktı.⁷⁸

Roma yazınında pek çok kişi, eserlerinde *satura* niteliğinde öfke, alay ve eleştiriye kullanmıştır. Caesar'ın (M.Ö.102-44) bile iki kitaplık bir hicvi olduğu belirtilir.⁷⁹ Ayrıca Caesar zamanında tiyatrodan en çok *mimos* oynanmaktaydı. Bunları ahlaki kaygılar ve özeleştiriyle süsleyerek bir yazın türü haline getiren, ilk olarak düzenleyen ve uygulatan Decimus Laberius (tahminen M.Ö. 105-43) adlı, iyi bir aileden gelen bir şair idi. Syriyalı, olasılıkla Antiochia'da (Antakya) doğmuş

⁷⁴ BEACHAM, 1995: 120-121; ALBRECHT, C. I, 1997: 146.

⁷⁵ ALBRECHT, C. I, 1997: 119 ve 154; *Loeb* serisinde Ennius ve Naevius'un yazdıkları, "çeşitli yazılar" anlamına gelen *Varia* başlığı altında toplanmıştır.

⁷⁶ WILLIAMS, 1970: 6-7 (kaynakta yanlışlıkla Naevius yerine Ennius olarak geçmiştir).

⁷⁷ Quint. Inst. 3, 3, 15'de, Naevius'un iki oyununu hapiste yazdığını belirtir.

⁷⁸ WILLIAMS, 1970: 28; ERTAYLAN, 1937: 82, s.93'de, hicivin yararları arasında hıyranı düzeltme yanı vardır, bu şekilde "didaktik" yani öğretici-eğitici yönü bulunmaktadır.

⁷⁹ ERTAYLAN, 1937: 135.

olan Publilius Syrus da bu alanda büyük bir ün kazanmıştı. Syrus'un tiyatroyu bir ahlak okulu ve politik bir *satura* haline getirdiği ifade edilir.⁸⁰

Latin yazınında, aşağıda değineceğimiz Lucilius'dan sonra *satura* yazmanın yaygınlaşmaya başladığı ama özellikle Augustus sonrasında artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Lucilius dahil konumuz olan şairlerin dışında, iyi bir eğitim görmüş ve Alba yakınlarında toprak sahibi olan L. Abuccius (Albutius) adlı birinin "Lucilius" tarzında yazılar yazmıştır.⁸¹

Lesbia üzerine yazdığı aşk şiirleriyle tanınan Catullus'un da (tahminen M.Ö. 85-54), bu türün dışında bazıları anı, bazıları da tanıdığı kişilere yönelik eleştiri sınırlarını aşan, alay niteliğinde şiirleri vardır.⁸² Catullus alay niteliğinde yazdığı şiirlerini *meos iambos* olarak nitelendirmiştir.⁸³

Horatius'ta geçen ve *satura* yazdığı söylenen Atta'nın, T. Quinctius Atta (ölümü M.Ö. 78) olduğu ve bu kişinin Roma'yı konu alan komedya, epigram ayrıca *satura* yazarı olduğu, ama eserlerinin günümüze ulaşmadığı belirtilir.⁸⁴ Yine Horatius'da, *satura*'lar yazdığı belirtilen Atax'lı Varro adı geçmektedir. Bu kişi üzerine de fazla bilgi bulunmamakla beraber, bu kişinin Marcus Terentius Varro olmadığı kabul edilir.⁸⁵

⁸⁰ WICKHAM-BRERETON, 1964: 36; BEACHAM, 1995: 133-135; ERTAYLAN, 1937: 32; s.99-100 ve 102, bu oyunlar o zamanlar Romalılarca sevilmekteydi, ne Hellen mimlerine ne de dans niteliği bulunan pandomimlere benzemekteydi. Syrus belki bunlardan yararlanmıştı, ama yavaş yavaş dans kısmı da çıkarılmaktaydı. İ. Hikmet, bunların ilk zamanlar için soytarica hareketler, kaba şakalar, müstehcen sözler içerdiğini, amacın güldürmek olduğunu ve yukarı tabaka insanların gülünç halleriyle aşağı tabaka halkının kötü ya da çirkin ahlaklarını yansıttığını ve bozuk şiveleriyle söylendiğini belirtir. Ayrıca *mimos*'ların cenaze alaylarına da katıldığını, burada güldürme amacından uzak, ölenin sesini ve hareketlerini taklit ettiklerini yazar.

⁸¹ Varr. R.R. 3, 2, 17 (Abuccius olarak geçer); RIESE, 1865: XI (Albutius olarak geçer); COFFEY, 1989: 63 (Abuccius olarak geçer); SVARLIEN, 1994: 253 Abuccius'un çalışması günümüze ulaşmamıştır, s.254, Varro, Abuccius'un yazdıklarına *Lucilianus* olarak betimlenirken okuyucularının tarzı anlamada fazla zahmet çekmemeleri için kullanmıştı, s.256-257, Lucilius'un yazdıkları acı söz niteliğindeydi; *Lucilius tarzı* genel bir anlam olarak kullanılmaktaydı, bkz. s.23; s.77, dipnot 312 ve s.145 dipnot 628; ayrıca Suet. Gram. 2; HENDRICKSON, 1911: 131-132 ve 135.

⁸² Bkz. Cat. 6, 16, 21, 22, 25, 39, 40, 53, 54, 69, 80, 88, 89 ve 105 nolu şiirlerine.

⁸³ Cat. 40, 2; ayrıca (Gai Valeri Catulli Liber) 1 nolu *Fragmenta* için bkz. CORNISH, 1995: 182.

⁸⁴ Hor. Ep. 2, 1, 79-80; RIESE, 1865: XI; UZEL, 1994: 278 (Açıklamalar).

⁸⁵ Hor. Sat. 1, 10, 46; RIESE, 1865: 16, Atax'lı Varro hakkında çok az şey bilinmektedir. s.49-50, Atax ismi bir sıfattır (*cognomen*). Bu kişi, Horatius'un (Ep. 1, 3, 1) *satura* yazarı dediği dostu Florus olabilir. Olasılıkla söz konusu bu kişi Varro Atacinus idi. *Satura* türünde başarısız denemeleri vardı, bkz. Quint. Inst. 10, 1, 87; KROLL, 1921: süt. 195

Olasılıkla Nero döneminde yaşamış Sulpicia adlı Romalı bir kadın yazar da, (M.S. I. yy) kocasının, imparator tarafından sürgüne gönderilenler arasında olması nedeniyle *De Edicto Domitiani* adında bir *satura* yazmış, hatta Domitianus için “zalim” deyimini kullanmıştır.⁸⁶

Quintilianus eserinde, Domitianus zamanında geleceğin ünlü bir satiristi olacağını belirttiği Turnus adında birinden bahseder, fakat günümüze sadece bu bilgi ulaşabilmiştir.⁸⁷ Turnus mütevazı bir ailenin çocuğuydu, çağdaşları tarafından pek tanınmamaktaydı, bununla beraber İmparator Titus ve Domitianus’un sevgisini kazanmıştı. Yazdıklarından sadece iki dize günümüze kalmıştır. Konusu Nero’nun emriyle Claudius’un oğlu Britannicus’u öldüren ünlü kadın zehirleyicisi Lucusta ile ilgilidir.⁸⁸

İspanyol zengin ve Epikürosçu olan Manilius Vopiscus adlı biri başka sanat dallarının yanında, yazınla da ilgilenmiş, *satura* türünde çalışma yapmıştır.⁸⁹

Iuvenalis’de geçen Silius adlı birinin de *satura* yazdığı anlaşılmaktadır.⁹⁰

Bunların dışında fabl türünde Phaedrus’un, epigram türünde Martialis’in ve roman türünde Petronius’un eserinde *satura* niteliği bulunmaktadır.⁹¹

⁸⁶ BEST, 1970: 203; ERTAYLAN, 1937: 194-195; CHANEY, 1971: 21 (Sulpicia, Martialis’in verdiği Romalı iyi kadın örnekleri arasındadır, bkz. Mart. 10, 35 ve 38); ayrıca WHITE, 1973: 40 ve 42, Lucilius’un bazı sözlerinin Vergilius, Persius ve Sulpicia’nın *satura*’sı üzerinde etkisi vardı; Sulpicia için ayrıca bkz. HEMER, 1973: 12.

⁸⁷ BRAUND, 1996: XIII; TOWNEND, 1973: 158; COFFEY, 1989 4, Quintilianus’un “*satura* tamamıyla bizimdir” sözü ne kadar doğru olabilir? Coffey, Quintilianus’un ilk ve önemli satirist olarak Lucilius’u gördüğünü, Horatius ve Persius’u çok kısa olarak övdüğünü, olasılıkla Iuvenalis bu dönemde eserlerini basmadığı için Quintilianus’un bu yazardan bahsetmediğini, ayrıca “*Menippeae*” tarzında yazmış olan Varro, Seneca ve Petronius’un eserleri üzerinde olumlu sözler söylemediğini, çağdaşı Turnus için ise övgü dolu sözler söylediğini yazar; Modern araştırmalarda Turnus için Quintilianus’un, Inst. 10, 1, 94’deki ifadesi alıntı olarak verilir. Söz konusu metinde Turnus adı geçmemektedir, sadece 10, 1, 94-95’de, *sunt clari hodieque et qui olim nominabuntur* (bugün de bilinen kişiler vardır ve onlar da gün gelecek tanınacaklardır) ifadesi bulunmaktadır, ayrıca Quintilianus Ennius üzerinde de durmamıştır, krş. WEBB, 1912: 181.

⁸⁸ COFFEY, 1989: 119 ve dipnot 5; ayrıca Turnus için bkz. Mart. 7, 97 ve 11, 10; olasılıkla Iuv. 1, 20 ve 1, 71; Sid. Carm. 9, 266.

⁸⁹ COFFEY, 1989: 119; Stat. Silv. 1, 3, 1.

⁹⁰ Iuv. 1, 20; ayrıca krş. Plin. Ep. 3, 15.

⁹¹ ALBRECHT, C. I, 1997: 243; COFFEY, 1989: 7 *epigram* türü farklı bir geleneği vardır, JENKYNs, 1991: 326, Martialis de olasılıkla epigram türüne eleştiri ve alay niteliği kazandırmıştı, bu yüzden hem satirist hem de epigram yazarı olarak gösterilir (Giriş bölümünde, Petronius’u hangi gerekçe ile çalışmamıza kattığımızı, Martialis’in ise başka bir çalışmanın konusu olduğunu belirtmiştik).

Augustus ve Tiberius zamanında yaşamış ve fabl yazarı olan Phaedrus, Romalı satiristler arasına konulmaktadır. Çünkü fabl türünde *satura* niteliği, ayrıca eğlence ile öğüt birarada bulunmaktadır. Bu nedenle Phaedrus'un, *satura* yazarlarıyla benzer amacı olduğu bazı modern tartışmalarda ele alınmaktadır.⁹²

Roma yazınında, M.Ö. III. yüzyılda yaşamış olan Gadaralı Menippos'un tarzında *satura* yazmış olanlar ise Varro ve Petronius'un dışında, *Apocolocyntosis* adlı eseriyle Seneca ve yazdıklarıyla Lukianos gösterilmektedir.⁹³

Daha önce de belirttiğimiz gibi, konumuz itibariyle, eserleri günümüze ulaşan altı *satura* yazarı çalışmamızın bundan sonraki bölümünde yer almaktadır.

Yaşadıkları zaman dilimine göre, ele alacağımız bu yazarları bir kez daha sıralayalım: Gaius Ennius Lucilius, Marcus Terentius Varro, Quintus Horatius Flaccus, Aulus (Aulus) Flaccus Persius, Decimus Iunius Iuvenalis ve Gaius Petronius Arbiter. Bu yazarlardan sadece Petronius'u, roman türünde yazmış olduğu için, yazarları ele alış sıralamamızın sonuna yerleştirdik.

⁹² COFFEY, 1989: 7 (Seneca, söz konusu eserinde imparator Claudius'u ele almıştır).

⁹³ RIESE, 1865: 19; ROUSE, 1987: 432; COFFEY, 1989: 186, olasılıkla, nesir ve şiir bir arada olduğu için Petronius'un eseri Menippos tarzında sayılmaktadır.

II. BÖLÜM

SATURA YAZARLARI VE KADIN

1. GAIUS ENNIUS LUCILIUS

(tahminen M.Ö. 180 /167 – 103/102)

a) Hayatı ve Kişiliği

Gaius Lucilius, Campania ve Latium arasındaki, önceleri bir Osk kenti olan fakat sonradan *Latium novum* ya da *adiectum*'a dönüşen Suessa Aurunca kentinde dünyaya gelmiştir. Horatius'un, yazarın *satura*'larından “yaşlı adamın hayatıyla oldukça dolu,” diye bahsetmesi, şairin uzun bir yaşam sürdüğü kanısını uyandırmaktadır. Doğum yılı M.Ö. 180, 167 veya 148 olarak gösterilir. Bunlardan M.Ö. 148 tarihinin günümüz araştırmalarına göre yanlış olduğu kabul edilmektedir. Çünkü bu tarih doğru ise şairin, Numantia Savaşı'na 14 yaşındayken katılmış olması gerekir ki, bu da pek olası görünmemektedir. Doğum tarihi için genellikle M.Ö. 167 yılı kabul edilmektedir. Çünkü ilk kitabını M.Ö. 131 yılında tamamlamış olduğu, dolayısıyla, 36 yaşında, yani hayatının olgun döneminde şiirle uğraşmış olduğu görüşü benimsenmektedir.⁹⁴

Lucilius, yaşamının büyük kısmını Roma'da geçirmişti. Ayrıca İtalya'da ve olasılıkla Sicilya ve Sardinia'da mülkleri olduğu belirtilir. Şairin VII, 287-288'deki dizelerine göre böyle bir yargıya varılmıştır olmalıdır, kanımızca bu, yolculukla ilgili bir bilgi de olabilir.⁹⁵

⁹⁴ Hor. Sat. 2, 1, 68-78; SCHANZ-HOSIUS, 1959: 152'de, doğum tarihi M.Ö. 180 olarak geçer; WHITE, 1973: 36; COFFEY, 1989: 35-36; WARMINGTON, C. III, 1993: IX; ALBRECHT, C. I, 1997: 252; ZETZEL, 1977: 40-41 ve dipnot 8, Lucilius, Lucilius ve Lucretius'un adlarının kısaltılmış hali “LVC”dur, bundan dolayı bazı metinlerdeki okuma hataları vardır.

Bununla beraber Lucilius M.Ö. 167 yılında doğmuşsa, kanımızca M.Ö. 155 yılında tanıştığı belirtilen filozof dostlarıyla çocuk yaşta karşılaştığı anlaşılmaktadır.

⁹⁵ WARMINGTON C. III, 1993: X; söz konusu Latince metin “*e Sicula Lucilius Sardinensem terram*”dır.

Lucilius'un almış olduğu eğitim üzerine bir bilgi bulunmamakla birlikte, sosyal konumu göz önüne alınarak iyi bir eğitim aldığı sanılmaktadır. En iyi arkadaşları filozoflar ve erdemli bir komutandı. Karşı çıktığı kesim ise siyasi çıkarlarını ön planda tutan, insan olmanın ve yaşamının değerini bilemeyen kişiler idi. En önemli arkadaşı bir komutan ve bir devlet adamı olan Scipio Aemilianus idi. Olasılıkla, M.Ö. 134/133 yılında Suessa kasabasında, ait olduğu atlı sınıftan biri olarak ya da dost oldukları için Lucilius, Scipio tarafından baş yardımcı seçilerek İspanya'daki Numantia Savaşı'na katılmıştır. Suessa'dan fazla uzakta olmayan bir yer olan Lavernium'da mülkü bulunan Scipio ile olan dostlukları daha erken bir zamanda başlamış olabilir. Dostlarından bir başkası, Lucilius'un çalışmalarını dinlemiş ve yazarın ölümünden kısa bir süre sonra çalışmaları üzerine yorumlarda bulunmuş olan Vettius Philocomus, bir diğeri ise felsefi akımlardan “şüphecilik” akımını benimseyen Kartacalı Klitomakhos idi. Klitomakhos, M.Ö. 155 yılında olasılıkla Roma'daydı ve Lucilius'la burada karşılaşp dost olmuşlardı. Sonradan şaire, Cyrene'li Karnaeades'in (M.Ö. 214-129) öğretilerini içeren felsefi bir kitap göndermiştir. Klitomakhos gibi, M.Ö. 155 yılında Kritolaos ve Diogenes de Roma'daydı. Böylece şair, döneminin en iyi düşünürlerinden bazılarını tanıyabilmiştir.⁹⁶

Lucilius, senatör olan erkek kardeşinin kızı dolayısıyla Pompeius'un büyük dayısı sayılırdı.⁹⁷ Şairin hayatı, dış siyaset bakımından Roma gücünün Hellas'a yayıldığı, İtalya'da da Hellen etkisinin arttığı, Roma'nın zenginleştiği, İspanya'da güçlü bir ticaret kenti olan Carthago'nun yıkıldığı bir dönemde, iç siyaset bakımından ise Roma'da halk *tribunus*'u Gracchus kardeşlerin yarattığı karışıklık ve *Iugurtha* meselesi içinde, ayrıca Roma'ya kuzeyden gelen *Cimbri* ve *Teuton* istilacılarının yarattığı tehlike ortamında geçmiştir.⁹⁸

Sonraki kuşaklarca Lucilius, iyi eğitim görmüş, nükteli, kibar, akıllıca düşünebilen, bunun yanında hırçın, genel olarak ise iyi bir yaşam edinmiş, büyük

⁹⁶ COFFEY, 1989: 5-36; WARMINGTON, C. III, 1993: X; SCHANZ-HOSIUS, 1959: 152; ALBRECHT, C. I, 1997: 250-252; BRAUND, 1996: XI-XII, Lucilius Scipio'nun yazın grubuna katılmıştı, şairin üzerinde Scipio'nun yazınsal açıdan etkisi olmuştu; Karnaeades için ayrıca bkz. RIESE, 1865: 214, XXIV (8.18).

⁹⁷ WEST, 1928: 240-241 ve 247.

⁹⁸ WARMINGTON C. III, 1993: XV-XVI.

bir şehirde yaşamış, toplumu ve siyaseti yakından izlemiş bir kişi olarak tanınmıştır. Şairin, evlenmemiş, hayatı boyunca bağımsız biri ve resmi hiçbir mevkiden hoşlanmamış olduğu anlaşılmaktadır. Neapolis'de, M.Ö. 102 yılında ölmüş ve resmi bir cenaze töreniyle gömülmüştür.⁹⁹ Horatius'a göre Lucilius ince zevkli, kibar, espirili, bilge, ama aynı zamanda burnu havada biriydi.¹⁰⁰

Yazdıklarından, Lucilius'un ailesi üzerine edindiğimiz bilgi, bir erkek kardeşinin olduğudur.¹⁰¹ Bunun dışındaki ifadelerinde belirsizlik vardır. Modern araştırmacılarca şairin evli olmadığı kabul edilirken, Lucilius'un kendisine ait, doğruluk derecesi tartışılır iki ifadesi vardır: "...Kendimi hadım etmektense, yaşlı ve kokuşmuş karımı öldürürüm daha iyi," ve "...genç kölelerim yanıma geldiklerinde, karıma "sevgilim" diye hitap etmez miyim!"¹⁰² Diğer bir cümlesi ise "...bana, kardeşime ve çocuklarımıza birşey olursa..."¹⁰³ Bununla beraber şair bu cümleleri öylesine, sözün gelişi söylemiş ya da başkasına ait cümleleri naklediyor olabilir. Çünkü cümlelerde kopukluklar vardır.

Lucilius'un ayrıca kendisiyle ilgili olarak, yine doğruluk derecesi tartışılır bir başka ifadesi daha vardır; bu siyasetle bir bağı olduğunu göstermektedir: "Elçi olarak Rhodos, Ecbatana ve Babylon kralına gideceğim..."¹⁰⁴

Lucilius'un yazdıklarından kendisi ve yaşam tarzı üzerine ise şu bilgileri edinmekteyiz: Kendisinin cahil ve işe yaramaz biri olduğunun söylenebileceğini, görünüm olarak burnunun iri olacağına, narin olmasını istediğini belirtir.¹⁰⁵ Yaşamın zevkleriyle kendini tükettiğini belirttiği ve görevi kendisine hazineden

⁹⁹ COFFEY, 1989: 36; ALBRECHT, C. I, 1997: 252; Lucilius, evliliğe sıcak bakmamaktaydı, bkz. Lucil. 26, 644-45; Cic. De O. 2, 25'de Cicero Lucilius'u bilgili ve kibar olarak tanımlar.

¹⁰⁰ Hor. Sat. 1, 4, 7-8; 1, 10, 65 ve 2, 1, 17.

¹⁰¹ Lucil. 12, 455; WEST, 1928: 252 ve 257, erkek kardeşinin adı Lucilius Hirrus olduğu idi.

¹⁰² Lucil. 7, 306-307; yalnız Latince metinde geçen *virosam* kelimesi için Nonius'un 21, 31'de erkeklerle ya da lükse düşkün *virosae* kadınlara dediği belirtilir, bu açıklama için bkz. WARMINGTON C. III, 1993: 94; ayrıca şairin 27, 738'deki ifadesinden de karısının yanında yanlışlıkla (birisine) "sevgilim" demiş olduğu gibi bir anlam çıkmaktadır.

¹⁰³ Lucil. 12, 455.

¹⁰⁴ Lucil. 14, 495-496.

¹⁰⁵ Lucil. 26, 635; ALBRECHT, C. I, 1997: 259, buradaki "burun" kelimesi mecazi olarak nükte ve zevki ima eder, MORGAN, 1992: 280, *nasum* kelimesi, şairin kendi burun biçimiyle ilgili değildir. Çoğu kişiye göre bu kelime şairin yazdıklarıyla ilgiliydi ve Morgan, yazısında *emendatio* yoluyla *nasum* kelimesinin aynı zamanda küçümseme anlamına geldiğini ve kelimenin doğru yazılımının "*stili na<suti ver>sum*" olabileceğini yazar.

altın sağlamak olan bir maliyeciye ihtiyacı olduğunu söylediği cümlesinden rahatına düşkün biri olduğu, ayrıca evinin kapısına çok yakın geçenlerin başına pencereden çanak atacağını belirttiği cümlesinden bazen sinirli bir yapıya sahip olduğu ve kendisini sevmenin yararlı birşey olduğunu belirttiği cümlesinden de övünen bir yanının bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁶

Lucilius'un yazdıkları ve bunlardan günümüze ulaşmış olanlar arasında karakteri, düşünce tarzı üzerine bilgiler bulunmaktadır. Hayatta ölümlü birine sonsuz olarak hiçbir şeyin verilmediğini,¹⁰⁷ doğabilimcilere göre insanın ruh ve bedenden yaratıldığını söylediklerini,¹⁰⁸ yaşamla ilgili Epikuros'un görüşlerini kanıtlamak istediğini,¹⁰⁹ yaşamayı sevdiğini, hata yapsalar da genel olarak tüm insanların rahat yaşamaları gerektiğini belirterek, paylaşımın önemli olduğunu vurgular.¹¹⁰ Bu sözleri, şairin maddi değerleri önemsemediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Albinus diye birisine hitaben, uzun uzadıya, erdemini betimlemesini yapar. Lucilius'a göre erdem, düşündüğümüz ya da yaşadığımız meselelerdeki gerçeği söyleyebilme, zenginlikte borcu ödeyebilmenin ödülüydü, insanın sahip olduğu şeyin değerini bilmesiydi. Erdem insan için neyin doğru, yararlı ve onurlu olduğunu, neyin kötü, yararsız, utanç verici ve onursuz olduğunu, ayrıca birşeyi elde etmedeki sınırı ve ölçüyü bilmektir. Erdem, kötü karakterli insanların düşmanı, iyi karakterli insanların savunucusu olmak, bu kişilere değer vermek, onların iyiliğini istemek, onlarla dostça yaşamak, ayrıca önce vatan, sonra ebeveynler, son olarak da insanın kendisi için doğru olan şeyleri herşeyin üstünde tutmaktır.¹¹¹

¹⁰⁶ Lucil. 12, 455-457; 29, 943-944; 27, 741.

¹⁰⁷ Lucil. 27, 777.

¹⁰⁸ Lucil. 26, 676-677.

¹⁰⁹ Lucil. 27, 820; AYTAÇ, 1980: 57-59, Epikuros'a (M.Ö. 341-270) göre insanlar tanrılar tarafından yaratılmamışlardı. İnsan için ölümden sonra hayatın devam etmesi diye birşey de yoktu. Bu yüzden tanrılardan korkmaya da gerek yoktu, insanlar din korkusunu kaldırmalıydı. Epikuros için insanın bilgeliği önemliydi. Bilge olan bir kişi için dünyaya bir kez gelmek yeterliydi; ruh sakinliğini bozmadan siyasetten uzak, tutumlu ve sade bir yaşamı sürmeliydi. İnsan, devletten bağımsız olmalı, ruh sükununu bozmayacak şekilde kendi ahlakıyla sade, tutarlı bir yaşam sürmelidir.

¹¹⁰ Lucil. 14, 493-494; 29, 870-871; ayrıca bkz. Lucil. 5, 208-210; 13, 477-478; 26, 704; 27, 778.

¹¹¹ Lucil. *tasnif edilmeyen cümleler*, 1196-1208; ALBRECHT, C. I, 1997: 251, erdem üzerine hitap ettiği kişi olan A. Postumius Albinus, Scipio'ya karşıydı ve Scipio'yu eleştirirdi.

Lucilius batıl inançlara kapılmayan biri idi. Batıl inançlara kapılan insanları küçük çocuklara benzetir. Çocukların bronz heykellerin canlı olduklarına inandıkları gibi, bazı kişilerin de Numa Pompilius gibi yöneticiler tarafından düzenlenen Korkuluklar'dan, Büyücüler'den korktuklarını, rüyaların gerçek ve bronz heykellerin içinde kalp olduğuna inandıklarını belirterek, şair bu yaratıkların aslında bir ressam okulundaki yapıtlar gibi gerçek değil, uydurma olduğunu yazar.¹¹²

Lucilius'un arkadaşlığa ve dostluğa önem verdiğini belirten ifadeleri bulunmaktadır. Ona göre arkadaşlara yardım etmek gerekir. Bir arkadaşla selam göndermek aynı zamanda iyi bir dilekte bulunmaktır. Lucilius, bir dosta ve ev halkına yalan söylemenin kendisine uygun bir davranış biçimi olmadığını yazar. Bir dost tarafından alaya alınmanın kötü bir şey olmadığını, tersine, bir dosta öfkelenmenin suç olduğunu bildiğini belirtir. Ayrıca bir hastalığı sırasında ziyaretine gelmeyen bir arkadaşına sitem eder ve “istemek”le “gerekli olmak” arasındaki farka değinir.¹¹³

Şair soylu da olsa zayıf karakterlileri, çıkarıcıları, görgüsüzleri sevmeyen biri idi. Hiçkimsenin karakterine çok güvenmemek gerektiğini, kötülüğün, arsızlığın ve müsrifliğin böyle kişileri ele geçirdiğini yazar. İri yapılı ama önemsiz birini, kasapların iri köpeğine benzetir. Soyluların, ceza görmeden günah işleyebileceklerini ve soylu oluşları nedeniyle düşmanlarını kolayca uzaklaştırabileceklerini düşündüklerini, oysa zenginliğin bu kişileri sürüklediğini belirterek, soylu olmanın tek başına yeterli olmadığını vurgular.¹¹⁴ Lucilius, soylu oluşu nedeniyle, Naevius'un sürgüne gitmesine etken olan Metellus ailesinden Caecilius Metellus'u alaya alarak, “sığır ya da eşek olarak doğman senin için daha iyi olurdu” der.¹¹⁵

¹¹² Lucil. 15, 520-529.

¹¹³ Lucil. 6, 261; 26, 664 ve 695; 5, 186-193.

¹¹⁴ Lucil. 6, 269-271; 16, 549-551; 30, 1062; *tasnif edilmeyen cümleler*: 1175; Hor. Sat. 2, 1, 65; COFFEY 1989: 49.

¹¹⁵ Lucil. 26, 637; 644-645 ve 5, 232.

Lucilius, kendi sosyal konumunun iyi olmasına karşın, çevresindeki yoksul görünüme ilgisiz kalmadığı, gözlemde bulunduğu, bazı insanların açlıktan, soğuktan, kirlilikten, pislikten, bakımsızlıktan eziyet çektiğini ve halkın sıkıntılarına bilecek, yakışıklı, zengin, açık sözlü tek bir liderin olmadığını ifade etmektedir.¹¹⁶ Şair, dönemin Roma'sını da yargılayabilmişti. Roma halkının birçok savaşta üstün geldiğini, fakat, gerçek bir savaşı asla kazanamadığını; gündelik hayatta utancın kalpten çıkıp gittiğini, bir tarafa atıldığını, çıkara önem verildiğini belirtir.¹¹⁷ Yazar kentteki eşcinsellere de değinmiştir. Onlar için “sakalsız erdişiler, sakallı oğlancılar” ifadesini kullanır.¹¹⁸

Şairin yaşadığı dönemde Roma'nın Batı Akdeniz'deki hakimiyeti sonucu her taraftan vergi yoluyla gelir gelmekte ve bu kentte çok az kişinin elinde toplanmaktaydı. Bunun sonucu lükse düşkünlük başlamıştı. Lucilius, ahlaksal açıdan başka konuların yanında lükse de eleştiri getirir.¹¹⁹

b) *Satura* Yazım Tarzı ve Eserinin İçeriği

Şair Lucilius, yazındaki yeri ve *satura* yazım tarzı bakımından ele alındığında şunlar söylenebilir: *Satura* bir şiir türü olmasına karşın, Lucilius'un dizeleri şiirden çok düz yazıya yakındır.¹²⁰

Yazınsal türdeki *satura*, Roma'daki bilinen şekline şair Gaius Lucilius'la ulaşmıştır. Quintilianus “*satura* tamamiyle bizimdir” der ve Ennius yerine Lucilius'u örnek gösterir. *Satura* yazmada ilk ün kazanmış şairin Lucilius olduğunu belirtir.¹²¹ Bu cümleden de anlaşılacağı gibi, Lucilius, Roma

¹¹⁶ Lucil. 26, 227-278; *tasnif edilmeyen cümleler*: 1189-90, burada Stoik felsefesinin etkisi olduğu üzerine bkz. WARMINGTON, C. III, 1993: 389 ve not (a); Lucilius'un kadınların bakımsızlığı üzerine ifadelerinden toplumdaki yoksulluğun boyutu anlaşılabilir, bkz. Lucil. 30, 1045: *Hanc vestimentis maculosis tu aspice, siste.* (Dur ve kirli giysili şu kadına bak); Lucil. 26, 729-730: *Squalitate summa ac scabie summa in aerumna obrutam, neque inimicis invidiosam, neque amico exoptabilem.* (Aşırı derecede kirli ve kaba bir halde ne düşmanlarının gıpta edeceği ne de bir dostun özeneceği zorluk içinde perişan bir kadın).

¹¹⁷ Lucil. 26, 708-709; 30, 1046-1047; ayrıca bkz. Lucil. 26, 647.

¹¹⁸ Lucil. 30, 1048.

¹¹⁹ ALBRECHT, C. I, 1997: 253; servetin önemsizliği üzerine bkz. Lucil. 5, 208-10; 6, 278-81 ve 27, 208-10.

¹²⁰ TER VRUGT-LENTZ, 1966: 349; WASZINK, 1967: 322; ALBRECHT C. I, 1997: 602.

¹²¹ Quint. Inst. 10, 1, 93.

satura'sının gerçek oluşturucusu olmasa da, ilk biçimini veren kişi sayılır. Lucilius'un başarısı, *satura*'yı ilk kez "taşlama" niteliğinde kullanmış olmasıdır. Hellen yazınında ve kendi yurttaşları arasında bulduğu alay ögesini, kendi vatanında bulduğu bir kelime ile birleştirmişti.¹²²

Sosyal konumu ve bağlı olduğu yazın çevresi sayesinde, her iki durumundan yararlanarak Lucilius sözünü esirgememekteydi. *Sermones* ya da *carmina per saturam* denilen yazılarıyla, Roma yazınında taşlama niteliğinde kişisel eleştirisini veren ilk kişiydi. Eleştirdiği kişilerin bazılarının adlarını vermekten çekinmemişti. Genel olarak yazılarında din, ahlak, dostluk, politika, sosyal yaşam, ayrıca dil, yazı ve yazın sorunları üzerine eleştiride bulunmuştur. Lucilius, *satura*'larıyla Romalıların kusurlarına taşlama yaparak, onları gösterişten, hırs ve çıkar kavgasından uzak olmaya çağırılmıştı. *Satura*'ları aracılığıyla toplumdaki çirkinlikleri gözler önüne sermişti.¹²³

Yazın tarzı olarak Lucilius, konuları hiciv, hitap, retoriksel sorgulama, kınama ve diyalog şeklinde ele almış, çeşitli vezinleri kullanmıştır. Sonraları vezin bakımından sadece *heksametron*'u tercih etmiştir. Lucilius çeşitli vezinlerle yazdığı, çeşitli konuların içiçe olduğu şiirlerini betimlemede *satura* kelimesini değil, "şiirler" diye çevrilen *poemata* ve *versus*, oyun ve sohbetler diye çevrilen *ludus ac sermones* ve doğaçlama diye çevirebileceğimiz *schedium* kelimelerini kullanmıştır. Zaten, eserine *Saturarum Libri* adı sonraki gramerciler tarafından verilmiştir.¹²⁴

¹²² SARIGÖLLÜ, 1972: 7-10; WILLIAMS, 1968: 447, Lucilius, Horatius ve daha sonra da Persius'un yazdığı *satura* tipinin bulucusu sayılır; LYNE, 1991: 217, Lucilius'un *satura* türünde yaptığı atılım, Latin edebiyatının tarihi için önemlidir; SEYFFERT, 1957: süt. 558, *satura*'yı yazınsal bir biçim haline getiren ilk kişi Ennius idi. M.Ö. II. yüzyılda bu türe niteliği Lucilius tarafından verildiği için, şair bu türün yazınsal bulucusu sayılır; MARTYN, 1972: 166, *satura* kelimesini ilk olarak Ennius kullanmıştır, Lucilius ise onun yolunu izlemiş, ancak Lucilius türe daha belirgin bir içerik kazandırmıştır. Doğal olarak Horatius ve diğerler yazarlar belirgin olarak bu başlığı almışlardır (Ama Martyn'in düşüncesine göre Lucilius da *satura* kelimesini yazınsal bir anlamda kullanmamıştı).

¹²³ HENDRICKSON, 1911: 139; WHEELER, 1912: 458; HIGHET, 1960: 303; WILLIAMS, 1970: 88 ve 181-182; RAMSAY, 1996: XLIII-XLV; BRAUND, 1996: XI-XII.

¹²⁴ COFFEY, 1989: 39-40; ALBRECHT, C. I, 1997: 242-243, 250, 254 ve 257; MARTYN, 1972: 159-160 ve 162-163, Lucilius'un yazdıkları için *schedium* (hazırlıksız) kelimesini kullanmasıyla Juvenalis'in önsözünde *farrago* (türü) (*farrago* için bkz. s.112, dipnot 501) kelimesini kullanması arasında bir paralellik bulunmaktadır. Yazdıklarını karakterize etmede Lucilius *schedium*

Lucilius'un Bion ve Menippos'dan etkilenmiş, *heksameton*'u bu sayede benimsemiştir. Latince'nin yanında Grekçe kelimeler de kullanmıştı. Diyaloglar ve retorik sanatlarla süslediği yazılarında, hitabet, gramer ve yazın yönünden Scipio'nun etkisi vardı.¹²⁵

Bununla beraber Lucilius'un *satura*'larında sanatsal değer bulunmamaktadır. Eserinde ahlaki kaygıdan çok, hoşlanmadığı kişilerle "alay etme" ön plandaydı.¹²⁶

Lucilius'un yazılarında öfke hakim olsa da, günümüze kalmış olan metin parçalarının çoğu "sohbet" niteliği taşımaktadır. Şairin konuları ele alış tarzını Persius ve Iuvenalis beğenirken, Horatius zalimce bulduğunu yazar.¹²⁷

Aslında Horatius, Lucilius'u hem övmüş hem de yermiştir. Horatius'a göre, Lucilius gizli şeylerini sadık dostlarıymış gibi kitaplarına açmıştı, hem iyi hem de kötü zamanlarında kitaplarından başkasına sarılmamaktaydı. Bu yüzden ihtiyar adamın bütün hayatı, yazılı adak levhaları gibi göz önüne serilmişti.¹²⁸

Horatius, Lucilius'un tarzı için, onun Eski Komedi'nin yazarları olan Eupolis, Kratinos, Aristophanes gibi özgür bir biçimde yazdığını, sadece ölçü ve ritmi değiştirdiğini yazar.¹²⁹ Şair ayrıca, Hellenlerin bu türde eser vermediklerini ve Lucilius'un altılı şairler sürüsünden daha zarif olduğunu belirtir.¹³⁰

kelimesini ironik anlamda kullanmıştı, *ludus*'u şaka anlamında ele almıştı; *sermo* kelimesi de dedikodu anlamına gelmekteydi.

¹²⁵ SCHANZ-HOSIUS, 1959: 156; WASZINK, 1967: 322, Lucilius'un, özellikle ilk *satura*'sında Ennius'un etkisinin gözardı edilmemesi gerekir; TER VRUGT-LENTZ, 1966: 351'de, Naevius da Lucilius'u, hatta Accius'u etkilemiştir. Horatius ile Persius ise bu gerçeği bilmeden Lucilius'dan etkilenmişlerdir; WASZINK, 1960: 31 ve 32; BRAUND, 1996: XI-XII; COFFEY, 1989: 60, şair, Lucretius'dan da etkilenmiştir; BARR, 1965: 102-103, Lucilius'a Accius'un da etkisi olmuştu; Scipio'nun etkisi için bkz. yuk. s.30 dipnot 96.

¹²⁶ SARIGÖLLÜ, 1972: 14.

¹²⁷ BRAUND, 1996: II.

¹²⁸ Hor. Sat. 2, 1, 30-34; WILLIAMS, 1970: 88 ve 181, Lucilius'un da Naevius, Ennius ve Catullus gibi, sosyal yaşantı kadar kendi yaşantılarından bahsetmesi dönemin şiir anlayışının bir özelliğidir, ayrıca NESİN, 1998: 91, (Taşlama) ... kişisel amaçla yazılmış olsa bile, yine de politik, toplumsal bir işlevi vardır.

¹²⁹ Hor. Sat. 1, 4, 1-7; 1, 10, 66; DUFF 1960: 321; RUSSEL 1972: 266 ve 269-271; BRAUND, 1996: X; TER VRUGT-LENTZ, 1966: 352, Lucilius anlatımındaki gerçekçi ve doğal tanımlamalarından dolayı Eski Komedi'nin etkisinde olabilir; COFFEY 1989: 54-55, Lucilius'un Eski Komedi'den etkilendiği kendi ifadelerinde geçmemektedir. Aslında daha çok Yeni Komedi'nin etkisi görülmektedir. Çünkü Eski Komedi'de genelde kişiler kınanmakta ve alaya alınmaktadır. Yeni Komedi'nin başlıca niteliği ise insanı ahlak açısından ele almaktır.

¹³⁰ Hor. Sat. 1, 10, 64-67; söz konusu yazar ise Ennius idi, bkz. UZEL, 1994: 178, dipnot 72; krş BARR, 1970: 204-205 ve 208-210; Kanımızca altılı şairler sözüyle *heksameton* vezniyle yazan yazarlar söz konusuydu.

Horatius'a göre, Lucilius bu türden şiir yazmaya cesaret etmiş, görülenin altındaki çirkin örtüyü çıkarmış ilk kişiydi. Halkın önde gelenlerini, kabile halklarını hicvetmişti. Sadece erdem ve erdemin dostlarından yanaydı.¹³¹ Nükteli olarak, Roma şehrini yerdiği için Lucilius, Horatius tarafından övülür.¹³²

Yazım tarzı bakımından, Horatius'un Lucilius'u kusurlu bulduğu yanları vardı. Herşeyden önce şairi dize kurmada eğitimsiz bulur. Yazdıklarını altı ayağa, yani *heksameton* veznine sığdırmakla yetindiğini ifade eder, Lucilius'un dizelerinin aksak ayakla koştukları tanımını yapar.¹³³ Ona göre, Lucilius önemli bir işmiş gibi bir saatte, ayak üstü iki yüz dize söylerdi, ya da yemekten önce iki yüz, yemekten sonra bir o kadar daha dize yazmayı severdi.¹³⁴ Horatius, şairi, yazılarında kalması gerekenden çok çıkarılması gerekenleri bıraktığından dolayı, çamurlu akan ırmağa benzetir. Bu yüzden Horatius, şairi geveze, yazı yazma zahmeti ve güzel yazma konusunda tembel bulur. Eğer, Lucilius, Horatius'un zamanında yaşasaydı, yazdıklarının birçok yerini siler, fazlalıklarını çıkarır, durmadan başını kaşır, tırnaklarını kemirirdi.¹³⁵

Horatius, ayrıca Lucilius'un yazılarının, onun sert karakteriyle çeliştiğini, çünkü onun herkesle, hatta Ennius'un dizeleriyle bile alay ettiğini, ama söz konusu kendisi olduğunda, onun, eleştirdiklerinden hiç de farklı bir yanı olmadığını belirtir.¹³⁶ Ayrıca Lucilius'un Roma'yı yerdiğini, kendi kendisini ise övdüğünü yazar.¹³⁷

Diğer bir *satura* yazarı olan Persius, Lucilius'un yazım tarzına değinirken, Lupus ve Mucius gibi kişilerin adlarını vererek küfrettiğini ve Roma şehrini eleştirdiğini belirtir.¹³⁸

Iuvenalis de doğum yerine gönderme yaparak Lucilius'tan "Aurunca"nın yüce evladı diye bahseder. Konu olarak mitolojideki olaylara değinmenin kimseye

¹³¹ Hor. Sat. 2, 1, 62-64 ve 68-70.

¹³² Hor. Sat. 1, 10, 3-4.

¹³³ Hor. Sat. 1, 4, 8; 1, 10, 58-59; 1, 10, 1-2.

¹³⁴ Hor. Sat. 1, 4, 9-10; 1, 10, 60-61.

¹³⁵ Hor. Sat. 1, 10, 50-51; 1, 4, 11-13; 1, 10, 67-71; Quint. Inst. 10, 1, 94, kendisi, Horatius'un Lucilius üzerine söyledikleriyle aynı fikirde değildi.

¹³⁶ Hor. Sat. 1, 10, 54-58; Horatius'un Lucilius'un yazım tarzıyla alay etmesi konusunda ayrıca bkz. WILLIAMS, 1968: 448.

¹³⁷ Hor. Sat. 1, 10, 3-4.

ağır gelmeyeceğini söyleyen Iuvenalis, kalemi kılıca benzeterek, şairin kızgın halde kılıcını çekip gürültü yaptığında, işledikleri suçlardan dolayı düşüncesi uyuşmuş olanların kızardığını, gizli suçlarından dolayı yüreklerinin hızla attığını yazar.¹³⁹

Petronius ise yazdığı şiirlerin, Lucilius tarzında anlamına gelen “Luciliana” biçiminde olduğunu belirtir.¹⁴⁰

Lucilius kendi yazdıkları için mütevazı bir yorumda bulunur. Sahte dizeleriyle halkın kurtuluşunu sağlayabiliyorsa, yazdıklarını severek ve gayretle sunduğunu,¹⁴¹ fakat yazdıklarını anlamayacağı için cahil birisinin okumasını istediğini belirtmiştir.¹⁴² Bu isteği, şairin bilgili kişilerden eleştiri gelmesinden çekindiği şeklinde yorumlanabilir.

Lucilius’un şiirlerini topladığı kitaplar hakkında ise şu bilgilere sahibiz:

Varro'nun, şairin kitaplarını doğru bir zaman dizimi içinde vermesinden, onun Lucilius'un yazdıklarının tümünün birarada olduğu bir kitaptan yararlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Bundan da böyle bir kitabın, belki de yazarın ölümünden sonra eserleri üzerine çalışan dostu Vettius tarafından derlendiği ve Varro'nun döneminde var olduğu sonucu çıkarılabilir.¹⁴³

Lucilius’un M.Ö. 131 yılında ilk kitabını tamamlamış olduğu kabul edilmektedir. Bunlar, şimdiki sıralamaya göre, yirmi altıncı, yirmi yedinci ve yirmi sekizinci kitaplarıdır. Bu kitaplarından yirmi altıncı ve yirmi yedinci kitaplarda *trochaeus septenarius*; yirmi sekizinci kitabında *trochaeus septenarius*, *iambus senarius* ve *heksametron* ölçülerini kullanmıştır. Kısa bir süre sonra, olasılıkla M.Ö. 129 yılında Scipio'nun ölümünden sonra, yirmi dokuzuncu kitabını tamamlamış ve bu kitabında da *septenarius*, *senarius*, ayrıca başka vezinlerin

¹³⁸ Pers. 1, 114-115; BRAUND, 1996: XI, Lupus ve Mucius, Scipio’nun düşmanları idi.

¹³⁹ Iuv. 1, 20-21 ve 162-167.

¹⁴⁰ Petr. 4, 17-19.

¹⁴¹ Lucil. 27, 791-792.

¹⁴² Lucil. 26, 635: Cic. De Or. 2, 25, Bilgili ve kibar bir kimse olan G. Lucilius yazdıklarının ne çok eğitimsiz ne de çok bilgili kişiler tarafından okunmasını isterdi. Çünkü ilki hiçbirşey anlamayacak, diğeri de belki kendisinden daha fazlasını anlayacaktı.

¹⁴³ WARMINGTON, C. III, 1993: XXIV; SVARLIEN, 1994: 265.

yanında *heksametron* veznini kullanmıştır. Bundan sonra şairin, birkaç *satura*'sı hariç, kendisinden sonra Roma *satura*'sında en çok kullanılacak olan *heksametron* veznini seçtiği anlaşılmaktadır. Şair, yirmi altıncı kitabını tamamladığında *satura* üslubunu edinmiş ve zaman içinde Ennius'un da kullanmış olduğu *iambos* ve *trochaeos* gibi vezinleri bırakıp sadece *heksametron*'la yazmaya başlamıştır. Bu konuda kendinden sonrakileri de etkileyerek bunun *satura* ölçüsü olarak yerleşmesini sağlamıştır. Kitaplarını kullanmış olduğu vezinlere göre sınıflandırmak gerekirse yirmi ikinci ve yirmi altıncıncıdan yirmi dokuzuncuya kadar olan kitaplarında birbirinden farklı vezin türü kullandığını, birinciden yirmi birinciye ve yirmi üçüncüden yirmi beşinciye kadarki ve otuzuncu kitabında *hexametron* kullandığı görülmektedir.¹⁴⁴

Günümüz ulaşan kitaplar, zaman dizimi tam olmasa da, kitapları iki grupta değerlendirilmiştir: Birinciden yirmi beşinciye ve yirmi altıncıdan otuzuncuya kadar olan kitaplar. Aynı kitap içinde, birden fazla *satura* yer aldığı için, ele aldığı konular üzerine kesin bir sınıflandırma yapmak güçtür. Yine de tümü olmasa da bazı kitapları için şöyle bir saptamada bulunulabilir: *Birinci kitapta* bir senato oturumu gibi, L. Cornelius Lentulus Lupus'a yönelik öğütlerin yer aldığı bir tanrılar toplantısı betimlenir.¹⁴⁵ *İkinci kitap* Q. Mucius Scaevola ve T. Albucius arasındaki bir davayı içerir. Sözde T. Albucius, Asia'da Mucius Scaevola'ya şantaj yapmıştı.¹⁴⁶ *Üçüncü kitap*, Roma'da başlayan ve Sicilia kıyılarına uzanan bir yolculuk üzerinedir. *Dördüncü kitapta* tarlalardaki bolluğa değinilmektedir. *Beşinci kitap* mektup niteliğindedir. Bir arkadaşına yazdığı mektubunda, onun hastalığından duyduğu üzüntüye, ayrıca başka konuların yanında gramerle ilgili bilgilere de yer verilmektedir. *Dokuzuncu kitabı* dilbilgisi ve yazınla ilgili sorunlar üzerinedir, özellikle de bazı belirsiz dilbilgisi sorularına yanıt niteliği

¹⁴⁴ Kitapların sırası ve vezinleri için bkz. SCHANZ-HOSIUS, 1959: 153; WARMINGTON, C. III, 1993: XX-XXIV. Eserleri sınıflandırmadaki zorluklar için bkz. WHITE, 1973: 36-40; COFFEY 1989: 40-41.

¹⁴⁵ WASZINK, 1967: 322-334, parçalar halinde kalmış eserin birinci kısmında olaylar, Roma'nın kuruluşunu anlatan "tanrılar tiptemesi" etrafında yer almaktadır. Bu, Vergilius'un *Aeneis*'inde (9, 227) de olduğu gibi Ennius'un *Annales*'ine de dayanmaktadır. Lucilius'un, burada Juppiter'in konuşması içinde Roma'nın kaderi üzerine verdiği bilgiler, aynı zamanda uyarı ve öneri niteliğini taşımaktadır. Ayrıca araştırmacılara göre Lupus'un balık yedikten sonra ölmesi nedeniyle Lucilius'un, tanrılar toplantısında denizi simgeleyen Neptunus'a yer vermesi bu nedenle olabilir.

taşımaktadır. *Onuncu kitabında* şair edebiyatla uğraşan bazı kişileri eleştirmektedir. *On üçüncü kitabı* çeşitli konular üzerinedir. *On dördüncü kitabı* M.Ö. 140/138 yılları arasında Hellas'ın doğusuna gerçekleştirdiği geziyle ilgili Scipio'yla yaptığı bir konuşmayı içermektedir.

Lucilius'un şiirlerinin çoğunun yer aldığı *on altıncı kitabı* dilbilimciler tarafından "Collyra" olarak adlandırılır. *Yirmi altıncı* kitap eserin son kitabıdır ve *otuzuncu kitabında* tekrar "Collyra" konusunu ele alınmıştır.¹⁴⁷

c) Lucilius'un *Satura*'larında Kadın

Lucilius'un, yazdıklarının günümüze parçalar halinde kalmış olması nedeniyle yer yer söylediklerinin bütününe anlaşılmaması zorlaşmaktadır.

Lucilius evlenmemiş olduğu kabul edilmektedir. Şairin, evliliği bir bela ve sıkıntı olarak nitelendirdiği bir cümlesi vardır. Ona göre insanlar kendi rızalarıyla bu bela ve sıkıntıyı bulur, evlenir ve çocuk yaparlar.¹⁴⁸

Lucilius'un Collyra adında bir sevgilisi olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Porphyrio, Horatius'u örnek göstererek, tıpkı Lucilius'un XVI. (Loeb serisine göre XXI.) kitabının Collyra'ya atfedildiği gibi Horatius'un "Lalage'me şarkı söylerken..." şiirini, Lalage adındaki sevgilisine yazmış olduğunu söyleyerek, Lucilius'un bu kitabını da sevgilisi olduğu sanılan Collyra için yazmış olduğunu belirtir.¹⁴⁹ Collyra üzerine günümüze fazla bilgi kalmamıştır.

¹⁴⁶ Cic. *De Or.* 64, 149, Lucilius, Albucius'u satirize etmiştir.

¹⁴⁷ WARMINGTON, C. III, 1993: XXIX; COFFEY, 1989: 37, şairin Hellas'a gidip gitmediği üzerine kesin bilgi yoktur.

¹⁴⁸ Lucil. 26, 644-645: *Homines ipsi hanc sibi molestiam ultro atque aerumnas offerunt; ducunt uxores, producant quibus haec faciant liberos.* Metnin bir önceki cümlesinde Lucilius'un "altın olsun demir olsun benden istediğini alamadığı için yalnız yatsa bile, benden istediğini alamaz," ifadesiyle sevgiliye ya da eşine taviz veren biri olmadığı a anlaşılmaktadır, bkz. Lucil. 26, 642-643: *Ferri tantum, si roget me, non dem quantum auri petit; si secubitet, sic quoque a me quae roget non impetret.* ALBRECHT, C. I, 1997: 251 ve 260; WEST, 1928: 240, şair evlenmemiştir; ERİM, 1987: 51, Lucilius evli değildi; HELDMANN, 1979: 339-341 ve 344, Q. Caecilius Metellus Macedonicus, Eski Cumhuriyet Dönemi Roma'sının geleneklerine yön vermiştir. Kadınlar için "ne onlarla ne de onlarsız yaşanabilir" demiştir. Lucilius ise Metellus'un tersine yukarıdaki sözleriyle evliliği ve çocuk sahibi olmayı basit, talihsiz bir istek olarak görmekteydi; BOUVRIE, 1984, 101, s.103, Augustus ise evlilik yasalarını oluştururken Q. Caecilius Metellus'dan alıntılar almıştır, ayrıca bkz. Cic. *Cael.* 14, 34.

¹⁴⁹ Porphyrio, *Ad Horatium Carmen*, 1, 22, 10 için bkz. WARMINGTON, C. III, 1993: 194 (XXI. kitap); COFFEY, 1989: 57.

Lucilius'un sekizinci kitabındaki bazı cümleler, şairin oldukça rahat bir ifade kullanmış olması nedeniyle bize göre sevgiliyle, olasılıkla bir yosmayla sevişmelerini anlatmaktadır. Burada şair, aynı kadehten içip, (ona) sarıldığını, dudaklarını birleştirdiğini ve (onu) arzuladığını, gövdesini gövdesine, göğsünü göğsüne ve bacaklarını bacaklarına getirdiğini belirtir.¹⁵⁰ Ayrıca başka bir kitabında, sevgiliyle arasında çıkan bir tartışmadan sonra, barışmak istediğinde gönlünü aldığını, yanına yaklaşarak "sevgilim" dediğini belirtir.¹⁵¹

Collyra'dan başka, yine bir yosma, fahişe ya da *hetaira* diyebileceğimiz Phryne adındaki bir kadından bahseder. Eldeki Latince metin eksiktir. Türkçe karşılığı "o meşhur Phryne aşığını kötü biçimde ...dığı zaman" anlamını vermektedir.¹⁵²

Lucilius'un yazdıklarından o dönem kadınının toplum içindeki yeri üzerine fazla bilgi edinememekteyiz. Herşeyden önce Lucilius, yazılarında kendisinin ve bu türde eser veren diğer yazarların, namuslu ve iffetli bir kız için söyleyecek kötü sözlerinin olmadığını, ödül olarak sözleriyle takdir ettiklerini belirtir.¹⁵³ Saçları

¹⁵⁰ Lucil. 8, 331-335: *Cum poclo bibo eodem, amplector, labra labellis fictricis conpono, hoc est cum psolocopouma. Tum latus conponit lateri et cum pectore pectus... et cruribus crura diallaxon, at laeva lacrimas muttoni absterget amica.*; 29, 898-99: *Mihi commodum statuerat dare, vestimenta et in toro reposueram.*

¹⁵¹ Lucil. 27, 737: *Pacem cum peto cum placo, cum adeo et cum appello meam.* (söz konusu metinde "sevgili" anlamını "meam" kelimesi vermektedir).

¹⁵² Lucil. 7, 290: *Phryne nobilis illa ubi amatorem improbius quem.* Bu kadın Boiotialı, Atina'nın en ünlü ve en güzel *hetaira*'sı sayılan Phryne de olabilir. Phryne'nin sevgilileri arasında ünlü heykeltıraş Praksiteles de bulunmaktaydı, bkz. MANDIRALIOĞLU, 1996: 32; Lucilius'un ayrıca 29, 958'deki ifadesi de bir yosma, fahişe ya da kadın bir köleyle ilgili olabilir (<Tu> surge mulier, duc te, filum non malum: sen kadın, ortaya çık, hareket et, hatların fena değil); FANTHAM, FOLEY, KAMPEN, POMEROY, SHAPIRO 1994: 117-118, Hellen dünyasında ise yosmalara *hetairai* denirdi. *Hetaira*'lar, Hellen resim sanatında başları örtüsüz, bedenleri çıplak olarak betimlenirdi; KATZ, 1997: 22, *hetaira*'lar daha çok İonialı kadınlar olabilir, ERDOĞAN, 1986: 19-21; krş. MEINARDUS, 1973: 244-248, s.246, *hetaira* ve fahişelerin resim betimlemeleri Grek vazo ve diğer kapların üzerinde oldukça yaygındır.

Lucilius'un günümüze eksik ulaşmış olan Latince metinde geçen, yine yosma olduğunu söyleyebileceğimiz başka bir kadının adı Hymnis'tir, bkz. Lucil. 29, 887-888: *Hymnis, velim te id quod verum est credere.* (Ey Hymnis, senin doğru olana inanmamı isterim). ALBRECHT, C. I, 1997: 260'da bu metnin yirmi sekizinci kitaba ait olduğunu belirtir, Bundan başka Lucilius'un bir sevgiliye, söylenmiş başka bir sözü daha vardır, bkz. Lucil. 29, 874: *Favitem tibi me, amicum, amatorem putes.* (Benim senin koruyucun, arkadaşın ve aşığın olduğumu düşün).

¹⁵³ Lucil. 30, 1039-1040: *Cuius vultu ac facie ludo ac sermonibus nostris virginis hoc pretium atque hunc reddebamus honorem.* Ayrıca bkz. Lucil. 29, 592-593: *Peniculamento vero reprehendere noli, ut pueri infantes faciunt, mulierculum honestam.*

lüle lüle, saç tokalı halde kadının bir yere gitmek istediğinde bahane olarak ya kuyumcuya, annesine, bir kadın akrabasına ya da bir kız arkadaşına gideceğini söylemelerini belirtmesinden, bir kadın için sokağa çıkmanın ne kadar güç birşey olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵⁴

Lucilius, kadının bedenen kuvvetli olmadığını, yumuşak kasından öz suyu aktığını ve dolgun memesi olduğunu söylerken, kadının cinsel yönünü ve doğurganlığını kastetmektedir.¹⁵⁵ Bunun yanında bir kadın hakkında narin ve bedenen çevik olduğunu, çünkü temiz kalpli, çünkü bir çocuğa benzediğini söylediği cümlesinde şair, genel olarak kadını ya da tanıdığı bir kadını betimlemektedir.¹⁵⁶

Lucianus'un kadınların zalim yapıda olduğunu gösteren ifadeleri de vardır. Tanıdığı bir kadının ne kadar tatlı dilliyse, o kadar da sert olduğunu, bir dostunu, bir kadının ayhali kanıyla kirlettiğini, buna karşılık bir diğer kadının da çocuk pisliğiyle kirlettiğini bazı kadınların ise aşk öpücükleriyle erkeği tükettiklerini belirtmesinden kadınların bazen aşırı davranışlara kapıldığını anlamaktayız.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Lucil. 30, 1095-1097: *Euplocamo digitis discerniculumque capillo... aut cum iter est aliquo et causam commenta viai aut apud aurificem, ad matrem, cognatam, ad amicam*. Hellen dünyasında bir aile kadınının sokağa çıkması kolay değildi, krş. ERDOĞAN, 1986: 14; MacMULLEN, 1980: 208, M.Ö. II. yüzyılda Romalı kız çocuklarının ve kadınların evin dışında, aileden olmayan biriyle konuşmaları ya da görülmeleri nedeniyle ceza görürlerdi, Sulpicius Gallus buna örnek oluşturmaktadır, ayrıca bkz. V.M. 6, 3, 10; bununla beraber, GOULD, 1986: 40, 47-48, M.Ö. V. yüzyıla ait Hellen tiyatro oyunlarındaki kadın tiplerinin tersine, gerçek hayatta Hellen kadınlarının istedikleri zaman eve girip çıkmaları söz konusu değildi dışarıya az çıkarlar, alışverişlerini kadın köleleri yapardı; BLOIS-SPEK, 1997: 114-115, evli Hellen kadınları rahatça dışarı çıkamazlar, buna karşın Spartalı bir kadın çok daha rahat bir aile ortamına sahipti.

¹⁵⁵ Lucil. 4, 167-169: *Quod si nulla potest mulier tam corpore doru esse, tamen tenero manet cui sucus lacerto, et manus uberibus lactanti in sumine sidat*.

¹⁵⁶ Lucil. 8, 324-325: *Quod gracila est, pernix, quod pectore puro, quod puero similis*.

¹⁵⁷ Lucil. 30, 1072-73: *Improbior multo quam de quo diximus ante; quanto blandior haec, tanto vehementius mordet, tasnif edilmemiş cümlelerden 1182: Haec inbubinat at contra te inbulbitat*. Oysa bazı erkekler kadına nazik davranmaktaydı. *Tasnif edilmemiş cümlelerden 1157: Et pedibus laeva Sicyonia demit honesta*. ((Kadın) sol eliyle ayaklarından saygın Sicyon ayakkabılarını çıkardı,); 3, 124: *Cernuus extemplo plantas convestit honestas* (Erkek) eğilip, derhal (ayakkabıları kadının) kibar ayaklarına giydirdi).

Lucil. 4, 157-158: *Adsequitur nec opinantem, in caput insilit, ipsum conmanducatur totum (complexa comesque)*; 30, 1106: *Praeservit, labra delingit, delenit amore*.

Lucilius, bir kadından bahsederken tek bir adama verildiği üzerine yemin ettiğini yazmıştır. Kadının böyle bir konuda yemin etmiş olması, o dönemde Roma’da, kadınlar açısından tek evlilik yapmanın erdem kabul edildiğine işaret etmektedir.¹⁵⁸

Şairin, “Albinus üzgün halde evine kapandı, çünkü kızının boşanmasına izin verdi,” demesi, Cumhuriyet Döneminde boşanmaların siyasetçiler ve soylular dışında toplumda yaygın olmadığı göz önüne alındığında, bazı babalar için kızlarının boşanmasının ne kadar utanç verici olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵⁹

Lucilius’un, “adamın biri bütün takılarını ve erzak ambarını karısına vasiyet etti,” cümlesinden yaygın olmasa da, o dönemde bazı kadınların yasal varis olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Lucil. 30, 1099: *Iuratam se uni cui sit data deque dicata*; krş. BRAUND, 1992: 75 dipnot 33; ayrıca ARJAVA, 1996: 167, bazı kadınlar dul kalsa da tekrar evlenmezlerdi. Bu da bazı mezar yazıtlarında geçen *univira* kelimesinden anlaşılmaktadır; ayrıca bkz. WILLIAMS, 1958: 23 ve dipnot 27.

¹⁵⁹ Lucil. 29, 931-933: *Cohibet domi maestus se Albinus, repudium quod filiae remisit*. Boşanma, toplumda genellikle hoş karşılanmazdı. Bununla birlikte kocasından ayrılan kadın, hayatta olan babasının yanına dönerdi, bkz. Cic. Cael. 14; TREGGIARI, 1996: 41; POMEROY, 1976: 216, s.226, bir kadın istenmeyen bir kocadan kurtulmak için babasına başvurabiliirdi; CORBIER, 1996: 50-52; Cumhuriyetin son dönemlerinde evlilik ve boşanmalar siyasi çıkar üzerine kurulmaya başlamıştı, bkz. RAWSON, 1992: 33, dipnot 99 ve 100; BALSDON, 1974: 178 ve 217; BAUMAN, 1994: 61; TATUM, 1991: 122-123, 125, 128 ve dipnot 30; BLANCK, 1996: 174; CORBIER, 1996: 67, 70 ve 77, boşanmanın ortaya çıkmasıyla, özellikle yakın akrabalar arasında (dede-torun, amca /dayı-yeğen gibi) evlat edinme artmıştı.

Boşanma üzerine komedi oyunlarından da bilgi aqlmaktayız: Aile içinde önemli bir kavga oldu mu, evi terketmek ya da boşanmak amacıyla kadın, kendi babasını çağırır ve baba evine dönerdi, bkz. Plaut. Men. 734-738 ve 779-782; Merc. 787-788; bazen ise koca boşanma amacıyla, karısını babasının evine gönderebiliyordu, bkz. Plaut. Men. 112-113.

¹⁶⁰ Lucil. 16, 552-553: *Lagavit quidam uxori mundum omne penumque*; M.Ö. 169 yılında ise, Roma dünyasında *lex Voconia* kabul edilir. Bu yasaya göre kadın bir vasiyette yer alabilirdi. Bununla beraber soylu kesiminde bile bir kadının mirasçı (*heredes*) gösterilmesi kolay değildi, bkz. CROOK, 1967: 121-122; BAŞMAN, 1987: 43, 52 ve dipnot 75, *Lex Voconia* ile hem kadınlara hem de erkeklere kısıtlamalar getirilmiştir, kadınların vasiyet etme ehliyetleri kısıtlanmıştır, ERDOĞAN, 1986: 55, *Lex Voconia* miras ve servete dayalı yasaklamalar getirmiştir, CROOK, 1992a: 65; Roma’daki uygulama ile Atina’da uygulanan kız evladının varis konumunda olduğu *epikleroi*’yu karşılaştırmak amacıyla bkz. SCHAPS, 1975: 53, 54 ve 56; GOULD, 1986: 42-44; POMEROY, 1997: 117.

Bir dostuna ya da sevmediği birine söylediği, “sen ki, öfkelenmeye çok düşkünsün, ellerini kadından uzak tutman daha iyi” cümlesi, bu kişiye bir kadına dayak atmaması için uyarıda bulunduğu biçiminde yorumlanabilir.¹⁶¹

Sevmediği birisine küfür ve hakaret amacıyla “(annesinin onu) ön tarafından doğurmadı, (onu) arka (yani kık) tarafından doğurdu” demesi ise o dönemde insanların birbirine küfür olarak “anne” teması üzerinden laf atabildiklerinin bir göstergesidir.¹⁶²

Bir dostuna, belli ki, başına geldiği bir terslikten sonra, gözyaşlarını silmesini ve fahişeye gitmesini hoş görmeleri için birlikte tanrılara tütsüyle dua etmeyi teklif etmesinden, Lucilius'un döneminde bazı kişilerin fahişeye ilişki kurulmasına iyi bir gözle bakılmadığı sonucu çıkarılabilir.¹⁶³

Şairin, “yaşı ve görünüşü bakımından falcı ve iyi bir çöpçatan gibi,” demesinden yaşadığı dönemde falcıların olduğu ya da yaşlı bazı kadınların çöpçatanlık yaptığı anlaşılmaktadır.¹⁶⁴

Roma toplumunda şarap içen kadınlara iyi gözle bakılmazdı. Bu konu üzerine Lucilius'a ait, ya da ait olduğu sanılan, şarap içen kadınların bulunduğu dair iki kısa ifade vardır: “Yaşlı kadın tekrar şarap kabına...” ve “şarap içen kadınlar.”¹⁶⁵

¹⁶¹ Lucil. 29, 855-856: *Tu qui iram indulges nimis manus a muliere abstinere melius est.* Lucilius'un kadın üzerine olduğunu sandığımız, ama elimize eksik olarak gelmiş olması nedeniyle belirsiz kalan bir ifadesi daha vardır. Bu, kadınların dayak yediklerini gösteren bir ifade olarak düşünülebilir. Türkçesini verirsek: “Suçundan dolayı bu kadını cezalandırmak istediğinde, adam Samos çömleğini alır “yaşlı kadına zarar vereceğim” der, çömlek kulplarını kırar, bkz. Lucil. 7, 303-305: *Hanc ubi vult male habere, ulcisci pro scelere eius, testam sumit homo Samiam sibi; “anu noceo,” inquit, praeceidit caulem testisque una amputat ambo.*

¹⁶² Lucil. 2, 111: *Non peperit, verum postica parte profudit* (Bu cümleyi bir başkasından aktarmış olabilir).

¹⁶³ Lucil. 6, 249-250: *(Absterge lacrimas) et divos ture precemur consilium fassi, placeatne impune luperis.* Fahişelerle ilgili olarak ayrıca bkz. Lucil. 9, 359-360; 29, 927-928 ve 29, 948.

¹⁶⁴ Lucil. 7, 291: *Aetatem et faciem ut saga et bona conciliatrix.* Bu cümlede geçen *saga* kelimesi için Nonius (23, 1) kelimenin erkeklerin şehvetini araştıran kadın falcılar için kullanıldığını söyler, bkz. WARMINGTON, C. III, 1993: 90.

¹⁶⁵ Lucil. 28, 831-832: *Hinc ad me hinc, licet; anus russum ad armillum* ve (kitaba ait metin parçalarına dahil edilemeyen kelimelerden) sekizinci kitap için, *vinibuae*.

Lucilius, birinin cenazesi için parayla tutulan kadınların olduğunu ve bunların herkesten fazla ağlayıp saçlarını yolduklarını anlatır. Şairin bu cümlesinden, cenazelerde erkekler tarafından görülen, saçları başları açık, ağıtıcı kadınların bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁶

Lucilius'un günümüze eksik gelmiş olan bir ifadesi zina ile ilgilidir: "Sadakatsiz, şehvete düşkün, evini ve ailesini lekeleyen eşi...."¹⁶⁷

Lucilius kadınların fiziksel kusurları üzerinde de durmuştu. Şair bir dostuna, olası olarak mitolojiden Amphitryon'un karısı Alkmena'nın ya da başkalarının paytak ya da çarpık ayaklı olmadığını mı, soylu bir babanın kızı olan Helene'nin

İçki içen kadınlar Roma'da hoş karşılanmamaktaydı. Egnatius Maetennus adındaki biri fiçidan şarap içtiği için, karısını öldüresiye dövmüştü, Romulus böylesi bir suçtan dolayı bir kadını öldürmenin cezası olmadığı söyler. Cumhuriyet döneminde, Cato da kadınların akrabalarının öpülmesinin nedeninin içki kokup kokmadıklarının anlaşılması olduğunu söylemiş, ayrıca Romalı yazar Fabius Pictor'un *Annales*'inde de evli bir kadının, şarapların korunduğu kilerin anahtarlarının olduğu çekmeceyi açtığı için kocasının ailesince aç bırakılarak ölüme terk edildiği anlatılmıştır, bkz. BALSDON, 1974: 213; POMEROY, 1976: 217 Roma'da kadın için içki içmek büyük suç sayılırdı, çünkü sarhoşluğun insanları antisosyal davranışlara ve zinaya itebileceğine inanılırdı; ERDOĞAN, 1986: 74, kadının içki içmesi boşanma nedeni olabilirdi; BRAUND, 1992: 73 ve dipnot 16 eski zamandan beri kadınların içki içmesine erkekler karşı çıkmaktadır, Gellius'da Cato, kadının şarap içmesini zina kadar kötü gördüğünü ifade eder. krş. Gell. 10, 23, 4-5; Plin. H.N. 14, 89-91; Plu. Mor. 265, 6.

¹⁶⁶ Lucil. 28 ya da 29. kitap, 995-996: *Mercede quae conductae flent alien prao in funere praeficae, multo et capillos scindunt et clamant magis*. Kadın ve cenazeyle ilgili olarak XII Levha Yasası'ndaki, X, 3 ve 4 için bkz. WARMINGTON, C. III, 1993: 498. Fakat XII Levha Yasası'ndaki bu maddenin ne kadar Romalı olduğu tartışılır. Çünkü, XII Levha Yasası'nın X. Levha 3. maddesi için Cic. Leg. 2, 26, 64-65'de cenazelerde masraflarının ve ağlamanın, Solon yasasına göre yürürlükten kalkmış olduğunu, oysa *Decemvir*'lerin bu yasayı aynı sözlerle XII Levha'ya katmış olduklarını eleştiri olarak belirtir, ayrıca bkz. BLANCK, 1996: 176.

¹⁶⁷ Lucil. 26, 639: *Coniugem infidamque pathicam familiam impuram domum*. Cümlede geçen *impurus* kelimesi için Nonius (324, 10) bir suçtan dolayı lekelenmiş anlamına geldiğini söylemiştir, Nunius'un ifadesi için bkz. WARMINGTON, C. III, 1993: 204; ayrıca Lucilius'un 29, 913-5'deki ifadesi de zinayla ilgilidir (*nunc tu contra venis, vel qui in nuptis voluisse neges te nec sine permitte?*). Zinaya karşı Roma'da ağır yasalar vardı. Bir evliliğin bozulmasındaki en büyük etken kadının sadakatsizliği ya da zina durumu idi. Böyle bir ortamda akrabalarından oluşan aile meclisi toplanır, kadın hakkında karar verirlerdi. Genelde kadının öldürülmesi söz konusuydu ve bu, adam öldürme suçuna girmemekteydi, bkz. D.H. 2, 25, 6-7; Plin. Ep. 6, 31, 4-6; BALSDON, 1974: 77, 215, 217; herşeyden önce erkek zina yapar ve kadın duyarsa erkeğe ceza yoktu. Ama, örneğin bir kadın, kocasından gizli evinden çarşıya bile gitse koca, onu boşayabilirdi, bkz. Plaut. Merc. 819-822; komedi oyunlarındaki bir pasaja göre, başkasının elinin değdiği karısını kabul etmemek erkek için namus sayılırdı, bkz. Ter. Hec. 403-404; Cumhuriyet sonrasında, zina halinde yakalanan karısını öldürmediği için babanın mirasından yoksun bırakılan oğul örneği için bkz. BALSDON, 1974: 219; SALLER, 1996: 150; CARCOPINO, 1991: 93; ARTHUR, 1984: 34, Solon yasalarına göre de, ceza görmeksizin zina eden kadın öldürülürdü.

bir kusuru, bir lekesi, bir dişinin hafif çıkıntılı olması gibi göze çarpık bir yönünün olmadığını mı düşündüğünü belirterek, bir erkeğin güzel lüleli ve güzel ayaklı bir kadının karnına, kasığına ve göğsüne dokunmasının hakkı olup olmadığını sorar.¹⁶⁸ Bu ifade ise bize sanatta kusursuz heykeller yapılırken, toplumdaki insanların doğumla gelen, ya da yaşam şartları bakımından bazı kusurlara sahip olduğunu hatırlatır.¹⁶⁹

Bunların dışında Lucilius'a ait bir söz üzerine kadınla ilgili şöyle bir yoruma varılmıştır: Lucilius'un yazdıkları arasında eksik olarak, "*est illud quoque mite malum, blandum atque dolosum,*" cümlesi bulunmaktadır.¹⁷⁰ "Ve senin bu alayın kötü ve hilelidir" ya da "bu hileli kötülük dalkavukca ve aldatıcıdır" olarak çevrilmiştir. Araştırmacılar buradaki *mite malum* ifadesinin bir kadın karakterini belirttiği sonucuna varmışlardır. Buradan yola çıkılarak söz, *dulce malum* konusuna getirilmiştir. Bu ifadenin de "tatlı bir aldatma" ya da "cezbeden kötülük" anlamına geldiği, hatta Sokrates'in ölürken bacağındaki böyle bir histen bahsettiği belirtilir. Grekçe'de bu ifade *τερπνόν κακόν* ve *επίμερον κακόν* olarak geçmektedir. Latince, "dulce malum" ifadesi kadınla ilgili bir tanımlamaydı. "Cezbeden kötülük" anlamında, kalıplaşmış bir duyguyu ifade etmekteydi ve Ovidius'da da bu anlamda geçmektedir.¹⁷¹

Kadının, "kötülük getiren cazibe" olarak algılanmasının kökeni Hesiodos'a dayanmaktadır. Kanımızca, Hesiodos'un *Theogonia* adlı eseri incelendiğinde, 174 nolu dipnotta verdiğimiz 1035-1123 yıllarına ait Latince metinde geçen *favus*, yani bal peteği kelimesi de anlam kazanmaktadır. Hesiodos, bal arısı olarak

¹⁶⁸ Lucil. 17, 567-573: *Num censes calliplocamon callisphron ullam non licitum esse uterum atque etiam inguina tangere mammis, conpernem aut varam fuisse Amphitryonis acoetin Alcmenam atque alias, Helenam ipsam denique -nolo dicere; tule vide atque disyllabon elige quodvis- kouron eupatereiam aliquam rem insignem habuisse, verrucam naevum punctum dentem eminulum unum?*

¹⁶⁹ Krş. s.130, dipnot 573.

¹⁷⁰ Lucil. 30, 1003.

¹⁷¹ KORZENIEWSKI, 1976: 289-292, s.292'de örnek olarak Ovidius'da (A.M. 2, 9, 26) *usque adeo dulce puella malum est* cümlesini verir. Ayrıca kadınla ilgili bu ve benzeri deyim 13. yüzyıl el yazma eserlerinde de süregeldiğini yazar. Başka cümlelerin yanında örnek Dann Mabod von Rennes'e (tahminen 1035-1123) ait *femina malum, pariter favus atque venenum* cümlesini verir.

gördüğü erkeklerin, yaban arısı olarak gördüğü kadınları hep beslemek zorunda olduğunu belirtir.¹⁷²

¹⁷² KORZENIEWSKI, 1976: 294. Ayrıca bkz. Hesiodos'un bir bela olarak gördüğü kadın üzerine ve arılarla ilgili sözleri için, Th. 570-594 ve 595-600; kanımızca, yukarıda belirtilen sözlere paralel olarak, Latince *malum* kelimesi "kötülük" anlamına geldiği gibi "elma" anlamına da gelmektedir. Bu da bize, üç güzeller yarışmasında ödül olarak konan "elma" ve hatta tek tanrılı dinlerdeki Havva'nın Adem'e yasak meyva olan "elma" vermesi gibi, bazı çağrışımlara yol açmaktadır (*Malum* kelimesi için bkz. LEWIS and SHORT, 1993: 1104-1105).

2. MARCUS TERENTIUS VARRO

(M.Ö. 116-27)

a) Hayatı ve Kişiliği

Marcus Terentius Varro, M.Ö. 116 yılında, verimliliği ve doğal güzelliğiyle bilinen bir Sabin kenti olan Reate'de dünyaya gelmiştir. Buradaki mülkünden dolayı Varro'nun *Reatinus* lakabı vardı. Yazarın, M.Ö. 216 yılında *consul* olan ve Varro soyadını ilk kez aldığı sanılan Terentius Varro'nun soyundan gelmiş olabilir.¹⁷³

Terentius Varro yazın kadar politikayla da ilgilenmişti. M.Ö. 86 yılında *quaestor*, M.Ö. 70'de *tribunus*, M.Ö. 68'de *praetor* olarak görev yapmış, ayrıca M.Ö. 59 yılında da Pompeius'la beraber yirmi kişilik bir komisyonla Caesar'ın tarım yasasını yürütme görevinde de yer almıştır. Siyasi hayatı daha da öncelere dayanmaktadır. M.Ö. 78-77 yıllarında Dalmatia'da elçilik görevinde bulunmuştur. Bundan başka, Pompeius'un yönetimi altında İspanya'da Sertorius'a karşı savaşmış ve Doğu Akdeniz'deki korsanlara karşı düzenlenen sefere katılmıştır.¹⁷⁴

Fakat M.Ö. 43 yılında Antonius, Varro'ya bir yasaklama getirmiş, yazarın Casinum'daki evi, özel kitaplığıyla birlikte yıktırılmıştır. Varro'nun hayatını Q. Fufius Calenus kurtarmıştır. M.Ö. 38 yılında ise Varro, C. Asinius Pollio'a ait, Roma'nın ilk resmi kütüphanesine bir heykeli konularak onurlandırılmıştır.¹⁷⁵

İlk büyük Latin gramercisi L. Aelius Stilo'dan (öl. M.Ö. 70), stoa felsefesi üzerine bilgiler alan Varro, ayrıca Ascalon'lu Antiochus'dan, Pythagoras'tan ve Kinik felsefesinden de etkilenmiştir. Varro, yazılarının bir yerinde *cave canem* demekle, olasılıkla Kiniklerin keskin konuşma tarzını yansıtmaktaydı. Varro katıldığı askeri seferlerde, sürdürmüş olduğu yazın çalışmalarına felsefi örüşlerini

¹⁷³ COFFEY, 1989: 149; ALBRECHT, C. I, 1997: 593.

¹⁷⁴ COFFEY, 1989: 150; ALBRECHT, C. I, 1997: 594; savaşlardaki etkinliği için bkz. Caes. B.C. 2, 17-21.

de katmıştır. Ona göre çok şey bilmek gerektiği için birçok kişi felsefeden nefret etmekteydi.¹⁷⁶ Epikuros anlayışında olduğunu gösteren sözleri de vardı. Dünya, insanın çok büyük bir eviydi; asla doğmamıştı, ne de yok olup gidecekti. Oysa Platon doğdu ve öldü derken, dünyanın kalıcılığını, insanın ise ölümlü olduğunu vurgular.¹⁷⁷ Gökyüzünün, yeryüzünün ve iklimlerin tekerlek gibi dönüp durduklarını belirtir.¹⁷⁸

Varro, değişik konular üzerine çok sayıda kitap yazması nedeniyle Roma yazınının en verimli yazarı sayılır.¹⁷⁹ Yazdıklarından günümüze ise *De Re Rustica* ve *De Lingua Latina*'dan bazı kitaplar kalmıştır. Genel olarak eserleri ve özellikleri şöyledir:

Disciplinae, M.Ö. 34-33 yılları arasında, Varro'nun seksenli yaşlarında yazmış olduğu belirtilir. Eser gramer, lehçe, retorik, geometri, aritmetik, astronomi, müzik, ilaç ve mimari üzerine ansiklopedik yazılardan oluşmaktadır.¹⁸⁰

De Lingua Latina adlı kitabında, hocası olan, Stoa felsefesini benimseyen L. Aelius Stilo'dan çok yararlandığı söylenir. Eser, yirmi beş kitaptan oluşur. 1. kitap giriş niteliğindedir; 2. kitap, bir bilim olarak etimoloji üzerine yapılan tartışmaları, 3. kitap etimolojinin önemini, 4. kitap etimolojinin yapısını, 5.-7. kitaplar ise konularına göre Latince kelimelerin etimolojik açıklamalarını içerir; 8.-10. kitaplar 2.-4.'deki konularla benzerlik gösterirler. 11.-13. kitaplar olasılıkla yine dilin ilkeleri ve 14.-25. kitaplar da cümle yapısı üzerinedir.¹⁸¹

Plautus'un komedileri üzerine olan *De Comoediis Plautinis* adlı kitabının, diyalog halinde Roma şiirinin üzerine üç kitaptan oluşan *De Poematis*'in, ayrıca

¹⁷⁵ Plin. H.N. 7, 115; ALBRECHT, C. I, 1997: 594; Casinum'daki villanın özelliği ve içinde yer alan kuşhanesi için bkz. BUREN-KENNEDY, 1919: 62-64

¹⁷⁶ ALBRECHT, C. I, 1997: 594; RIESE, 1865: 113/ *Cave Canem*; 126/ ayrıca 268/ 79; AYTAÇ, 1980: 55-56, Stoa felsefesi mantık, fizik ve ahlaka dayanmaktadır. Amacı ahlaka yöneliktir ve ilkesi doğaya göre uygun, yani akla uygun yaşamaktır. Bu felsefeye göre ruh, gücünü akıldan almaktadır ve mutluluk dışarıda değil, insanın içindedir. s.61, Stoacılık, Roma'da beğenilen bir felsefeydi.

¹⁷⁷ RIESE, 1985: 115/ *satura quae scribitur de salute* 1-6; 117/ *Dolium aut Seria*; 203/ *Peseudaeneas*.

¹⁷⁸ y.a.g.y.: 146/ VI 5. 3.

¹⁷⁹ Quint. Inst. 10, 1, 97-98'de, Varro'nun tüm Romalıların en bilgisi olduğunu belirtir.

¹⁸⁰ ALBRECHT, C. I, 1997: 596; s.611, Varro'nun mimari üzerine yazdıklarının Vitruvius'un *De Architectura*'sına etkisi olmuştur, Varro'nun yaşı için bkz. Plin. H.N. 29, 18, 65.

şairler üzerine olan *De Poetis*'in yazın tarihi bakımından önemi vardır. *Hebdomades vel De Imaginibus* adlı eseri ise on beş kitaptan oluşmaktadır. Eser, Grek ve Roma dünyasının kültür ve politika yaşantısından 700 ünlü kişinin portresini içerir.¹⁸²

Tarih ve coğrafya üzerine, *Antiquitates Rerum Humanorum et Divinorum* adlı eseri toplam kırk bir kitaptan, *De Gente Populi Romani* adlı eseri dört kitaptan oluşur ve Rhodos'lu Castor, bu esere kaynak niteliği taşır. *De Vita Populi Romani* de dört kitaptan oluşur: 1. kitap, Etrüsk krallarının sürgün edilişini, 2. kitap Birinci Kartaca Savaşı'nın başlamasına kadarki olayları, 3. kitap, M.Ö. 133 yılına kadar süregelen olayları, 4. kitap ise Caesar ve Pompeius'un arasındaki iç savaşa kadar olan olayları içerir. Dikaearchos'un *Bíos 'Elládoç* adlı çalışmasının, bu esere örnek olduğu söylenir.¹⁸³

Retorik üzerine *Oratorum Libri XII* ve *Suasiorum Libri III* adında iki kitabı, yasa üzerine ise on beş kitaplık *De Iure Civili; Libri de Gradibus* adlı çalışması vardı.¹⁸⁴

Felsefe üzerine *Liber de Philosophia* adlı bir çalışması vardır. Dokuz kitaplık *De Principiis Numerorum* ve 76 kitaplık *Logistorici* ise çocukların eğitimi üzerine yazılmıştır ve "*Catus de liberis educandis*" tarzındadır.¹⁸⁵

Didaktik nitelikte yazılmış olan *De Re Rustica* adlı çalışması, tarımla ilgilidir. Bu eserin, Grek yazarlarından Carthagio'lu Mago'nun eserinin Grekçe'den çevirisine ve Latince kaynak olarak da Cato ve Tremelius Scofa'nın yazdıklarına bağlı olduğu belirtilir.¹⁸⁶

Son olarak M.Ö. III. yüzyılda yaşamış, Kinik felsefesi anlayışında, bir Grek olan, Suriye'nin Gadara kentinden oluşu nedeniyle *Gadaralı* lakablı Menippos tarzında yazmış olduğu *Menippeae Saturae (De Compositione Saturarum)*¹⁸⁷ denilen eseri gelmektedir.

¹⁸¹ ALBRECHT, C. I, 1997: 596-597.

¹⁸² y.a.g.y.: 597 ve 603; Gell. 3, 3, 2-14.

¹⁸³ y.a.g.y.: 598 ve 601; LIND, 1973: 113 dipnot 17, Cicero'nun *De Legibus* adlı eseri Varro'nun (*Antiquitates*) etkisinde yazılmış olabilir.

¹⁸⁴ ALBRECHT, C. I, 1997: 598

¹⁸⁵ y.a.g.y.: 598-599.

¹⁸⁶ y.a.g.y.: 599-601; s.611, Vergilius'un *Georgica*'sında Varro'nun etkisinin görülmektedir.

¹⁸⁷ Krş. WHEELER, 1912: 468.

Varro da, Lucilius gibi, *Menippeae Saturae* başlığı altında topladığı yazılarında kendinden bahsetmiştir. Eserinin bir yerinde genel olarak kendi yazdıklarına değer verdiğini, kendisinin okuyarak ve yazarak yaşamı işlemek istediğini ve kendisini dikkate almayana değer vermeyeceğini belirtir.¹⁸⁸ Varro, bir *satura*'sında, kendisinin bir yarasa olduğunu, ama ne fare ne de kanatlılardan sayıldığını, Forumdakilerin ise, adının anlamca akli başında demek olduğuna karar verdiklerini yazar.¹⁸⁹

Yazar, şaraba ve Venus'e duyduğu ilgiyi belirtir.¹⁹⁰ Ona göre içki içen kişi için hiçbir şey şaraptan daha tatlı değildi. Şarap gerektiğinde ilaç yerine geçer, gerektiğinde neşe verirdi.¹⁹¹ Tanrılar bile içkiyi severdi.¹⁹² Ayrıca Varro'nun rahatına düşkün olduğu kadar, su tüketme gibi konularda tutumlu olunması gerektiğini belirtmesinden, yaşam kaynaklarına saygılı biri olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹³

Siyasetin içinde ve savaşlarda yer almasına karşın Varro, yazdıklarında döneminin şiddet yanlısı tutumundan da bahsetmiştir. Kime hitap ettiği belli olmasa da, "suçsuz, zararsız kişileri darağacına astığımız için bizler barbar insanlar, siz ise suçluları serbest bıraktığınız için barbar olmayan insanlarsınız," der ve her iki tavrın çelişmesini ortaya koyar.¹⁹⁴

Varro'nun, savaşlara katılmış olmasına karşın, en azından barbarca savaş yanlısı olmadığını belirten ifadeleri vardı. Kendisi *toga*'sını çıkarmış, *palto*'sunu giymiş ve savaşın vahşi görevlerini yerine getirmek için kargaşanın içine girmişti.¹⁹⁵ Roma'nın siyasi gücünü de eleştirir. Ona göre yüce Roma korkuturdu, çünkü oburun oburuydu.¹⁹⁶ Savaşlardaki erdemsizliğe de değinir. Grekçe kaçan düşmana *tropie* denildiğini, Latince'de ise akılsızlardan devamlı olarak alınan

¹⁸⁸ RIESE, 1865: 105/ I 125 (Oehl. I Vahl.); 112/ I; ayrıca 231/ III 3.

¹⁸⁹ y.a.g.y.: 96/ VII ve 135/ XLIX 44 XXV 46. 34.

¹⁹⁰ y.a.g.y.: 130/ XXIV (49. 26. 26) ve 210/ V 15. 5.

¹⁹¹ y.a.g.y.: 123/ 1-6; krş WEINREICH, 1949: 36; ayrıca bkz. 237-238/ *udrokuon*.

¹⁹² y.a.g.y.: 124/ V.

¹⁹³ y.a.g.y.: 171/ XV 15; 205/ IV 3; ayrıca 227/ XXI 18-19. 1-2.

¹⁹⁴ y.a.g.y.: 99/ I.

¹⁹⁵ y.a.g.y.: 150-151/ V(5) ve 212 / XVI 2.12; krş. WEINREICH, 1949: 37.

¹⁹⁶ RIESE, 1865: 1865: 108/ XIII 3. 22.

ganimetlere, zafer anıtı anlamında *tropaea* denildiğini yazar.¹⁹⁷ Varro, toplum da doğum oranının ölüm oranından fazla olduğunu, iki insanın güçlkle on ayda bir çocuk dünyaya getirmelerine karşın, bir felaket ya da savaş anında kısa zamanda kalabalık bir kitle oluşturulduğunu yazarak nüfusla savaşlar arasında bir bağ kurar.¹⁹⁸

Savaşların dışında toplumdaki şiddet yanlısı dövüşleri de, daha doğrusu bunlara ilgi gösteren izleyicileri başarılı bir benzetmeyle eleştirir. Bir yumruk dövüşçüsünün ağzıyla seyircilere, eğer rakibinin gözünü muştarıyla yararsa, acaba hangisinin kendisine, kendi gözünü verebileceğini sorarak kimi zavallı olarak düşündüklerini merak eder.¹⁹⁹ Bunun dışında yazar, gündelik yaşamda herkesin öfkeli görüldüğünü, ayrıca bazı *censor*'lerin haksız kazançlar elde ettiğini belirtir.²⁰⁰ Yine gündelik yaşamda, belki Sulla, Caesar gibi yöneticilerle Cumhuriyet Döneminin diktatörlüğe doğru olan değişimini vurgularcasına, artık heykellerin kutsallığının bir yana bırakıldığını ve insanların kutsal olduğunu yazar.²⁰¹ Bunun yanında Roma toplumuna dışarıdan, Mısır'dan gelen Serapis kültüne duyulan ilgiyi, ayrıca artık tarlada ne iyi bir başağın, ne de iyi bir ürünün kaldığını belirterek, döneminden duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirir.²⁰² Bunlara ek olarak yine gündelik yaşamda bazı adetlerin yozlaştırıldığına dikkat çekerek, eski bir adet olan cenaze ziyafetine katıldıklarını, ama artık bu adeti öğlen yemeği haline getirdiklerini ve yemekten sonra "hoşçakal" diyerek birbirlerinden ayrıldıklarını yazar. Artık yasaların yapılmadığını, her yerde "ver ve al" anlayışının olduğunu, oysa bir zamanlar Roma'da insanların temiz ve mütevazi biçimde yaşadıklarını, artık kargaşa içinde olduklarını belirtir.²⁰³

¹⁹⁷ y.a.g.y.: 107/ VIII ve 143/ XV 12.

¹⁹⁸ y.a.g.y.: 174/ VII 7.

¹⁹⁹ y.a.g.y.: 116/ *Devicti* II; krş. WEINREICH, 1949: 36.

²⁰⁰ y.a.g.y.: 129/ XXI (26. XXIV. 48. 24); 143 / XVII 3; 177 / III; 187/ XIII 4.11; 248 II.

²⁰¹ y.a.g.y.: 154/ VIII (3); COFFEY, 1989: 149, Sulla ve Marius'un arasındaki kargaşada yazar, Marius yanlısıydı.

²⁰² y.a.g.y.: 130/ XXIX (16. XII. 29.43); 155/ IX (9).

²⁰³ y.a.g.y.: 168/ XI 11; 217/ XI 8; ayrıca bkz. 97/ VII 3-5 ve 225 / XV 18.20; ölünün ardından verilen cenaze yemeği için ayrıca bkz. BLANCK, 1996: 205.

Varro, Kinik felsefesi gereği alay ediyormuş gibi görünse bile, yazdıkları insana değer verdiğini yansıtmaktaydı.²⁰⁴ Empedokles'in insanların topraktan bir tür yabancı kereviz gibi doğduklarını söylediğini nakleder.²⁰⁵ Varro'ya göre hayat geçiciydi. İnsanlar erdemli olmalıydı. Hileyle kazanan, aslında kendini köle-insan yapandı.²⁰⁶ Bu bakımdan Varro karakter olarak kusursuz olan insanlara benzemek gerektiğini belirtir.²⁰⁷ Bunun yanında aslında kimsenin nedensiz yere ellerini kirli şeye değdirmeyeceğini, fakat birçok kişinin ne yaptığını bilmediğini, bir ileri bir geri gittiğini belirtirken, belki de yaşadığı dönemdeki amaçsız, eğitimsiz, başı boş yaşayanlara alaydan çok, üzüntüyle yaklaşmaktadır.²⁰⁸ Özellikle kendi zamanındaki yaşlı kişilerin acısını dile getirmesi, onların, hayatı yaşayamadıklarını vurgularcasına, güçten düşmüş halde, çoğunun bir süre sonra oyuncak bebeklerin ve küçük heykelciklerin özlemini çekmekte olduğunu yazması yukarıdaki ifadeyi desteklemektedir.²⁰⁹ Oysa yazara göre kaygı ve endişe çekmeden de insan isteğini elde edebilirdi.²¹⁰

Bununla beraber eğer bir kimse vatanını, ailesini yok sayarsa suçluydu, ama bir kimse kendisini hadım eder ya da çocuk doğurmazsa, bu kendisini ilgilendirirdi diyerek, insanın kendisiyle ilgili kararları almada serbest olması gerektiğini vurgulaması "hümanist" yaklaşımını gösterir.²¹¹ İyi bir vatandaşın yasalara itaat etmesi, tanrılara tapınması, kötü sözler söylememesi gerektiğini yazar.²¹² Cahilliğin insana zarardan başka birşey vermediğini ima eder.²¹³ Ona göre ölüm korkusu da sıradan kişiye göreydi. Herşeye sahip olan kimse yoktu ve fakirliğin ne olduğunu bilmeyen zaten fakir sayılmazdı.²¹⁴ Bunların dışında Varro, toplu yaşamda herkesin birbirine bağlı olduğunu, fırtına nedeniyle akan nehir

²⁰⁴ LIND, 1973:113 ve dipnot 18, Varro, insan biçiminde, tanrı görüntüleri yapan insanların, insan vücudunda bulunan insan zekasını, ölümsüzlerin zekasına çok benzer olduğu düşüncesinden etkilenmiş olabileceklerini söyler.

²⁰⁵ RIESE, 1865: 127/ XIV (23.XV.22.19).

²⁰⁶ y.a.g.y.: 95 / III ve 122 / II.

²⁰⁷ y.a.g.y.: 147/ XII 12. 12.

²⁰⁸ y.a.g.y.: 101/ III ve V.

²⁰⁹ y.a.g.y.: 94/ III ve IV.

²¹⁰ y.a.g.y.: 220/ V (5).

²¹¹ y.a.g.y.: 153/ II (7).

²¹² 158/ VIII 9.

²¹³ y.a.g.y.: 187/ XIV 6-12; ayrıca 220/ III 3.

²¹⁴ y.a.g.y.: 169/ 94; 262/ 2; 266/ 94.

suyunun şiddetinden, su kenarında yaşayan meşe ağaçlarının bile korkuya kapıldığı benzetmesiyle oldukça başarılı bir biçimde ifade eder.²¹⁵

b) *Satura* Yazım Tarzı ve Eserinin İçeriği

Varro'nun, *Menippeae Saturae* adlı eseri, ahlaki amaç içerikli, yüzelli kitaplık bir çalışmasıdır. Varro'nun bu çalışmasını hazırlarken örnek aldığı Menippos'un biçimsel özelliği, nesir ve şiirin bir arada olmasıydı. Menippos'un yazdıklarının çoğu kaybolmuş, günümüze ulaşamamıştır. Ele geçen metin parçacıkları ise üzerinde yargıda bulunacak kadar yeterli değildir. Buna karşın Lukianos'daki (M.S.115-200) çeşitli notlardan Menippos'un *satura*'larını nesir halinde yazmış olduğu, yazdıklarının, özellikle sahte felsefecilerle alay etme de dahil, çeşitli konular üzerine diyaloglar halinde olduğu anlaşılmaktadır, yazıları, ayrıca yarı ciddi - yarı komik olarak nitelendirilir.²¹⁶ *Reatinus* adından başka Varro'ya Menippos tarzında yazdıklarından dolayı *cynicus Romanus*, yani Romalı kinik lakabı da takılmıştır.²¹⁷

Varro, kendisinin Menippos tarzında yazdığını belirtir. Soylu *canis* dediği Menippos'un, bütün insanlar gibi yeryuvarlağı üzerinde yaşayıp gittiğini ve Kinik örtüsünün pis olmadığını söylemesinden alay yönü bulunuyor gibi olsa da, genel olarak Menippos'a duyduğu bir sevgisi ve Kinik felsefesine olan ilgisi görülmektedir.²¹⁸

Menippos'un kendisi ve yine onun tarzında yazmış olan Lukianos, tanrılara önem vermezken, Varro'nun yazılarında dindar yönünü yansıtan bir yanının olduğu gözlenmiştir. Bunun yanında, genel olarak Varro'nun yazdıkları insanı uyarır nitelikte, felsefe, eğitim, ahlak ve yaşam üzerinedir. İnsanları düşünmeye iten bir yönü olduğu için öğretici yanı vardır. Roma'daki sosyal düzene eleştiri

²¹⁵ RIESE, 1985: 94 *Aethio*.

²¹⁶ Cic. Acad. 1, 2, 8; Gell. 2, 18, 7; Quint. Inst. 10, 1, 95'de, Varro'nun yazdıklarını ayrı bir *satura* türü olarak tanımlar, RIESE, 1865: 8, 20 ve 28; DUFF, 1960: 197; HIGHET, 1960: 303; SARIGÖLLÜ, 1972: 15-16; RAMSAY, 1996: XLII; ALBRECHT, C. I, 1997: 600; ayrıca s.1221, bu tür (*menippeae saturae*), Varro aracılığıyla Latin yazınında özümsemiştir, krş. WEBB, 1912: 180; SVARLIEN, 1994: 259-260, yazınsal bir tür olarak *satura* kelimesi, Varro'nun kendi eserinde (*De Compositione Saturarum*) geçmektedir, ama Varro'nun ve Lucilius'un yazdıkları Ennius ve Pacuvius'un yazdıklarından ayrı tutulmaktaydı.

²¹⁷ RIESE, 1985: 25 ve 239 X (2).

getirebilmiştir. Latince gramer ve kelimeler üzerine kitaplar yazmış olmasına karşın bu eserinde dil olarak, Grekçe deyişler oldukça fazla kullanılmıştır. Ayrıca Latince'nin klasik yapısından farklı, arkaik ve kaba dil öğeleriyle ele aldığı konuyu ya da kişiyi alaya alma yönü vardı. yüzelli kitaptan oluşan bu eserinden günümüze doksan konu başlığı ve altı yüz cümle kalmıştır.²¹⁹

Günümüze cümleler halinde kalmış olan yazıları incelendiğinde Varro'nun eleştirilerini, kurgu olarak isim vermeden, öfkelenmeden, sakın bir tonda dostça bir edayla sunduğu görülmektedir. Ele aldığı konuyu bir takım benzetmelerle daha anlaşılır hale getirmeye çalışmıştır. Yazdıkları, sözü kendisine ya da içinde kendisinin de bulunduğu bir topluluğa hitaben, genelde birinci tekil ve birinci çoğul şahısların ağzından anlatılmaktadır.²²⁰

Söz konusu eserinde, günümüze ulaşan metin parçaları göz önüne alındığında, Varro'nun yazılarında, kanımızca, yazmış olduğu diğer kitaplar ve konulardan hiç bahsetmemesi, ayrıca Latin dili üzerine uğraşmasına karşın, bu eserinde Grekçe kelimeleri sık kullanmış olması oldukça ilginçtir.

Bir *satura* yazarı olarak Varro'nun, yazdıkları *Menippeae Saturae* olsa da, tarzı farklı olsa da, Persius, Petronius ve Iuvenalis gibi kendinden sonraki *satura* yazarlarında adı geçmemektedir. Horatius'da Atax'lı Varro adı geçse de, bu kişinin Marcus Terentius Varro olmadığı kabul edilir.²²¹

c) Varro'nun *Satura*'larında Kadın

Varro'nun kadın üzerine olan sözlerinin de bazıları günümüze eksik ulaşmıştır. Varro'nun kadınlara ya da evliliğe karşı olduğunu gösteren cümlesi yoktur. Hatta kendisinin eski insanlar gibi düşünen biri olduğunu ve onların "aklı

²¹⁸ RIESE, 1865: 113/ *Calamitus* 4-5; 170/ IX 9; ayrıca 222.

²¹⁹ ALBRECHT, C. I, 1997: 602-610; COUNTNEY, 1962: 92'de, yazar en uç durumlarda Hellence açıklamada bulunmaktaydı; ASTBURY, 1977: 174-175'de, Varro'nun "fragman" halinde günümüze ulaşmış olması nedeniyle yazılarının başlıklarının yorumculara kaldığını belirtir ve Varro'nun 33 *satura*'sının Latince ve Grekçe olmak üzere iki dilde başlığı olduğunu, ikinci başlığın genelde *πρὸς* edatı ile birlikte ismin genetivus halinden oluştuğunu; sadece dört *satura*'sının Grekçe, ikisinin de sadece Latince başlık taşıdığını yazar.

²²⁰ Quint. *Inst.* 1, 4, 4-5'e göre Grekler arasında Empedokles, Latinler arasında Varro ve Lucretius felsefelerini dizeler halinde ifade ederlerdi.

olan evlenir” dediğini, kendisinin de bu görüşe katıldığını belirtir.²²² Yazara göre bir erkek için, güzel bir kadın görmekten daha zevk verici birşey olamazdı.²²³ Kendisine ait bir anlatımdan, Varro’nun evli ve erkek çocuklarının yanısıra bir kız çocuğunun olduğu,²²⁴ miras üzerine yazdığı ifadesinden dolayı yumuşak huylu, esnek bir baba olduğu anlaşılmaktadır. Miras söz konusu olduğunda Hellen ve Roma aile yaşantısında sorunlar yaşanırken, yazar, bir ya da daha fazla sayıda oğlu on ayda doğarsa, yasal mirascısı olmasını istediğini, çocuk ya da çocukları, Aristoteles gibi on bir ay içinde doğarsa da, yine kendinden sayılmasını ve yasal mirasçıları olmasını istediğini belirtir.²²⁵

Aşağıda görüleceği gibi Varro’nun kadınlar üzerine eleştiri niteliğindeki ifadeleri az sayıdadır. Yazar, erkek olsun kız olsun, çocuklara hayatı yaşamalarını,

²²¹ Hor. Sat. 1, 10, 46; ayrıca bkz. yuk. s.26 dipnot 85.

²²² *Ego unus scilicet antiquorum hominum subductis superciliis dicam “γαμήσω vous έχων”*, bkz. RIESE, 1865: 15/ I (1); krş. WEINREICH, 1949: 37.

²²³ *Quid enim est quod homo masculus lubentius videre debeat bella uxore?* bkz. RIESE, 1865: 213/ XX (5.22); Lucilius’da benzerlik gösteren ifade için bkz. yuk. s.46, dipnot 168.

²²⁴ *O stulta nostri pectoris dormitio vigilabilis, quae me puellum impuberem cepisti!* bkz. RIESE, 1865: 217/ XXII (10).

²²⁵ Bkz. RIESE, 1865: 229/ IV (4); M.Ö. 450 yılında oluşturulan XII Levha Yasası’na göre, baba ölmüş ve karısı, kocanın ölümünden sonra onbirinci ayda doğum yapmışsa, kadın, kocanın ölümünden sonra gebe kalmış sayılırdı ve bu durumda doğan kişi yasal mirasçı sayılmazdı. Yasaya göre insan on ayda dünyaya gelirdi, XII Levha Yasası, IV, 4 için bkz. WARMINGTON, C. III, 1993: 442; Dig. 1, 5, 12 ve 38, 16, 3, 12 (Tusculum, 1960: 94-96); ERDOĞMUŞ, 1992: 124; RAWSON, 1996: 9; SHAW, 1975: 56 dipnot 9 ve s.59 dipnot 18’de, Euripides’in *Medea*’sına dayanarak, Hellen toplumunda kadın ve ailenin konumunu ortaya çıkaran örnekleri verirken kocanın, yeni eşini sıkı bir takip altına aldığını, ayrıca bir kadın eğer zina olayına karışmışsa, çocuğunun kimden olduğunu kanıtlamak zor olduğu için, baba ölmüşse, akrabaların, mallara el koymak için bu tür bahaneyi kullanabildiklerini belirtir, Plautus ve Terentius’un oyunlarını incelediğimizde normal bir doğumun on aya yakın sürmekte olduğunu, bunun yanında erken doğumların da olduğunu, çocukların yedi aylıkken de dünyaya geldiğini, doğacak çocuğun cinsiyeti konusunda ise erkek çocuğunun tercih edildiğini öğrenmekteyiz, bkz. Plaut. *Amph.* 480-482 ve 719-721; Ter. *Hec.* 393-394; bununla beraber HARRIS, 1994: 7 ve 15’de ilk doğan kız çocuğunun bazen öldürülmekte olduğunu belirtir, ENGELS, 1980: 112-113’de, antik çağda bebek ölümlerinin yüksek olabileceğini, ama Hellen ve Roma dünyasıyla ilgili arkeoloji bakımından kız çocuklarının ölüm oranının yüksek oranda olduğunu kanıtlama çalışmalarının tatmin edici olmadığını, böyle bir oranın “demografi” olarak imkansız olduğunu, s.116-119’da da ortalama yaşam süresinin 20-30 yaş olduğunu, üretkenlik yaşına ulaşan kadınların oranının düşük oluşunu gösterdiğini ve böyle bir durumda kız bebeklerini katletmenin, aynı zamanda nüfusun artışının azalacağı demek olduğunu o günün insanların da düşünebileceğini belirtir, DEIGHTON, 1995: 43’de kadınların ortalama ömrü 27 yıl olarak hesaplanmıştır diye geçmektedir, BLANCK, 1996: 186 ve 189; ayrıca bkz. Plin. *Ep.* 8, 10.

eğlenmelerini tavsiye eder ve yaşça küçük olmanın oyun oynamaya, şarkı söylemeye ve Venus'un arabasına binmeye izin verdiğini belirtir.²²⁶

Varro'nun yazdığı kadarıyla toplumda, genç kızlarla ilgili olarak bazen bir kızın, bir misafir tarafından baştan çıkarılabildiğini öğrenmekteyiz. Bu yüzden yazar, eskilerin, genç bir kızın kulağının Venus'le, yani aşkla ilgili sözlerle dolmasını istemediklerini belirtir. Burada kanımızca, yazar iki noktaya da değinmiş olmaktadır. Biri, genç bir kız, eve gelen misafir tarafından tacize uğrayabilmekteydi. Diğeri ise, genelde evlilik düşüncesiyle yetiştirildikleri için, genç kızların bu konuya merakı vardı.²²⁷ Bununla beraber, (toplumda) yaşlıların ve birçok çocuğun kız gibi davrandığını belirtse de, bu ifadenin içeriğini yorumlamak zordur.²²⁸

Evlilik üzerine ise Varro'nun yazılarından şunları öğreniriz: Evlilik çağı geldiğinde, Venus'un kadını yakaladığını söyler.²²⁹ Evliliklerde çeyizin gerekli olduğunu, ama çeyiz olarak "Chrysa (Altın) adasını, güney Latium'da şaraplarıyla ünlü bir yer olan Caecubum tarlasını, Capua'daki parfüm satılan sokak olan Seplasia'yı ve Romulus parasını vereceksin" derken, yazar, ya çeyiz olarak çok şeyin istenildiğini ya da çeyizin abartılmaması gerektiğini vurgulamaktaydı.²³⁰

²²⁶ *Properate vivere, pueras, quas sinit aetatula [ludos] ludere et cantare et Veneris tenere bigas*, bkz. RIESE, 1865: 117/ IV (4); krş. WEINREICH, 1949:36.

²²⁷ *Virgo de convivio abducatur ideo quod maiores nostri virginis acerbae auris Veneris vocabulis imbui noluerunt*, bkz. RIESE, 1865: 95/ II (2). Bir misafir tarafından kız ya da erkek çocuğunun ebeveyn farketmeden kandırılmasına örnek olarak bkz. Petronius, s.139, dipnot 605; DEIGHTON, 1995: 73'de bir evde içki içilmeye ve açık saçık konuşmalara başlanılmadan önce evin gençleri ve çocuklarının yatağa gönderildiğini belirtir, ayrıca bkz. Ter. Hec. 382-384.

²²⁸ *Quod non solum innubae fiunt communis, sed etiam veteres puellascunt et multi pueri puellascunt*, bkz. RIESE, 1865: 105 (Baiae).

²²⁹ *Parectatoe adsunt; mulierem Venus capit*, bkz. RIESE, 1865: 260/ versus Varroniani IV.

²³⁰ *Dotis dato insulam Chrysam, agrum Caecubum, seplasia Capuae, macellum Romuli*, bkz. RIESE, 1865: 103/ III (3). Evliliklerde düğün öncesinde "evlilik anlaşması"nın yapıldığı, fakat bununla ilgili yazılı bir belge olmadığı belirtilir. Gelin, maddi durumuna göre çeyiz getirirdi. Eski dönemde çeyiz, kocanın mutlak mülkü sayılırdı. Bununla beraber, Hellence'deki *drahoma* kelimesi, Latince çeyiz demek olan *dos* kelimesinden ayrıydı. *Drahoma*, kadının bir güvencesiydi. Kadının bir tür miras payı ya da yasal bir yükümlülüğü olduğuna dair herhangi bir kanıtın olmadığı belirtilirken, *drahoma* geleneğinin M.Ö. V. yüzyılda Roma toplumunda bulunmadığı görüşü ileri sürülür, bkz. TREGGIARI, 1996: 31-32; BALSDON, 1974: 188; Gell. 4, 3, 2'de, Spurius Carvilius'un karısını boşamasından sonra kadın açısından çeyizin verdiği güvene gereksinim duyulduğunu belirtir, MARINO, 1971: 20'de, Cumhuriyet yasalarında kocanın *dos*'un

Varro, düğün sırasında gelinin belinde bir kuşak bulunduğunu yazar.²³¹ Gelinle damadın birleşmesi düğüne çağrılan kahinler aracılığıyla olurdu.²³² Varro'nun, yeni çiftin eşikten geçtiğini belirten ifadesi de vardır. Ayrıca yazar eleştiriden çok alaycı bir biçimde, birçok erkeğin eşikten sağlam gözle girmelerine karşın, şaşı olduklarını, çünkü güzel, taşralı karısının çengeline takıldıklarını belirtir.²³³

yasal sahibi olduğunu, Cumhuriyetin sonlarına doğru ise, kocanın ölümü ya da karısını boşamasıyla evlilik son bulmuşsa, kadının çeyizini geri alabildiğini yazar, ARTHUR, 1984: 34'de, Erken dönem Romasında çeyiz üzerine böyle bir uygulamamın olmadığını; Grek dünyasında ise çeyizin kadına ait olduğunu, ve boşanma halinde kocanın, çeyizi karısına geri verdiğini belirtir; ayrıca bkz. CROOK, 1992a: 60 ve 69; DIXON, 1992: 93-94; ARJAVA, 1996: 34 ve 54-59; ayrıca bkz. STEIN, 1963: 167; Dig. 23, 2, 19 ve 23, 3, 1 (Tusculum, 1960: 108 ve 112); *drahoma*'nın önemi için bkz. Plaut. Trin. 157-169 ve 374-378; 584-587 ve 612; Cur. 662-663; Men. 129; Ter. Phorm. 85-87 ve 297-298; *drahoma* ile alay için bkz. Plaut. Cur. 665; Ter. Heaut. 835-841.

²³¹ *Novos maritus tacitulus taxim uxoris soluebat cingillum*, bkz. RIESE, 1865: 140/ II (10).

²³² Servius in Verg. Aen. IV 45: "*Varro de pudicitia ait, auspices in nuptiis appellatos ab auspiciis, quae ab marto et nova nupta per hos auspices captabantur in nuptiis*," bkz. RIESE, 1865: 258/ De pudicitia II.

²³³ *Multi enim, qui limina intrarunt integris oculis, strabones sunt facti: habet quiddam enim 'εἰλωστόκῶν provincialis formonsula uxor*, bkz. RIESE, 1865: 138/ Flaxtabula II (2).

Nonius, kadın için evlenme anlamına gelen *innubere* kelimesinin (125, 9) "öteye geçmek" anlamında olduğunu, çünkü kadının evlenmekle koca evine geçmiş olduğunu söyler, bkz. WARMINGTON, C. III, 1993: 84.

Genel olarak *satura* yazarlarınca evlilik töreni üzerine alıntılarının olması nedeniyle eski Grek ve Roma'da evlilik töreni üzerine bilgi vermeyi burada uygun gördük. Evlilik töreni şu şekildeydi: Düğün gününe "neşeli gün" anlamına gelen *hilaris dies* denilirdi. Gelin çocukluk oyuncaklarını ve elbiselerini ev tanrısına bırakırdı. Gelin ve damat, olasılıkla törenden önce birbirlerini görmezdi. Düğün için belirlenen tarihten bir gün önce saçları kızıl bir tülle sarılan gelinin üzerinde dikişsiz beyaz renkli bir tunik (*tunica recta*) olur, belinde ise *cingulum herculeum* denen çift düğmeli yünden bir kuşak olurdu. Bunun üzerine safran renginde *palla* denilen bir pelerin giyerdi. Boynunda yakalıgi olur, ayaklarına da yine peleriniyle aynı renkten bir çift sandal giyerdi. Saçları, dar şeritlerle ayrılmış altı bez bantla süslenirdi. Vesta bakirelerinin de giydikleri gibi, başının üzerine portakal renginde bir örtü, yani peçe konurdu. Bu yüzden bu örtüye *flammeum* denilirdi. Bu örtüyle yüzün üst kısmı kapatılırdı. Bu peçenin üst kısmına da çelenk konulurdu. Gelin giyindikten sonra, kendi tarafındaki insanlar arasında oturur, damadı, ailesini ve arkadaşlarını beklerdi. Sonra hep birlikte en yakın tapınağa ya da evdeki *atrium*'a gider, tanrılara kurban sunarlardı. Kurban olarak bazen dişi bir koyun, çok az olarak inek ve çoğunlukla dişi domuzun kesilmesinden sonra, kahin (*auspex*) ve her iki taraftan seçilen, olasılıkla on tamk yerlerini alırdı. Tamklar sadece evlilik anlaşmasını pekiştirirlerdi. Kahin bulunması gereken biriydi. Kurban edilen hayvanın iç organlarını inceledikten sonra mutluluklarının garantisini bildirirdi. Kahin olmaksızın evlilik, tanrılar tarafından onaylanmış sayılmaz, hükümsüz kabul edilirdi. Kutsama bittikten sonra evlenen çift, genel bir ifade olan "sen Gaius, ben Gaia" (*ubi tu Gaius, ego Gaia*) deyimini söylerdi. Bundan sonra da misafirler mutluluk dileklerinde bulunurdu. Daha sonra eğlence başlar ve geç vakte kadar sürerdi. Sonra da gelinin, annesinin kucagından zorla çekilip, kocasının evine taşındığı düğün alayı gelirdi. Alaya flütçüler ve meşale taşıyan beş kişi eşlik ederdi. Neşeli ve açık saçık sözlerin olduğu şarkılar söylenirdi. Eve yaklaşıldığında etraftaki çocuklara fındık (ceviz) atılırdı. Bunların yere düşüş sesleri tatlı bir mutluluk kehaneti ve bereket sayılırdı (bu adet daha çok Grek kökenli sayılır, Roma'da, yine aynı, yani bereket amacıyla, kapının önünde damat, geline bir ayva verirdi. Evin içinde ise ocağın yanında yeni evlilerin üzerine hurma, incir, ceviz ve bozuk para dökerlerdi). Anne ve babası hayatta olan üç çocuk, geline eşlik ederdi. Biri mayıs çiçeği

Varro, ayrıca çocukların ahlaksız sözlerle yeni bir gelinin kulaklarını açtıklarını da yazar.²³⁴

dallarından yapılmış düğün meşalesini taşırdı, diğer ikisi ise gelini ellerinden tutardı. Gelin, yeni evine geldiğinde, eşikten geçirilirdi. Eşiğe beyaz kumaş ve bol yeşillik yayılırdı. Gelinin arkasında bulunan üç genç kız (*nova nupta*), gelinin ardından eve girerdi. Bunlardan biri gelinin örekesini, diğeri iğini taşırdı. Bu taşınanlar gelinin erdemi ve eve karşı duyduğu özenin birer sembolüyüdü. Kocasını geline su ve ateş sunduktan sonra, en çok onura sahip olan üçüncü kız (*pronuba*), yani yeni bir gelin adayı ise gelini düğün yatağına götürürdü. Daha sonra koca, gelinin *palla*'sını çıkarır, belindeki *nodus* (*cingulum*) *herculeus*'unu çözerdi. Bu sırada gelinin yanındakiler de aceleyle uzaklaşırdı. Düğünlerde söylenen ilahiler ise cinselliği ve evlilikte çocuğun olmasını teşvik edici türden olurdu, bkz. ARJAVA, 1995: 29; BALSDON, 1974: 181-186; ERDOĞAN, 1986: 72-73; DIXON, 1996: 103-104; BLANCK, 1996: 169-171 ve 196-197; düğün için ayrıca bkz. Cat. 61, 6-7, 14-15, 19-20, 34-35, 76-77, 107-110, 114-116, 119-133, 159-161, 204-208; 62, 1-9, 20-24, 59-64; 66, 15-17; CARCOPINO, 1991: 94-96, Carcopino, ayrıca gelinin peçesinin üst kısmına konulan çelengin, Caesar ve Augustus zamanında mine çiçeği ve mercan köşkünden oluştuğunu, daha sonraları ise mersin ve portakal çiçeğinin kullanılmış olduğunu belirtir.

Ayrıca gelinin saç ayırımı, eğri bir demir mızrak ucuyla yapılırdı (*hasta recuva; hasta caelibaris*). Modern antropologlara göre özellikle saçta yerleşmiş olan şeytani ruhları uzaklaştırmak için böyle birşey yapılırdı, bkz. BALSDON, 1974: 183; WILLIAMS, 1958: 16-17; s.16'da kötü kehaneti önlemek için bir gelinin eşikten dikkatli geçmesinin Hellen düğün törenlerinde olmadığını, bunun, Roma'da evlilik töreninin bir bölümü olduğunu ve gelinin yeni eve, yeni bir hayata başlamasını simgelediğini yazar; ayrıca Catullus'un 61 ve 62 nolu şiirleri, yukardaki bilgilere paralel olarak Roma evlilik töreni üzerine genel bilgileri verebilmektedir. Gelinin anne kucağından çekilip alınması, kızına çok bağlı olan Demeter-Kore örneğindeki gibi, ana kız ilişkisinin evlilikle bozulduğunu simgeliyor olabilir, krş. NIXON, 1997: 92; ayrıca bkz. GRIMAL, 1997: 146-147 (*Demeter*); genel olarak Vesta bakireleri ve düğün töreni arasındaki ilişki için Beard yazmış olduğu makalesinde Vesta bakirelerinin kutsallığının, doğrudan olarak bakirelik ve iffetleriyle ilgili olduğunu belirtir ve Vesta bakirelerinin hem bakire kızı hem de evli (anne olan) kadını simgelediklerini yazar. Bu görüşlere paralel olarak Beard, Pontifex Maximus ile genç bir Vesta'nın simgesel bir evlilik yaptıklarını, bunun yanında 15 Nisan'daki *Fordicidia*'da gebe bir inekten yararlanarak çıkardıkları bir cenini yaktıklarını ve Ağustos ayındaki *Consualia* törenlerinde Vesta bakirelerinin, Flamen Quirinalis ile hasatı ambara koymayla ilgili kurban sunduklarını belirtir. Bu törenlerde Vesta'ların, bakire kızlardan daha çok eş simgesini taşıdıkları düşüncesinin uygun olduğunu, hatta Vesta'ların giysilerinin Romalı bir genç kız giysisinden çok, bir anne, hatta bir gelininkine benzediğini yazar. *Stola* ve saç filesi olan *vittae*'nın, Roma annesinin (*matrona*) geleneksel giysisi olduğunu, ayrıca sadece evli kadınların katıldığı *Bona Dea* törenlerine Vesta'ların da katıldığını; ayrıca M.S. 9 yılında Augustus'un, Vesta bakirelerine çocuk doğuran kadının haklarını bahsettiğini belirterek, ileri sürdüğü görüşü pekiştirir, bkz. BEARD, 1980: 12-13, 16-18 ve 21; BEARD, 1997: 166-177'deki yazısında Vesta bakirelerinin erkek, kadın, bakire ve anne konumunu belirterek, 1980 yılına ait yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu değiştirmeden, yazısıyla ilgili eleştirilere on beş yıl sonra yanıt verir.

Plautus ve Terentius'un eserine göre de önce genelde baba ya da ağabeyinden söz alınır ve sözden dönmek ayıp sayılırdı. Sonrasında komşular düğünün ve gelinin hazırlanmasında yardımcı olurlardı. Bu arada geline hediyeler getirilir ve şarkılar söylenirdi. Gelin evden çıkarken, neşeli bir hava olması için flüt çalınırdı. Güveyin giysisi ise beyaz renkte olurdu. Yeni geline kapıdan geçerken ayağını biraz kaldırması, eşiğe çarpmasının iyi olmadığına dair kadınlar uyarıda bulunurlar, tanrılardan kocasıyla bir yastıkta kocamalarını dilerlerdi. Gelinin önü sıra bir ışık da götürülürdü, bkz. Plaut. Cas. 118; 446 (*candidatus*); 798-800; 805-807 ve 816-817; Cur. 569-572; 577-578; 673-676; 1121-1123 ve 1150-1155; Ter. And. 99-102; 363-365; 613-615 ve 740-741; Phor. 40 ve 231-233; WILLIAMS, 1958: 16-22'de komedi oyunlardaki evlilik törenlerinde Plautus ve Terentius'un, Hellen ve Roma düğün adetlerini bir arada ele aldıklarını örneklerle verir.

²³⁴ *Pueri obscenis verbis novae nupt, ulae aures returant*, RIESE, 1865: 95/I (1).

Varro, kocaların görevi üzerine de bir *satura* yazmıştır. Olasılıkla Sokrates'e özgü olan bir düşünceyi Varro, *Menippea* tarzındaki *satura*'sında ele almıştır. Bir kadının hatası, (kocasını) ya yüceltmek ya da aşağılamaktır, der. (Kocasını) yücelttiği zaman kadın, itaat etmek zorundadır. Aşağıladığı zaman ise ondan daha iyi bir insan sınıfına girer diye yazar.²³⁵

Kadının çocuk dünyaya getirmesi ile ilgili olarak Varro, memesinden beyaz bir süt akmasının, doğum zamanının geldiğini gösterdiğini ve doğumun ardından kadından bir sıvının boşaldığını söyler. Varro, ayrıca yeni doğan bir bebeğin bizden bir parça etten başka birşey olmadığını ve canın (ruhun) da yine anne karnından çıktığını ve akılla birleştiğini yazar.²³⁶ Bu, aynı zamanda yazarın tıbbi bilgilere sahip olduğunu da göstermektedir.

Çocuğu olan evli kadınların giydiği *stola*'yı Varro kadının süsü olarak görür. Aşırı süse düşkünlüğü ise bir hastalık olarak tanımlar ve evlerden uzak olmasını ister. Ona göre hiçbir şey dört köşeli küçük bir pelerin olan *stola* kadar bir kadına yakışmamaktaydı.²³⁷ Yazar, ayrıca giysi imajını kullanarak eleştiri niteliğinde,

²³⁵ Gellius 1, 17, 4: *Secundum hanc (sc. Socratis) sententiam quoque Varro in satura Menippea, quam de officio mariti scripsit "vitium" inquit "uxoris aut tollendum aut ferendum est. Qui tollit vitium, uxorem commidiorem praestat; qui fert, sese meliorem facit"*; krş. WEINREICH, 1949: 35.

²³⁶ *Candidum lacte e papilla cum fluit, signum putant partuis, quod hic sequatur mulierem e partu liquor*, bkz. RIESE, 1865: 102 / VII (11) ve IX-X; ayrıca bkz. RIESE, 1865: 257/ III'de, Diogenes Apolloniates'e göre erkek çocukları anne karnında dört ay, kız çocukları ise beş ay içinde şekillenmekteydi. Ayrıca, Romalılar yeni doğmuş bir bebeğin kirli ve belki de tehlikeli olduğunu düşündüklerinden bir arınmaya gereksinim duyarlardı. Lohusa zamanı şeytanı kovma töreni yapılırdı, bkz. RAWSON, 1996: 14; Gelin doğum yaptığında ve çocuk, yaşına bastığında hediye getirmek ise adetti, bkz. Ter. Phorm. 49-50; SHAW, 1975: 259 dipnot 18'de yeni bir gelinin, damadın akrabalarınca ilk çocuğu doğurana kadar kabul edilmediğini belirtir.

²³⁷ *Partim venusta muliebri ornati stola*, bkz. RIESE, 1865: 133/ XL (13.10.29); Genç kızın düğün giysisi beyaz renkli *tunica recta* idi. Anne olduğunda ise *stola* giyerdi, bkz. BALSDON, 1974: 183; BLANCK, 1996: 117-118, *stola* sadece Romalı yaşlı kadınlara özgüydü.

Varro, *Apage hinc directem a domo nostra istam insanitatem*, bkz. RIESE, 1865: 134/ XLIV (47.VII. 41.42); ayrıca s.133/ XLII ve s.134/ XLIII; *Nihil magis decere mulierem ... quadrato ricinio*, bkz. RIESE, 1865: 224/ X (10.13). Roma toplumunda kadının süslenmesi hoş karşılanmazdı. Hatta, İkinci Kartaca Savaşı'na yakın bir zamanda, M.Ö. 215 yılında kabul edilen *Lex Oppia* yasası, kadınların süsüne ve çeyizine yasaklama getirmişti. Yasaya göre hiçbir kadın yarım *uncia* altınından fazlasına sahip olamayacak, ayrıca dini kutlamalar dışında renkli giysiler giymeyecek, şehirde bir arabaya, kasabada ise bir yük hayvanına binmeyecekti, bkz. Liv. 34, 1, 1-7 ve 6, 14-18; V.M. 9, 1, 2; MARINO, 1971: 17-18; krş. BLANCK, 1996: 130; KAMM, 1997: 109-110; aslında Roma'da müsriflik her zaman hukuken engellenmiştir, bkz. BAŞMAN, 1987: 69-71; ERDOĞMUŞ, 1992: 129-130; POMEROY, 1976: 222'de, İkinci Kartaca Savaşı'nda birçok erkeğin hayatını kaybettiğini hatırlatır ve ölenlerin mallarının paylaştırılmış olabileceğini ve bundan da kadınların ve çocukların karlı çıkmış olabileceğini belirtir, BAUMAN, 1994: 25, 28;

“kadınlar mı?” diyerek beyaz renkli olan *stola*’nın, kırmızı renge dönüştüğünü ifade ederken, belki de Roma kadınındaki evlilik ya da sadakat değişikliğini vurgulamak istemiştir.²³⁸

Varro’nun, belki de başkasından aktardığı, “yıllarca itaat etmediği için, karısına (ya da bir kadına) çıkıp gitmesini emretti” ifadesi, kanımızca akla boşama olayını getirmektedir.²³⁹ Ayrıca, belki de bir dostuna, merhametsiz kadına geri dönebilmeyi cesaret edeceğine, iyi huylu [bakire] Appia adındaki bir kadınla evlenmesini önerdiği ifadesi ise evli bir erkeğin karısını terkedip başkasıyla evlenmesinin zor bir olay olmadığını gösterebilir.²⁴⁰

Bauman, s.31’de M.Ö. 195 yılında bu yasanın feshinin istenildiğini, ama Cato’nun karşı çıktığını, s.34’de, M.Ö. 169 yılında *Lex Oppia*’dan daha iyimser olan *Lex Voconia*’nın kabul edildiğini, s.46’da ise dönemin komedi şairi Titinius’un *Barbaratus* adlı eserinde kadınların lükse düşkünlüğünü ve *lex Oppia*’nın feshedilmesine karşı çıktığını, *Hortensius* adlı eserinde ise senatoda ve toplantılarda üyelik talebinde bulunan feministlerle alay ettiğini yazar; JOHNER, 1992: (dipnot 27’de, kadınların dini törenler ve oyunlar için *pilentum*’la (binek arabası), bayram günleri ve gündelikte *carpentum*’la gidip gelme haklarının olduğunu hatırlatarak) s.30-32’de kadın, araba ve iktidar kavramının birlikteliği üzerinde durur. Etrüsk dünyasından Tanaquil’i ve Tullia’yı örnek gösterir. Tullia’nın siyasi hırs uğruna kocasını suça ittiğini ve kral olduğu sırada da *carpentum* üzerinde ilk olarak kocasını selamlarken, babasının ölüsü üzerinden geçtiğini ve Roma’nın Etrüsk efsanelerindeki arabalı kadın motifinin sonraki kuşaklarca günaha dönüştüğünü belirtir. Bu durum uzun yıllar sürmüştü. Claudia soyundan hiçbir imparatoriçenin kocasının zafer arabasına binmediğini, Messalina’nın ise zafer arabasına binmesinin toplumda skandal sayıldığını ve onun Vesta sıfatıyla kardeşlerini koruduğu imajının verilmesiyle bu sorunun halledildiğini yazar; ERDOĞAN, 1986: 61, rahatlıkla evden çıkma özgürlüğüne sahip Romalı kadınlar bayramlara, dini törenlere, arkadaş ziyaretlerine ve hamamlara gidebilirlerdi.

²³⁸ *Mulieres? Aliam cerneret cum stola* ‘ολοπορφύρω, bkz. RIESE, 1865: 150/ III (3); ayrıca bkz. s.202/ XI (15).

²³⁹ *Annos multos quod parere ea non poterat, mulierem foras betere iussit*, bkz. RIESE, 1865: 231/ II (2); XII Levha Yasası’nda boşanmayla ilgili iki madde bulunmaktadır. Bunların biri, erkeğin anahtarları kadının elinden alıp onu kovması, diğeri ise kocasının egemenliği altında olmak istemeyen kadının birbirini izleyen üç geceyi (*trinoctium*), koca evinin dışında geçirmesi ve bu şekilde zamanaşımı işleminin kesintiye uğraması ve bunun sonucu evliliğin sona ermesiydi, XII Levha Yasası, IV, 3 ve, VI, 4 için bkz. WARMINGTON, C. III, 1993: 442 ve 462; BAUMAN, 1994: 17’de, *trinoctium*’un patricius’lar arasındaki evliliklerde geçerli olmadığını, sadece *usus* yolu evliliklerde geçerli olduğunu, s.19’da, *manus* yoluyla yapılan evliliklerde kocanın zehirleme, içki içme, çocukları başkasına verme ya da zina nedeniyle karısını boşayabildiğini yazar; LEE, 1949: 64 (c); POMEROY, 1976: 216-217’de, *trinoctium* durumunda kadının üç geceyi babasının evinde geçirdiğinin önerildiğini; ayrıca s.226’da, M.Ö. III. yüzyıla kadar kocanın karısı üzerinde her hakka sahip olduğunu, eski gelenekte kadına cezanın kocası ve kadının ailesi tarafından verildiğini, bu yüzden, XII Levha Yasası’nın kocaya, karısından anahtarları teslim alması hakkını tanımakla, ortak ceza geleneğinin kırılmış olduğunu yazar; CARCOPINO, 1991: 109; Cic. Phil. 2, 69; Komedi eserlerinde boşanmayla ilgili ifadelerden biri, “Kadın çık bu evden,” diğeri ise “kendi mallarını kendine saklar, benimkileri de bana verirsın” idi, bkz. Plaut. Cas. 212; Amph. 928.

²⁴⁰ *An etiamsi audisset, reddere potuisset mulieri tetricae? Ducat ad Appiam, moribus bonis [virginem]*, bkz. RIESE, 1865: 232/ III (3).

Varro'da içki içen kadın örneğini görmekteyiz. Bir kadının içki ya da şarap içmesi toplum içinde hoş görülen bir davranış olmamasına karşın, Varro, birisine küçük eşinin kadehine şarap eklemesini söyler. Bu ifade, bize göre, iki şeyi içermektedir. Biri, kızların küçük yaşta evlendirildikleri, diğeri de yazarın bir kadının içki içmesine karşı biri olmadığıdır.²⁴¹

Bunların dışında, Varro'dan kalmış olan metin parçalarında onun zina konusundaki düşüncelerini belirten net bir ifade yoktur. Sadece, erkek erkeğe ilişkiyi anlatırken, zina benzetmesini yapar ve bunu yatak odasının kirletilmesi olarak görür.²⁴²

Günümüze eksik olarak ulaşan ve yorumlanması yetersiz olan Varro'ya ait kadınla ilgili bazı ifadeler vardır: Bunlardan biri, Varro'nun bir *satura*'sında “*fahişe Burra yazmış olabilir,*” diye geçmektedir. Kanımızca bu ifade, Ortaçağ araştırmacılarına ait bir bilgi de olabilir.²⁴³ Bir diğeri, olasılıkla koca karısıyla birlikte yük arabasıyla yılda bir ya da iki kez taşınır (ya da taşır) ifadesidir ki, bu,

²⁴¹ *Tu cupas vinarias sirpare noli; adde cyathum vini in uxorcule pocillum*, bkz. RIESE, 1865: 124/ IV (4). Kız ve erkek çocuklarının evlenebilmeleri için ergenlik çağına gelmiş olmaları gerekirdi. Bu nedenle kızların 12; erkeklerin 14 yaşa geldiklerinde evliliğe hazır oldukları düşünüldü. Ayrıca soylu ailelerde evlilik yaşı 8-10 arasındayken, fakir insanlar için çeyizi toplamak güç olduğundan kız için genelde evlilik yaşı 14 idi, bkz. HENSE-LEONARD, 1953: 343-347; BALSDON, 1974: 173-176; BAŞMAN, 1987: 92, Roma hukukunda evlenme konusunda herhangi bir yaş söz konusu olmamakla birlikte, geleneksel doktrin bunu, ergenlik yaşı olan 12 yaş kabul etmekteydi; evlilikte babanın etkisi ve evlilik yaşı için Ter. Hec. 546-547 ve 660-661; POMEROY, 1976: 219-220; SHAW, 1987: 26-32 ve 33; s.26 modern çağ öncesi Doğu'da da birçok kızın ergenlik çağından sonra evlendirildiğini; s.43, üst düzeyden, görevli erkeklerde evlilik yaşının 27-30 arasında olduğunu, kızların ise “onlu” yaşlarda evlendiklerini belirtir, ayrıca bkz. ARJAVA, 1996: 31 ve 34-35; RAWSON, 1996: 26-27; fakir ailelerde evlilik yaşı üzerine bkz. TREGGIARI, 1996: 31; CORBIER, 1996: 55; SYME, 1987: 318; ayrıca Syme s.327, örneklerle senatörlerde evlilik yaşının 20'li yaşların ortalarında olmasının adet haline geldiğini, gelinin ise kocadan ortalama yedi yaş daha genç olduğunu; s.321'de, Iulius Caesar'ın Cinna'nın kızından boşandıktan sonra, evlendiği kızın 15 ya da 16 yaşında olduğunu yazar; BLOIS-SPEK, 1997: 114'de, Atina'da da evlilik yaşının kızlar için 14-14; erkekler için 20-30 arasında olduğunu belirtir.

Kadının içki içmesi konusu için ise bkz. yuk. s.44, dipnot 165.

²⁴² *Et rex et misellus ille pauper amat habetque ignem intus acrem: hic ephebum mulieravit, hic ad moechada adolescentem cubiculum pudoris primus polluit*, bkz. RIESE, 1865: 147/ X (10.7).

²⁴³ *A fabula quadam Vatronis (a satura quodam Varronis?) auctoris quam Burra inscripsit; vel a meretrice Burra*, bkz. RIESE, 1865: 111 (*Burra*); s.213/ XXI (9.23)'de, genelevden bahseder.

tarım hayatıyla ilgili bir bilgi ya da bir göç üzerine olabilir.²⁴⁴ Bir diğer ifadesi ise kadınların oluşturduğu bir kargaşalıkla ilgilidir. Burada kadının toplum yaşantısındaki değişen tavırları ya da katıldıkları dinsel törenler ya da kadınlar arasındaki kavgalar söz konusu olabilir.²⁴⁵

²⁴⁴ *Vehebatur cum uxore vehiculo semel aut bis anno, cum "arceram si non vellet non sterneret"*, bkz. RIESE, 1865: 140/ IV (11).

²⁴⁵ *[Turba] confluit mulierum tota Roma; quae noctu fieri initio solita etiam nunc spinea faxs indicat*, bkz. RIESE, 1865: 142/ XIV (13).

3. QUINTUS HORATIUS FLACCUS

(M.Ö. 68- 8)

a) Hayatı ve Kişiliği

Lirik şiir ve *satura* şairi, ayrıca mektup yazarı olan Horatius'un yazdıklarından kendisi hakkında bilgiler edinmekteyiz. Şairin, Lollius'un Lepidus'u Consul'lüğe getirdiği yılın aralık ayında kırk dört yaşını doldurduğunu belirtmesinden ve kendisi için "Manlius devrinden kalma," dediği cümlesinden M.Ö 65 yılı civarında doğmuş olduğu anlaşılmaktadır. Doğum tarihinin tam olarak M.Ö. 8 Aralık 65 olduğu söylenir. Doğduğu yer ise Apulia ve Lucania arasında bir sınır kenti olan Venusia kenti idi.²⁴⁶

Eserlerinde kendisinden ve ailesinden sıklıkla söz etmiştir. Annesinden hiç bahsetmemiş olması, kadınların özellikle doğum nedeniyle ölüm oranlarının yüksek olduğu göz önüne alınırsa, annesini kendisinin de tanıyamadığı anlamına gelebilir. Şairi babası yetiştirmiştir. Horatius'un bir şiirinde, süt anne Apulia'nın eşliğinde oynadığı oyunlardan bahsetmesinden, babasının dışında böyle birinin de desteğiyle çocukluk yıllarını geçirdiğini düşünebiliriz.²⁴⁷

Şair, kendisini tanımlarken ufak tefek biri olduğunu, saçlarının vaktinden önce beyazladığını, çabuk öfkelenip, çabuk sakinleşen, güneşi seven, kılık kıyafetine dikkat etmeyen, ama dürüst biri olduğunu ve de biçimsiz bedeninin altında büyük bir yeteneğin yattığını, dost biri olduğunu, zengin de fakirin de kendisini aradığını söyler, ayrıca sıradan halktan nefret ettiğini ve uzak durduğunu belirtir.²⁴⁸

²⁴⁶ Hor. Ep. 1, 20, 26-28; Sat. 2, 1, 34-35; Car. 3, 21, 1; 4, 9 (Latince metinde geçen Aufidum, Venusia kenti içinden akan ırmaktır). SCHANZ-HOSIUS, 1959: 113; UZEL, 1994: 278; ALBRECHT, C. I, 1997: 711; COFFEY, 1989: 65; WILLIAMS, 1968: 458-459, s.456, şairin *satura*'ları kendi yaşam bilgisine dayanır. s.459'da, *satura*'ları kadar mektupları da genel olarak kendi yaşamı üzerine bilgileri içermektedir, HIGHET, 1974: 325.

²⁴⁷ Hor. Car. 3, 4, 10-11.

²⁴⁸ Hor. Ep. 1, 20, 24-25; Sat. 1, 3, 29-34; 2, 3, 308-9; Car. 2, 18, 9-11; 3, 1, 1.

Yazdığı kadarıyla Horatius kişilik olarak dürüst ve dostluğa önem veren biriydi. Babasından hep saygıyla bahsetmektedir. Kendisini, sürekli eğiten, geliştiren biri olduğu da anlaşılmaktadır. Anlattıklarından, babasının bir azatlı olduğunu, az bir gelirle tahsildarlık yapmış olduğunu öğrenmekteyiz.²⁴⁹ Küçük bir toprağı olmasına karşın babası, iyi bir eğitim görmesi için çocuğı, bulundukları yerdeki Flavius okuluna göndermemiş, onu, yüksek mevkideki kişilerin çocukları neleri öğreniyorsa, onları öğrenmesi için Roma'ya getirmişti.²⁵⁰ Babanın, çocuğına büyük önem verdiği ve onun insan olarak iyi yetişmesini, iyi bir yaşam sürmesini amaçladığı anlaşılmaktadır. Çünkü Horatius'dan özellikle sahip olmasını istediğı bir meslek talebinde bulunmamıştır.

Şair, kendisini dürüst ve erdemli hissetmesinde babasının önemini sürekli vurgulamıştır. Babasının herkesten daha iyi bir gözcü olduğunu, kendisiyle birlikte hocalarının yanında durduğunu ve erdemin temeli olan onurunu koruduğunu yazar. Kendisinin ne kötü davranışlarla karşı karşıya kaldığını ne de yüz kızartıcı bir şerefsizliğe düştüğünü yazarak, bunu babasına borçlu olduğunu, ayrıca kimsenin kendisini ihtirasla, kötü davranışlarla, düşük zevkler edinmekle suçlayamadığını, tertemiz, hatasızsa, dostları kendisini seviyorsa, bunlara etken olanın yine babası olduğunu, bundan dolayı aklı başında olduğu sürece böyle bir babadan doğduğı için utanmayacağını yazar.²⁵¹

Horatius, sözünü açık açık söylüyor ve bazen şakada ileri gidiyorsa, dostuna kendisine bu hakkı tanımasını, çünkü değerli babasının örnekler göstererek bazı kusurlardan kurtulmasını sağladığını, sade, tutumlu bir yaşam sürmesi için azla yetinmeye teşvik ettiğini, böylece kendine zarar verebilecek hatalardan bu şekilde kurtulmuş olduğunu ifade eder.²⁵²

Anlattıklarından, yetersiz imkanlar içinde yuvasından büyük kanatlarla uçtuğunu, Roma'da yetişip, eğitim gördüğünü, eğitimi sırasında ise ezberi iyi

²⁴⁹ Hor. Ep. 1, 20, 20; Satu. 1, 6, 45 ve 86-87; HENDRY: 1993: 138-139, şairin dedesi bir köleydi.

²⁵⁰ Hor. Sat. 1, 6, 71-78; KOŞAN, 1989: 21, Venusia'daki okula ayrıca emekli askerlerin çocukları devam etmekteydi. Bir azatlının oğlu olduğu için şair, hor görülmekteydi. Bu yüzden babası onu Roma'ya götürmüştü.

²⁵¹ Hor. Sat. 1, 6, 68-84 ve 89; HARRISON, 1965: 11-113; WILLIAMS, 1969: 1-2.

²⁵² Hor. Sat. 1, 4, 103-8 ve 129-133; bkz. WILLIAMS, 1968: 453-455, Horatius'un babasından bahsettikleri üzerine ayrıca bkz. KOŞAN, 1989: 129.

bilmek için “dayak” atmaya hevesli Orbilius adında bir hocası olduğunu öğrenmekteyiz.²⁵³

Yetişkin biri olduğunda Horatius, Atina'dayken *Akados*'un korularında doğruyu eğriden ayırmak, gerçeği aramak isteği duyduğunu, fakat kötü günlerin bu hoş yerden onu ayırdığını yazar.²⁵⁴ Burada değindiği kötü günler Roma'daki iç savaş, yani M.Ö. 42 yılında Antonius ve Octavianus'un, Caesar'ı katledenlerden Cassius ve Brutus'a karşı yaptıkları Philippi Savaşı'dır. Horatius'un, Brutus'un ordusunda *tribunus militum* olarak savaşa katılmasına karşın yazılarından savaştan ve savaşmaktan yana olmayan biri olduğunu ve savaşı kaybeden tarafta bulunduğunu anlıyoruz. Kendisi de bir şiirinde bu savaş sırasında “kalkanını atıp, kaçtığını” belirtmiştir.²⁵⁵

Savaştan sonra Horatius ekonomik zorluklar çekmiştir. Baba ocağı ve mülkü, olasılıkla savaşta kaybeden tarafta olduğu için elinden alınmış, yoksul kalmıştır. Şair, fakirliğin zoruyla şiir yazmaya başladığını, ayrıca soylu olmadığı için bir devlet işinden uzaklaştırıldığını, ama buna pek üzülmeyişini belirtir.²⁵⁶

Bununla birlikte Horatius birçok konuyu içiçe işlemiş olduğu *Epodes* 2'de dolaylı olarak, o günün Roma'sının içinde bulunduğu tefeciliğe de değinerek, şiirinin bazı yerlerinde özne olarak kendini vererek, kaybetmiş olduğu baba mülküne duyduğu özlemi, kır hayatına duyulan özlemle birleştirmiş olabilir.²⁵⁷

²⁵³ Hor. Ep. 1, 20, 20-21; 2, 1, 70-71 ve 2, 2, 41; SCHANZ-HOSIUS, 1959: 114; eğitim için krs. BLANCK, 1996: 190.

²⁵⁴ Hor. Ep. 2, 2, 44-46.

²⁵⁵ Hor. Car. 2, 7, 9-12 ve Ep. 2, 2, 44-46; ALBRECHT, C. 1, 1997: 711; KAMM, 1997: 50 ve 154; LEVIN, 1968: 318, Hellen şairlerinden Arkhilakhos, Alkaios ve Anakreon da şiirlerinde aynı temayı (kalkanı atıp kaçmayı) işlemişlerdir. Bununla beraber Levin, “silahları savaş alanında bırakıp kaçma”nın yazınsal yankıdan daha önemli bir durum olduğunu da belirtir, “Kalkanı atıp kaçmak” ifadesi için ayrıca bkz. Plaut. Trin. 1033-1035.

²⁵⁶ Hor. Ep. 2, 2, 49-52; Sat. 1, 6, 20-22; WILLIAMS, 1969: 9, şairlikleri ön plana çıkmadan önce Vergilius, Horatius ve Propertius gibi yazarlar Augustus'un kendi askerlerine dağıtılması amacıyla el konulma nedeniyle bütün mülklerini kaybetmişlerdi; VEBER, 1970: 12 (1, 3), Augustus beş yüz bin kadar Romalı yurttaşı kendisine asker yeminiyle bağlamıştı. Hizmetleri sona erince, bunların üç yüz binden fazlasını kolonilere yerleştirmiş ya da kendi kasabalarına göndermişti. Bu kişilere, kendisi tarafından satın aldığı belirtilen arazi ya da sadece para vermişti.

²⁵⁷ LINDO, 1968: 206, bu şiirinde şairin kaybetmiş olduğu baba mülkünü işlemiş olması görüşünün ya Maecenas'a Sabin mülkü için bir tür teşekkür niteliğinde olduğunu ya da sahte kasaba kültürüne kır hayatına yapılan gerçek dışı övgüleri şairin alaya almak istemiş

Horatius şiirlerini yazmayı sürdürürken, dostları olan başta Vergilius sonra da Varius, Augustus'un yazın ve sanat danışmanı olan Maecenas'a şairden bahsetmişlerdi. Maecenas Etrüsk soyundan biriydi. İlk karısı aracılığıyla imparatorluk ailesiyle akrabalığı olmuştu. Barışsever biriydi. Pantomim ve tiyatro oyunculuğuna ilgisi, ayrıca kendine özgü giyim tarzı vardı ki, zaman zaman bu yönüyle yazarların ilgi konusu olurdu. Maecenas'ın siyasete ve yazına büyük hizmetleri olmuştu. Yakın çevresiyle arkadaşlığı iyiydi. Vergilius, Varius ve Horatius gibi yazarlar aracılığıyla Epikuros felsefesine ilgi duymuştur. Yazınla uğraşmış, kelimeleri seçmede titizlik gösterdiği için Augustus tarafından övülmüştü. Az sayıda günümüze ulaşan yazılarında ise narin bir ruh yansıtılmaktadır.²⁵⁸ Horatius, Maecenas'la olan ilk karşılaşmasında, yapısı gereği, çekingen davranmıştır. Fakat dürüst ve yetenekli kişilere destek veren Maecenas, dokuz aylık bir gecikme olsa da, Horatius'a yardımcı olmuş, şairin yolunu açmıştır.²⁵⁹

Horatius'un Maecenas'a dostlukla birlikte derin bir sevgisi ve saygısı olduğunu anlamaktayız. Yazdıklarından Maecenas'ın dost seçmede titiz davrandığı, çıkara önem vermeyen biri olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Maecenas'ın karısı için de şiir yazan Horatius'un, Maecenas'la olan bu dostluğunun bazı kişilerde kıskançlık duygusuna yol açtığını, fakat şairin buna aldırmadığını, çünkü askeri *tribunus* olduğu sırada da bazı kişilerin bunu hazmedemediğini öğrenmekteyiz.²⁶⁰ Oysa şair başka bir cümlesinde üst düzey biriyle dost olmanın tedirginliğini bilen biri olduğunu vurgulamıştı.²⁶¹

Horatius akıl ve bilgelik olduktan sonra yaşamın tadını çıkarmak gerektiğini belirtmiştir.²⁶² Uzun süre Roma'da yaşayan şair, Tibur'da kendisine hediye edilen bir Sabin çiftliğini mülk edinmiş ve çoğunlukla, belki özellikle yaşlılığında,

olabileceğinin yanında, daha fazla Vergilius'un işlemiş olduğu kır hayatı konusunda bir şiir modeli olarak şairin kendi içindeki acıyı dile getirmiş olabileceğini belirtir.

²⁵⁸ SCHANZ-HOSIUS, 1959: 17-20; Hor. Car. 1, 1.

²⁵⁹ Hor. Sat. 1, 6, 54-57 ve 62.

²⁶⁰ Hor. Car. 3, 29, 1-3 ve 2, 12, 13-28; Sat. 1, 6, 7-8 ve 45-54.

²⁶¹ Hor. Ep. 1, 18, 86-87.

²⁶² Hor. Ep. 1, 11, 22-27.

çocukluğunda tanıştığı kır hayatını burada sürdürmüştür.²⁶³ Kır hayatını seven şair, yazdıklarında Roma'yla arasının hoş olmadığını Tibur'a yerleştikten sonra Roma'ya daha az gitmek istediğini, ömrünün geri kalanını Tibur'da geçirmek istemesine karşın Roma'yı özlediği anlarının da olduğunu belirtir.²⁶⁴

Anlattıklarından, belki yaşlılığında, Roma'dayken, öylesine çarşı pazar gezdiğini, akşam üzeri Circus'da dolandığını, Forum'a uğrayıp birşeylerle vakit geçirip evine döndüğünü, az birşey yiyip yattığını, ayrıca kentteki “Katipler Derneği”ne üye olduğunu ve arada buraya uğradığını öğrenmekteyiz.²⁶⁵

Horatius yoksulluğun ne olduğunu bilen biriydi. Parası olduğunda bile aşırı harcama yapmadığını, yaşamını maddi şeylerden çok, insancıl yönü güçlü etkinliklerle geçirmek istediğini anlamaktayız. Yoksulluğun kendisinden uzak olduğunu, Kader'in kendisine sunduğu güzel şeyleri seve seve kabul edeceğini, ama uzaklaşıp giderse de kendi erdemine, fakirliğine seve seve geri döneceğini, azla yetinmeyi bilen biri olduğunu, ama zenginliğin de değerini bildiğini, buna karşın, Sabin vadisini baş belası zenginliklerle değişmeyeceğini, tanrıların kendisine bağışlayacağı yaşamının geri kalan kısmı için her türlü kuşkudan uzak kalmak, sadece yeterince kitap ve yiyecek istediğini yazar.²⁶⁶

Horatius, elli yıl süren bir yaşam geçirmişti. Değindiğimiz gibi erdeme, dürüstlüğe her zaman saygılıydı. Yaşının ilerlemesiyle, yaşlılıktan yakındığı, geçmiş bazı şeyleri özlediği anlarının da olduğu, ölüm üzerine söylemiş olduklarından da insanları eşit gördüğü anlaşılmaktadır. İnsan için herşeyden önce sağlıklı olmanın gerekliliğini vurgular. İnsanın ölümlü bir varlık olduğunu, zengin ya da fakir, ölümün elinden kimsenin kurtulamayacağını, dünya nimetleriyle beslenen, ister kral, ister çitçi, ister fakir olsun, tüm insanların sonunda öleceğini yazar, bu arada cenaze törenlerini de gereksiz bulduğunu belirtir.²⁶⁷

²⁶³ GRIFFIN, 1997: 64, şair kır hayatını seven biriydi.

²⁶⁴ Hor. Ep. 1, 8, 12; 1, 10, 1-2; 1, 14, 10 ve 16-17; Car. 1, 8, 12.

²⁶⁵ Hor. Sat. 1, 6, 111-19 ve 127-28, ayrıca 2, 6, 35-36; SCHANZ-HOSIUS, 1959: 8, “katip”lik işinde Augustus’un katkısı olmuştur.

²⁶⁶ Hor. Car. 3, 1, 45-48; 3, 16, 37; 3, 29, 53-56; Ep. 1, 15, 42-46; 1, 18, 107-10. Sabin mülkü, Maecenas’ın hediyesiydi, bkz. Hor. Sat. 1, 2, 6; ayrıca bkz. LYNE, 1991: 224.

²⁶⁷ Hor. Car. 2, 11, 5-8.

Yazdıklarından Horatius'un batıl inançları olmadığını, dindar olmasa da, dine saygılı biri olduğunu, kadere ise inandığını anlamaktayız. Horatius gençken ibadete önem vermediğini, yaşlılığında ise dikkate aldığını belirtir. Tanrıların günahkarlardan nefret ettiğini ve insanların büyü ya da başka bir takım yollarla kaderini bilme ve onu değiştirme gücünde olmadıklarını, dolayısıyla başa gelene katlanmak gerektiğini ifade etmiştir.²⁶⁸

Şairin yaşadığı dönemde Roma'da iç kargaşalıklar vardı. Anlattıklarından bu durumdan hiç hoşlanmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Roma'nın kendi gücü altında çöktüğünü, yani kardeş kanının döküldüğünü, başka ülkelerle olan savaşlar nedeniyle her yerde Latin kanının aktığını belirtir. Bu yüzden hem kendi kuşağını hem de kendisinden sonraki kuşakları lanetli ve taş kalpli olarak nitelendirir.²⁶⁹ Dönemiyle ilgili olarak, ayrıca, sabana yer kalmayacak kadar Roma'nın kalabalıklaştığını, ahlaki değerlerin bozulduğunu, yöntemi ne olursa olsun, zengin olmanın temel bir ilke haline geldiğini, devletin kaynaklarıyla ve faizle geçinenlerin arttığını ve siyasi mevkilerin kapıldığını yazar. Şaire göre, Roma, tanrıların bile yardım etmekten utanacakları bir duruma düşmüştü. Ayrıca insanların kendi bulundukları ortamdan memnun olmadıklarını, askerin tüccarın, tüccarın askerin, avukatın çiftçinin, köylünün şehirlinin hayatına özendiğini belirtir.²⁷⁰

Roma'daki iç kargaşada, VII. Ptolemaios soyundan gelen Mısır kraliçesi Cleopatra'nın da etkisinin olması, şairin hiç hoşuna gitmemekte, Roma'ya dışarıdan gelen bu belayı sevmemekteydi.²⁷¹ Bu konuyu ele aldığı *Carmen* 1, 34,

²⁶⁸ Hor. Car. 1, 34, 1-5; 3, 66-68; 1, 11, 1-3; Epod. 5, 87-88. Ayrıca Horatius'un, zamanında yaşayan Canidia adındaki büyücü hakkında hoş şeyler söylemediğini görmekteyiz. Saçlarında küçük yılanların kaynaştığını, Afrika yılanlarından daha kötü olduğunu yazar, bkz. Epod. 5, 15-17 ve 47-48; Sat. 2, 8, 94-95; SCHANZ-HOSIUS, 1959: 157-158, Ortaçağ döneminde sihirbaz ve simyacılar tarafından Vergilius ve Horatius'un sihir ve büyü üzerine yazdıkları sözlerden alıntılar yapılmaktaydı.

²⁶⁹ Hor. Epod. 7, 3-4; 16, 1-10; Car. 1, 1, 23-25; 1, 35, 33-38; 3, 6, 45-49.

²⁷⁰ Hor. Car. 1, 2, 25-30; 2, 15, 1-2 ve 13-14; 3, 6, 17-30; Ep. 1, 1, 65-66 ve 74-80; 1, 6, 52-55; Sat. 1, 1, 4-12; krş. HERTER, 1951: 1; ROOY, 1977: 263-264, Horatius, ilk kitabındaki 1-6 arasındaki *satura*'larında ahlak anlayışıyla ilgilenmiştir. Birinci *satura*'sındaki ana fikir, *avaritia* ve *ambitio*'dur. Horatius'a göre hiçkimse kendi yaşamından memnun değildi; şair ise yazdıklarında insanın kendinde olanla yetinmesini önermekteydi.

²⁷¹ Hor. Epod. 9, 11-13; ayrıca Car. 1, 34, 35 ve 37 nolu şiirleri. NISBET-HUBBARD, 1970: XVIII, Horatius, şiirlerindeki sözleriyle Augustus'un idealine uygun, nazik bir biçimde övgüde bulunmaktaydı.

35 ve 37'de, Horatius Cleopatra'yı yererek Augustus'un Actium zaferine övgü niteliğinde Cleopatra'yı sevemediğini ifade etmiştir. Şair Cleopatra için fahişe, yosma anlamına gelen *meretrix* kelimesini bile kullanmıştır.²⁷²

Bununla beraber Horatius ile Augustus'un arasındaki ilişkiyi belirlemek, neredeyse ayrı bir çalışmayı gerektirmektedir. Horatius ele aldığımız yazarların içinde, politik destek gören tek yazardır. Ama kendisi sanatını politikaya katmamaya özen göstermiş ve yazılarına da bunu belirgin bir biçimde yansıtmıştır.²⁷³

Suetonius'daki bilgilere göre Augustus, şairin kendisi için yazdığı kısa bir kitapçığı şairin boyu gibi kısa bulduğunu belirten, şairi görevini yerine getirmemekle suçlayan, bir mektup yazmıştı.²⁷⁴ Bu, Horatius'un imparator ve kahramanlıklarına hitap etme isteksizliğinin bir kanıtı olabilir. Vergilius tarzında kahramanlık şiiri yazmayı reddettiği ve bir mektubunda şairin açıkça Augustus'un yazınsal tercihlerine karşı çıktığı yorumunda bulunulur.²⁷⁵ Bunun yanında Horatius, yaşadığı dönemde Augustus'un siyasi idaresiyle, toplumsal bazı karamsarlıkların ortadan kalktığını ve daha düzenli bir hale gelindiğini de gören biriydi.²⁷⁶ Ayrıca şair, bazı şiirlerinde Augustus'u tanrılar arasında göstermiş,

²⁷² Hor. Car. 1, 35, 25; KAMM, 1997: 50; JACOBSON, 1968: 106-107 ve 109-110, 35 nolu şiir, Epikuros felsefesini ele alan Lucretius'un birinci kitabının önsözüyle bazı farklılıklara karşın, benzerlikler taşımaktadır. En belirgin farklılık, Lucretius, tanrıça Venüs'e iç savaşın bitmesi amacıyla barış ve yaşam için dilekte bulunurken, Horatius, Caesar, yani Augustus'un Britannia gibi seferleri ve ayrıca genel olarak saadeti için duacıdır; RAWSON, 1997: 14-16, Cleopatra, yukarı Mısır'daki İsis ve Horus tapınakları ile M.Ö. I. yüzyıla ait İskenderiye'deki Roma Cumhuriyeti dönemine ait sikkeler üzerinde dinin ve memleketin lideri olarak betimlenmiştir.

²⁷³ WILLIAMS, 1970: 11-13; 16,19 ve 89; GRIFFIN, 1991: 258, Maecenas, dönemin şairlerini Augustus üzerine destan yazmaya zorlamaktaydı. Bundan dolayı Vergilius, *Aeneis* destanında Augustus'a övgüler yazmıştı. Horatius ise yazılarında böyle bir şey yapmamıştır.

²⁷⁴ Bkz. Suet. Poet. (*Vita Horati*); Mektubun bir yerinde Augustus, "bizim dostumuz olmaktan dolayı gelecek nesiller tarafından ayırılmaktan mı korkuyorsun?" ifadesini kullanmıştır.

²⁷⁵ Hor. Ep. 2, 2, 49-52; TOVAR, 1968: 335-337; krş. STARR, 1969: 59-63; SCHANZ-HOSIUS, 1959: 8, Augustus'un yazınla ilişkisi sadece siyasi değildi, kişisel merakı vardı. Dönemin yazarlarıyla birlikte toplantı yapmaktan hoşlanırdı. Bunun toplumsal anlamda kendisini geliştirdiğine inanırdı, ayrıca Augustus, yazın kadar tiyatroya da önem verirdi, yazın ve oyunculara maddi anlamda çeşitli ödüller dağıtırdı.

²⁷⁶ Hor. Car. 4, 5, 21-24; 4,15, 9-12; KAMM, 1997: 79-80.

Horatius, sanatını politikaya katmak istemeyen bir şairdi, ama o dönemlerde bazı yazar ve şairler Augustus'u övme zorunluluğu getirilmekteydi. Horatius böyle şeyleri onaylamamasına karşın az da olsa birşeyleri övme ihtiyacını hissetmiş olabilir.

övgüleriyle onu tanrı olarak kabul etmiş ve özellikle Hercules ile özdeşleştirmiştir.²⁷⁷

Şair olarak Horatius kendine güvenen biriydi. İlk şiirlerini, kendi yaşadığı dönemden altı-yedi yüzyıl önce yaşamış olan, Hellen lirik şairlerinden esinlenerek yazmıştı. Bunun bir taklit değil, esinlenme olduğunu özellikle vurgular. Fakat bir gece rüyasında Quirinus'u gördüğünü ve kendisine, ormana odunla gitmenin delilik olduğunu, hele Hellen şairlerini sayıca kabartmak istiyorsa, bunun daha büyük bir çılgınlık olduğunu söyleyerek Hellence şiir yazmasını yasakladığını belirtir.²⁷⁸

Horatius, Hellen şairlerinin, özellikle Aeol şiirinin ve şairlerinin konularını, sözlerini değil, ölçülerini, tadını ve havasını örnek aldığını belirtir ve hakkıyla, ayaklarının başkasının izleri üzerinde yürümediğini, Paros *iambos*'larını, Alkaios'un şiirlerini Latium'a ilk kendisinin tanıttığını söyleyerek, kendine övgü payı çıkarmıştı.²⁷⁹ Bu arada şair, Hellence kelimeleri Latince'ye katmayı da pek doğru bulmamaktaydı. Bu işi, iki iyi şarabı birbirine karıştırmaya benzetmiştir.²⁸⁰

Horatius'a göre şiirin vezinlere uygun olarak yazılması değil, şiirin gerçek yaşama olan uyumunu görmek daha doğrudur.²⁸¹ Arkasında politik destek olmasına karşın, şiir sanatını politikaya katmak istememişti. Kendisinden yöneticileri yücelten şiirler yazması istendiğinde, bu işi yapacak yetenekte olmadığını yine şiirle anlatmıştır.²⁸² Kendisinin bir aşk şairi olduğunu ve sevdâ

²⁷⁷ Hor. Car. 3, 3, 10; 3, 5, 4 ve 33; 3, 14; 4, 5, 33-36; krş. DOBLHOFER, 1964: 331-339; Bununla beraber Augustus da kendine tanrı imajı vermiştir. Bir yerde imparator kültürünü başlatmıştı. RODENWALDT, 1937: 78'de, *Ara Pacis*'de Gemma Augusta'nın üst bandında Augustus ile tanrıça Roma yanyana ayrı tahtlarda oturmaktadır. Augustus'un, tanrısal bir tarzda, sadece vücudunun alt kısmını örten örtü vardır, ayrıca Jupiter'in kartalı ayaklarının dibindedir. İkisinin arasında Dünyanın simgesi *oikumene* bulunmaktadır. Sahnedeki diğer figürlerin bakışları Augustus'a yöneliktir ve tanrılık mertebesine eriştiği betimlenmektedir; BLOIS-SPEK, 1997: 226, imparator kültürü, Doğu eyaletlerinde etkindi. Hellenistik dönemde halkın krallara tapması gelenek haline gelmişti; bu akımın eyaletlerden imparatorluk merkezine yayıldığı anlaşılmaktadır.

²⁷⁸ Hor. Sat. 1, 10, 31-35.

²⁷⁹ Hor. Ep. 1, 19, 21-25 ve 32-34; Car. 3, 30, 12-14; SCHANZ-HOSIUS, 1959: 142, Horatius'un *Carmen*'leri Catullus gibi aşk acısını ve mutluluğunu anlatır; WILLIAMS, 1969: 11; NISBET-HUBBARD, 1970: XII; ayrıca krş. KAMM, 1997: 154.

²⁸⁰ Hor. Sat. 1, 10, 20-21 ve 23-24.

²⁸¹ Hor. Ep. 2, 2, 141-44.

²⁸² Hor. Car. 1, 6, 9-12. Yine de yönetenlere övgü dolu şiirler yazmıştır. Bunlara örnek olarak *Carmen* 4, 2 ve 15 nolu şiirleri verebiliriz; krş. WILLIAMS, 1970: 11-19.

şiiirleri yazdığını belirtir.²⁸³ Böylece Horatius'un şiir yazmada şairlerin serbest olması gerektiğine inandığı anlaşılmaktadır. Şiirlerini çeşitli ölçülerle yazan Horatius, bir Latin vezni olan *Saturnius*'u kaba bulduğunu da ifade etmiştir.²⁸⁴

Horatius şair olarak, şiire ve şiir sanatına önem veren biriydi. Yaşadığı dönemde bilen bilmeyen herkesin şiir yazmasından yakınmış ve belki başka nedenlerin de etkisiyle *De Arte Poetica* (diğer adıyla, *Epistula ad Pisones*) adında bir yazı yazmıştır. Bu yazıyı şair, yaşamının sonuna doğru yazmış olmalıdır.²⁸⁵ Yazısının bir yerinde şairlerin ya yararlı olmak ya hoşla gitmek ya da tatlı ve yararlı şeyler söylemek istediklerini belirtir. Bu yüzden, insanların kolay anlamaları ve akılda tutmaları için söylenen şeylerin kısa, özlü olması gerektiğini ifade eder.²⁸⁶

Horatius, sakin, ılımlı biriydi, ama konu şairliğine geldiğinde, haklı olarak övgü beklemekteydi. Şair olarak, kendine ilahi bir hava vermişti ve sanki arkasında tanrıların desteğini hissediyordu. Şiirlerinde kendisinden “Esinli ben,” “Musaların dostu,” “Tanrısal şair,” “Musaların rahibi” şeklinde bahsetmiştir.²⁸⁷

Şair olarak Horatius'a, kendisine onur veren bir görev verilmişti: “Yüzyılın Şarkısı”nı yazmak. Augustus'un amaçlarından biri geçmişi unutmamak, onunla bağ kurmaktır. Bu amaçla yüzyılda bir, bir şenlik düzenlenmesi kararlaştırılmıştı. *Ludi Saeculares* adındaki bu şenlik içinde *Carmen Saeculares*, yani Yüzyılın Şarkısı da vardı. İşte bu şarkının güftesini yazma Horatius'a verilmişti. Fakat bunun bir ilahiden çok bir şarkı niteliğinde olduğu belirtilir. Bu şarkı genç kız ve oğlanlardan oluşan bir koro tarafından söylenecekti.²⁸⁸

Horatius, yazdıkları arasında insana yönelik düşüncelerini, özdeyiş yerine geçebilecek biçimde ifade edebilmiştir. Kendisi için, yaşamı iyi, dürüst öğeler

²⁸³ Hor. Car. 1, 6, 17-20.

²⁸⁴ Hor. Ep. 2, 1, 156-60.

²⁸⁵ Hor. Ep. 2, 1, 116-117; NISBET-HUBBARD, 1970: XXXVII.

²⁸⁶ Hor. A.P. 333-37.

²⁸⁷ Hor. Epod. 16, 66; Car. 1, 17, 13-13; 1, 26, 1; 2, 6, 24; 3, 1, 3; 4, 6, 44. Ayrıca Car. 2, 16, 37-40; 1, 1, 29-32; 4, 3, 1-2 ve 22-24; 4, 9, 1-4; Car. 2, 20 şiirinde ölümden sonra kendisinin ölmeyeceğini, beyaz bir kuş olacağını belirtir.

²⁸⁸ Hor. C.S. 6-8; NISBET-HUBBARD, 1970: XVII; ALBRECHT, C. I 1997: 712; krş. Horatius'un bu şiiri, Catullus'un 34 nolu şiiriyle oldukça benzerlik göstermektedir; SCHANZ-HOSIUS, 1959: 138, 1890 yılındaki Tiber nehri kıyılarındaki kazılarda çıkan yazıtlarda yer yer Horatius'un şiirinden alıntıların yer almaktadır.

içinde geçirmek esastı. Bunların yanında “ahlak olmadan yasaların boş halde neye yaradığı,” gibi toplumsal ve “erdemî bilgi mi sağlar yoksa erdem bir doğa vergisi midir?” gibi insanla ilgili bazı soruları da dile getirmiştir.²⁸⁹

Kendisine göre felsefe anlayışları da vardı. Herşeyden önce Epikuroscu idi, yani bilginin ışığı altında yaşamın sade zevklerini tatmak gerektiğini düşünüyordu. Horatius kendisinin bazen erdemî bekçisi gibi davrandığını belirtirken bazen de Aristippos'un görüşlerini beğendiğini söyler, yani olayları kimi zaman kendine göre uydururdu. Bununla birlikte hem Epikuros felsefi öğretisini yazıya dökmesi, hem de *heksametron* ölçüsünü felsefi metne uygulaması açısından Lucretius'un Horatius'a örnek olduğu ifade edilir.²⁹⁰ Şair doğru yaşama zamanını erteleyen kişiyi, ırmağın akıp geçmesini bekleyen köylüye benzetir.²⁹¹ Ayrıca, bir başkasının kaderinden hoşnut olanın kendininkinden elbette nefret ettiği anlamına geldiğini yazar ve burada suçun, kendisinden asla kaçamayan ruhta olduğunu vurgular.²⁹² Uyarı nitelikte, bıraktığı şeylerin, istediklerinden ne kadar üstün olduklarını gören kişinin bir an önce geri dönmesi ve terkettiklerini geri alması gerektiğini de söylemiştir.²⁹³ Kendisi gibi bir şair için, en büyük dileği elindekilerden memnun, bedeninin sağlıklı, düşüncelerinin dürüst olması, çirkin bir yaşlılıktan uzak kalması ve lirden yoksun olmamasıdır.²⁹⁴ Gerçekten de, bu ve benzeri sözleri, gelecek nesiller için yaşamı daha mutlu kılma amacıyla deneyim sahibi birinden gelmiş uyarı niteliğini taşımaktadır.

Horatius'un dostluğa önem verdiğiine yukarıda değinmiştik. Dostlarıyla evinde yaptığı sohbetlerin dedikodu olmadığını, konularının, insanı mutlu kılan

²⁸⁹ Hor. Car. 3, 24, 35-36; Ep. 1, 18, 100.

²⁹⁰ Hor. Ep. 1, 4, 16; 1, 1, 16-19. (Aristippos, M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış, Sokrates'in öğrencisi Cyrene'li filozof idi. Mutluluğu zevkte bulan biriydi, bkz. Quint. Inst. 12, 2, 24; UZEL, 1994: 277); ayrıca bkz. ALBRECHT, C. I, 1997: 718-719; ; KRENKEL, 1972: 11-12; Horatius'da Lucretius'un etkisi olduğu üzerine bkz. JACOBSON, 1968: 106 (ayrıca bkz. yuk. s.70, dipnot 272).

²⁹¹ Hor. Ep. 1,2,41-42.

²⁹² Hor. Ep. 1,14,11-13.

²⁹³ Hor. Car. 1, 7, 96-97. Bunlara benzer başka sözleri için bkz. Car. 1, 24, 19-20; 1, 28 (2), 10-11; 3, 24, 51-54; 4, 9, 46-52; Sat. 1, 4, 128-9; 2, 2, 54-5; Ep. 1, 1, 52; 1, 1, 60-61; 1, 10, 47; 1, 12, 4.

şeyin zenginlik mi, erdem mi olduğu, insanların dost edinmesinde etken olanın çıkar mı, erdem mi olduğu, gerçek iyiliğin ve en yüce iyiliğin ne olduğu gibi öğrenilmesi gereken şeyler üzerine konuştuklarını yazar.²⁹⁵ Şairin yakın arkadaşlarının fazla olmadığını anlamaktayız. Dostlarından biri, dönemin önemli şairlerinden ve Horatius'a da yardımda bulunan Vergilius, bir diğeri ise Varius idi. Horatius, Vergilius'dan “yarı parçam” diye bahsetmiş, Attika'ya çıktığı yolculuktan sağ salim dönmesi için rüzgarlara yakarmıştır.²⁹⁶ Ayrıca Horatius, Maecenas'ın yanında Brundisium'a yaptığı yolculuk sırasında Campania yakınındaki, Sinuessa'da Plotius, Varius ve Vergilius'la karşılaşp yola birlikte devam etmelerini de coşkuyla anlatır.²⁹⁷ Dostluğuna önem verdiği bir diğer kişi Maecenas idi. Aynı şekilde ondan da “ruhumun öbür parçası” diye bahseder. Bir şiirinde Maecenas'ın ölümü halinde kendisinin de öleceğine dair yemin etmiştir.²⁹⁸

Horatius, çok sevdiği Maecenas'ın ölümünden iki ay gibi kısa bir süre sonra, tarih M.Ö. 8 yılının 27 Kasım günü ölmüş ve Maecenas'ın yanına, Equiliae tepesine gömülmüştür. Varisi olarak da Augustus'u göstermiştir.²⁹⁹

Yukarıda belirtilen sözlere paralel olarak, Yakup Kadri Karaosmanoğlu da Horatius'u, yaradılış olarak serbest ve ihtirassız bir adam olarak tanımlar. Ayrıca şairin azatlı bir babanın oğlu olmasına karşın, ruh ve yapı bakımından Romalı bir atlının hayatından daha şerefli ve daha asil davranışlarla dolu olduğunu, şairin Roma tarihinin en zorlu bir sınav devresinde yetiştğini belirtir. Y. K. Karaosmanoğlu, şairin liberal bir Cumhuriyet kuşağına ait bir genç olarak,

²⁹⁴ Hor. Car. 1, 31, 1-2 ve 16-20 .

²⁹⁵ Hor. Sat. 2, 6, 70-74.

²⁹⁶ Hor. Car. 1, 3, 1-8; Car. 2, 3, 4 ve 21-28; 2, 14, 9-12; 3, 2; Ep. 1, 2, 49. Ayrıca bkz. LEVIN, 1968: 315-319.

²⁹⁷ Hor. Sat. 1, 5, 38-104; GOWERS, 1993: 48-49, Horatius kendinden sonraki seyahat yazarlarına örnek olmuştur. Brundisium'a yapılan gezide şairin, Vergilius'la karşılaşana kadar geziden hoşnut olmadığı anlaşılmaktadır.

²⁹⁸ Hor. Car. 2, 17, 1-12 ve 21-22; ayrıca bkz. NISBET-HUBBARD, 1970: XXI.

²⁹⁹ Suet. Poet. (Vita Horati) Horatius'un sağlığının bozulduğuna dair bkz. Ep. 1, 15, 1-4); ayrıca UZEL, 1994: 4; ALBRECHT, C. I, 1997: 712.

Caesar'ın ölümünün Cumhuriyet'in kurtuluşu olacağı için, Atina'da öğrenim yaptığı sırada Brutus'un ordusuna katılmasını doğal bir davranış olarak görür. Bunun yanında, Horatius'un kim olursa olsun vatanın kurtuluşunu sağlayan kişiye itaat etmekten çekinen bir yapısı olmadığını, bir yandan Caesar yanlısı Augustus'a övgü dolu sözler söylerken, diğer yandan Cumhuriyetçi Cato'yu da övdüğünü belirtir. Şairin ne senatonun otoritesine karşı, ne halkın arzu ve yönetilmesi aleyhinde ne de imparatorun şüphe ve hiddetini tahrik edici hareketlerde bulunduğunu, tersine, siyasi ihtirastan uzak, sade, birleştirici ve uzlaştırıcı yapıda olduğu için böyle davranmasının şairin karakteri ve felsefesine uygun olduğunu belirtir, zevki bile, erdeme ve iffete uygunsu kabul edebildiğini yazar.³⁰⁰

b) *Satura* Yazım Tarzı ve Eserinin İçeriği

Horatius, lirik şiir, yani aşk şiirleri şairiydi. Kırklı yaşlarında da şiir yazmaya devam eden şair, daha sonraki yaşantısında zevklerinin değiştiğini, başka eğlencelerin yanında lirik şiirden de tat almadığını belirterek, kendisinin insana yaraşır şeyleri bulmaya çalıştığını, bununla beraber şiir yazamamaktan üzüntü duyduğunu yazar.³⁰¹

Belki böylece şiir yerine *satura* yazmaya başlamıştır.³⁰² Şair yazıları için *heksametron* veznini kullanmıştı ve bu vezin, Horatius'dan itibaren *satura* türü için sabit bir ölçü haline gelmiştir. *Satura*'larında şahsen hiçbir kişiyi eleştirmediğini, ama insanların, genel olarak aksayan taraflarına da gülmeye hakkı olduğunu ifade eder.³⁰³ Bu nedenle amacının “didaktik” olduğunu söyleyebiliriz. Şair, kendinden de çok bahsetmiş, hatta eleştirmiştir.³⁰⁴ Fakat eleştiri ve yerginin şairin *satura*'ları kadar *odes*'lerinde de öne çıktığı görülür.³⁰⁵ Horatius'un *satura*'ları ile mektupları arasında fark yok gibidir. Şairin *satura*'larıyla, bir

³⁰⁰ KARAOSMANOĞLU, 1931: III-VI.

³⁰¹ Hor. Ep. 1, 1, 4 ve 10-12; 2, 2, 51-57.

³⁰² UZEL, 1994: 155-212 (kısa açıklamalara), Horatius, *satura*'larını M.Ö. 38-30 yılları arasında, yani 27-35 yaş arasıdayken yazmıştır; krş. KRENKEL, 1972: 7-8.

³⁰³ SEYFFERT, 1957: süt. 558, Horatius sadece *heksametron* veznini kullanmıştır; ERTAYLAN, 1937: 196; SCHMIDT, 1972: süt. 1568; KARAALİ, 1979: 12; UZEL, 1994: 23; HIGHET, 1960: 303; ALBRECHT, C. I, 1997: 243. Horatius'un, alaya aldığı bazı kişiler olmuştur, bkz. Sat. 1, 6, 107-111; 1, 10, 18-19.

³⁰⁴ EVANS, 1978: 309-310; GRIFFIN, 1997: 55.

anlamda anılarını ve bazı düşüncelerini ifade ettiğini görmekteyiz. Eleştirilerinde hedef aldığı birtakım kişilere saldırmayı değil, daha çok bir insanın işleyebileceği kusurları dile getirerek uyarmayı amaçladığı görülmektedir. Belki de bu yüzden Lucilius'un yazdıklarını pek onaylamamaktaydı.³⁰⁶ Buna karşın bazı şiirlerinde Lucilius'un etkisi fark edilmektedir. Doğruluk, aşk ve dostluk, Horatius'un eserlerinin ana temasıdır. Ele aldığı konuyu ortaya çıkaracak en doğru, en güzel kelimeleri seçmeye özen göstermiştir.³⁰⁷

Horatius'un, belki fiziksel olarak kendisinin de kusurlu olması nedeniyle karşısındakinin görünüşüne değil, düşüncesine, karakterine önem veren biri olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber yer yer adlarını vererek alay ettiği kişiler de olmuştur. "Uykulu Crispinus," "yüzsüz Crispinus," "Gargonius teke gibi kokuyor," "yakışıklı Hermogenes" vb...³⁰⁸

Horatius da Lucilius gibi, yazdıkları için net bir biçimde *satura* ifadesini kullanmamış; *charta*, yazı; *opus*, eser; *carmen*, şiir diye çevrilebilen kelimeleri kullanmıştır.³⁰⁹

Sadece bir iki yerde *satura* türünde yazdığını belirten ifadesi vardır.³¹⁰ Şairin el yazmalarında ise eseri *sermone*s olarak geçmektedir. Bu yüzden bazı filologlar Horatius'un bu eserine *saturae*, bazıları da *sermone*s adını verirler.³¹¹

Horatius, *satura*'ları için düz yazı gibi yazdığı şiirleri olduğunu, buna karşın konuşma dilinde yazdığı için de *satura* şairi olarak sayılmaması gerektiğini,

³⁰⁵ NISBET- HUBBARD, 1970: XIV.

³⁰⁶ SCHANZ-HOSIUS, 1959: 123 ve 146.

³⁰⁷ y.a.g.y.: 146; ayrıca s.158, 1003 yılında Papa II. Silvestra zamanında okullarda Horatius'dan parçalar okutulmaktaydı.

³⁰⁸ Hor. Sat. 1, 1, 120; 1, 3, 139-40; 1, 4, 92; 1, 10, 17-18; LYNE, 1991: 223, Horatius, *satura*'larında bazı kişileri eleştirmiş olsa da, Lucilius'dan daha ılımlıdır. Ne *epode*s'lerinde ne de *satura*'larında yüksek mevkideki kişilere karşı saldırgan bir dil kullanmamıştır.

³⁰⁹ Hor. Sat. 1, 4, 40 ve 42; 1, 5, 104; 1, 10, 9 ve 1, 10, 66; Ep. 1, 4, 1; ayrıca bkz. WHEELER, 1912: 460-463. Buna göre, Horatius yazıları için, *versus* (Hor. Sat. 1, 4, 40 ve 2, 1, 68), *genus hoc* (Hor. Sat. 1, 4, 24 ve 65), *opus* (Hor. Sat. 2, 1, 2), *hoc, haec* ve *ludo* (Hor. Sat. 1, 10, 37), *libellus* (Hor. Sat. 1, 4, 71), *charta, chartae* (Hor. Sat. 1, 4, 101 ve 1, 10, 4) ve (*lusus*'dan) *ludo* (Hor. Sat. 1, 10, 37) kelimelerini kullanmıştır.

³¹⁰ Hor. Sat. 2, 1, 1 ve 2, 6, 17; ayrıca krş. MARTYN, 1972: 162.

³¹¹ SARIGÖLLÜ, 1972: 17-18.

ayrıca *satura* yazmada kendisinin Atax'lı Varro ve başkalarından daha iyi, ama bu türün kurucusundan daha az iyi olduğunu söyler.³¹²

Horatius şiir yazma sanatı gibi *satura* için de bir tanım yapmıştır. Ona göre *satura* kısa olmalı, okuyanlar rahat anlamalıydı. Söylenecek görüş bazen sert, bazen de neşeli bir ifadeyle belirtilmelidir. Yazarın, görüşünü bazen bir hatip gibi, bazen de bir şair gibi savunması gerektiğini söyler. Şaka yoluyla yapılan bir eleştirinin herhangi bir kavgaya yol açmayacağını belirtir. Eski Komedyanın bu yöntemle geçerliliğini koruduğunu ve yazarlarının örnek alınması gerektiğini söyler.³¹³ Bu arada Horatius, *satura* şiir mi, değil mi, diye bir görüş ileri sürmüş, ama bu konuyu başka bir zaman ele alacağını belirtmiştir. Ne yazık ki, bu sözle kalmıştır.³¹⁴

Şaire göre yazdığı *satura*'lar kimine göre, sınırlarını aşacak kadar sert, kimine göre de zayıf, zahmetsizce yazılacak türdendi.³¹⁵ Fakat şair, insanı eleştirmenin bir sınırı olduğunun bilincindeydi. Yazdıklarında, yergide aşırılığa ya da haksızlığa varılmışsa, bunun bir dava konusu olabileceğini belirtir.³¹⁶

³¹² Hor. Sat. 1, 4, 38-42; 1, 10, 46-48; 2, 6, 17; krş. KRENKEL, 1972: 8; Horatius'un, bu türün kurucusu dediği, kanımızca Ennius'dur, krş. Sat. 1, 10, 66; Ep. 2, 1, 50-51, ayrıca bkz. yuk. s.35, dipnot 122; SVARLIEN, 1994: 253, Horatius, "başkaları" derken Abuccius da dahil Lucilius tarzında yazmış olanları ima ediyor olabilir, HENDRICKSON, 1911: 130, 131 ve 141-142, Horatius'un "...diğerleri" dediği kişiler, aralarında Horatius'da adları geçen Crispinus (Sat. 1, 4, 14), Fabius (Sat. 1, 1, 4) ve Fannius'un (Sat. 1, 4, 21) olduğu Lucilius tarzında yazmış olanlar olabilir; Quint. Inst. 10, 1, 94'de, Lucilius'a eleştiri getiren Horatius'u yazım tarzı bakımından kısa, özlü ve anlaşılır olmaktan uzak bulduğunu belirtir.

³¹³ Hor. Sat. 1, 10, 9-17; KRENKEL, 1972: 9, Horatius sat. 1, 4; 1, 10 ve 2, 1'de, *satura*'yla ilgili olarak kendi stil değerlendirmesi üzerine bazı görüşler vermektedir, söz konusu yerlerde, öncüsü Lucilius'a da eleştiri getirmiştir.

³¹⁴ Hor. Sat. 1, 4, 63. Roma yazınında *satura* olarak geçen türün Türkçe karşılığı yergi, taşlama, hicivdir. Ülkemiz yazınında taşlama dalında önemli bir yeri olan Aziz Nesin ise konumuzla oldukça paralellik taşıyan, yerginin şiirimizdeki işlevi için şu yorumu yapmıştır: "Yerginin, şiirde, yani şiir sanatının özünde doğrudan ve genel bir işlevi olduğunu sanmıyorum. Yerginin işlevi daha çok politik, toplumsal ve olumsuz biçimde de kişisel (ruhbilimsel)dir... Bugün daha genel anlamda hangi biçimde olursa olsun bütün koşuk yergilere (uyaklı, uyaksız, ölçülü ölçsüz, özgür ölçülü, aruz ya da hece) taşlama diyoruz. ... Taşlamanın şiir olup olmadığı bile tartışılabilir ... taşlama her zaman şiir değildir, taşlamanın şiir olduğu çok azdır. Koşuk olması ille de şiir olmasını gerektirmez. Şiir değeri olan taşlamalar pekçok değildir. Bunun nedeni, taşlamanın çok anlıksal (zihinle yapılan) ve çok kurgusal bir yaratı olmasıdır. Taşlama duygudan ve duygusalılıktan uzaktır. Kıyıcılığı, acımasızlığı da burdan gelir. ... Bana göre yergi bir toplumsal savaşımın silahıdır. Toplumsal düşmanınıza, onu yaralamak için taş atıyorsunuz. ... İşte bu yüzden taşlamada şiirsellik (güzellik) ikincil önemdedir, bkz. NESİN, 1998: 90-91 ve 96.

³¹⁵ Hor. Sat. 2, 1, 1-4; ayrıca Car. 1, 16, 1-4.

³¹⁶ Hor. Sat. 2, 1, 80-183; bkz. yuk. s.21, dipnot 63.

Horatius'un *satura*'larında Epikuros, Stoa ve Kinik felsefesinin, ayrıca Borysthenes'li Bion'un etkisinin görüldüğü ve mektup yazımında ahlak konularını, gündelik yaşamla ilgili çeşitli konulara, kendi görüşlerini katarak bu türü, yazınsal bir düzeye ulaştırdığı belirtilir.³¹⁷ Horatius'un yazarlığı üzerine modern araştırmacılar, şairin *satura*'larının içine Brundisium'a yaptığı yolcuğu katmasını Lucilius'un III. kitabındaki Sicilya'ya yaptığı yolculuğu anlatmasına rakip olarak gösterirler.³¹⁸ Tacitus'un *Annales* ve *Germania* adlı eserlerinden alıntılar verilerek, bu eserlerin Horatius'un *Odes* ve *Epodes*'leriyle olan etkilenmelerin olduğu görülmektedir.³¹⁹ Ayrıca Martialis'in de genelde nükteli kısa şiirler yazdığı, ama 1, 49 nolu uzun şiirinde, Horatius'un bazı *Odes*'lerine ve 2. *Epodes* 'sine benzer sözlerin bulunduğu görülür.³²⁰

Y. K. Karaosmanoğlu, görüşünü hangi şekilde ifade ederse etsin Horatius'un ahlakçı biri olduğunu, eserleri arasında *Carmen*'lerinin Eski Hellen şairlerinden sanat bakımından etkilendiğini, ama gerek *Saturae*, gerek *Epistulae*'da buna gereksinim duymadığını, içinden geldiği gibi yazdığını belirtir. Genelde talihin kahpeliğini, hayatın faniliğini, zevkin tadını, insanların boşvermişliğini, debdebe ve tantanaya olan düşkünlüğünü, saadet, adalet ve erdemin güzelliğini, kötü alışkanlıkların getireceği felaketler gibi genel bazı düşünceleri dile getirdiğini yazar. Mekuplarında kendi hayatından örnekler verirken bunlardan ders alarak bize doğru yolların resmini çıkartan pratik ahlaki temellerden bahsettiğini, *satura*'larında insanların gülünç ve kötü taraflarını konu edindiğini yazar. Y.K.

³¹⁷ ALBRECHT, C. I, 1997: 719; TER VRUGT-LENTZ, 1966: 350, Horatius ve Persius'da Lucilius'un etkisi vardır. 352, Horatius, Lucilius'tan etki taşıdığı için dolaylı olarak Eski Komedi etkisini de taşımaktaydı. krş. KROLL, 1921: süt. 194; BARR, 1970: 209, Horatius, *satura* yazarı olarak Ennius'tan hiç bahsetmemiştir, COFFEY, 1989: 39; BUCHHEIT, 1968: 524, Horatius'da *saturae Menippeae*'dan alıntılar vardır. s.528-529, Horatius'un *camen* 1, 7; 1, 2; 2, 5; 4, 8 gibi bazı şiirlerinde, *epodes* 10'da, *satura*'larından 1, 7, 9 ve 1, 8'de Homeros destanının güçlü etkileri görülmektedir. Şair bu etkiyle Roma'daki olumsuz yönleri öğretici ve eleştirel bir bakışla ortaya koymaya çalışmıştır.

³¹⁸ SCHANZ-HOSIUS, 1959: 155, Horatius'un *Satura*'ları içine Brundisium'a yaptığı yolcuğu katması, Lucilius'un III. kitabındaki Sicilya'ya yaptığı yolculuğu anlatmasına rakip olarak gösterilir, GOWERS, 1993: 53, Horatius, Lucilius'un yaptığı yolculuğa da eleştiri getirmiştir.

³¹⁹ BALDWIN, 1979: 145-149.

³²⁰ DONINI, 1964: 56-60; JACOBSON, 1968: 106-107, Horatius'un *Carmen* 1, 35'i, Lucretius'un birinci kitabının önsözüyle benzerlik göstermektedir (bkz. yuk. s.70 dipnot 272); COFFEY, 1989: 6, s.181, Iustinianus zamanında yaşamış bir Bizans yazarı olan Lydia'lı Ioannes, Horatius'un *satura* yazma geleneğine bağlı kalmışken, Turnus, Iuvenalis ve Petronius ise bu yazım geleneğini bozmuşlardır.

Karaosmanoğlu, Horatius'un bazı *satura*'larının komedya piyesi gibi yazılmış olduğunu belirtirken, şairin yazılarındaki diyalog kısımlarını kasdetmektedir.³²¹

Bir *satura* yazarı olarak Horatius'a kendinden sonraki *satura* türü yazarlarından Persius değinmiştir. Persius yazılarında şair için alay ettiği arkadaşının bütün kusurlarına kurnaz biçimde anlattığını belirtir.³²² Petronius ise sadece yazarın şair yönünü beğendiğini dile getirir.³²³

c) Horatius'un *Satura*'larında Kadın

Horatius'un gerek şiir, gerek *satura* ve gerekse mektuplarında yazmış olduğu kadarıyla özel yaşamını, aşklarını ve kadınlar üzerine söylemiş olduğu sözleri incelediğimizde, yazdıklarından karısı ve çocuklarının olmadığını, buna karşın birçok kadına ve hatta oğlanlara aşık olduğunu görürüz. Aşık olduğu kadınlar, çoğunlukta yosmalardı. Ayrıca evli bir kadından başka, bir hizmetçiye de aşık olduğunu öğrenmekteyiz.

Belki kusurlu olan fiziksel görünüşüyle, ayrıca terbiyeli ve günümüz deyimiyle şair ruhlu olması nedeniyle, Horatius'un bütün aşklarında hayli hayal kırıklığına uğradığı anlaşılmaktadır. Yazdıklarında "vefasız kadın" örnekleri çoğunluktadır.

Sevdiği yosmaların herbirinden yakınmasına karşın, lirik şiirlerinde kadın ve aşk konularına herhangi bir sınır ya da ayıplamayı dile getirmediği, dahası şiirlerinde erkek olsun kız olsun gençlere tavsiyelerde bulunduğu görülmektedir.³²⁴ Kadın üzerine ya da Roma kadını üzerine aşağılayıcı, öfke dolu

³²¹ KARAOSMANOĞLU, 1931:X-XII.

³²² Pers. 1, 116-118.

³²³ Petr. 118, 19-20.

³²⁴ Genel olarak, yoksulluk ve kimsesizlik yosmalığa iten başlıca etkendi. Bununla birlikte yosmalar her türlü bakımı kendilerine gösterir, makyaj yapabilir, sokağa çıkabilir, gezebilir, sevdikleriyle yürüyebilirlerdi. Okuma yazma bilenleri de olurdu. Halk arasındaki deyişe göre, onlardan her türlü edepsizlik beklenirdi. Küçük yaşta yosma olanlar da vardı. Bu kişilerle evlilik yapılmazdı. Fakat bazen, gebe kalmakta ve doğum yapmaktaydılar. Bu durumda doğan çocuk ya sokağa bırakılmakta ya da öldürülmekteydi. Genelde bu şekilde dünyaya gelen ve büyüyen kız çocuklarının da kaderi aynı olurdu, bkz. Plaut. Cas. 585-586; Poen. 219-221; Men. 351-352; Epid. 221; Most. 186-187; 198-202; 248-281; 311; Ter. And. 74-79; 742 ve 756; Hec. 81; Eun. 79-80; 318; 541-542 ve 877-881; Heaut. 388-395; 627-628; 630 ve 634-641; Cat. 10, 3.

ifadeleri kullanmamış olduğu anlaşılmaktadır. Şiirleri dışında *satura*'larında ise Roma toplumunda katı kural ve cezaları olan “zina” konusuna eleştiri getirmiştir. Zina konusuyla ilgili eleştirel sözlerini de mitolojiden, tarihten ya da soylu kesimden birilerine hitaben söylemiştir.

Genel olarak Horatius'un kendi yaşantısında, evli kadınları, genelev kadınlarını, fahişeleri ve azatlı kadınları tercih etmesinin Hellen edebiyatından gelen, kanıksanmış bir gelenek olduğu, ayrıca Lucilius'un yazdıklarından etkilenmiş olduğu ileri sürülür. Şair, evli kadın, oğlan, köle, azatlı gibi aşağı sınıf kadınlarından hoşlanmakta ve tutkularını onlarla gidermekteydi. Fakat toplumun üst kesiminden bir genç kızla aşk ilişkisine girmenin imkansız olabileceği, hatta Augustus döneminde evli kadınlarla ilişki kurmanın bir suç haline geldiği vurgulanır ve şairin bu yüzden böyle şiirler yazmayı bıraktığı da ifade edilir.³²⁵

Horatius'un kadınlara ilişkin düşüncelerinin daha anlaşılır olması için şiirlerini incelersek şu bilgileri ediniriz. Şiirlerinin birinde, yosma olarak tanımlayabileceğimiz Pyrrha adındaki bir kadının, bir delikanlı için saçını topladığını, ama tecrübesiz olduğu için delikanlının bir gün kadının vefasızlığından ağlayacağını belirtir. Şiirin son dördlüğünden şair, kendisinin de bu kadına aşık olduğunu, ama etkisinden kurtulduğunu ve tanrıya şükran için ıslak giysilerini tapınağa adadığını yazar.³²⁶

³²⁵ BUSHALA, 1971: 312-313; LYNE, 1991: 227; İmparator Claudius da kadınlara düşküncü, imparator olmasına karşın tutkularını aşağı sınıftaki kadınlarla giderirdi, bkz. RAWSON, 1992: 32 dipnot 79; VIDEN, 1993: 78; Suet. *Claud.* 33, 2; KARAOSMANOĞLU, 1931: IX'de, Horatius'un aşk üzerine yazdığı *Ode*'lerin insana hoş görünmek dışında bir özelliği bulunmamaktadır. Bunlar çoğunlukla şuh, çapkın ve aşta değişken olan bir adamın şakalaşmaları sayılabilir.

³²⁶ Hor. *Car.* 1, 5, 1-6: *Quis multa gracilis te puer in rosa perfusus liquidis urget odoribus grato, Pyrrha, sub antro? cui flavam religas comam ...* (12-13) *miseri, quibus* (13-16) *intemptata nites. me tabula sacer votiva paries indicat uvida suspendisse potenti vestimenta maris deo.* NISBET-HUBBARD, 1970: 74'de Pyrrha adı Grekçe ve *hetaira*'larca tercih edilen bir isim olabilir; PUTNAM, 1970: 251-253; FREDRICKSMEYER, 1972: 124-126'da söz konusu şiirde son kelime olan (Neptunus'a hitaben) *deo*'nun (Venus'e hitaben) *deae* olarak okunabileceği görüşünü belirtir; UZEL, 1994: 64 dipnot 25'de, deniz kazası geçiren bir kimse boğulmaktan kurtulduğunda, şükran için ıslak giysilerini deniz tanrısı Neptunus'un tapınağına asardı. Şair de Pyrrha'nın aşkından kurtuluşunu benzetme yoluyla aşktan ıslanmış giysilerini tanrıça Venus'ün tapınağına asmış olabilir; BLANCK, 1996: 90, elbiseler ve takılar genellikle tanrılara adak eşyası olarak, onlara ait tapınaklarda saklanırdı; SUTHERLAND, 1995: 445-449'da, 1, 5 *ode*'de ustaca işlenmiş retorik bir

Horatius'un ilgi duyduğu kadınlardan bir diğerrinin adı Glycera'dır. Bu kadının güzelliğiyle yanıp tutuşmakta olan şair, Glycera tarafından terkedilen başka birisine üzülmemesini tavsiye eder. Şair, kendisinin bu konularda deneyimli olduğunu ve şimdilerde Myrtale adında bir azatlıya tutulduğunu bildirir.³²⁷

Şairin bahsettiği bir diğerr kadın Lydia idi. Horatius bu kadının başka biriyle beraber olduğunu ve Lydia'nın ona övgüde bulunduğunu düşündükçe safrasından dolayı karaciğerrinin şiştiğini, ayrıca bazı geceler bu kadının kapısında beklemekten kahrolduğunu belirtir.³²⁸

Bir başka kadın ise Lyde'dir. Lydeyi bir kısrğa benzetir. Lir çalmasını bilen bu kadın da bir yosmaydı.³²⁹

yanın olduğunu, saf gençle tecrübeli şair arasındaki farkı ortaya çıkarak, tıpkı Pyrrha'nın bir genci baştan çıkarır gibi, şair Horatius'un da okuyucunun ilgisini çekerek uyardığını belirtir.

³²⁷ Hor. Car. 1, 19, 5-8: *urit me Glycera nitor, splendentis Pario marmore purius; urit grata protervitas et vulvus nimium lubricus aspici*; Car. 3, 19, 28: *me lentus Glycerae torret amor meae*; Car. 1, 33, 1-4: *Albi, ne doleas plus nimio memor immitis Glycera neu miserabiles decantes elegos, cur tibi iunior laesa praeniteat fide...* (13-16) *ipsum me melior cum peteret Venus, grata detinuit compede Myrtale libertina, fretis acrior Hadriae curvantis Calbros sinus*. NISBET-HUBBARD, 1970: 240, genelde Glycera adı *hetera*'larca kullanılan takma bir isimdi; TRAILL, 1993: 332'de, Glycera adının *hetaira*'larca sıkça kullanıldığını ve şiirin sonunda ticari işler tanrısı olan Mercurius'un adının geçmesinin de tanrıça Venus'un patronluğunda olan bir uygulamada yer alan yüce bir pezevenk rolünde olduğunu belirtir; PUTNAM, 1970: 252, s.254'de *carmen* 1, 35'in bir lirik şair olan Horatius'dan bir *elegeia* şairi olan Tibullus'a avınma niteliğinde olduğunu yazar; BALSDON, 1974: 225 ve 463. BALDWIN, 1970: 463, Glycera, Tibullus'un, sözde sevgilisidir ve şair aşk acısı çeken dostları Tibullus ve Valgius'u kızların ve erkeklerin aşkını konusunda uyarır; ALBRECHT, C. I, 1997: 726, *Epistula* 1, 1, 4, ve 1, 4, 1'de geçen Albius ve Albi aslında Tibullus'tur, ayrıca *carmen* 1, 33, 3-4'de Horatius, dostu Tibullus'tan hüzünlü *elegeia*'lar yazmamasını istemektedir; Myrtale için bkz. Hor. Car. 1, 33, 13-16; Ep. 2, 1, 117; PUTNAM, 1972: 83; NISBET-HUBBARD, 1970: 375, mersin anlamına gelen Myrtale adı takma bir isim değildir. Yazıtlarda azatlı kadından doğmuş olan kız çocuklarına sıkça bu ad verilmekteydi.

³²⁸ Hor. Car. 1, 13, 1-4: *Cum tu, Lydia, Telephi cervicem roseam, cerea Telephi laudas brachia, vae, meum fervens difficili bile tumet iecur*; Car. 1, 8, 1-3: *Lydia, dic, per omnes te deos oro, Sybarin cur properes amando perdere*; Car. 1, 25, 7-8: *me tuo longas pereunte noctes, Lydia, dormis?*; Car. 3, 9, 5-8: *donec non alia magis arsisti neque erat Lydia post Chloen multi Lydia nominis Romana vigui clarior Ilia*; NISBET-HUBBARD, 1970: 110, Lydia anlamca lüks ve zevk düşkünlüğü çağrıştıran bir isimdi; FUQUA, 1968: 6, *carmen* 1, 25'de, Lydia insanlara acı çektiirdiği için, Horatius mevsimler aracılığıyla, adı kötüye çıkmış bir kadının gelecekteki mutsuzluğunun altını çizmekte (1, 25, 9-10), şiirin son dörtlüğünde mevsimler aracılığıyla gençlik ve yaşlılık arasındaki zıtlığı göstermekte ve Lydia'nın, *carmen* 1, 23'deki Chloe gibi mevsimsel bir değişim noktasında olduğunu belirtmektedir.

³²⁹ Hor. Car. 3, 11, 7: (Lyde)... (9-10) *quae velut latis equa trima campis ludit*; Car. 2, 11, 21-24: *quis devium scortum eliciet domo Lyden? eburna, dic age, cum lyra maturet, in comptum Lacaenae more comas religata nodum!*

Horatius'un aşık olduğu bir diğer kadının adı Galatea'dır. Horatius ona, nerede olursa olsun birlikteliklerini anarak yaşaması, hiçbir engelle karşılaşmadan mutlu olması dileğinde bulunur.³³⁰

Başka bir kadının adı Lyce'dir. Horatius, Etrüsklü bir ailenin kızı olan Lyce'nin taliplerine aldırmadığını, kendisinin de kapısında çok beklediğini belirtir. Bu kadınla olan, belki de gerçekte olmayan ilişkisinde şairin burukluk çektiğini anlamaktayız. Çünkü güzelliğiyle şairi kendinden geçiren bu kadının yaşlanmaya başlaması, dişlerinin sararması, yüzünün buruşması karşısında şair Horatius duyduğu memnuniyetini dile getirir.³³¹

Bir başkasının adı ise Lalage'dir. Nerelere sürüklerse sürüklesin, imkansız durumlarda bile "tatlı dillim" dediği bu kadını şair, gönlünde saklı tutacağını belirtir.³³²

Horatius'u etkileyen başka bir kadın daha vardır. Adı Cinara'dır. Bu kadın giyimine, saçına özen gösteren biriydi. Horatius'dan hoşlandığı için ondan para almaması, bunun da bir yosma olduğu görüşünü destekleyebilir. Yazdıklarından bu kadının genç yaşta ölmüş olduğu anlaşılmaktadır. Horatius'un Lyce'yi, Cinara'dan sonra tanımış olduğunu öğrenmekteyiz.³³³

Bir başka şiirinde ise Horatius, Chloe adlı bir genç kıza seslenir. Ona, annesini arayan yavru bir geyik gibi kendisinden kaçmamasını, annesini bırakmasını, çünkü artık bir erkek için olgunlaştığını söyler. Bunun yanı sıra yine adı Chloe olan başka bir kadın daha vardır. Kitara çalmasını bilen bu kadın, şairi

³³⁰ Hor. Car. 3, 27, 13-17: *sis licet felix, ubicumque mavis, et memor nostri, Galatea, vivas; teque nec laevus vetet ire picus nec vaga cornix.*

³³¹ Hor. Car. 3, 10, 1: *Lyce... (12-20) Tyrrhenus genuit parens. o quamvis neque te munera nec preces nec tinctus viola pallor amantium nec vir Pieria paelice saucius curvat, supplicibus tuis parcas, nec rigida mollior aesculo nec Mauris animum mitior anguib. non hoc semper erit liminis aut aquae caelestis patiens latus; Car. 4, 13, 1-2: Audivere, Lyce, di mea vota, di audivere, Lyce: fis anus et tamen vis formosa videri ludisque et bibis impudens ... (10-13) refugit te, quia luridi dentes te, quia rugae turpant et capitis nives... (17-22) quo fugit Venus, heu, quove color? decens quo motus? quid habes illius, illius, quae spirabat amores, quae me surpuerat mihi, felix post Cinaram notaque et artium gratarum facies?*

³³² Hor. Car. 1, 22, 17-24: *pone me pigris ubi nulla campis arbor aestiva recreatur aura, quod latus mundi nebulae malusque Iuppiter urget; pone sub curru nimium propinqui solis in terra domibus negata: dulce ridentem Lalagen amabo, dulce loquentem.*

³³³ Hor. Ep. 1, 14, 32-33: *quem tenues decuere togae nitidique capilli, quem scis immunem Cinarae placuisse rapaci; Car. 4, 13, 1: Lyce (20-23) quae me surpuerat mihi, felix post Cinaram notaque sed Cinarae breves annos Fata dederunt.*

yönetmektedir ve şair de onun uğruna ölmekten korkmadığını belirtir.³³⁴ Chloe isimli iki kadından ilkinde genç bir kıza sesleniş varken, ikincisinde erkeğe hükmedebilen, onu yönlendiren bir kadın imajı vardır.

Bir başka şiirinde Horatius, adı Phyllis olan “son sevgilim” dediği birinden bahseder. Şair, ondan, makamlar öğrenmesini, şarkılar söylemesini ister. Böylece kendi endişelerinin azalacağını belirtir.³³⁵ Şair bu kadına, dengi olmadığı, ama aşık olduğu Telephus adındaki genci, zengin bir yosmanın kendisine bağladığı haberini verir.³³⁶

Horatius, vefasızlığından yakındığı yosmaların sosyal hayatı ve ahlak anlayışını ne şekilde etkilediği üzerine bilgi vermektedir. Bir şiirinde Barine adlı bir yosma için gençlerin çabuk erginleşmek istediklerini, buna karşın annelerin çocukları için korktuklarını, yeni gelinlerin ise kocaları o kadına gider diye tasalandıklarını dile getirir.³³⁷

Yosmaların dışında, Horatius bir dostunun hizmetçisine de tutulmuştur. Şiirinde, dostuna utanmamasını, böyle birinin yüzü kara bir anadan doğmuş olamayacağını söyler. Akhilleos'u örnek göstererek onun da Briseis adındaki bir

³³⁴ Hor. Car. 1, 23, 1-4: *Vitas hinnuleo me similis, Chloe, quaerenti pavidam montibus aviis matrem non sine vano aurarum et silvae metu...* (11-12) *tandem desine matrem tempestiva sequi viro*; Car. 3, 7, 9-12: *...arque sollicitae nuntius hospita, suspirare Chloen et miseram tuis dicens ignibus uri, temptat mille vafer modis*; şairi yöneten olarak geçen şiirinde Car. 3, 9, 5-12: 5-8: *donec non alia magis arsiisti neque erat Lydia post Chloen multi Lydia nominis Romana vigui clavior Ilia. me nunc Thressa Chloe regit, dulces docta modos et citharae sciens, pro qua non metuam mori, si parcent animae fata superstiti*; BANNON, 1993: 220-222, şair Horatius, (carmen. 1, 23 nolu) şiirinde, Chloe'nin ergenlik çağında cinsel ilişkiden duyduğu çekingenliği doğa betimlemeleriyle ortaya koymuş, hayvan ve bitki adlarıyla kelime oyunları yapmıştır, NISBET-HUBBARD, 1970: 275, Chloe adı taze ve olgunlaşmamış anlamına gelmektedir.

³³⁵ Hor. Car. 4, 11, 3: *Phylli ... (31-36) age iam, meorum finis amorum, (non enim posthac alia calebo femina) condisce modos, amanda voce quos reddas: minuentur atrae carmine curae.*

³³⁶ Hor. Car. 4, 11, 3: (21-24) *Telephum, quem tu petis, occupavit non tuae sortis iuvenem puella dives et lasciva tenetque grata compede vinctum.*

³³⁷ Hor. Car. 2, 8, 1-8: *Vila si iuris tibi peierati poena, Barine, nocuisset umquam, dente si nigro fieres vel uno turpior ungui, crederem. sed tu simul obligasti perfidum votis caput, enitescis pulchrior multo iuvenumque prodis publica cura....* (17-24) *adde quod pubes tibi crescit omnis, servitus crescit nova, nec priores impiae tectum dominae relinquunt, saepe minati. te suis matres metuunt iuvenis, te senes parci miseraeque, nuper virgines, nuptae, tua ne retardet aura maritos.* Yosmalar bazen boşanmaya neden olabilmekteydi. Evlendikten sonra da kocanın, kapatmasından ayrılmaması böyle bir soruna yol açabilmekteydi, bkz. Plaut. Rud. 1046-1048; Cas. 193-195; Ter. And. 556-564 ve 567-568; Hec. 778-782 ve 788-789; ebeveynler ise evlilik öncesi oğullarının bu tür kadınlara gitmesine anlayış göstermekte, ama onlarla evlenmelerine razı olmamaktaydılar, bkz. Plaut. Poen. 1092-1093; Ter. Hec. 541-542; 744-745; And. 879-881.

cariyeye tutulduğunu anlatır.³³⁸ Horatius, ayrıca Hadria adındaki bir kadından da aşkla söz etmiştir.³³⁹

Kadınların dışında şairin aşk ve cinsel hayatında oğlanların da yer aldığını görmekteyiz. Hoşlandığı gençlerden birinin adı Calais idi. Şair, onun için iki kere ölmeyi göze aldığını yazar. Diğerinin adı ise Ligurinus idi. Şiir ve aşk hayatını geride bırakan şair, bu gence, rüyalarında da olsa ilgi duyduğunu belirtir.³⁴⁰

Horatius evli kadınlarla da cinsel ilişkisi olduğundan bahsetmiştir. Kölelere serbest konuşma olanağının verildiği *Saturnalia* bayramında Davus adındaki kölesi, şairin, başkasının karısına, kendisinin ise güzel bir yosmaya can attığını belirtip, zina cezasını ima ederek hangisinin işkenceye layık olduğunu sorar.³⁴¹ Yine aynı köle, dövülmek, ölmek amacıyla arenaya çıkmakla, zina yaptığı kadının yardımcısı tarafından, ters bir durumda, sokulduğu kötü bir sandık içinde iki büklüm halde, başı dizlerine değerek gitmek arasında hiçbir farkın olmadığını, çünkü zina işleyen kadının kocasının her ikisine de yasalara göre istediğini yapma hakkına sahip olduğunu belirtir.³⁴²

Horatius ellili yaşlarından itibaren şarap yarışından, genç erkeklerin yanı sıra kadından da hoşlanmadığını belirtir. Eskiden böyle zevkleri olduğu için utanmadığını, ama artık bunlara son vermezse utanacağını bildirir. Bütün bunların

³³⁸ Hor. Car. 2, 4, 1-4: *Ne sit ancillae tibi amor pudori, Xanthia Phoeu. prius insolentem serva Brises niveo colore movit Achillem; (17-24) crede non illam tibi de scelestis plebe dilectam neque sic fidelem, sic lucro aversam potuisse nasci matre pudenda. brachia et voltum teretesque suras integer laudo; fuge suspicari, cuius octavum trepidavit aetas claudere lustrum.*

³³⁹ Hor. Car. 3, 9, 21-24: *quamquam sidere pulchrior ille est, tu levior cortice et improbo iracundior Hadria, tecum vivere amem, tecum obeam liben.* Hadria için ayrıca bkz. Car. 1, 33, 15.

Horatius *carmen* 3, 9'da Lydia, Chloe, Hadria ve Calais'e duyduğu sevgiyi ve her biri için ayrı ayrı işlediği dörtlüklerinde onlar için ölmeye hazır olduğunu ifade eder.

³⁴⁰ Calais için bkz. Car. 3, 9, 13-16; Ligurinus için bkz. Car. 4, 1, 33-34; ayrıca WILLIAM, 1969: 74; WILLIAM, 1969: 74; şairin aşk hayatı için bkz. BALDWIN, 1970: 465.

³⁴¹ Hor. Sat. 2, 7, 46-47: *Te coniunx aliena capit, meretricula Davum. peccat uter nostrum cruce dignus?* COFFEY, 1989: 110'da Horatius'da geçen Davus ve Dama adlarının Horatius'a özgü olmadığını, Davus'un komedi oyunlarında geçen bir isim, Dama'nın ise aşağı soydan bir köle ismi olduğunu yazar.

³⁴² Hor. Sat. 2, 7, 58-62: *quid refert, uri virgis ferroque necari auctoratus eas, an turpi clausus in arca, quo te demisit peccati conscia erilis, contractum genibus tangas caput? estne marito matronae peccantis in ambo iusta potestas?* UZEL, 1994: 207, dipnot 75, Roma'da bir koca karısını zina yaparken yakaladığında, karısını ve aşığını köle yapma, satma, malına mülküne el koyma hakkına sahipti; ayrıca bkz. BALSDON, 1974: 219; SALLER, 1996: 150; BLANCK, 1996: 173.

Cinara'nın yokluğundan sonra olduğunu da ima eder. Şair böyle dese de, aynı şiirinde "taş kalpli" dediği Ligurinus adlı gence, buruk bir şekilde, geceleyin düşlerinde neden kendisinin onu yakalamaya çalıştığını sorar.³⁴³

Horatius aşk şiirlerinde sadece kendi hislerini anlatmamış, bir şiirinde genç bir erkeğe, bir başkasında da genç bir kıza uyarı niteliğinde dizeler yazmıştır. Bunlardan birinde Thaliarchus adındaki bir gence yarını düşünmemesini, yaşlılık henüz uzakken, spor yapmasını ve bir sevgiliyle vakit geçirmesini tavsiye eder.³⁴⁴ Başka bir şiirinde de Asterie adındaki genç bir kıza (belki de genç bir yosmaya), uzakta ticaretle uğraşan sevgilisinin geri geleceğini, asıl kendisinin, erkek komşusu olan Enipeus'la fazla ilgilenmemesini, akşamları kapısını kapatmasını, sokaklarda gezmemesini ve erkek komşusundan uzak durmasını önerir.³⁴⁵

Horatius, kadınlarla ilgili olarak sadece aşk konusundan söz etmemiştir. *Epodes*'inin birinde, çiftçilerin hayatını över, ve bir eş olarak Sabin kadınının da dürüstlüğünü, aile içindeki çabasını anlatır.³⁴⁶ Ayrıca Roma kadını üzerinde hiçbir yorumda bulunmazken, Kelt'lerden bahseder. Şair, Kelt'ler için en büyük çeyizin erdem olduğunu, onurlu kadının yabancı erkekten çekindiğini, zinanın suç

³⁴³ Hor. Car. 4, 1, 3-7: *non sum qualis eram bonae sub regno Cinarae. desine, dulcium mater saeva Cupidinum, circa lustra decem flectere mollibus iam durum imperiis ... (29-40) me nec femina nec puer iam nec spes animi credula mutui nec certare iuvat mero nec vincere novis tempora floribus. sed cur heu, Ligurine, cur manat rara meas lacrima per genas?; cur facunda parum decoro inter verba cadit lingua silentio? nocturnis ego somniis iam captum teneo, iam volucrum sequor te per gramina Martii Campi, te per aquas, dure, volubilis; ayrıca Sat. 2, 3, 325: "Mille puellarum, puerorum mille furores"; Ep. 1, 14, 31-36: Nunc age, quid nostrum concentum dividat audi. quem tenues decuere togae nitidique capilli, quem scis immunem Cinarae placuisse rapaci, quem bibulum liquidi media de luce Falerni, cena brevis iuvat et prope rivum somnus in herba; nec luisse pudet, sed non incidere ludum.*

³⁴⁴ Hor. Car. 1, 9, 8: *o Thaliarche, ... (13-24) quid sit futurum cras, fuge quaerere et quem Fors dierum cumque dabit, lucro appone nec dulces amores sperne puer neque tu choreas, donec virenti canities abest morosa. nunc et campus et areae lenesque sub noctem susurri composita repetantur hora, nunc et latentis proditor intumo gratus puellae risus ab angulo pignusque dereptum lacertis aut digito male pertinaci.*

³⁴⁵ Hor. Car. 3, 7, 1-5: *Quid fles, Asterie, quem tibi candidi primo restituent vere Favonii Thyna merce beatum, constantis iuvenem fide, Gygen? ... (22-24) at tibi ne vicinus Enipeus plus iusto placeat cave ... (29-32) prima nocte domum claude neque in vias sub cantu querulae despicere tibiae, et te saepe vocanti duram difficilis mane.*

³⁴⁶ Hor. Epod. 2, 39-48. *quid si pudica mulier in partem iuvet domum atque dulces liberos, Sabina qualis aut perusta solibus pernecis uxor Apuli, sacrum vetustis extruat lignis focum lassi sub adventum viri, claudensque textis cratibus laetum pecus distenta siccet ubera, et horna dulci vina promens dolio dapes inemptas adparet.*

olduğunu ve cezasının da ölüm olduğunu yazar. Şair, burada dolaylı olarak Roma kadınına eleştiri getirmiş olabilir.³⁴⁷

Horatius annesiz büyümüştür. Kendisi de, kadınlara anlayış gösteren biriydi. Kadınlara karşı öfkeli bir tavrı görülmemektedir. Hatta, *Ludi Saeculares* için yazdığı ilahide doğum sancısı çeken gelinlere yardım etmesi için Diana'ya seslenir. Bunun yanında, şair, tanrıçadan, güçlü yeni nesiller için, kadınları evine bağlayan, evlilik yasası üzerine olan buyruklarının yaptırıcı hale gelmesini istemektedir ki, sadece bu sözleriyle biraz olsun bozulan aile düzenine değinmiş olmaktadır.³⁴⁸ Yaşadıklarından sonra savaşa karşı olduğu anlaşılan şair Horatius,

³⁴⁷ Hor. Car. 3, 24, 17-24: *illic matre carentibus privignis mulier temperat innocens, nec dotata regit virum coniunx nec nitido fidit adultero. dos est magna parentium virtus et metuens alterius viri certo foedere castitas, et peccare nefas aut pretium est mori.*

³⁴⁸ Hor. C.S. 13-20: *rite maturos aperire partus lenis, Ilithyia, tuere matres, sive tu Lucina probas vocari seu Genitalis. diva, producas subolem patrumque prosperes decreta super iugandis feminis prolisque novae feraci lege marita.* Komedi oyunlarına dayanarak, genel olarak Antik Çağda doğum yapmanın çok zor birşey olduğunu, doğumun bir ebe yardımıyla yapıldığını, doğum için tanrıça Iuna Lucina'dan yardım istendiğini ve doğumun kolay olmasının dilendiğini öğrenmekteyiz, bkz. Plau. Amph. 719-721; 1061; 1091-1094; 1100; Ter. And. 228-231 ve 473; ayrıca bkz. Cat. 34, 13-16; doğum yapacak kadın ebenin ve komşu kadınların da yardımıyla sıcak suya oturtulur, ayrıca bir de ilaç içirilirdi, bkz. Ter. And. 481-485; Bu arada bir doğumla üç çocuk doğuran kadın örneği için bkz. Iuv. 5, 141: *sed tua nunc Mycale pariat licet et pueros tres.*

Horatius şiirinde tanrıça Diana'ya üç ismi altında seslenir: Kadını olgunlaştıran *Ilithyia*; analara yardım eden *Lucina* ya da *Genitalis*; UZEL, 1994: 150'de, *Ludi Saeculares*'in ikinci gününün soylu Roma kadınlarının günü olduğunu yazar. Soylu kadınların Capitoline tapınağı önünde koro halinde şarkı söylediklerini Augustus ve Agrippa'nın da tanrıça Iuno'ya beyaz bir dana kurban etmiş olduklarını, aynı günün gecesinde bereket veren, doğumları kolaylaştıran *Diana*'ya, üçüncü günün gecesinde ise *Terra Mater*'e kurbanlar kesilip dualar edildiğini belirtir, *Iuna Lucina* ve evli kadınların kutladığı *Matronalia* festivali için bkz. GRIFFIN, 1997: 54 ve 57; ayrıca ERDOĞAN, 1986: 69.

Kanımızca şair Horatius, burada evlilik yasasının etkinliği için tanrıçadan yardım diler. Çünkü, ahlaki yönü olan böyle bir konunun, Augustus'un başta zina olmak üzere evlilik yasaları gibi hukuki yasalarla düzeltilemeyeceğini düşünmekteydi. Çünkü toplumda, kadına karşı özellikle evlilik ve zina üzerine her dönem yaptırımlar, ağır cezalar olmuştur. Buna karşın Cumhuriyetin sonlarına doğru özellikle soylu kesim arasında doğum yapma oranı düşmeye başlamıştı. Augustus'un yasalaştırdığı, *Lex Iulia'daki de Adulteriis* (zinalar üzerine) kısmında M.Ö. 18 yılı itibarıyla zina devlete karşı işlenen bir suç sayılmaya başlandı. Zina dahil bazı suçlar ise artık mahkeme kararına bağlanacaktı. Buna göre zina halinde yakalanan kadının, kocası tarafından öldürülmesi hakkı sona ermekteydi. Artık, bir babanın, işlediği suçtan dolayı kızını öldürme hakkı olsa da sorumluluğun bir kısmı devlete ait sayılırdı. Bunun yanında, zina yapan kadın da fahişe olarak kayıt edilmeye başlanmıştı. Augustus'un böyle bir yasayı çıkarmakla, Roma kadınının eski değerlerini edinmesi amacıyla olduğu belirtilir, bkz. BALSDON, 1974: 217-219; BOUVRIE, 1984: 95; ERDOĞAN, 1986: 74-75; ARJAVA, 1995: 195'de, sürgün olmasına karşın vatandaşlık hakkı kaybolmazdı; bununla birlikte Augustus'un ahlak yasalarında köle kadın, fahişe ya da oyuncu gibi bazı kadınlara zina cezası uygulanmazdı, RAWSON, 1992: 31, 35 ve 54 dipnot 106; Augustus'tan sonra da fahişe, kadın pezevenk, azatlı kadın, suç işlemiş kadın, zina yapan kadın ve

bir şiirinde “annelerin lanet ettiği savaşlar” diyerek savaşların yıkıcılığı ve annelerin oğulları için duydukları acıyı da dile getirmiştir.³⁴⁹ Bunun yanında, bir dadının, bakımı altındaki çocuk için akıllı olmasını, duygularını güzel bir dille anlatmasını, ünlü ve sağlıklı olmasını, varlıklı bir yaşam sürmesini dilemekten başka birşey istemeyeceğini belirtirken de toplumun genel temennilerini de yansıtmaktaydı.³⁵⁰ Ayrıca şair, üvey annelerin çocuklara kötü davrandığını da ima eder.³⁵¹

Horatius, “düzyazı” şeklindeki şiirlerim dediği *satura*’larında “zina” konusuna değinmiş, kendisinin de bu türden ilişkileri olmuştur. Oysa, oldukça genç bir yaşta, babası, kendisine elinin altında kaçamaksız olanı varken bayağı aşktan uzak durmasını öğütlemişti.³⁵²

Horatius, genel olarak zina üzerine, Romalı kadınlardan çok, mitoloji ve tarihten kadın örnekleri verir. Mitolojiden Helene’yi ele alır. İnsanoğlunun eski zamanlardan beri bir takım sebeplerle savaştığını, sonra savaşı bırakıp kaleleri kurmaya, insanlar hırsız, haydut olmasın, zina etmesin diye yasalar koymaya başladığını söyler ve Helene’yi örnek gösterir. Horatius’a göre Helene’den önce de başka bir kadın, uğursuz bir savaşa neden olmuştur.³⁵³ Şair, Tanrıça Iuno’yu konuşturarak Ilion kentinin, yabancı bir kadın sayesinde, uğursuz bir hakemin

kadın oyuncular gibi kadınların geniş bir kısmına evlilik yasağı gelmişti, bkz. BALSDON, 1974: 229; CROOK, 1992b: 89; BAUMAN, 1994: 108-109; ayrıca s.116-117’de, Augustus’un yasaları çıkarmakla ayrıca *pudicitia*, yani iffet kavramını güçlendirmek istediğini yazar, *pudicitia* için bkz. s.122, dipnot 535 ve s.159 dipnot 712.

³⁴⁹ Hor. Car. 1, 1, 24-25: *bellaque matribus detestata*. Annelerin oğlu için savaşlardan duyduğu tedirginlik, Horatius’un yakın dostu Vergilius’un Roma toplumunu yansıtan ifadelerinin bulunduğu *Aeneis* destanında da görülmektedir, krş. BLOCK, 1980: 128-130 ve 135-136.

³⁵⁰ Hor. Ep. 1, 4, 8-11: *quid voveat dulci nutricula maius alumno, qui sapere et fari possit quae sentiat, et cui gratia, fama, valetudo contingat abunde, et mundus victus non deficiente crumina?* Doğan çocuğa sütanne bulunması, adet haline gelmişti ve genelde orta yaştaki kadınlar bu görevi üstlenirdi, bkz. Plaut. Cur. 358; Merc. 809 (*alumnus*); Ter. Hec. 726; sütanneler için bkz. JACKSON, 1995: 96-99 ve ERDOĞAN, 1986: 62-64.

³⁵¹ Hor. Car. 3, 24, 17-18: *illic matre carentibus privignis mulier temperat innocens*.

³⁵² Hor. Sat. 2, 7, 46-47: *Te coniunx aliena capit, meretricula Davum. Peccat uter nostrum ctuce dignius?*; 1, 4, 111-14: *a turpi meretricis amore cum deterretur: "Scetani dissimilis sis". ne sequeretur moechas, concessa cum venere uti possem*.

³⁵³ Hor. Sat. 1, 3, 104-8: *dehinc absistere bello, oppida coeperunt munire et ponere leges, ne quis fur esset, neu latro, neu quis adulter. nam fuit ante Helenam cunnus taeterrima belli causa*.

(Paris'in) Helene'yle zina etmesi sonucu yok olduğunu belirtir. Şair, Helene için zina yapan *Lacaenalı* der.³⁵⁴

Kötü bir kadın örneği olarak şairin, Cleopatra üzerine de hoş şeyler söylemediğini, Roma'da iç kargaşaya neden olduğu için onu sevmediğini görmekteyiz. Horatius, neredeyse hiçkimseye etmediği hakaretleri Cleopatra'ya etmiştir. Cleopatra'yı, Roma'ya dışarıdan gelen bir bela olarak görür ve onu betimlemede fahişe anlamına gelen *meretrix* ve "öldürücü, felaket getirici bir canavar" kelimelerini kullanır. Başka bir şiirinde de, Cleopatra'nın ölümünün bir bayram coşkusuyla kutlanmasını vurgular.³⁵⁵

Horatius, ayrıca Roma tarihinden ve toplumundan da örnekler verir. Sulla'nın damadı Villius'un, Fausta yüzünden ağır ceza aldığını belirtir.³⁵⁶ Ayrıca, zina üzerine Nomentanus adında birinden bahseder. Sefahat düşkünü Nomentanus'un, bir gün öylesine esnafa ve yoksul insanlara on kere yüz, yani bir milyon *sestertius* verirken, birisine, karısının her çağırdığında gece yarısı evine geldiğini açık açık belirterek ona üç milyon *sestertius* vermiş olduğunu yazar.³⁵⁷

Horatius paraya düşkün kadın konusunda yine mitolojiden örnek göstermiştir. Ulixes (Odysseus) ile kahin Teresias'ı konuşturduğu beşinci *satura*'sında Teresias, Penelope'nin onurlu, erdemli kalmasının nedenini kişiliğine değil, talip olan gençlerin hediyeler vermekten yoksun olmalarına, aşktan çok yemeklere düşkün olmalarına bağlar. Eğer Penelope de bir ihtiyardan elde edebileceği kazançların tadına bakmış olsaydı onun da bir köpek gibi yağlı deriden asla

³⁵⁴ Hor. Car. 3, 3, 18-21: *Iunone divis: "Ilion, Ilion fatalis incestusque iudex et mulier peregrina vertit in pulverem ..(25) iam nec Lacaenae splendet adulterae ..."*

³⁵⁵ Hor. Car. 1, 35, 25: *meretrix*, 1, 37, 1-12: *Nunc est bibendum, nunc pede libero pulsanda tellus, nunc Saliaribus ornare pulvinar doeum tempus erat dapibus, sodales. Antehac nefas depromere Caeculum cellis avitis, dum Capitolio regina dementes ruinas, funus et imperio parabat contaminatio cum grege turpium morbo virorum, quidlibet impotens sperare fortunaque dulci ebria...* (21) *fatale monstrum*; Epod. 9, 11-13. HENDRY: 1993: 137, 142-144; Cleopatra için ayrıca bkz. yuk. s.70, dipnot 272.

³⁵⁶ Hor. Sat. 1, 2, 64-67: *Villius in Fausta Syllae gener, hoc miser uno nomine deceptus, poenas dedit usque superque quam satis est, pugnis caesus ferroque petitus, exclusus fore, cum Longarenus foret intus*. WILLIAMS, 1970: 113, Sulla'nın kızı ve C. Memmius'un karısı olan Fausta'nın da çok sayıda sevgilisi vardı.

³⁵⁷ Hor. Sat. 2, 3, 237-38: *tibi triplex, unde uxor media currit de nocte vocata*.

korkup kaçmayacağını belirtir.³⁵⁸ Horatius, bu sözleriyle dolaylı olarak, kendi dönemindeki değişen değer yargılarına değinmiştir.

Horatius, dostu ve yazınsal koruyucusu Maecenas'ın karısı Terentia için de şiir yazmıştır. Sözde, bir şiir yazmasını şairden Musa istemiştir. Terentia, Maecenas'ın ikinci eşi idi ve hikayelere de konu olan, Augustus'la aşk ilişkisi vardı.³⁵⁹ Yazdığı şiirdeki Licymnia, Terentia'ya taktığı bir isimdi. Şair, Terentia'nın yaptıklarını bilmesine karşın, yazdığı şiirde, Licymnia'nın yürürken de, kutsal günde oynarken de zarif olduğunu belirtir ve dostu Maecenas'a birçok zenginliklerin yanında karısının bir saç telini ya da karısının aşka istekli, nazlı hallerini nelerle değiştirip değiştirmeyeceğini sorar.³⁶⁰

Horatius zina nedeniyle, kadınların değil de, bazı erkeklerin düştüğü zor durumlara da değinir. Zevklerinin bazen acıyla son bulduğunu, bazen de güç durumlara düştüklerini belirterek örnekler verir. Birisinin kendisini çatıdan başaşağı attığını, bir başkasının kırbaçlanarak öldürüldüğünü, başkasının ise kaçarken bir hırsız çetesinin ortasına düştüğünü, başka birinin, kendi hayatını kurtarmak için para verdiğini, bir diğerrinin de seyis yamağı olarak çalıştığını

³⁵⁸ Hor. Sat. 2, 5, 79-84: *venit enim magnum donandi parca iuventus, nec tantum Veneris quantum studiosa culinae. Sic tibi Penelope frugi est; quae si semel uno de sene gustarit tecum partita lucellum, ut canis a corio numquam absterrebitur uncto.* ERDOĞAN, 1986: 9, Penelope kocasına olan sadakati ve zekasıyla ün salmıştı.

³⁵⁹ SCHANZ-HOSIUS, 1959: 18; BALSDON, 1974: 68, Augustus, Maecenas'ın karısı Terentia ile ilişki kurmuştu. Ayrıca bakirelerden hoşlanırdı ve Livia'nın ona kız sağlardı; krş. Suet. Aug. 71, 1; D.C. 54, 19, 3 ve 58, 2, 4-6; BAUMAN, 1994: 125, Augustus, Terentia ile ilişkisiyle, evlilik ve zina üzerine kendi koyduğu yasaları kendisi bozmuştur.

³⁶⁰ Hor. Car. 2, 12, 13-14: *me dulces dominae Musa Licymniae cantus, me voluit dicere ... (17-28) quam nec ferre pedem dedecuit choris nec certare ioco nec dare brachia ludentem nitidis virginibus sacro Dianae celebris die. num tu quae tenuit dives Achaemenes aut pinguis Phrygiae Mygdonias opes permutare velis crine Licymniae, plenas aut Arabum domos, cum flagrantia detorquet ad oscula cervicem, aut facili saevitia negat, quae poscente magis gaudeat eripi, interdum rapere occupat?*; WILLIAMS, 1970: 64, 107, Porphyrio, Licymnia adının Maecenas'ın karısı Terentia'ya, vezinsel uyum sağlaması için göstermelik bir isim olduğunu belirtmiştir. Terentia, seçkin bir ailenin mensubuydu. C. Proculius'un kızkardeşi ve M.Ö. 23'de *consul* olan Terentius Varro Murena'nın üvey kızkardeşi idi. Sahte adların, gerçek isimlerle vezin bakımından uyumlu olduğunu da, Clodia-Lesbia; Hostia- Cynthia; Plonia-Delia gibi örnekler doğrular; Licymnia gibi genelde soylu, belli bir eğitim almış, sosyal etkinliklerde bulunan ve Cumhuriyet dönemi edebiyatına takma adla konu olan Catullus'da Lesbia, Propertius'da Cynthia gibi kadınlar için bkz. RAWSON, 1992: 29, 40 ve 56; HALLETT, 1984: 247-255; SHARROCK, 1991: 39-41.

söyler. Çünkü zina yapan kişinin “organlarının kesilmesi” söz konusuydu.³⁶¹ Bunların dışında, zina yüzünden suçüstü yakalanan Trebonius adındaki birinin, adının ahlaken kötüye çıktığını da belirtir.³⁶² Bu arada, Horatius, kendisinin de evli bir kadınla olan beraberliği sırasında kadının kocasının eve gelmesiyle yaşadığı tedirginliğe değinmiştir.³⁶³ Bunun yanında Horatius kendi döneminde erkeklerin aşk konusundaki tercihlerinden örnekler vermiştir. Buna göre, kiminin evli kadınlara, kiminin genç oğlanlara düşkün olduğunu, bazılarının da genelev kadınına düşkün olduğunu belirtir ki, bu özellikler kendisinde de vardı.³⁶⁴

Satura’ları dışında sadece bir şiirinde, içki alemindeyken, soylu kadınlarla zina yapan bir kişiye, belki eleştiri olarak, daha iyisine layık olduğunu belirterek, Charybdis adlı kadının nasıl baskısı altında olduğunu anlatmasını istemiştir.³⁶⁵

Bütün bunların dışında Horatius’da sadece çeyiz üzerine eleştiri görmekteyiz. Şair, dolaylı bir biçimde, genel olarak bir şiirde olması gereken vezin uyumu üzerine alıntı olarak verdiği örnek şiirde bir yosmaya kapılıp büyük bir çeyizi olan bir kadını kabul etmeyen bir gençten bahseder.³⁶⁶ Ayrıca çeyiz bakımından zengin de olsa eski zamanlarda kadının kocasına boyun eğdiğini ima eder.³⁶⁷

³⁶¹ Hor. Sat. 2, 37-46: *Audire est operae pretium, procedere recte qui moechis non voltis, ut omni parte laborent, utque illis multo corrupta dolore voluptas atque haec rara cadat dura inter saepe pericle. hic se praecipitem tecto dedit; ille flagellis ad mortem caesus; fugiens hic decidit acrem praedonum in turbam, dedit hic pro corpore nummos, hunc perminxerunt calones; quin etiam illud accidit, ut quidam testis caudamque salacem demeteret ferro.* Evli bir kadınla yakalanan erkeği, kadının kocasının ya da ahalinin ellerini bağlayarak hadım etme hakları vardı, Plaut. Cur. 27-30 ve 33-38; Poen. 860-861 ve 863; Merc. 275-276; Ter. Eun. 955.

³⁶² Hor. Sat. 1, 4, 114-15: *"deprensi non bella est fama Treboni, aiebat..."*.

³⁶³ Hor. Sat. 1, 2, 127-34: *nec vereor ne futuo, vir rure recurat, ianua frangatur, latret canis, undique magno pulsa domus strepitu resonet, vepallida lecto desiliat mulier, miseram se conscia clamat, cruribus haec metuat, doti deprensa, egomet mi. discivcta tunica fugiendum est et pede nudo, ne nummi pereant aut puga denique fama. Deprendi miserum est,* Bununla beraber BALDWIN, 1970: 450 ve 463, şair ne zinanın tehlikeleri konusunda vaiz vermektedir ne geneleve gidilmesine ne de azatlılarla ilişkiye girilmesine karşıdır. Amacı aşk şairlerinin içine düştüğü büyük tutkularla alay etmektir.

³⁶⁴ Hor. Sat. 1, 4, 27-28: *hic nuptarum insanit amoribus, hic puerum;* Sat. 1, 2, 28-30: *sunt qui nolint tetigisse nisi illas quarum subsuta talos tegat instita veste: contra alius nullam nisi olenti in fornice stantem.*

³⁶⁵ Hor. Car. 1, 27, 10-12: *dicat Opuntiae frater Megyllae, quo beatus vulnere, qua pereat sagitta ... (14-20) quae te cumque domat Venus, non erubescendis adurit ignibus ingenuoque semper amore peccas. quicquid habes, age, depone tutis auribus. -a miser, quanta laboras in Charybdi, digne puer meliore flamma!*

³⁶⁶ Hor. Sat. 1, 4, 49-50: *...quod meretrice nepos insanus amica filius uxorem grandi cum dote recuset.*

³⁶⁷ Hor. Car. 3, 24, 18-19: *mulier... nec dotata regit virum.* Çeyiz için ayrıca bkz. yuk. s.57, dipnot 230.

4. AULES (AULUS) PERSIUS FLACCUS

(M.S. 34-62)

a) Hayatı ve Kişiliği

Aules Persius Flaccus, M.S. I. yüzyılda yaşamış, ahlaki temelleri ele alan bir *satura* şairi idi.

Hayat hikayesi kısaca Suetonius'un *De Poetis (Vita Persi)* adlı eserinde geçmektedir. Suetonius'a göre, Persius M.S. 4 Aralık 34 tarihinde, İmparator Tiberius'un ölümünden birkaç sene sonra Etruria'da Volaterrae'da doğmuş ve 24 Kasım 62'de mide rahatsızlığından, Via Appia üzerindeki kendi mülkünde, 28 yaşındayken ölmüştür.³⁶⁸

Bununla beraber bazı yorumcular, Persius'un *satura* 6, 6-7'de belirttiği sözlerine dayanarak, şairin Etruria'da Gensese kıyılarındaki Spezzia körfezinde, ünlü Carrara mermer ocakları yakınında yer alan Luna kasabasında doğmuş olabileceğini ifade etmektedirler.³⁶⁹

Persius, atlı (*equites*) sınıfındandı. Caligula ve Claudius'un ülkeyi yönettiği sırada yaşamıştır, Nero'nun saltanatının ilk sekiz yılını da görmüştür.³⁷⁰

Şair altı yaşındayken babası ölmüştür. Annesi Fulvia Sisennia, ikinci kez, Fusius adında Romalı bir atıyla evlendiyse de yine dul kalmıştır.³⁷¹ Annesi, oğlunun eğitimine önem vermiş, eğitimine önce Volaterrae'da, sonra da Roma'da devam etmesini sağlamıştır. Persius, on iki yaşında Roma'ya gelmiştir. Şair, Roma'da önce gramerci Remmius Palaemon, sonra da retorik hocası Verginius Flavus'tan ders almıştır; on altı yaşındayken stoa felsefesi anlayışında olan L. Annaeus Cornutus'un ve aynı zamanda stoa felsefesinin de etkisinde kalmıştır. Bu

³⁶⁸ Suet. *De Poet. (Vita Persi)*, 1-6; COFFEY, 1989: 99; ROLFE, 1997: 470 ve 474.

³⁶⁹ RAMSAY, 1996: XXIV; COFFEY, 1989: 109, olasılıkla Persius Etrüsk kökenliydi; ROLFE, 1997: 470, dipnot 1, Persius'un ön isimdeki Aules kelimesi, Latince Aulus'un Etrüskçe biçimidir.

³⁷⁰ RAMSAY, 1996: XXI.

³⁷¹ Olasılıkla üvey babasına "baba" demekteydi, bkz. Pers. 3, 15-18.

kişiyle daha sonra dost olmuşlardır.³⁷² Persius'un *satura*'larından 1 ve 5, bu kişiye hitaben söylenen düşünceleri içermektedir. *Satura*'larından birinde Cornutus'la olan yaşamlarındaki paralellikten bahsetmiştir.³⁷³

Stoa felsefesi, o sırada Roma'da oldukça etkindi. Hemen hemen Roma'daki şair ve yazarların çoğu da bu felsefeyi beğenmekteydi. Dostlarıyla olan ilişkisi sayesinde Persius da bu felsefeye ilgi duymuştu. Stoa felsefesine göre düşünenler hariç, bütün insanlar köleydi. Şaire göre çoğu kişi yaşamı bilmeden geçirmekteydi.³⁷⁴

Persius, kendisinin, on altı yaşlarında yetişkin biri olduğunda gözlerini Subura'ya çevirdiğini ama Cornutus'la tanıştıktan sonra, onun sayesinde ruhunu şekle soktuğunu yazar.³⁷⁵

Şair evlenmemiştir. Roma'da küçük bir evde, annesi, kız kardeşi ve teyzesiyle yaşamıştır. Buna karşın evinde edebiyatla ve stoa felsefesiyle uğraşanları ağırlardı.³⁷⁶ Suetonius'a göre çok kibar, terbiyeli, yakışıklı, güzel, *pietas* duygusunu taşıyan biriydi. Çok genç yaşta ölmesine, birçok arkadaşının yanı sıra Lucanus, Seneca ve Petronius da çok üzülmüştür.³⁷⁷

Suetonius, Persius'un *satura*'ları da dahil bütün kitaplığını ve bir miktar parayı Cornutus'a, yaklaşık iki milyon *sestertius*'luk servetini ise annesi ve kızkadeşine bıraktığını, Cornutus'un ise sadece kitaplığı kabul ettiğini, *satura*'ları üzerinde biraz düzeltme yaptıktan sonra, basımı için bunları Caesius Bassus'a

³⁷² Suet. *De Poet. (Vita Persi)*, 7-16; ALBRECHT, C. II, 1997; 1008, s.1009'da, Persius'un felsefe kaynağının Cornutus olduğunu yazar, RAMSAY, 1996: XXII-XXIV; COFFEY, 1989: 99, Verginius Flavius, Persius'un ölümünden sonra Piso süikastinin ardından sürgün edilmiştir.

³⁷³ Pers. 5, 42-51.

³⁷⁴ Pers. 5, 58; SCHANZ-HOSIUS, 1959: 477.

³⁷⁵ Pers. 1, 30-40. UZEL, 1994: 319, Subura (Suburra), Roma'da işçilerin, yosmaların oturduğu bir mahalleydi; DEIGHTON, 1995: 22.

³⁷⁶ Suet. *De Poet. (Vita Persi)*, 35-36; RAMSAY, 1996: XXIII.

³⁷⁷ Suet. *De Poet. (Vita Persi)*, 34-35 ve 37. COFFEY, 1989: 100; GRIFFIN, 1991: 5, Roma toplumunda önemli bir kavram olan atalara, dine, vatana ve aileye saygı demek olan *pietas* aslında Aeneas'ın bir davranış biçimiydi; LIND, 1973: 110, *Pietas* adına Roma'da ilk tapınak M.Ö. 181 yılında inşa edilmiştir.

verdiğini yazar.³⁷⁸ Caesius Bassus da Persius'un en iyi dostlarından biriydi ve lirik şairiydi.³⁷⁹

Persius'un yaşadığı dönemde Roma'da sosyal değişiklikler görülmekteydi. Bu değişim, toplumdaki eski yapının ve Cumhuriyet'in iyi günlerinin geride kaldığını göstermekteydi. Değişimin en belirgin etkisi Roma halkının düşünce yapısında ve zevklerindeydi. Bu arada edebiyatta da hızlı bir düşünüş yaşanmaktaydı.³⁸⁰

Roma artık kendisini dünyanın efendisi olmaya hazırlamaktaydı. Kentteki kabalık ve bilgisizlik, yaklaşık olarak M.Ö. 3. yüzyılda siyasi olarak egemenliği altına aldığı Hellen dünyasındaki sanat ve edebiyatla yumuşamaya ve aydınlanmaya başlamıştır. Bu durum kentteki eğitime de yansımıştır.³⁸¹

Persius'un zamanında eğitimde gramer, retorik ve yazın bir de felsefe temel dersler sayılmaktaydı. Bu dönemde iyi bir konuşmacı olmanın büyük önemi vardır. Gençlerin başarısı bu dala bağlıydı. Ama, bu yüzden dilde abartı, arkaik kelimeleri yeniden kullanma gibi gösterişli tarzlar başlamıştır. Sade, yalın sözlerle anlatım yoktur.³⁸²

Bununla beraber, Persius, kendi eğitimi sırasındaki bir anısına değinerek Roma dünyasında saygın bir yeri olan Cato'nun sözlerini kuru bulduğunu belirtir. Bunları tekrarlamak ya da ezberlemek istemediği zaman gözlerine yağ sürdüğünü belirtir. Küçüklüğünde, yani on beş yaş öncesi, Cornutus'la daha tanışmadan, Roma'da ya da Etruria'da aldığı eğitimde insanı bıktıracak kadar Cato'nun erdeminin benimsetilmeye çalışıldığı, gençliğinde ise retorik eğitiminin gerçeği ifade etmekten uzak, sadece söz sanatına uyan, abartı dolu kelimeler haline geldiği, dolayısıyla, Persius gibi bir insanın bütün yaşamını, böylesi temellere

³⁷⁸ Suet. *De Poet. (Vita Persi)*, 38-48; SCHANZ-HOSIUS, 1959: 477, şair, Cornutus'a 700'e yakın felsefe kitaplarından oluşan zengin bir kitaplığı miras bırakmıştı.

³⁷⁹ RAMSAY, 1996: XXIII. JENKINSON, 1979: 348, Calpurnius Statura ve Bassus, Persius'un ilk gençlik arkadaşları idi. Dostlarından Bassus, genç biri olmayabilir ve Persius'un 6, 6, 1'deki *senex* sözü Bassus'u nitelendirebilir.

³⁸⁰ RAMSAY, 1996: XXIV-XXV.

³⁸¹ y.a.g.y.: XXVI.

³⁸² y.a.g.y.: XXV-XXVI.

dayamasının hoş olmadığı anlaşılmaktadır.³⁸³ Suetonius'un da okulu ve hocaları bir yana bıraktığını belirtmesinden Persius'un almakta olduğu eğitimi yarıda bıraktığı sonucu çıkarılabilir.³⁸⁴

Persius böyle bir ortamda olan Roma'yı "turbida" kelimesiyle nitelendirmiştir.³⁸⁵ Bu kelime "düzensiz" anlamına geldiği gibi "taşkın" anlamına da gelmektedir. Roma tarihine bakıldığında, kent o sıralarda nüfus bakımından kalabalık olduğu anlaşılmaktadır. Horatius gibi Persius'un da Roma'nın kalabalıklığından hoşlanmadığını ve arada kentten uzak kalmayı tercih ettiğini anlamaktayız.³⁸⁶

b) *Satura* Yazım Tarzı ve Eserinin İçeriği

Persius'un yazdıklarını incelersek, dıştan sakin, ama içten isyankar bir ruha sahip olduğunu görürüz.

Suetonius, Persius'un okulu ve hocaları bir yana bırakıp Lucilius'un onuncu kitabını okumaya büyük istek duyduğunu ve önce kendisiyle ilgili eleştiri yapmaya niyet ettiğini, ama sonra işi genelleştirerek, şair ve hatipleri, hatta Nero'yu bile eleştirdiğini yazar. Persius'un yazı yazmada aceleci olmadığını, bu nedenle kitabını bitiremediğini belirtir.³⁸⁷ Suetonius'a göre Cornutus'un bir öğrencisi olan Aeneas Lucanus, Persius'un yazdığı şiirleri okumuş ve bunları gerçek şiir olarak nitelendirmişti. Suetonius, Persius'un Seneca'yı da tanıdığını, ama Seneca'nın şairin yeteneğini farketmediğini yazar.³⁸⁸

Persius, *satura* yazmada Lucilius'un Roma şehrini eleştirdiğini, Flaccus'un ise alay ettiği arkadaşının bütün kusurlarına kurnaz biçimde değindiğini belirtir. Kendisiyle ilgili olarak ise özel hayatı bakımından, hiçbir sırrını açığa

³⁸³ Pers. 3, 44-47; CLARKE, 1968: 42-43 ve dipnot 1, Persius'un da almış olduğu eğitim dönemi de dahil okullarda ezbercilik ön plandaydı; krş. DEIGHTON, 1995: 24; ayrıca Horatius'un bu konu üzerine sözlerine yuk. s.66, dipnot 253.

³⁸⁴ Suet. *De Poet. (Vita Persi)*, 56.

³⁸⁵ Pers. 1, 5.

³⁸⁶ Pers. 6, 12.

³⁸⁷ Suet. *De Poet. (Vita Persi)*, 45-47 ve 56-61; Quint. *Inst.* 10, 1, 94'de, Quintilianus, Persius'un tek kitap yazarak üne ulaştığını belirtir.

³⁸⁸ Suet. *De Poet. (Vita Persi)*, 21-25; COFFEY, 1989: 100 ve 112; Persius'un abartılı retorikten hoşlanmadığını düşünürsek, Seneca'nın da tarzını beğenmediğini söyleyebiliriz

vurmayacağını baştan vurgulamıştır. Gerçekten de yazarın özel hayatı hakkında hiçbirşeyi yazdıklarında bulamayız.³⁸⁹

Persius, *satura* yazmada başta Horatius olmak üzere Lucilius'dan esinlenmiştir.³⁹⁰ Şairin Horatius ve Lucilius'dan aldığı alıntıların eserden çıkarılması durumunda Persius'a ait fazla yazının kalamayacağını belirtilir.³⁹¹

Persius'un, olasılıkla zamanının eğitimine ve hocalarına duyduğu hoşnutsuzluk nedeniyle *satura* yazmaya başladığı, Lucilius ve Horatius'dan başka yazarlarla ilgilenmediği ve duygularını, edebiyatın başka hiçbir dalıyla uğraşmaksızın *satura* türünde yazmış olduğu sonucu çıkarılabilir.³⁹²

Persius'un *satura*'ları az sayıda ve de kısa olmaları nedeniyle kitapçık olarak adlandırılır.³⁹³ Genelde yazdıkları Sokrates tarzında, biriyle sohbet halindedir. Eğitimli kişilere hitap ettiği için, yazış tekniği okuyucularını etkiler biçimdedir.³⁹⁴ Dolayısıyla bir konuyu ortaya koymasında retorik etkisi vardı. Birinci ve beşinci *satura*'sı, Cornutus'la, ikincisi Plotius Macrinus ile karşılıklı konuşurcasına, üçüncü ve dördüncüsü olasılıkla kendi kendisiyle konuşurcasına kaleme alınmıştır. Altıncı *satura*'sı ise Caesius Bassus'a bir tür mektup niteliğindedir.³⁹⁵ *Satura*'larından birinci ve beşincisi uzun, altıncısı ise yarım kalmıştır ve bu *satura*'sında diğer yazdıklarında geçen tekrarlamalar bulunmaktadır.³⁹⁶

³⁸⁹ Pers. 1, 114-120; Persius 6, 10'da Ennius'un bir cümlesinden benzer alıntı verir. COFFEY, 1989: 103-104, s.112, Flaccus dediği, Quintius Horatius Flaccus'tur.

³⁹⁰ Krş. Persius. 1, 1; Lucilius 1, 2; Lucretius, 1, 333 ve 2, 14; genel olarak bkz. SCHANZ-HOSIUS, 1959: 155; WITKE: 1962: 155; WHITE, 1973: 40; ZETZEL, 1977: 40; TER VRUGT-LENTZ, 1966: 358, şair, Horatius'dan çok Lucilius'a yakındır, Horatius'un şairliğini ise beğenmediğini ifade eder, ALBRECHT, C. II, 1997: 1009, Persius, Lucilius'un yaşayan kişileri hedef alma yönünü taklit etmemiş, bu bakımdan Horatius'u örnek almıştı.

³⁹¹ SCHANZ-HOSIUS, 1959: 480; TOWNEND, 1973: 148; WHELEER, 1912: 467, Persius'un ilk *satura*'sı Horatius'un 1, 4 ve 1, 10'a birçok bakımdan benzerlik gösterir, ayrıca Horatius'la olan benzerlikleri için bkz. RAMSAY, 1996: 311 dipnot (4); 320 (3); 322 (1); 327 (3); 334 (1); 335 (5); 348 (1); 350 (1); 352 (3); 353 (4); 368 (2); 369 (7); 370 (1); 373 (3 ve 5); 374 (1); 376 (2); 379 (5); 380 (2); 386 (3) ve 389 (3); ALBRECHT, C. II: 1997: 1012, Persius, vezin bakımından Horatius'un *satura* tekniğini izlemiştir.

³⁹² COFFEY, 1989: 109, şair altı yaşındayken babası ölmüştür, bu nedenle aile ve öğretmenler üzerine eleştiride bulunmaktaydı.

³⁹³ KORZENIEWSKI, 1978: 330.

³⁹⁴ DIHLE, 1994: 121, Persius'un yazım tarzı stoa felsefesi gereği soru-cevap şeklindeydi; ALBRECHT, C. II: 1997: 1009 ve 1011.

³⁹⁵ 5. *Satura*'sı için krş. KORZENIEWSKI, 1978: 341.

³⁹⁶ y.a.g.y.: 330.

Genel olarak Persius'un, yazdıklarıyla ahlakçı olduğu, bunun yanında dili ve konuları ele alış tarzı bakımından kabalığın ve kibarlığın birarada olduğu belirtilir.³⁹⁷

Persius, *satura*'larını topladığı eserinin başına *prologus*, yani önsöz niteliğinde on dört satırlık *choliambicus* vezinli, kısa bir giriş yazmıştır. Önsöz yazması, kendinden önceki yazarlarda bulunmayan bir kurgusuydu.³⁹⁸ Persius'un yazma ihtiyacı duyduğu önsözü, altı *satura*'sının hepsini kapsamaktadır. Kullanmış olduğu *choliambus* ölçüsünü Hipponax bulmuş ve bu ölçüyü Catullus dahil, başka yazarlar da kullanmıştır. Kallimakhos'a göre bu vezinin adı Hipponax'ın ana vatanı Ephesos'a dayanmaktaydı. Persius'un önsözü karmaşık bir yapıdadır. 14 dizeden oluşan önsöz, farklı bir yapı göstermektedir. Önsözün başı, Hesiodos'tan beri süre gelen gelenek gereği Musa'lara sesleniş niteliğindedir. Bunun yanında dizeler içinde şöyle bir düzen vardı:

1-3 / 4-7 / 8-11 / 12-14 dize içinde 3 + 4 + 4 + 3 sistemi, ayrıca 1. ve 14. mısranın kendi içinde *içme ögesi* bakımından, 2. ve 12. mısranın kendi içinde *şiire* esin veren *periler ve rüya ögesi* bakımından, 4. ve 10. mısranın kendi içinde *açlık ögesi* bakımından ve 6. ile 8. mısranın kendi içinde *şiir yazma ve kuş ögesi* bakımından birbiriyle uyum içinde olduğu görülür.³⁹⁹ Buna paralel olarak Persius'un önsözünün 14 mısradan ve 14'lük *choliambus* vezniyle yazıldığı belirtilerek satır sayısı ile vezin ölçüsü arasında, ayrıca 1-7 ve 8-14 mısraları arasındaki ifadelerde uyum olduğu vurgulanır. Persius, önsözdeki 1-7'deki mısralarında tanrılara duyulan minnete, 8-14'deki mısralarında ise açlık ve sefaletle ilgili sözlere yer vermiştir.⁴⁰⁰

³⁹⁷ ERTAYLAN, 1937: 228; ALBRECHT, C. I, 1997: 243.

³⁹⁸ SCHANZ-HOSIUS, 1959: 479; WITKE, 1962: 153-154; COFFEY, 1989: 101-102; BRAUND, 1996: XII.

³⁹⁹ KORZENIEWSKI, 1978: 332-336 ve 345-346; s.332, IX. yüzyılda, Persius'un önsözüne ait çok sayıda el yazması bulunmaktadır. s.333, önsözün bir kısmı Terentius'un *Heauton Timorumenos*'daki önsözle benzerlik taşımaktadır. s.335, Persius'un önsözündeki ikinci mısradaki Parnasus, yani esin perilerinin yaşadığı yerde gördüğü rüya anlatısı Ennius'la benzerlik taşır.

⁴⁰⁰ WASZINK, 1963: 79-81; s.81, 1-7 mısraların Persius tarafından söylenilmediğinin, 8-14'deki mısraların Persius'a ait olduğunun ileri sürüldüğünü ve bunu destekleyecek başka görüşlerin olduğunu yazar. Örneğin Persius'un, Romalı bir şair olduğu halde yarı yarıya eskiye bağlılık göstermesini anlayamadığını, ayrıca *carmen nostrum* ifadesinin Roma *satura*'sı ile bağlantılı ama genel olarak Roma şiirine aykırı olduğunu belirtir; krş. ALBRECHT, C. II, 1997: 1008-1009; eskiye bağlılık bakımından krş. KORZENIEWSKI, 1978: 332.

Persius, önsözünde, şairlerin gerçek yazın anlayışından yoksun olduklarını, kadın ve erkek şairlerin söz söylemede yeteneksiz olduğunu vurgular. Çünkü yazınsal açıdan, Persius için konuşmak bir yetenektir. Bu yüzden beğenmediği erkek ve kadın şairler vardı. Bunlardan erkek şairleri “kuzgun,” kadınları da “saksağan” olarak nitelendirmiştir. Ona göre Roma edebiyatındaki iyi ya da kötü ne varsa yitirilmiştir. Roma abartıyı ve gösterişi sevmekteydi. Şairler, dinleyicilerin tutkularını alevlendirmekten öteye gidemiyordu.⁴⁰¹

Persius, *birinci satura*'sında, önsöze paralel olarak, Cornutus'la diyalog halinde, Roma yazınının ve yazın zevkinin bozulmasını dile getirmiştir. Yeni yazarların yeteneksizliği yüzünden eskilerin mezarda rahat olmadıklarını ifade etmiştir.⁴⁰² Persius, okuyucularının bilgili kimseler olmasını istediğini, herşeye gülen, yaptığı işte başarısız bir kimsenin ise kendi okuyucusu olmasını istemediğini söyler.⁴⁰³

İkinci satura'sında, Macrinus'a hitaben, insanların tanrılara duada bile iki yüzlü davrandığını, tanrılara, onları satın alırcasına sunular verdiklerini belirtir. Persius'a göre tanrılara sunu vermede insanlar aptallıklarını ortaya koymakta, altın gibi, kendilerinin tutkuyla bağlı oldukları şeyleri tanrılara sunu olarak vermekteydiler. Elleri ve kalpleri temiz, sunuları basit ev hediyeleri olan kimselerin bulunmadığını belirtir.⁴⁰⁴ Para hırsına kapılanların gerçek yaşamdan çok şey kaybettiklerini, ruhların toprağa doğru eğik olduklarını ve her türlü göksel şeyden yoksun olduklarını belirtir.⁴⁰⁵

Üçüncü satura'sında, tembelliğin insana vereceği zararları vurgularcasına hayatı anlamayı, değerini bilerek yaşama gereğini belirtir. Doğru yolu bilmelerine karşın umarsız olanlardan bahseder. Burada örnek olarak kendisini gösterir, dolayısıyla, yazarları kastediyor olmalıdır. Tembel olduklarını, ya kaleminden ya da

⁴⁰¹ Pers. *Prologus*, 9-14.

⁴⁰² Pers. 1, 36-37.

⁴⁰³ Pers. 1, 123-134. Lucilius ise tersini isterdi, bkz. yuk. s.38 dipnot 142.

⁴⁰⁴ Pers. 2, 1; 2, 6-16 ve 2, 73-75. COFFEY, 1989: 104, Iuvenalis'in onuncu *satura*'sıyla konu bakımından benzerlik, ele alış bakımından ise farklılık vardır. Iuvenalis tanrılara dua edenlerin içinde oldukları sefil durumu aktarır. Coffey, ayrıca Persius'un bu *satura*'sını teknik olarak zayıf bulmaktadır.

⁴⁰⁵ Pers. 2, 41-43 ve 61.

mürekkebin sulu ya da katı olduğundan yakındıklarını belirtir.⁴⁰⁶ Yaşam üzerine ise insanların bilmeden yaşadıklarını belirterek, nasıl bir yaşam için doğmuş olduğumuzu düşünüp cevap bulanı özgür olarak nitelendirir.⁴⁰⁷ Bu arada insanların paraya ya da bir kızın gülümsemesine hemen kapıldığını örnek göstererek, çok basit şeylere aldandıklarını belirtir.⁴⁰⁸

Dördüncü satura'sında yine gerçek yaşamın anlamına değinmiş, kendisinin hangi soydan gelmiş olduğunu kimsenin araştırmadığını vurgulamıştır.⁴⁰⁹ Bu *satura*'da Sokrates ile Alkibiades'in arasında geçen konuşma da bulunmaktadır. Bu konuşmanın Nero dönemini ve Alkibiades'in Roma vatandaşlarını simgelediği belirtilir.⁴¹⁰ Bazı araştırmacılar tarafından edebiyatçıların üzerinde baskıcı bir yönetimin olduğu ve buna örnek olarak da IV. *Satura*'daki Sokrates ve öğrencisi Alkibiades'in konuşmalarının verilebileceği vurgulanır. Çünkü, bunun bir rastlantı olmadığı, şairin Nero için söyleyeceği şeyi Alkibiades'e söylediği, bu şekilde Nero'nun devleti yönetecek yaşta olmadığı, halka kendisini sevdiremediği için maskaralıklarla kendisini hoş göstermeye çalıştığı, yaptıklarının delilik belirtileri olduğu ve tedavi görmesi gerektiği ifade edilir.⁴¹¹ Suetonius da, Persius'un şairleri, hatipleri, hatta Nero'yu eleştirdiğini, Nero'ya hitaben "Kral Midas'ın eşek kulağı varmış" diye yazdığını, ama Cornutus'un düzeltme yaparken Nero'nun, bu sözün kendisi hakkında söylenildiğini sanmasın diye "Kimin eşek kulağı yok ki?" diye çevirdiğini belirtir.⁴¹²

Beşinci satura'sında Cornutus'a hitaben, gerçek ve sahte özgürlüğü ele alarak Stoa felsefesine göre nasıl özgür yaşamak gerektiği üzerinde durur. Çoğu insanın yaşamı bilmeden geçirdiğini, ama günü gelince (yani yaşlandığında), zamanın ve parlak ışığın (yani gençliğinin) geçip gittiğini, kendisine kalan yaşamın geç

⁴⁰⁶ Pers. 3, 10-20. COFFEY, 1989: 104'de, bu kısmı, Persius'un kendinden bahsettiği tek yer olarak gösterir.

⁴⁰⁷ Pers. 3, 66-72.

⁴⁰⁸ Pers. 3, 109-111.

⁴⁰⁹ Pers. 4, 23-24.

⁴¹⁰ COFFEY, 1989: 105-106, Coffey ayrıca konuyu da işleniş bakımından başarısız bulur.

⁴¹¹ SARIGÖLLÜ, 1972: 34 ve 36-37; ayrıca ALBRECHT, C. II, 1997: 1013.

⁴¹² Suet. *Poet. (Vita Persi)*, 59-65; COFFEY, 1989: 109, 115; s.112, Persius, Nero döneminin yaşam tarzını sevmemekteydi.

olduğunu anlayınca ağladıklarını ifade eder.⁴¹³ Ayrıca yasaların izin verdiği şekilde yaşamının özgür olmadığını ve bir insanın kendi tutkularına hükmetmedikçe, bir köleden daha özgür olmasının mümkün olmadığını belirtir.⁴¹⁴

Altıncı ve son *satura'sı* mektup niteliğindedir ve burada şair dostu Caesius Bassus'a hitap etmektedir. Bu *satura'sı*, Horatius'un yazdığı mektup tarzına benzetilir. Persius, dostuna hitaben, kentten ve kalabalıktan uzakta, yaşamın daha iyi tadına vardığını belirterek, kent hayatında herşeyin maddiyata dönüştüğünü vurgular.⁴¹⁵

G. G. Ramsay'ın yazdığı gibi günümüz gözüyle Persius için sadece politik gözlem yapmış, ama imparatorların kişisel suçları, kusurları ve nedenleri üzerinde durmayı düşünmemiş demek ya da şairi döneminin siyasi olaylarından ve görüşlerinden yoksun, kör olarak nitelendirmek, kanımızca doğru olmasa gerekir.⁴¹⁶ Çünkü, olasılıkla şair, yazın dalına ve insana duyduğu saygıdan dolayı *satura*'larında gündelik hayatın düşük seviyesini ve özellikle de eğitim ile yazındaki düşüşü vermeye, bunun yanında yaşamla ilgili kalıcı tespitlerde bulunmaya çalışmıştır. Konuları ele alırken, ahlaka önem verdiği ve bu yüzden döneminin yozlaşmasını ve değerlerin düşüşünü somut örnekler vermeden, dile getirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

c) Persius'un *Satura*'larında Kadın

Suetonius'un yazdıkları kadarıyla, Persius'un kendi yaşantısına dayalı olarak kadınla ilgili bazı bilgiler edinmekteyiz. Biraz yukarıda da belirttiğimiz gibi, şair

⁴¹³ Pers. 5, 58-61.

⁴¹⁴ Pers. 5, 88-90 ve 124-131. COFFEY, 1989: 104 ve 106, bu *satura*, Cornutus'a övgü niteliğindedir, ama işleyiş bakımından bu da zayıftır.

⁴¹⁵ Pers. 6, 12 ve 74; COFFEY, 1989: 101; HOOLEY, 1993: 137, bazı kişiler, Persius'un bu mektubunun ana modelini Horatius'un Florus'a mektubu olan *epi.* 2, 2 olarak görür, Mark Morford gibi bazıları da Horatius'un Tibullus'a yazdığı kısa mektubu olan *epistula* 1, 4'e benzerliği konusunda dikkati çekerler.

⁴¹⁶ RAMSAY, 1996: XXXVII; HOOLEY, 1984: 81, Persius, Latin yazarları içinde okunması oldukça zor olandır. Ahlaki ciddiliği ve silik sertliğinden oluşan garip kurgusu sempati duyulmasını zorlaştırmaktadır. *Satura* türünü hangi amaç için istediği üzerine açık bir görüşe sahip değiliz.

altı yaşındayken babası ölmüş, annesi Fulvia Sisennia, yeniden evlenmişti.⁴¹⁷ Persius'un kendisi evlenmemiş, Roma'da küçük bir evde, annesi, kız kardeşi ve teyzesiyle birlikte yaşamıştır.⁴¹⁸ Suetonius, Persius'un yaklaşık iki milyon *sestertius*'luk servetini ise annesi ve kızkadeşine bıraktığını yazar.⁴¹⁹

Persius'un yazdıklarında, kadınla ilgili oldukça az bilgi vardır. Yazar, *prologus*'unda kadın ve erkek şairlerden bahseder. Bu bilgiyi, Roma'da kadın şairler var mıydı sorusuna bir yanıt olarak düşünebiliriz. Ayrıca Persius'un kadın "şair" değil, "şairler" ifadesini kullanması şiirle uğraşan birden fazla kadın şairin olduğunu sanmamıza neden olur.⁴²⁰

Satura 2, 70 'deki bilgilere dayanarak yazarın döneminde genç kızların Venüs'e oyuncak bebeklerini adadıklarını öğrenmekteyiz. Kuşkusuz bu, daha önceden süre gelen bir adetti. Buradan, Persius'un zamanında da kızların evliliğe göre yetiştirilmekte olduğu sonucu çıkarılabilir.⁴²¹

Persius'un kadınların çocuk konusunda batıl inançların etkisinde olduğunu gösteren ifadesi vardır. "İşte, (kem) gözleri sakındırmada usta, tanrı korkusu olan nine ya da teyze çocuğu beşikten alır. Parmağıyla çocuğun alnına ve nemli dudaklarına tükürük sürer, sonra da kadın kollarındaki çocuğu hoplatır ve dualarında onun için Lucinus'un arazilerini, Crassus'un evlerini ister: "Krallar ve kraliçeler onu kızlarına istesinler! Kızlar onun için kapışsınlar! Bastığı yerde gül bitsin!" denildiğini yazar. Bu ifade aynı zamanda, toplumdaki çoğunluğun zengin olma ve rahat yaşama hevesinde olduğunu da yansıtmaktadır.⁴²²

⁴¹⁷ Bkz. yuk. s. 91 ve 92; Augustus'tan itibaren eşlerden birinin ölümü ya da boşanma durumunda, belli bir süre sonrasında diğerinin yeniden evlenme hakkı vardı, bkz. *Cod.Theo.* III, 8, 1; ARJAVA, 1996: 77; CORBIER, 1996: 52.

⁴¹⁸ *Suet Poet. (Vita Persi)*, 35-36; RAMSAY, 1996: XXIII.

⁴¹⁹ RAMSAY, 1996: XXIII.

⁴²⁰ *Pers. Prologus*, 13: *poetridas picas*.

⁴²¹ *Pers. 2, 70: hoc quod Veneri donatae a virgine pupae*; ayrıca evlilik öncesinde genç kızlar oyuncak ve giysilerini de ev tanrısına adarlar, bkz. yuk. s.58, dipnot 233.

⁴²² *Pers. 2, 31-38. Ecce avia aut metuens divum matertera cunui exemit puerum, frontemque uda labella infami digito et lustralibus ante salivis expiat, urentis oculos inhibere perita; tunc manibus quatit et spem macram supplice voto nunc Licini in campos, nunc rassi mittit in aedis: "hunc*

Persius'da kadın üzerine verilen tek bilgi, dolaylı bir biçimde bazı evli kadınların duyarsızlığına değinmiş olmasıdır. Şair, "Sicilyalı tunçtan gençlerin feryat etmeleri mi, altınla süslü tavandan sarkan kılıcın lal renkli enseleri korkutması mı, yoksa "başım belada" diyen ve içinden mutsuz bir biçimde kaygılanan adamın en yakını olan karısının bunu bilmemesi mi korkutucudur," diye sorar. Burada savaşlarla, zengin oldukları halde yine birşeylerin tehditi altında olanlar ve kadının duyarsızlaştığı mutsuz evliliklerden yakınanlar arasında bir benzetme yaptığı açıktır.⁴²³

Ayrıca Varro'da bazen evdeki genç bir kızın misafir tarafından ayartıldığını öğrenirken, Persius'un yazdığından ise bazı kızların kapı komşularına cilve yaptıklarını öğrenmekteyiz.⁴²⁴

Persius'un yazılarında kendi özel yaşamına ait, kadınla ilgili bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bunun yanında modern bir kaynakçada şairin, yolculuklarında eşlik ettiği dostu Thræsea Paetus'un karısı Arria ile (aşk) ilişkisi olduğu, ama dürüst ve ahlaklı biri olduğu için Persius'un böyle bir ilişkiden üzüntü duymamasının mümkün olamayacağı belirtilir. Bu bilgi, Suetonius'un metniyle karşılaştırıldığında söz konusu yoruma yol açan kelimenin *cognatam* olduğu görülmektedir. Kanımızca, "cinsel ilişki" anlamına da gelen bu kelime burada daha çok "kan bağıyla olan bir ilişki"yi betimlemede kullanılmıştır.⁴²⁵

optent generum rex et regina; puellae hunc raptant; quidquid calcaverit hic, rosa fiat." Bu cümlelerin ardından yazar, kendisi için, böyle bir bakıcıya teslim edilmemesini, kadın, beyazlar (yani *stola*) giyse de istediğini kabul etmemesini Iuppiter'den ister, bkz. Pers. 2, 29-40; ayrıca çocukların üzerlerine muska takılmasının yaygın olduğu üzerine bkz. DEIGHTON, 1995: 7; BLANCK, 1996: 130; KAMM, 1997: 88; ayrıca krş. yuk. s.87, dipnot 350 ve s.106, dipnot 460.

⁴²³ Pers. 3, 39-43: *anne magis Siculi gemuerunt aera iuvenci, et magis auratis pendens laquearibus ensis purpureas subter cervices terruit, "imus imus praecipites" quam si sibi dicat et intus palleat infelix quod proxima nesciat uxor?*

⁴²⁴ Pers. 3, 109-111: *visa est si forte pecunia sive candida vicini subrisit molle puella, cor tibi rite salit?* Varro için bkz. yuk. s.57, dipnot 227.

⁴²⁵ Suet. *Poet. (Vita Persi)*, 31-33; COFFEY, 1995: 100; ayrıca bkz. SCHANZ-HOSIUS, 1959: 477.

5. DECIMUS IUNIUS IUVENALIS

(tahminen M.S. 55-140)

a) Hayatı ve Kişiliği

Modern araştırmacılar tarafından Iuvenalis, Roma yazınının gümüş çağı olarak adlandırılan dönemin en büyük şairi olarak geçer.⁴²⁶

Esrinde kendisinden bahsetmemiştir. Eserinin bir yerinde kendisinden yaşlı olarak bahsetmesi nedeniyle doğum tarihinin M.S. 60 ve 70 yılları arasında olduğu tahmin edilir. Ölüm tarihi için M.S. 138 diyen araştırmacılar vardır.⁴²⁷ Iuvenalis'in, dostu Calvinus'a M.Ö. 67'ye denk düşen Fonteius'un konsüllüğü zamanında doğduğunu söylemesinden, bunun, yazarın doğum tarihi olabileceği, ayrıca köken olarak, soyadını taşıdığı Iunius soyunun da İtalya asıllı olmadığı ve İspanya kökenli birçok kişinin bu soyadı edindiği belirtilir.⁴²⁸ Yazarın kendi ifadesiyle doğum yeri, bir Volsk kasabası olan Aquinum'du.⁴²⁹ Bunun dışında yazdıklarında ailesi ve kendi özel yaşantısı üzerine hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Yalnız eldeki Latince biyografi metninden Iuvenalis'in zengin bir azatlının oğlu mu yoksa evlatlığı mı olduğu belli olamamaktadır.⁴³⁰ Yazdıklarından ne çok fakir

⁴²⁶ JENKYNS, 1991: 326.

⁴²⁷ Iuv. 11, 201-204; RAMSAY, 1996: XI ve XIII; FLINTOFF, 1974: 156; JENKYNS, 1991: 326-327; COFFEY, 1989: 120; SYME, 1979b: 6'da, Iuvenalis'in doğum yılı olarak M.Ö. 67 senesinin sonbaharını gösterir; KAMM, 1997: 163'de, yazarın doğum ve ölüm tarihi, tahminen M.S. 55-140 olarak geçer.

⁴²⁸ Iuv. 13, 16, 17; COFFEY, 1989: 119-120.

⁴²⁹ Iuv. 3, 318-19; RAMSAY, 1996: XIII; CARCOPINO, 1991: 168; SYME, 1979b: 2 ve 10-11, s.14, bir kimsenin doğmuş olduğu yerin vatani olarak sayılamaz. Kesin olmasa da yazarın ailesi İspanya ya da Iuvenalis'in 10, 194'de geçen Numidia'da bir kasaba olan Thabraca'dan dolayı Afrika kökenli olabilir. Çünkü Iunii soyadı İspanya ve Afrika'da çok yaygındı. Buna karşın Iuvenalis, yazdıklarıyla eski İtalya'yı sevdiğini ve yabancılardan nefret ettiğini yazar.

⁴³⁰ RAMSAY, 1996: XVII, *Latince metin*; ERTAYLAN, 1937: 231, Iuvenalis'in hayatı üzerine on iki farklı biyografi yazılmıştır.

ne de zengin biri olduğu, buna karşın Tibur'da bir tarlasının bulunduğu ve Roma'da da Sabura'da oturduğu anlaşılmaktadır.⁴³¹

Sözü geçen Latince biyografide, Iuvenalis'in orta yaşlarına doğru bir okulda ya da *forum*'da kendini yetiştirdiği, hatipçe sözler söylemeye başladığı belirtilir. Daha sonraları, altı aylık gibi kısa bir askeri görevi abartması nedeniyle, pandomimci ve aynı zamanda şair olan Paris adlı bir kişi için yazdığı sözlerden dolayı, kesin olmasa da seksenli yaşlarında şehirden sürülerek Mısır'ın en uç kısmında ordugah kurmuş olan yüksek mevkideki bir memurun yanına gönderilmiştir.⁴³² Iuvenalis, yazdıklarından anlaşıldığı kadarıyla Mısır'da bulunmuştur, fakat niçin gitmiş olduğu üzerine kesin bilgi bulunmamaktadır, sürgün sonucu gittiği kabul edilmektedir. Bu arada, Mısır'da kaldığı sürece gözlemlerde bulunmuş, bunları not olarak kaydetmiştir. Ona göre herkes kendisine uygun bir şeye tapınmaktaydı, ayrıca ülkede aşırı bir barbarlık vardı.⁴³³ Kısa bir süre sonra da nefes yetmezliğinden öldüğü anlaşılmaktadır.⁴³⁴

Iuvenalis'in ifadesiyle yaşlılık kendisini hissettirmeden gelmişti.⁴³⁵ Şairin nerede öldüğü belli değildir. Eğer sürgün için Mısır'a ilerlemiş yaşında gitmiş ve orada ölmüşse eserlerinin Roma'ya nasıl ulaştığı tartışılmalıdır. Mısır

⁴³¹ Iuv. 11, 65-68; 3, 5 ve 5, 106; RAMSAY, 1996: XVI ; COFFEY, 1989: 121; İspanya kökenli olan Martialis de (12, 18, 1-2) Iuvenalis'in Sabura'da gürültülü bir ortamda yaşadığını bildirir, ayrıca bkz. JENKYN, 1991: 328.

⁴³² RAMSAY, 1996: XVII-XVIII, *Latince metin*; TOWNEND, 1973: 151, Iuvenalis'e ait, Latince metinde bu bölümle ilgili beş dize kesintiye uğramıştır ve burada olasılıkla oyuncu Paris'in askeri görevlerin kendi istediği kişilere verilmesinde bütün soylulardan üstün olduğu anlatılmaktaydı; SCHANZ-HOSIUS, 1959: 418, *satura*'larının Roma'dan uzakta yazıldığı bilinmektedir, son *satura*'sı M.S. 127 yılından sonrasına aittir, bkz. GERARD, 1970: 324; ayrıca, şairin sürgün olarak askeri görevle gittiği üzerine CIZEK, 1977: 81-82 ve dipnot 10.

⁴³³ Iuv. 15, 45; 15, 2-8; 15, 44-45; ayrıca Mısır üzerine işlediği 15. *Satura*'sı hariç diğer bilgiler için bkz. Iuv. 1, 26-28; 1, 130; 6, 527-28; 8, 29-30; 10, 149; 13, 27; 13, 162-63; bkz. SYME, 1979b: 5-6, Mısır'a gidip gitmediği sorunu üzerine; SYME, 1979a: 252 ve 260, Iuv. 1, 49 ve 8, 120'de geçen Marius, M.S. 100 senesinin Ocak ayında Afrika'da *proconsul* olan Marius Priscus olabilir. Syme, s.253'de, Iuvenalis'in Afrika yazıları için Statius'un şiirlerini bildiğini ve bunlardan esinlenmiş olabileceğini belirtir.

⁴³⁴ RAMSAY, 1996: XVIII, *Latince metin* ve XIX.

⁴³⁵ Iuv. 9, 128-129; yaşlılık üzerine söylediği ve yakındığı diğer ifadeleri için bkz. Iuv. 10, 198-216; 10, 232-39 ve 11, 45.

sürgününden sonra tekrar Roma'ya dönmüş ve bazı *satura*'larını ilerlemiş yaşında yazmış olabilir.⁴³⁶

Bununla birlikte Iuvenalis'le ilgili olarak, Aquinum'da bulunan ve Dalmatia birliğinde bir tribunus olan D. Iunius Iuvenalis tarafından Ceres'e adanan bir mezar yazıtı da olasılıkla aynı aileden başka birine aitti.⁴³⁷

Iuvenalis kargaşayı ve gürültüyü sevmeyen biriydi. Oysa yaşadığı dönemde Roma'da kalabalık, kargaşa, haksızlıklar, toplumsal ve ahlaki bozukluklar vardı. Yazar bunlardan hiç memnun değildi ve her fırsatta kentten uzaklaşmaktan bahsederdi.⁴³⁸

Yazılarından anlaşıldığı kadarıyla, Iuvenalis'in yaşadığı dönemde, başta Syria halkı olmak üzere kentte yabancı kişiler vardı. Bunlar kendi dil ve geleneklerini sürdürmekteydiler.⁴³⁹ Güney İtalya'da sefahatiyle ünlü bir kent olan Sybaris, Rhodos, Miletos ayrıca yüzüstü ve ayyaş diye nitelendirdiği Tarentum'un Roma'ya aktığını belirtir.⁴⁴⁰ Uğursuz paranın da ilk önce yabancı gelenekleri getirdiğini, zenginliğin utanmaz sefahatle birlikte nesilleri bozduğunu söyler.⁴⁴¹ Genel olarak Roma, Hellen kültürü ve dilinin fazlasıyla etkisi altındaydı, yazarın tüm bunlardan çok rahatsız olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁴²

⁴³⁶ CIZEK, 1977: 81-83, s.100. kimin (Domitianus ya da Traianus) tarafından gönderildiği belirsiz olsa da, Iuvenalis sürgüne gitmiştir (s.101'de Cizek'e göre, şairin M.S. 93-96 arasında bir sürgün hayatı daha olmuştu); COFFEY, 1989: 122, böyle bir sürgün hikayesi olasılıkla M.S. IV. yüzyılda oluşturulmuş olabilir.

⁴³⁷ Yazıt için bkz. CIL X, 5382 (Söz konusu yazıt: *CereRI . SACRUM/ d. iuNIUS . IVVENALIS / trib . Coh . i . DELMATARVM / II . QVINO . FLAMEN / . DIVI . VESPASIANI / VOVIT . DEDICAVITqVE / SVA PEC*); RAMSAY, 1996: XIV; COFFEY, 1989: 120; SYME, 1979b: 1-3; Syme, ayrıca, Ceres adı için, Iuvenalis'in (3, 320) kendisini, yaşadığı yerle ilgili olarak Ceres Helvia olarak adlandırdığını, ayrıca taşın öbür yüzündeki yazıların da dikkate alınması gerektiğini belirtir, CIZEK, 1977: 80, yazıt dikkate alındığında şairin sosyo-politik yönü geniş, hali vakti yerinde köklü bir aileden olduğu anlaşılmaktadır.

⁴³⁸ Iuv. 3, 5; CARCOPINO, 1991: 168; MATTEI-NECDET, 1988: 109, Iuvenalis de dostu Martialis gibi yaşadığı dönemin rezaletlerini kaleme aldı. Yapıtında Roma'nın çürümüşlüğünü ve kozmopolit yapısını acı bir şekilde eleştirdi.

⁴³⁹ Iuv. 3, 62-66; ayrıca 8,44-46. Çocuklara besin bakımından yerli hiç birşeyin kalmadığı ifadesi için bkz. Iuv. 3, 84-85; genelde yabancı ülkeden gelen eşyaların tercih edildiğini belirten ifadesi için bkz. Iuv. 11, 117-127; Roma'ya dışarıdan gelen adetler için bkz. Iuv. 6, 294-297.

⁴⁴⁰ Iuv. 6, 295-297.

⁴⁴¹ Iuv. 6, 298-300.

⁴⁴² Iuv. 3, 60-61; 3, 58-80; 6, 15-18; ayrıca bkz. "bizim Athena" dediği ifadesi için Iuv. 15, 110.

Iuvenalis'e göre Roma'da utanma kalmamıştı. Kentin onurunun korunması için gökten üçüncü bir Cato'nun gelmesi gerekmekteydi.⁴⁴³ Kentte aşırı fakirlik vardı.⁴⁴⁴ Fakirlik yük olduğundan beri hiçbir suç ve hırs eylemi eksik değildi, artık kutsal şeylere saygı kalmamıştı, lükse karşı bir tutkunluk vardı. Düğünlerde bile gelin kocasının yanında ziyafete katılmakta, kadınlar da dahil ikinci üçüncü evlilikler yapılmakta, ayrıca bazı kızlar evden kaçmaktaydı.⁴⁴⁵ Aile yaşantısında fiziksel güzelliğiyle göze çarpan bir oğlun ise her zaman zavallı ve endişeli bir anne ve babaya sahip olduğunu yazar.⁴⁴⁶

Iuvenalis ahlak üzerine göstermelik birşeyler sunulduğunu ama yapılmadığını gördükçe kentten uzaklaşıp Rusya tarafına kaçmak istediğini belirtir.⁴⁴⁷

Gündelik hayatta, çıkar ön plandaydı.⁴⁴⁸ *Censor*'ler haksızlık yapmaktaydı.⁴⁴⁹ Borç ödemede hileler olmaktaydı.⁴⁵⁰ Yalan yere yemin edilmemesinin istenmesi ise gülünç bulunmaktaydı.⁴⁵¹ Dürüstlük ihmal edilmekteydi.⁴⁵² Şenlik günlerinde bile hırsızlıklar yapılmaktaydı.⁴⁵³ Kentin yönetimi ise falcılara kalmıştı.⁴⁵⁴

Kentte soygunculuğun ve rüşvetin arttığını, avukatların bile rüşvet aldığını gördükçe şair, geçimini bu meslekten sağlamak yerine Gallia'ya ya da Afrika'ya gitmeyi tercih edeceğini belirtir.⁴⁵⁵

Yaşadığı zamanda Zenginlik kadar saygı gören başka tanrının olmadığını bildirir. Barış'a, Onur'a, Zafer'e, Erdem'e ya da Uyum'a ibadet eder gibi, olasılıkla

⁴⁴³ Iuv. 3, 60; 2,39-40, genel olarak ise bkz. Iuv. 2, 36-44 (Bu sözler Laronia adlı bir kadın tarafından söylenilir).

⁴⁴⁴ Iuv. 2, 182-189.

⁴⁴⁵ Iuv. 6, 294-295: *nullum crimen abet facinusque libidinis, ex quo paupertas Romana perit*; 2, 120: *cena sedet, gremio iacuit nova nupta mariti*; 9, 74-75: *fugientem saepe puellam amplexu rapui*; ayrıca Iuvenalis 6, 229-30'da (*sic fiunt octo mariti quinque per autumnos, titulo res digna sepulchri*) bir kadının beş sonbahar içinde sekizinci kocasıyla evlendiğini ve bunun marifetmiş gibi mezar taşına yazıldığını belirtmesi, bazı evliliklerin bir yıl bile sürmediğini yansıtmaktadır.

⁴⁴⁶ Iuv. 10, 289-291.

⁴⁴⁷ Iuv. 2, 1-3; 2, 82-97; 2, 124-126; 3, 171-72; 8, 98-112.

⁴⁴⁸ Iuv. 13, 60-63.

⁴⁴⁹ Iuv. 2, 63.

⁴⁵⁰ Iuv. 16, 40-43.

⁴⁵¹ Iuv. 13, 34-36; ayrıca bkz. Iuv. 13, 74-83.

⁴⁵² Iuv. 1, 74.

⁴⁵³ Iuv. 13, 23-24.

⁴⁵⁴ Iuv. 2, 121.

⁴⁵⁵ Iuv. 10, 19-22; 7, 139-149.

mecazi anlamda Para'ya da sunaklar yapıldığını yazar.⁴⁵⁶ Iuvenalis, bazılarının yaşamak için servet yaptıklarını, fakat bazılarının da servet için yaşadıklarını yazar.⁴⁵⁷ Tapınaklarda zenginlerin, servetlerinin çoğalmasını isteyen adakları başta gelmekteydi.⁴⁵⁸ Her çeşit suçla kazanılan para servete dönüşmekteydi.⁴⁵⁹ Bütün kızların alfabeden önce parayı öğrendiklerini, yaşlı bakıcıların çocuklara önce parayı gösterdiklerini ve kaybedilen servete gerçek gözyaşları ile ağlandığını ifade eder.⁴⁶⁰

Iuvenalis'in yazdıklarına göre, dönemindeki bazı kişiler, herşeyi kaderin tesadüflerine bağlamaktaydı. Bu kişilere göre dünya, hiçbir yönetici tarafından yönetilmemekteydi; doğanın dönmesi, günün ve yılın değişmesinden ibaretti. Bu nedenle bu kişiler korkmadan sunaklara el sürmekteydi. Bazıları ise tanrıların varlığına inanmakta ama yine de yalan yere yemin etmekteydiler. Bunun yanında toplumda şimşeklerden korkan ve gök gürlediğinde rengi sararan kişiler de bulunmaktaydı.⁴⁶¹

Ayrıca pek çok gencin Demosthenes'in, Cicero'nun konuşma yetisine ve ününe erişmek isteğiyle Minerva'ya dua ettiğini, ama bunların sadece ün istediklerini, gerçeği söyleme yüzünden ölümü göze alacak cesaretlerinin olmadığını yazar.⁴⁶²

Iuvenalis toplumdaki kadınsı erkekler üzerinde de durmuştur. Yazılarında bu tiplerden rahatsız olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶³ Yönetici olmasına karşın, kadınsı davranışlar gösterdiği için Otho'yu bile eleştirir. Otho gibi birinin sıcak günlerde şeffaf giysi giymeyi de kendinde hak gördüğünü belirtir. Bu türden davranış göstermeyi bulaşıcı bir hastalık olarak nitelendirir.⁴⁶⁴

⁴⁵⁶ Iuv. 1, 112-116; paraya duyulan hırs için bkz. Iuv. 13,94; 14,119-122; 14,138-149; 14,177-178 ve 224-248; krş. LIND, 1973:115.

⁴⁵⁷ Iuv. 12, 50-51.

⁴⁵⁸ Iuv. 10, 23-25.

⁴⁵⁹ Iuv. 13, 24-25.

⁴⁶⁰ Iuv. 13, 134 ve 14, 208-209.

⁴⁶¹ Iuv. 13, 86-91; 13, 223-226.

⁴⁶² Iuv. 10, 114-119.

⁴⁶³ Iuv. 2, 47; 8, 15.

⁴⁶⁴ Iuv. 2, 75-78; kenti yöneten Otho'nun elinde ayna tutması üzerine bkz. Iuv. 2, 99; Otho'nun bu yönü için ayrıca bkz. Suet. Oth. 12; DEIGHTON, 1995: 28; RAMSAY, 1996: 25 dipnot 4. COFFEY, 1989: 122-123, Otto'yu bu şekilde eleştirmeyi, Tacitus'un *Annales*'inden almış olabilir. (Iuvenalis'in başka yazarlardan alıntı yaptığı üzerine O'SULLIVAN, 1978: 156-157); SYME,

Iuvenalis yaşadığı dönemi, demirden daha değersiz, hatta hiçbir metalle adlandırılmayacak kadar kötü olarak tanımlar.⁴⁶⁵ Böyle bir ortamda topluma uymayan kendi yönlerini belirtir: Roma'da pek etkin olamadığını, yalan söylemesini bilmediği için kötü bir eseri övemediğini, elinden falcılık yapmanın ve birine kötü bir haberi vermenin gelmediğini, başkaları istese bile kendisinin zina etmeye hazır gelinle evlenemeyeceğini, bir hırsıza yardımcı bile olamayacağını bildirerek, yazdıklarıyla yaşadığı dönemde gündelik yaşamda nelerin etkin olduğunu yansıtır.⁴⁶⁶

Iuvenalis de Roma yaşantısı üzerine eskiye özlem duymaktaydı. Ona göre eskiden insanlar, şimdikine göre daha mütevazı yaşarlardı. Küçük kulübelerinden memnun, tanrıların yardımıyla ekmeği sabanla kazanırlardı.⁴⁶⁷ Eğer bir genç, yaşlı birinin yanında ya da bir çocuk sakallı birinin önünde ayağa kalkmamışsa, bunun kötü ve ölümle cezalandırılması gereken bir davranış olarak düşünürlerdi.⁴⁶⁸ Yazara göre bu düzenin bozulması Titius zamanına ve sonra da başta Kartaca olmak üzere savaflara dayanmaktaydı.⁴⁶⁹ Iuvenalis eski halkın ve törelerin, kutsal şeyleri, zamanında kötülüklerden korumuş olmaları dileğinde bulunur.⁴⁷⁰ Bununla birlikte, eskiden bir askerin Grek sanat eserlerine karşı cahil ve kaba davrandığını, yağmayla ele geçirilen şehirlerde büyük sanatçıların eserlerini kırdığını da belirterek, Roma halkının kabalığına bilgisizliğine değinmektedir.⁴⁷¹

Yazar tanrılara değinir, eskiden onların da çok sakin bir yaşam sürdüğünü, şimdi ise onların da kalabalıklaştıklarını ifade ederek, tanrıça Venus'ten “sarhoş” diye bahseder.⁴⁷²

1979a: 261'den itibaren Iuvenalis'ten alıntılarla yazdıklarında Tacitus'un *Annales*'iyle olan benzerliklerini göstermeye çalışır, ayrıca Vergilius'la olan benzerlikleri için, bkz. LINDO, 1974: 21-22.

⁴⁶⁵ Iuv. 13, 28-30.

⁴⁶⁶ Iuv. 3, 41-47.

⁴⁶⁷ Iuv. 14, 157-172 ve 179-184; MATTEI-NECDET, 1988: 109, geçmiş değerlere bağlı bir şair olan Iuvenalis'in imparatorluk toplumunu yermesi, onun cumhuriyetçi Roma'ya duyduğu özlemin bir belirtisi olabilir.

⁴⁶⁸ Iuv. 13, 38-56, özellikle 53-56 arası.

⁴⁶⁹ Iuv. 14, 157-164.

⁴⁷⁰ Iuv. 6, 335-336.

⁴⁷¹ Iuv. 11, 100-102.

⁴⁷² Iuv. 6, 300. ve 13, 46-49.

Tüm bunlara karşın, olasılıkla Mısır'da tanık olduğu bir olayla bağdaştırarak, insanların, doğaları gereği yetişkin bir genç kızın cenazesi önlerinden geçtiğinde ya da ölmüş küçük bir çocuğun toprak üzerinde, odun ateşiyle kaplandığını gördüklerinde ağladıklarını belirtir. Buradan yola çıkarak ağlamanın, insanı diğer hayvanlardan ayırdığını, ayrıca tanrısal yeteneklerini anlama ve kullanma yetisini insanların da edinebildiklerini ifade ederek, ruhlarını ortak bir yaratandan ödünç aldıklarını belirtir.⁴⁷³

Iuvenalis'in iyi bir eğitim aldığı, olasılıkla stoa felsefesinin ahlak ilkelerine göre yetiştirildiği, ayrıca Martialis'le dost oldukları yazılır.⁴⁷⁴ Martialis'in eserinde Iuvenalis'in adının geçtiği görülürken Iuvenalis'te Martialis'in adı geçmemektedir.

Martialis şairi, *facunde Iuvenalis*, yani “verimli Iuvenalis” olarak nitelendirir.⁴⁷⁵ Onbirinci *satura*'sının genelinde belirttiği kadarıyla Iuvenalis, aşırılığı sevmeyen, lükse düşkün olmayan biriydi.⁴⁷⁶ Ona göre kademe kademe kusurları, bütün hataları açığa çıkaran ve bilgelikle doğruluğu öğreten felsefeydi.⁴⁷⁷ Yazara göre dünyada çok az kişi güzeli ve iyiyi görebilir, yanlış ayırtedebilirdi. Kötü biri mutlu değildir ve soyluluk da erdemli olmak demektir.⁴⁷⁸ Arkadaşı Ponticus'a, kendi kendisi için birşey yapmıyorsa, atalarının başarılarıyla övünmesini istemediğini, başkalarının ününe dayanmanın acınası birşey olduğunu söyleyerek bunun sütunların çekilip çıkartılmasıyla bir evin yıkılmasına benzetir.⁴⁷⁹ Iuvenalis soyluluğun boş bir şey olduğunu vurgular. Saygıdeğer ve dürüst sayılmak, yapılan ve söylenen şeyleri anlayan biri olmak, kendisi için yeterliydi.⁴⁸⁰ Ona göre bir insanın yetişmesi başta ailesine, özellikle de babasına ve çevresindeki kişilere bağlıydı. Bu yüzden anne ve babaların çocuklarına gösterdikleri ve devrettikleri birçok kötülüğün olduğunu vurgular.⁴⁸¹ On dördüncü

⁴⁷³ Iuv. 15, 138-158.

⁴⁷⁴ RAMSAY, 1996: XV-XVI. Martialis, 7, 91'de Iuvenalis'e “sen” diye hitap etmektedir.

⁴⁷⁵ Mart. 7,91.

⁴⁷⁶ Iuv. 11, 1-23.

⁴⁷⁷ Iuv. 13, 187-189.

⁴⁷⁸ Iuv. 10,1-4; 4, 8; 8,20.

⁴⁷⁹ Iuv. 8, 74-77.

⁴⁸⁰ Iuv. 8, 24-26.

⁴⁸¹ Iuv. 14, 1-7; 14, 119-122; 14, 177-178; 14, 208-209 ve 224-48.

satura'sında, yazar, herkesin aşırı bir şekilde zengin olma hırsına kapıldığını, dolayısıyla bunun aile yaşantısına ve eğitime yansıdığını bu nedenle bir çocuğun iyi bir eğitim alamayacağını yazar.⁴⁸²

Şair, yaşlılıktan yakınmasına karşın ölümden de korkmamak gerektiğini, bilge bir ruhun ölümü doğanın lütufları arasında görebileceğini ifade eder. Ona göre, Sardanapallus gibi zevk içinde yaşamak yerine Herküles gibi çile ve zahmetlere katlanmanın daha iyi olduğunu düşünen kişi, yaşamın her türlü zorluğuna karşı koyabilir.⁴⁸³

Iuvenalis'in zamanında yazın dünyası da karıştı. Yedinci *satura*'sının tamamı yazına ayrılmıştır. Yaşadığı dönemde yöneticilerin, hoş görülerine göre yazarı, konuyu seçtiğini ve teşvik ettiğini belirtir.⁴⁸⁴ Zengin kişilerin ise yazın yerine banyo ya da yağmurdan korunmak için *porticus* yaptırmanın daha önemli olduğunu ifade eder.⁴⁸⁵ Iuvenalis, şairlerin mutlaka bir koruyucusu olması gerektiğini, aksi halde geçinemeyeceklerini, tarih yazarlarının ise şairlerden daha kötü bir durumda olduklarını, çünkü daha fazla zaman ve çalışma gerektirdiğini belirterek edebiyatın içinde olduğu zor durumu yansıtır.⁴⁸⁶ Bu arada oyunculardan da bahseder. Bunlara şairlerden ve tarihçilerden daha fazla önem verildiğini yazar. Hatta liderlerin gözdeleleri olan bazı sanatçıların siyasete de el attıklarını belirtir.⁴⁸⁷ Bu yüzden Iuvenalis sahnelerin beslediği bir şairin kıskanılmamasını istemektedir. Horatius'un "euchoe" derken karnının tok olduğunu hatırlatarak, kendi zamanındaki şairlerin çoğunun yoksul olduklarını vurgular.⁴⁸⁸

Şair, yazarlara da eleştiri getirmektedir. Yazarlar artık yetenekli değillerdi ve zahmete katlanmamaktaydılar. Kendisi de dahil olmak üzere yazarların, küçük bir

⁴⁸² STEIN, 1970: 34-36.

⁴⁸³ Iuv. 10-357-362; ayrıca, Iuvenalis 10, 358 üzerine çeşitli yorumlar ve Ortaçağ boyunca uğradığı değişikliklerle ilgili olarak bkz. WIESEN, 1969: 73-80; Iuvenalis'in yaşlılıkla ilgili sözleri için bkz. 10, 198-216 ve 11,45; yaşlı erkeklerin servetlerini genç kadınlara kaptırmaları üzerine bkz. Iuv. 10, 232-239 (Sardanapal(los), sefahatine önem veren zengin bir Asurlu idi, bkz. Herodotos,2,150).

⁴⁸⁴ Iuv. 7, 20-21.

⁴⁸⁵ Iuv. 7, 178-181.

⁴⁸⁶ Iuv. 7, 98-105; tarih yazmanın zorluğunu göstermek için avukatları örnek gösterir. Bu kişilerin davalarını kazanmak için yanlarında destelerce kağıt getirirlerdi, bkz. Iuv. 7, 106-107.

⁴⁸⁷ Iuv. 7, 88-92.

çabayla olsa da, yazmayı sürdürdüklerini, eski izleri sürdürdüklerini belirtir ama bu işi kısır bir kuyuyu sabanla alt üst etmeye benzeterek işin zorluğunu ifade eder.⁴⁸⁹

b) *Satura* Yazım Tarzı ve Eserinin İçeriği

Bir yazar olarak Iuvenalis *satura* türünü seçmiş, başka dalda eser yazmamıştır. Iuvenalis'in yazım biçiminin şiir olduğu, Lucilius ve Horatius'un *satura* yazma geleneğinin bilincinde olmasına karşın, eserine retorik eğitimi yansıttığı, retorik dilinden gelen bir acelecilik ve hiddetten dolayı ayrı bir satirist olma özelliğini kazanmış olduğu, yazdıklarında olasılıkla hitabet eğitiminden kaynaklanan öfkeli ve küçümseyici bir tonun hakim olduğu, ayrıca herhangi bir *patromus*'u olmadığı görülmektedir.⁴⁹⁰

Iuvenalis de ahlaksızlıktan nefret ederdi.⁴⁹¹ Bir hadımın evlenmesi, Mevia adındaki bir kadının göğsü açık, elinde mızrak yaban domuzu avlaması, sakalını kestirdiği kişinin, servetiyle bütün soylulara meydan okuması, köle doğumlu birinin tiran harmaniyesini omuzuna alması, yaz günü terli parmaklarındaki, taşını kaldıramayacağı ağırlıktaki altın yüzüğüyle gösteriş yapması karşısında *satura* yazmamasının çok zor olduğunu ve böyle bir şehire kimsenin katlanamayacağını belirtir.⁴⁹² Iuvenalis Romalı büyük satirist ve satiristlerinin içinde en acımasızdır. Iuvenalis, "hep dinleyen ben mi olacağım" diyerek kırk yaşından sonra yazmaya başlamıştı. Ona göre iyi bir insana rastlamak, tarlada bir balığa rastlamak gibi birşeydi. Şair, şiirin amacının insan hayatının tam bir tablosunu çizmek olduğunu söyleyerek, insanların tüm yaptıklarının, yani arzu, korku, öfke, zevk ve sevinçlerinin kitabının malzemesi olduğunu yazar. Yazar, *satura*'yı Hellen tragedyasının yüksek üslubuna benzetir ve bu türde yazmakla, Flaminia ve Latina

⁴⁸⁸ Iuv. 7, 59-62 ve 93. Horatius'un cümlesi için bkz. Car. 2, 19, 5 ve 7.

⁴⁸⁹ Iuv. 7, 17-20 ve 48-49.

⁴⁹⁰ CIZEK, 1977: 93; BRAUND, 1992: 71-72; BRAUND, 1996: XIII; 6 ve 8-9; MORFORD, 1972: 198; COFFEY, 1989: 124 ve 142-143; SARIGÖLLÜ, 1972: 37-41; ALBRECHT, C. I, 1997: 243 ve 245.

⁴⁹¹ BLANCK, 1996: 24-25, Iuvenalis, Roma şehrinin zengin tabakasının ahlak dışı yaşamından öğrenerek söz eder; JENKYNS, 1991: 327, Iuvenalis, ahlakçı tonda yazmaktaydı; COFFEY, 1989: 140, yazarın kişiliği ve bilgi yönünden ele aldığı konular ve bunlara bakış açısı sebebiyle, sonraki çağların yaklaşımıyla ahlakçı olarak kabul edilmişti; CIZEK, 1977: 91, sürgünden sonra kötümser bir hava takınmış, insanların iyi yanlarını görmezlikten gelmiştir; DIHLE, 1994: 271, Iuvenalis, Persius'un ahlak anlayışını izlemiştir.

altında yitip gidenleri ele alacağını söylerken ölmüş kişileri kastediyor olmalıydı.⁴⁹³ Yazar işlediği konular üzerine soru cevap biçiminde diyaloglara da yer vermiştir.⁴⁹⁴ Kendisinden önceki *satura* yazarları olan Lucilius'dan "Aurunca'nın yüce evlatlığı" diye söz ederken, Horatius'dan "solgun Flaccus" diye bahseder, yazdıkları üzerine başka bir yorumda bulunmaz.⁴⁹⁵

Iuvenalis'in *satura*'larının aslında beş ayrı kitap olarak hazırladığı kaydedilir. İlk kitap I-V'i,⁴⁹⁶ ikincisi VI'yı, üçüncüsü VII-IX'u, dördüncüsü X-XII'yi ve geri kalanlar da beşinci kitabını içermektedir. Bunlardan birinci *satura* önsöz olarak yazılmış olabilir.⁴⁹⁷ Iuvenalis'in yazım biçimi şiirdir. Ayrıca *satura*'larının basımı genelde M.S. 110-130 yılları arasına, Traianus ve Hadrianus'un dönemlerine tarihlendirilir.⁴⁹⁸

Birinci *satura*'sı hariç diğerlerinde hitap ettiği bir ya da birden fazla dostu vardır. Dolayısıyla yazılarını, olasılıkla dost bir ortamda ya da bir dostuyla biraradayken, onunla ya da onlarla konuşur gibi yazmıştır. Fakat, o dönemde sosyal hayatta ve Augustus sonrası yazında retorik tarzda konuşmaların etkin olduğu, yazım tarzı bakımından yazarın Lucilius ve Horatius'a benzemediği, fakat gündelik yaşam üzerine kendi hissettiklerini, düşündüklerini yazarken Lucilius ve Horatius'la benzerlik gösterdiği, ayrıca yazdıklarında yergi bakımından

⁴⁹² Iuv. 1, 22-31.

⁴⁹³ Iuv. 1, 1; 85-86 ve 170-171; ayrıca 6, 634-637; Flaminia ve Latina yolları boyunca mezarlıklar bulunmaktaydı, bkz. MATTEI-NECDET, 1998: 97 dipnot 5; Flaminia yolu için ayrıca bkz. PFIFFIG, 1968: 119-120; CIZEK, 1977: 93, şairin *satura*'ları *tragedia* olarak yorumlanabilir.

⁴⁹⁴ Örnek olarak bkz: Iuv. 6, 136; 6, 142; 6, 161 ve 6, 286. COFFEY, 1989: 124, yazıları, dinleyici üzerinde kendi hislerini paylaşması için etki yaratmak amacıyla retorik tarzında soru cevap şeklindedir, KENNEY, 1963: 706-707, retoriğin yazındaki etkisi önemliydi; CABE, 1987: 80, Iuvenalis'in *satura*'ları dramatik monologlardır, DIHLE, 1994: 271, Iuvenalis retor olarak geçimini kazanmaktaydı.

⁴⁹⁵ Iuv. 1, 20-21 ve 162-168; ayrıca 7, 226-227; kanımızca, Iuvenalis 1, 51'de Venusia'lı kandel derken de, doğum yeri Venusia olan Horatius'u kastediyor olabilir.

⁴⁹⁶ LINDO, 1974: 17, Iuvenalis, Domitianus'un ölümünden sonra ilk çalışmasını yayımlamıştı; SYME, 1979a: 259, Iuvenalis'in ilk kitabını yayımladığında Tacitus hayattaydı.

⁴⁹⁷ RAMSAY, 1996: XIII.

⁴⁹⁸ BRAUND, 1992: 71-72; GERARD, 1970: 311; KAMM, 1997: 163; ALBRECHT, 1997: C. II, 1019, birinci *satura*, 100 yılından sonrasına, altıncı *satura*, 115 yılından sonrasına, yedinci *satura*, Hadrianus'un tahta geçmesinden kısa bir süre sonrasına, sonuncu *satura*, ise 127 yılından sonrasına tarihlenebilir.

çağdaşlarına saldırmadığı, daha geniş bir okuyucu kitlesine sahip olduğu anlaşılan epigram türü yazarı olan Martialis'ten de alıntılar almış olduğu görülmektedir.⁴⁹⁹ Iuvenalis'in, diğer *satura* yazarlarında bulunmayan, "biz" kelimesini farklı içeriklerle kullanması, eserine hayali konuşmalar katmış olması ve yazım tarzındaki hayal gücü ve hatiplik kurnazlığı kendisine özgü özellikleridir ve onun en belirgin yönünü oluşturmaktadır.⁵⁰⁰

Iuvenalis *birinci satura*'sında kimseye hitap etmez. İlk *satura*'sında genelde, moda haline gelmeye başlayan bir tür önsöz niteliğinde, toplumda olup bitene değinerek *satura* yazmasındaki amacı belirtir. Etrafta gördüğü çirkinlikler karşısında *satura* yazmamasının zor olduğunu, dilek, korku, tutku, sevinç, koşuşturmalar gibi insanların yaptıklarının kitapçığının konusu olduğunu yazar.⁵⁰¹

İkinci satura'sında kadınsı davranan ve şeffaf kıyafetleri olan Creticus adlı bir dostuna hitap ederken, yönetici Otto'yu da katarak, genelde bulaşıcı bir hastalık halini alan kadınsı davranışlar gösteren erkeklerden, ahlak kurallarından ve bu kurallara göre yaşamayan fikir hocalarından bahseder.⁵⁰²

Üçüncü satura'sında Quirites adlı bir dostuna hitap ederek zamanındaki Roma yaşantısını yansıtır.

Dördüncü satura'sında bir rahibenin iffetsizliğine değinir ve Crispinus adlı müsrif birinden bahseder. Bu kişi bir ziyafet için kilosu 1.000 *sestertius*'tan 6.000 *sestertius*'a altı kiloluk bir tekir balığı satın almıştır. Bu, eyaletlerde mülk alınabilecek bir paraydı.⁵⁰³

⁴⁹⁹ COFFEY, 1989: 124, 136 ve 142-143; TOWNEND, 1973: 148-149, 159, dipnot 7 ve 8; LINDO, 1974: 21-24'de, Otto Ribbeck'in 1865 yılında yaptığı bir yayında Iuvenalis'in *satura*'larından 10, 12, 13, 14 ve 15'in bazı hatiplerin sözlerinden bir derleme olduğunu belirttiği, ama bu görüşün tutulmadığı, kendisinin ise Iuvenalis'in ilk yazdıklarıyla son yazdıkları arasında tarz ayrımının, yazarın normal bir gelişimi olarak gördüğünü belirtir ve yazısında Iuvenalis'den alıntılarla Vergilius, Horatius ve Martialis'le olan benzerliklerinden örnekler verir.

⁵⁰⁰ FLINTOFF, 1974: 157-159.

⁵⁰¹ Iuv. 1, 1-30; 1, 51-62 ve 85-86 ve 170-171. Ayrıca 1, 80'de Cluvienus diye söz ettiği kişi kendisi gibi bir satirist olabilir, COFFEY, 1989: 15, Iuvenalis'de (1, 86) geçen *nostris farrago libelli* cümlesindeki *farrago* kelimesi insanlar için değil, sığırlar için bir yemdi (lapa).

⁵⁰² MARTYN, 1970: 49-50, Iuvenalis, Vergilius'un *Georgica*'sındaki (3, 440-566) koyunları etkileyen vebanın iyileştiremez etkisini ve korkutucu sonuçlarını vurgulaması gibi, "bulaşıcı hastalık" (*contagio*) olarak nitelendirdiği kadınsı davranışları ahlak sapıklığıyla aynı tuttuğunu belirtmek için Vergilius'un söz konusu eserinden esinlenmiştir, Iuvenalis bu konuda Lucretius'dan da esinlenmiş olabilir.

⁵⁰³ CIZEK, 1977: 93, dördüncü *satura*'nın başlarında Epikuros yanlısı görüşünü ve sonlarında ise *stoa* felsefesini yansıtmaktaydı; BLANCK, 1996: 152, Romalılar da deniz ürünlerine rağbet

Beşinci satura'da, kimseye hitap etmeden Virro adında paraya çok önem veren birinin yaşamından kesitler verir.

En uzun olanı *altıncı satura*'sıdır. Saf ve mutsuz bir dostu olan Postumus'la, ayrıca Lentulus adlı bir dostuyla konuşurcasına yazmıştır. *Satura*'nın tamamı kadınlarla ilgilidir. *Pudicitia*, yani iffetin artık kalmadığını belirtmek amacıyla kadınlardan yakınıdır.⁵⁰⁴ Onların aşırı derecede ahlaksızlığa, lükse düşkün olduklarını ve bencilliklerini, zalimliklerini dile getirir. Evlenmek isteyen dostu Postumus'a eleştiri ve uyarı şeklinde kadını kötü yanlarıyla anlatır, dostuna böyle bir zamanda evlenmemesini tavsiye eder. İyi bir kişi için evlenmenin büyük bir hata olduğunu Roma'daki gündelik yaşamdan örneklerle belirtir. Verdiği örnekler arasında, soylu kadınlar ağırlıktadır. Bunlardan biri Eppia adındaki bir kadındı. Eppia'nın, senatör kocasını ve çocuklarını bırakıp değersiz bir gladyatörle Mısır'a kaçtığını anlatır. Bir diğer soylu kadın ise İmparator Claudius'un karısı Messalina idi. Messalina'nın geceleri saraydan kılık değiştirerek çıkıp, bir genelevde fahişelik yapmasını anlatır.

Yedinci satura'sı Vettinus adlı biriyle konuşur gibidir. Konu yazındır. Yeni imparatorun koruyuculuğunda yazın için iyi bir dönem olması dileğinde bulunur. Yazınsal uğraşlarının acınası görünümünden yakınıdır. Iuvenalis'e göre eski iyi günlerin koruyuculuğu da yitmişti, zenginler de artık yazına saygı göstermemekteydi. Koruyuculuk sadece günün sevilen oyuncularından birine yapılmaktaydı. Şaire göre, tarihçi, hatip, retorikçi ve gramercilerin çoğu ilgisizlik ve fakirlik içindeyken şarkıcılar ve soytarılar debdebeyle ödüllendirilmekteydi. Öğretmenlerin de işi zordu. Çünkü bir babanın oğlunun eğitimine harcayacak kadar parası yoktu.

Sekizinci satura'sında Ponticus, Chaerippus ve Damasippus adlı dostlarına seslenerek erdeme dayalı soyluluk üzerinde durur.

ederlerdi. Mercan ve merina balığı özellikle tercih edilirdi; SYME, 1979a: 250 dördüncü *satura*'da, büyük bir balığı ne yapmak gereğini görüşmek için bir imparatorluk davetinde biraraya gelen *consul* grubu göz önüne serilmekte ve alaya alınmaktaydı. Ayrıca dipnot 1'de, bu konunun Statius'un *De Bello Germanico* adlı şiirinden esinlendiğini, aynı konu için Townend'in (TOWNEND, 1973: 150'de) de Statius'un *Silvae* adlı eseriyle bağlantı kurduğunu belirtilir.

⁵⁰⁴ BRAUND, 1992: 82, Hadrianus yönetiminde "PUDICITIA" yazısının yazılı olduğu sikkelerin olması da, Iuvenalis'in yazdığı zamanlarda, toplum içinde öneminin vurgulanması açısından bu kelimenin canlılığını koruduğunu vansıtabilir.

Dokuzuncu satura'sında Naevolus ve Corydon'a hitaben, olasılıkla köylü ve çocuğu olmayan bir arkadaşının eski düzeninin bozulmasındaki nedenleri ele alır.

Omuncu satura'sında kime hitap ettiği belli değildir. Metinde ikinci tekil şahsa hitap ederek, insan isteklerinin hiçliği üzerine, hitabet ve siyasetle ünlü kişilerin yaptıkları işlerin boş bir çaba olduğuna değinir. Gündelik yaşamda servet elde etme ve serveti kaybetmeme kaygısının taşındığını, ünlü olmanın ön planda olduğunu belirterek Iuvenalis konudan konuya geçer.⁵⁰⁵

Onbirinci satura'sında Persicus'a hitap eder. Basit olarak hazırladığı bir ziyafete davet niteliğindedir. Zengin birinin sunacağı ortamla kendisinin sunacağı ziyafet ortamını karşılaştırır.

On ikinci satura'sında Corvinus adlı bir dostuna hitap ederek üç çocuğu bulunan Catullus'un bir deniz kazasından kurtulduğu için onun adına tanrılara dua edeceğini ve kurbanlar keseceğini bildirir.

On üçüncü satura'sı, on bin *sestertius* dolandırılmış olan dostu Calvinus'a teselli niteliğindedir.⁵⁰⁶

On dördüncü satura'sında bir dostu olan Fuscinus'a hitaben anne ve babanın çocuk üzerindeki eğitimci yönünü, büyüklerin çocuklara devrettiği kötülükleri örneklerle vurgular.⁵⁰⁷

On beşinci satura'sının genelinde Bithynia'lı Volusius'a hitaben Mısır'da Ombi ve Tentyra adlı iki komşu kabile halkı arasındaki eskiye dayalı, nefret dolu bir kavgadan yola çıkarak Iuvenalis, Mısır halkından bahseder ve tekrar konusuna döner.⁵⁰⁸

On altıncı ve *sonuncu satura*'sının metni bir yerde kesilmektedir. Bu *satura*'sında Gellius adlı bir dostuna hitaben maaş, konusunda askerlere tanınan ayrıcalık üzerinde durur. Metnin bir yerinde babanın hayatta olmasına karşın kendi vasiyetini yapma hakkının sadece askerlere verilmiş olduğunu, çünkü bu

⁵⁰⁵ COFFEY, 1989: 131'de bu, Persius'un II. *Satura*'sına benzetmektedir.

⁵⁰⁶ EDMUDS, 1977: 59, on üçüncü *satura* mizahi anlamda bir tesellidir.

⁵⁰⁷ STEIN, 1970: 34, Iuvenalis okuyucu üzerinde iyi bir etki bırakmak için Fuscinus adını uydurmuş olabilir.

⁵⁰⁸ İlk akla gelen belki bir kan davası olmasıdır, krş. POWELL, 1979: 186-189, hem kan davası olasılığına değinilir hem de bunun iki kabile arasındaki Horus ve Seth arasındaki çatışmayı simgeleyen bir mezhep kavgası olduğu ve yazarın kendi kültürüne yabancı olan bazı dini kutlamalara tanık olduğu belirtilir.

paraların askerin zahmetiyle kazanıldığını, bu yüzden babanın kontrolü altındaki mülke dahil edilmemiş olduğunu belirtir.⁵⁰⁹

Satura yazımı Iuvenalis'le ve hem nesir hem de şiir karışımını birarada kullanmış olan Petronius'la son bulmuştur. Roma imparatorluğunun M.S. IV. yüzyılda dağılmasının ardından Ortaçağın karanlığı içinde, bu tür kaybolmuştur. XII. yüzyıl Fransa'sında bilimle uğraşan bazı kişiler Iuvenalis'i okudukları bilinmektedir; ama bunun ve Ortaçağ Latin satiristlerinin eski ustalara başvurmalarının eski *satura* geleneğinin devam etmesine bir katkısı olmamıştı.⁵¹⁰

c) Iuvenalis'in *Satura*'larında Kadın

Iuvenalis, diğer yazarlara göre kadından sistemli olarak oldukça fazla yakınmıştır. Ama aşağıda görüleceği gibi Iuvenalis'in, genel olarak kadından nefret eden anlamındaki "misogynist" olduğunu söylemek kolay değildir.⁵¹¹ Yazdıklarından dolayı evlilik ya da kadın düşmanı sayılmamalı, yazıları da nefret edilen kadınlar kataloğu olarak görülmemelidir. Iuvenalis'in retorik yanı göz önüne alındığında, *Controversiae* ve *Suasoriae*'nin yazarı yaşlı Seneca, Quintilianus, Valerius Maximus ve Livius gibi yazarlar örneğinde olduğu gibi, onun için de kadın ve zina konusunun söz söyleme sanatının sabit konularından biri olduğu görülmektedir. Şu da var ki, Iuvenalis ve Martialis kadından nefret eden bir çizgi çizmişlerdir, hatta Iuvenalis'in altıncı *satura*'sı, onun kadın düşmanı bir yapıda olduğu kanısına yol açmaktadır. Fakat Iuvenalis'in yazıları, aslında evlilikten uzak duran bir yapısı olduğunu ve Roma'nın eski geleneklerini

⁵⁰⁹ DIHLE, 1994: 71'de Iuvenalis'in on altıncı *satura*'sının Horatius ve Persius geleneği tarzında olduğunu belirtir; ayrıca baba hayatta olmasına karşın kendi vasiyetini yapma hakkının sadece askerlere verilmiş olduğu üzerine bkz. LEE, 1949: 59 (79a).

⁵¹⁰ COFFEY, 1989: 8.

⁵¹¹ BALSDON, 1974: 16, Martialis, Iuvenalis ve hatta Tacitus 'misogonist' değillerdi; KENNEY, 1963: 712-713, kadınlar, yabancılar, toplumdaki bozukluklar, *patronus*'lar gibi konular *satura* yazarları kadar şair, filozof ve retorikçiler tarafından da ele alınmaktaydı; RICHLIN, 1984: 67, (genel olarak Roma *satura* yazarlarında) söylenildiği kadarıyla Roma toplumunda kadınla ilgili birçok endişe bulunmaktadır, s.77, (genel olarak) kadınlara karşı söylenen acı sözler bugün de söylenen bu türden sözlerle benzerlik taşımaktadır.

kendisine mal ederek, kendi zamanındaki kadınlara özgü kötü davranışları göstermeye çalıştığını ve evliliğe bakışını yansıtmaktadır.⁵¹²

Iuvenalis'den, evlilik üzerine, çeyizin olduğunu ve bunun miktarını kız tarafının belirlediğini, evlilik (ya da nişan) sırasında bir anlaşmanın yapıldığını ve düğün zamanı kızın başında bir Ceres bantının olduğunu, olasılıkla bir düğün peçesi taktığını, erkeğin ise usta bir berber tarafından tarandığını ve kızın parmağına teminat olarak bir yüzük takıldığını, düğünde de *feliciter* (mutluluk) dileğinde bulunulduğunu, düğün ziyafetinin yapıldığını, düğün hediyesi olarak altın verildiğini, ayrıca yeni evli çiftin evinin kapısına bir çelengın asıldığını öğrenmekteyiz. Eski adetlere göre bir düğünde çeyiz, şahit ve kahinin olduğunu, zengin aile düğünlerinde de *far* ve şarap bulunduğunu belirtir.⁵¹³ Fakat yazar kendi döneminden bahsederken, eleştiri olarak, gelinin kocasının yanında düğün ziyafetine katılmasıyla evlilik törenlerinde, başta soylu kesim olmak üzere, geleneğin bozulmaya başladığını anlatmıştır.⁵¹⁴

⁵¹² VIDEN, 1993: 140-141; BRAUND, 1992: 71-73, 78-79, 82 ve 84.

⁵¹³ Iuv. 6, 25-27: *conventum tamen et pactum et sponsalia nostra tempestate paras, iamque a tonsore magistro pectoris, et digito pignus fortasse dedisti*; 6, 50: *...Cereris vittae*; 6, 136-141: *"Optima set quare ensennia teste marito?" bis quingena dedit: tanti vocat ille pudicam. Nec pharetris Veneris macer est aut lampade fervet: inde faces ardent, veniunt a dote sagittae. Libertas emitur; coram licet innuat atque rescribat*; 6, 202-205: *nec est quare cenam et mustacea perdas labente officio crudis donanda, nec illud quod prima pro nocte datur, cum lance beata Dacicus et scripto radiat Germanicus auro*; 9, 85: *foribus suspende coronas*; 10-333-338: *dudum sedet illa parato flammeolo yriusque palam genialis in hortis sternitur et ritu decies centena dabuntur antiquo, veniet cum signatoribus auspex. Haec tu secreta et paucis commissa putabas? Non nisi legitime vult nubere*; 2, 117-121: *Quadringenta dedit Gracchus sestertia dotem cornicini, sive hic recto cantaverat aere; signatae tabulae, dictum "feliciter" ignens cena sedet, gremio iacuit nova nupta mariti. O proceres, censure opus est an haruspice nobis?* BALSDON, 1974: 24, 180 ve 183; Romalılarda evlilik öncesinde nişan (*sponsalia*) olurdu. Nişan evlilik için resmi sayılmayan bir anlaşmaydı. Nişanda misafirler önünde kıza yüzük takılır ve *sponsalia* denilen eğlence yapılırdı. Kıza yüzük dışında verilen hediyelerden biri *arra* denilen para idi. Nişan bozulursa hediyeler geri verilir, bkz. LEE, 1949: 62-63 (87); Dig. 21, 1, 1; 1, 4 ve 5 (Tusculum, 1960: 104-106); BALSDON, 1974: 177-178; ERDOĞAN, 1986: 72; ARJAVA, 1996: 33, 55-56; KAMM, 1997: 88-89; ayrıca evlilik ve çeyiz için bkz. yuk. s.57, dipnot 230.

⁵¹⁴ Iuv. 2, 119-121: *"ignens cena sedet, gremio iacuit nova nupta mariti. O proceres, censure opus est an haruspice nobis?"*; oysa gelin ve damadın düğün töreninden önce birbirlerini görmediği ileri sürülür, bkz. ARJAVA, 1996: 29; Iuvenalis'in zamanında toplumun bazı kesiminde gelin ve damat düğün ziyafetinde biraradayken, aynı dönemde Iuvenalis'in yazdığı kadarıyla gündelik yaşamda, bir kadın yolda kocasının arkasından gitmekteydi, bkz. Iuv. 1, 121-122: *sequiturque maritum languida vel praegnas et circumducitur uxor*. (Belki, burada, söz konusu olan halktan bir kadındı.)

Iuvenalis'e göre kadınlar kendilerini önemli saymaktaydı. Oysa ona göre böbürlenme ve tutku güzel bir ruh için kötü birşeydi.⁵¹⁵ Ayrıca kadınların, erkek i  lerinden ho  lansalar da, kendi cinsiyetlerinden memnun olduklarını,        erkeklerin çok fazla tutkuları olmadığını yazar.⁵¹⁶ Iuvenalis, şehirdeki bir çok çarpıklığın yanı sıra, Mevia örneğiyle elinde mızrak, g      çıplak halde bir kadının ava çıkmasını da uygun bulmaz.⁵¹⁷ Yazara göre bir kadının kendisine izin vermediği hiçbir şey yoktu, kadınlar için hiçbirşey ayıp değildi, neye mal olduklarını düşünmeden lükse ve s  se d     nlerdi.⁵¹⁸

Iuvenalis'in yazdıklarında tahammül edemediği kadın   rnekleri vardır. Ona g  re, bir koca i  in -Romalı- karısının Etrüsk, Grek, Solmo ya da Atinalı bir kadın gibi olmadık  a kendini g  zel saymaması kadar tiksindirici bir   ey olamazdı.⁵¹⁹

⁵¹⁵ Iuv. 6, 178-181: *quae tanti gravitas, quae forma, ut se tibi semper imputet? huius enim rari summiq  ue voluptas nulla boni, quotiens animo corrupta superbo plus aloes quam mellis habet.*

⁵¹⁶ Iuv. 6, 252-254: *quem praestare potest mulier galeata pudorem, quae fugit a sexu? vires amat: haec tamen ipsa vir nollet fieri, nam quantula nostra voluptas!* Ayrıca dinsel bir t  renin anlatıldı  ı 6, 306-326'da, Iuvenalis 314-322'de kadınların ibadete de   ehveti karı  turdıklarını belirtir, BRAUND, 1997: 212 ve dipnot 16 ve 27'de, Seneca ve Martialis'ten de   rnekler vererek, Iuvenalis'in de 6, 310-311'de lezbienli  e değindiğini belirtir.

⁵¹⁷ Iuv. 1, 22-23., *Mevia Tuscum figat aprum et nuda teneat venabula mamma;* BRIQUEL, 1992: 47-48, 1, 22-23'deki Mevia Tuscum ile 6, 250-253'deki dövüşen kadın imajının gerçekliğini ele alır. Iuvenalis'in yazdıklarında Mevia'da gerçeklik payı olabileceği şeklinde, ama 6, 250-253'deki sözleri hayali olarak yorumlar. Şairin burada bir kadın ağzıyla konuştuğunu, yumuşak bir eleştiri yapt  ı  ı, bazı kadınların gladyatörlerin i  ini     tlenmeye soyunduklarını belirterek silahlı kadın imajıyla Roma'daki geleneksel kadın tipine ters d    t    n   yansıttığını; s.52'de de bazı yazıtlarda kadın gladyatörlerin varlığına dair bilgiler olduğunu belirtir.

⁵¹⁸ Iuv. 6, 457-460: *Nil non permittet mulier sibi, turpe putat nil, cum virides gemmas collo circumded  t et cum auribus extentis magnos commisit elenchos.* 6, 467-473'de: *tandem aperit vultum et tectoria prima reponit; incipit agnoscere, atque illo lacte fovetur propter quod secum comites educit asellas exul Hyperboreum si dimittatur ad axem. sed quae mutatis inducitur atque fovetur tot medicaminibus coctaeque siliginis offas accipit et madidae, facies d  cetur an ulcus?* Iuvenalis'den Romalı soylu kadınların ya kokusu ya da ısısından dolayı ellerinde kehribar ta  ıdıklarını da     renmekteyiz, bkz. Iuv. 6, 573-574: *in cuius manibus ceu pinguis sucina tritas cernis ephemeridas;* l  ks i  in ayrıca bkz. Iuv. 2, 58-62.

⁵¹⁹ Iuv. 6, 184-187: *Quedam parva quidem, sed non toleranda maritis. nam quid rancidius, quam quod se non putat ulla formosam nisi quae de Tusca Grecula facta est, de Sulmonensi mera Cecropis?* Burada geçen kadın örneklerinden Etrüsk kadını ele alındığında değişik bir tablo çıkmaktadır.        bir Roma kadını ancak altı yüzyıl gibi bir zaman sonra bir Etrüsk kadınının konumuna gelmişti.

M.  . VII-VI yüzyılda, Etruria'da, Etrüsklerin kadın-erkek eşit bir düzeyde yaşadıkları arkeolojik kalıntılardan, özellikle mezar buluntularından anlaşılmaktadır. M.  . VI. yüzyıl ortalarına ait Cerveteri'de bulunan Etrüsklü bir karı-kocaya ait pişmiş toprak bir lahit, eşlerin birbirlerine ne kadar yakın olduklarını göstermektedir. Etrüsklü kadın eşiyle birlikte e    ncelere, ziyafetlere katılıyor, onunla yan yana oturabiliyordu. Dünyaya gelen çocukların yetiştirildiği, yani   ocuk d    rme ya da terketme olayının pek yaşanmadığı Etrüsk evliliklerinde, Etrüsklü bir kadın kocasının ailesinin üyelerinden sayılırken, aynı zamanda kendi aile adını da korurdu. Baba adıyla birlikte anne adı da anılırdı. Oysa Roma'da en zengin ailelerde bile kadınlar ait oldukları *gens*'in

Yazar, kadınların dil bakımından Grekçeye yönelmelerini hoş karşılamamakta, hele yaşlı kadınlara böyle bir adeti hiç yakıştırmamaktaydı. Kadınların korkularını, sevinçlerini, sıkıntılarını, sırlarını Grekçe ifade ettiklerini, onlar için Latince bilmemenin ayıp birşey olmadığını bundan yakınlıkla belirtir. Iuvenalis'in, Hellenice'nin battaniye altına sokuldukça, (olasılıkla, yatakta da bu dil konuşuldukça) doğal olarak meydanlarda da kullanıldığını belirtmesi, gündelik yaşamda Grekçe'nin Roma toplumunda yaygınlaştığını, Latince'nin ise önemini kaybettiğini yansıtmaktadır.⁵²⁰ Yakındığı şeyler arasında kadınların kendi uğraşlarının dışına çıkıp erkeklerinki gibi uğraş edinmeleri ayrıca siyaset, felsefe, yazın ve spor gibi erkek uğraşlarıyla ilgilenmeleri de vardı. Yazınla, gramerle uğraşan kadınların çevreden eleştiri almamasına da Iuvenalis tepki göstermekteydi.⁵²¹

adıyla bilinirlerdi. Bununla beraber Etrüsk ailesinde de erkek *paterfamilias*'tı, yani evin reisi idi. Fakat, kadın da aile yaşamının merkeziydi ve sosyal etkinliklerde de bulunabilmekteydi. Ayrıca Etrüsk mezarının üzerine kadının adı da yazılmaktaydı. Oysa Roma mezar yazıtlarında kadının adı tek başına yazılmazdı, babasının kızı, kocasının karısı olarak tanıtılırdı, bkz. BURANELLI, 1992: 81-85; FANTHAM, FOLEY, KAMPEN, POMEROY, SHAPIRO, 1994: 233-234, 250-251, 257; GOULD, 1986: 45, Hellen dünyasında Hellenistik dönemde bile Attika kadın mezarlarında ölü bir kadın ya babası ya da kocasının adıyla anılırdı; krş POMEROY, 1997: 116; BURANELLI, 1992: 81-85; HARRIS, 1994: 4; WARMINGTON, C. IV, 1993: 6; RAWSON, 1992: 20 dipnot 58; Etrüsk lahit örnekleri için bkz. SPIVEY, 1997: 91-94; ayrıca WARREN, 1970: 49, 50, 52 ve 55, eski yazarların bahsetmemesine karşın, modern araştırmalarca Romulus'un Roma'da kurduğu düzeni, Etrüsklerden ödünç aldığı anlaşılmaktadır, ayrıca Etrüsk monarşisi Roma'da, özellikle dinsel törenler ve zafer kutlama yöntemleriyle M.Ö. VI. yüzyılın sonlarında oluşmaya başlamıştı; WARREN, 1984: 230-234, Etrüsk halkındaki bu serbestlik Herodotos'daki (1, 93-94) Lidyalıların tanımıyla benzerlik göstermektedir; ayrıca İtalya kültüründe önemli bir yeri olan Etrüsk halkının dilinin Anadolu kökenli olduğunun ileri sürülmesi konusunda bkz. CRAWFORD, 1991: 17; PISANI, 1954: 49; BLOIS-SPEK, 1997: 152.

⁵²⁰ Iuv. 6, 187-191: *omnia Graece, cum sit turpe magis nostris nescire Latine; hoc sermone pavent, hoc iram gaudia curas, hoc cuncta effundunt animi secreta: quid ultra? concumbunt Graece.* Ayrıca Iuv. 6, 193-197: *non est hic sermo pudicus in vetula: quotiens lascivum intervenit illud ζῶν καὶ ψυχῇ, modo sub lodice relictis uteris in turba. Quod enim non excitet inguen vox blanda et nequam? Digitos habet.*

⁵²¹ Iuv. 6, 242-264: *Nulla fere causa est in qua non femina litem moverit. accusat Manilia, si rea non est. componunt ipsae per se formantque libellos, principium atque locos Celso dictare paratae. Endromidas Tyrias et femineum ceroma quis nescit, vel quis non vidit vulnera pali, quem cavat adsiduis rudibus scutoque lacessit atque omnes implet numeros dignissima prorsus Florali matrona tuba, nisi si quid in illo pectore plus agitat veraeque poaratur harenae. quem praestare potest mulier galeata pudorem, quae fugit a sexu? vires amat: haec tamen ipsa vir nollet fieri, nam quantula nostra voluptas! quale decus, rerum si coniugis auctio fiat, balteus et manicae et cristae crurisque sinistri dimidium tegimen! vel, si diversa movebit proelia, tu felix ocreas vendente puella. hae sunt quae tenui sudant in cyclade, quarum delicias et panniculus bombycinus urit. aspice quo fremitu monstratos perferat ictus et quanto galeae curvetur pondere, quanta poplitibus sedeat quam denso fasci libro, et ride positis scaphium cum sumitur armis.*

Iuvenalis'in bir kadının mütevazî bir komşusunun ricalarına aldırmasından ve dedikodu yapmasından da hoşlanmadığı anlaşılmaktadır.⁵²² Iuvenalis, dedikodu yapan bir kadının Seres'lerin, Thrakların neler yaptıklarını, üvey anne ile çocuğunun sırlarını, kimin kime aşık olduğunu, kimin zina yapıp başına ne geldiğini, dul bir kadının kimden ve hangi ayda gebe kaldığını, yatakta neler konuşulduğunu bildiğini, Armenia ve Parthia kralı için tehdit edici yıldızı ilk onun gördüğünü, en son dedikoduları şehrin kapısından öğrenip üzerine kendinden de birşeyler katarak önüne gelene söylediğini yazar.⁵²³ Iuvenalis'in, düşünen ve bilerek büyük bir günah işleyen kadına da tahammül edemediği anlaşılmaktadır. Şaire göre hiçbirşey zengin ve de yaşlı bir kadın kadar çekilmez değildi.⁵²⁴

Iuvenalis, evlenmek isteyen Postumus adındaki bir dostuna evlenmemesi için uyarıda bulunurken, neden olarak kadınlar üzerine şunları anlatır: Artık çok az

Kadınların edebiyatla uğraşmaları üzerine Iuv. 6, 434-432: *Illa tamen gravior, quae cum discumbere coepit, laudat Vergilium, periturae ignoscit Elissae, committit vates et comparat, inde Maronem atque alia parte in trutina suspendit Homerum. cedunt grammatici, vincuntur rhetores, omnis turba tacet, nec caudicus nec praco loquetur, ltera nec mulier; verborum tanta cadit vis, tot pariter pelves ac tintinnabula dicas pulsari.* Ayrıca Iuv. 6, 451-456: *odi hanc ego quae repetit volvitque Palaemonis artem servata semper lege et ratione loquendi ignotosque mihi tenet antiquaria versus nec curanda viris opicae castigat amicae verba; soloecismum liceat fecisse marito.* Kadınların akıllı biri gibi ahlak üzerine görüş ileri sürmeleri, bilgili ve zarif görünmeyi istemeleri konusu için bkz. Iuv. 6, 444-445: *inponit finem sapiens et rebus honestis; nam quae docta nimis cupit et facunda videri.* Kadının yazın ve siyasette yer almaları üzerine bkz. yuk. s.5, dipnot 7; ayrıca Persius'da kendi döneminin kadın şairlerini "saksağan" olarak tanımlamıştır, bkz. yuk. s.97, dipnot 401.

⁵²² Iuv. 6, 413-415: *Nec tamen id vitium magis intolerabile quam quae vicinos humiles rapere et concidere loris exorata solet.*

⁵²³ Iuv. 6, 402-412: *hec eadem novit quid toto fiat in urbe, quid Seres, quid Thraces agant, secreta novercae et pueri, quis amet, quis diripiatur adulter; dicet quis viduam praegnatam fecerit et quo mense, quibus verbis concumbat quaeque, modis quot. instantem regi Armenio Parthoque cometen prima videt, famam rumoresque illa recentis excipit ad portas, quosdam facit; isse Niphaten in populos magnoque illic cuncta arva teneri diluvio, nutare urbes, subsidere terras quocumque in trivio cuicumque est obvia, narrat.*

⁵²⁴ Iuv. 6, 460: *intolerabilius nihil est quam femina dives;* ayrıca 1, 39'da: *vetulae vesic beatae;* 6, 651-652: *illam ego non tulerim, quae computat et scelus ingens sana facit.* Krş. MARINO, 1971: 17 dipnot 5, s.17, 19 ve 20 Martialis de (8, 12) dostu Priscus'a tavsiye olarak zengin bir eşle evlenmeyi reddetmiştir, çünkü böyle bir durumda karısının kocası değil, karısı konumunda olacak ve (Cato'nun sözünü örnek göstererek) kadınların erkeklerle eşit olmaya başladıkları an, kadınlar daha üstün çıkacaklardır; RICHLIN, 1984: 6-70, dipnot 6, 13 ve 14, Roma *satura*'sında klişeleşmiş kadın üç gruba ayrılabilir (çekici) genç kadın, (tikindirici)genç kadın ve yaşlı kadın. s.69, Yaşlı kadınlar, yaşları ve köhne görünüş sebebiyle abartılmışlardır. Bu tür kadınların içki içmeyi sevdikleri gibi evlenme ya da kendilerine hizmet etmeleri için (erkeklere) büyük miktarda çeyiz ya da para teklif ettikleri belirtilir.

kadın Ceres'in saç bandını takmaya layıktır.⁵²⁵ Böyle bir zamanda evlenecek kişi boyunduruk altına girecektir. Çünkü kendisini seven birinden çekinen hiçbir kadın olmayacaktır. İstenilen şeye uyan bir koca, kadının daha çok işine yarayacaktır.⁵²⁶ Mülk konusunda kadının sözünün geçeceğini ve kocasının bazı arkadaşlarını evden uzaklaştıracağını, ama kendisinin görmek isteyeceği pezevenk ya da gladyatör eğitimcisinin eve girmede serbest olacağını söyler, kadının, kocasının istemediği birinin mirascı olarak vasiyete yazılmasını isteyeceği konusunda dostunu uyarır.⁵²⁷ Ayrıca, uzun süredir kadınların loğusalık dönemi yaşamadığını belirterek, dostuna, evlendiği takdirde karısının çocuk doğurmamak için bazı ilaçlara başvurduğunda tepki göstermemesini ister. Bunun yanında kadın çocuk doğursa bile, bunu mirastan hak almak için yapacağını, hatta kadının miras için Etiyopyalı bir çocuk bile doğurabileceklerini söyler.⁵²⁸ Iuvenalis, evli bir kadının, kocasını bir fahişeyle aynı kadehten tatmaktan men edeceğini, ayrıca ya çocuklardan nefret ettiklerini ya da basit bir odalık yüzünden ağladıklarını, zaten gözyaşı bakımından kadınların her zaman zengin olduklarını, gözyaşlarının her

⁵²⁵ Iuv. 6, 50: *paucae adeo Cereris vittas contingere dignae*. Ayrıca bkz. Iuv. 9, 72 "karın bakire miydi?" (*uxor tua virgo maneret*). POMEROY, 1976: 215, Ceres, evlilik tanrıçası ve evli kadınların koruyucusudur; ayrıca, Tellus, Picumnus ve Pilumnus evlilik tanrı ve tanrıcaları idi, bkz. BALSDON, 1974: 181; Ceres ve evlilik bantı için bkz. yuk. s.58, dipnot 233.

⁵²⁶ Iuv. 6, 30: *ferre potes dominam salvis tot restibus ulla*. Ayrıca 6, 206-208: *si tibi simplicitas uxoria, deditus uni est animus, summitte caput cervice parata ferre iugum. nullam invenies quae parcat amanti*; Iuv. 6, 210-211: *igitur longe minus utilis illi uxor, quisquis erit bonus optandusque maritus*.

⁵²⁷ Iuv. 6, 212-218: *nil umquam invita donabis coniuge, vendes hac opstante nihil, nihil, haec si nolet, emetur. haec dabit affectus: ille excludatur amicus iam senior, cuius barbam tua ianua vidit. testandi cum sit lononibus atque lanistis libertas et iuris idem contingat harenae, non unus tibi rivalis dictabitur heres*.

⁵²⁸ Iuv. 6, 594-601: *...sed iacet aurato vix ulla puerpera lecto. Tantum artes huius, tantum medicamina possunt, quae steriles facit atque homines in ventre necandos conducit. Gaude, infelix, atque ipse bibendum porrige quidquid erit; nam si distendere vellet et vexare uterum pueris salientibus, esses Aethiopis fotasse pater, mox decolor heres impleret tabulas numquam tibi mane videndus*. Burada bilinçli şekilde kadınların çocuk yapmamak için başvurdukları yöntemler, hatta bir bebeği cenin haldeyken yok eden ilaçların olduğu belirtilmektedir. Bir doğumun kadın için ne kadar zor olduğu ve ölüm oranının yüksek oluşu göz önüne alınırsa, en azından soylular arasında bu tür yöntemlere başvurulması yadırganacak birşey olmamalıdır. Gebeliğin, doğumun getirdiği riskler, ölümcül durumlar, gebeliği engelleyici yöntemler ve kürtaj için bkz. DUPONT, 1997: 110; JACKSON, 1995: 84-106; s.104, kadını kürtaja iten nedenlerden biri de Augustus'un yasalarına karşı gayri meşru ilişkilerin, fuhuşun ve zinanın yaygın olmasıdır.

Bu pasajda Iuvenalis aynı zamanda miras konusuna da değinmiştir. Augustus'tan itibaren üç çocuk yapmak en idealiydi. Üç çocuklu Romalı anneler vasiden muaf tutulur, kendi servetini yönetme hakkına sahip olurlardı, bkz. Plin. Ep. 10, 2; Plu. Mor. 493E; STEIN, 1963: 167; BAŞMAN, 1987: 50-51 ve 80.

durumda akmaya hazır beklediklerini yazar.⁵²⁹ Iuvenalis, hemen hemen bütün tartışmaları kadının başlattığını belirterek kadının evlilik hayatındaki otoritesini ifade eder.⁵³⁰ Bununla birlikte, dostuna, evleneceği kızın annesi eğer hayattaysa, uyumdan umudunu kesmesini, çünkü savunmasız bir kocanın ganimetleriyle eğlenilmesini, yuva bozan biri tarafından gönderilen mektuplara yanıt vermesini öğretenin, bekçileri ayartanın ya da parayla ele geçirenin o olduğunu belirtir.⁵³¹ Artık bir annenin bile onurlu olmadığını ve kendi zamanından kalan adetleri kızına aktarmadığını, tersine kızını kendi ayıbına kattığını söyler.⁵³² Evlenmekte kararlı olan dostuna, eğer karısı tan ağarırken evden çıkıp gitmeyi ve geceleyin dönmeyi alışkanlık haline getirdiyse, öfkesine hakim olmasını, karısının giysisinin nemli ve buruşuk, saçları dağınık, yüzü ve kulakları kızarmış haldeyse kuşkulandığını tavsiye ederken belki de, dostundan zinaya karşı hazırlıklı olmasını istemekteydi.⁵³³ Çünkü evlenirse karısının kendisini bir lirci ya da bir flütçüden baba yapacağı konusunda uyarır.⁵³⁴ Iuvenalis dostuna, iffetin, yani

⁵²⁹ Iuv. 6, O15-O16: *recuset flava ruinosi lupa degustare*; Iuv. 6, 272-275: *aut odit pueros aut ficta paelice plorat, uberibus semper lacrimis semperque paratis in statione sua atque expectantibus illam, quo iubeat manare modo*. Yosma ve odalıklar evli bir aile kadınının istemediği kişilerdi, bkz. Plaut. *Rud.* 1046-1047; *Cas.* 193-195; kocasından ayrı yaşayan her kadının bir yosma gördü mü düşmanca bakmasına örnek olarak, bkz. Ter. *Hec.* 788-789; Cumhuriyet dönemi evliliklerinde *concupina* denen odalıkla ilişkisi olan evli erkek bulunmamaktaydı, bu sonradan yaygınlaşmıştır. İmparatorlardan Vespasianus'un, karısı ölünce imparatorluğu boyunca evlenmeden azatlısı Antonia Caenis'le yaşamıştı, Antonius Pius ve Marcus Aurelius da odalık edinmiş, ama onlarla evlenmemişlerdi, bkz. Suet. *Vesp.* 3, 21; BALSDON, 1974: 232-233; RAWSON, 1992: 14; DEIGHTON, 1995: 72; BLANCK, 1996: 210, bir odalıktan doğan çocuk annenin yasal konumunu izlerdi. Septimus Severus zamanında ise cariyeye ve odalıktan doğan çocuklar da Roma vatandaşı sayılmaya başlanmıştı, bkz. BALSDON, 1974: 193.

⁵³⁰ Iuv. 6, 242-243: *Nulla fere causa est in qua non femina litem moverit*.

⁵³¹ Iuv. 6, 231-235: *Desperanda tibi salva condordia socru. illa docet spoliis nudi gaudere mariti, illa docet missis a corruptore tabellis nil rude nec simplex rescribere, decipit illa custodes aut aere domat*.

⁵³² Iuv. 6, 239-241: *scilicet expectas ut tradat mater honestos atque alios mores quam quos habet? utile porro filiolum turpi vetulae producere turpem*.

⁵³³ Iuv. 11, 186-189: *prima si luce egressa reverti nocte solet, cito bilem tibi contrahat uxor umida suspectis referens multicia rugis vexatasque comas et vultum auremque calentem*.

⁵³⁴ Iuv. 6, 76-77: *accipis uxorem de qua citharoedus Echion aut Glaphyrus fiat pater Ambrosiusque choraules*; Roma'daki sanatçıların çoğu Hellen ya da Doğu ülkelerinden gelmekteydi, bkz. GERARD, 1970: 309 İtalya'da ve Roma'daki müzisyen ya da aktör gibi sanatçıların olması Iuvenalis'in dönemine özgü yeni bir şey değildi. M.Ö. 186 yılından itibaren böyle kişiler görülmekteydi; (dipnot 2'de) Iuvenalis'de geçen aktör, pandomim, şarkıcı ve müzisyenler Hellen ya da Doğu kökenlerini ifade eden isimler taşımaktadır: flütçü Ambrosius (7, 77); komedyen Antiochus (3, 98); pandomimci Bathyllus (6, 63); oyuncu ya da şarkıcı Carpophorus (6, 199); şarkıcı Chrysogonus (7, 74); mim Corinthus (8, 197); flütçü Glaphyrus (6, 77); oyuncu ya da şarkıcı Haemus (3- 99; 6, 198); kitaracı Hedymeles (6, 383); pandomimci Paris

pudicitia'nın Saturnus zamanında, yani Altın Çağda kaldığını, artık Cynthia'ya benzemeyen kadınların çok az olduğunu yazar.⁵³⁵ Kadınların çocuklara karşı şefkatli, kocaya karşı ise zalim olduğunu ve kılıcı sevdiklerini söyler.⁵³⁶ Ayrıca kadınların kocasının kaderine katlanan Alkestis'i seyrettiklerini, ama buna benzer bir yer değişikliği kendilerine verilirse, köpeklerinin canını kurtarmak için bile kocasının ölümünü isteyeceklerini bildirir.⁵³⁷ Dahası, mitolojide kızlarından kocalarını öldürmelerini isteyen Danaus'ların babası Belides ve Belides'in kızlarından Eriphyle gibi, babalarının isteğine göre hareket eden kadın eşlerin ve de artık hiçbir mahallede yine mitolojiden Agamemmon'u öldüren karısı Clytaemnestra gibi kadınların eksik olmadığını belirtir.⁵³⁸

Yine de arkadaşı evlenecekse, ona şöyle uyarıda bulunur. Bir zamanlar yazara, kendi arkadaşlarının dediği gibi kapıya sürgü koymasını, böylece sokağa

(6, 87; 7, 87); kitaracı Seleucus (10, 211); komedyen Stratocles (3, 99); kadın pandomimci Thymele (1, 36; 6, 66; 8, 197); *satyr* oyuncusu Accius (6, 70); başmimci Latinus (1, 36; 6, 44); kitaracı Pollion (6, 387; 7, 176); pandomim ve *atellana* oyuncusu Urbicus (6, 71).

⁵³⁵ Iuv. 6, 1: *Credo Pudicitiam Saturno rege moratam...* (6-8): *frondibus et culmo vicinarumque ferarum pellibus, haut similis tibi, Cynthia, nec tibi, cuius turbavit nitidos extinctus passer ocellos*. LIND, 1973:110 *Pudicitia*, sonradan sadece bir erkekle evlenmiş bir kadının tanrısallığını simgelemektedir; BOUVRIE, 1984: 101, *pudicitia*, merkezi kadın olan bir erdem davranışydı. Erkeklerin *virtus et pietas* kavramına eşit sayılabilir. Temel yükümlülüğü çocuk yetiştirmek ve sadakat idi; BAUMAN, 1994: 15, *Pudicitia* kadın erdemiyile kişileştirilmiş bir tanrıçaydı. Olasılıkla M.Ö. 331 yılında Fabius Rullianus tarafından, Forum Boarium'da *Pudicitia Patricia* tapınağı inşa ettirilmişti ve burada ibadet etme hakkı sadece bir kez evlenen *patricius* kadınlara aitti. M.Ö. 296 yılında ise bir *plebs*'le evli olan Verginia adındaki bir *patricia* kadınının burada ibadet etmesi yasaklandığı için o da kendi evine bir *Pudicitia Plebeia* sunağı yerleştirir, DEIGHTON, 1995: 72, isimleri Hellence olan Propertius'da Cynthia'nın, Tibullus'da Delia, Horatius'da Lydia takma adlarının ardına gizlenmiş soylu, evli kadınlardan ziyade, sokak fahişeleri ve yosmalardan daha yüksek konumda olan kapatma olabilirler.

Kanımızca eğer bu kadınlar birer kapatmaysa, evli kadınlardan bahseden Iuvenalis'in böyle bir örneği vermemesi gerekirdi; LYNE, 1991: 236 Cynthia azatlı bir kadın olabilir; BEST, 1970: 202; NISBET, 1991: 136; WYKE, 1987: 48-61, Cynthia'nın Kallimakhos'un şiir söyleminde bir konu olabileceği belirtilir.

⁵³⁶ Iuv. 6, 9-10: *sed potanda ferens infanribus ubera magnis et saepe horridior glandem ructante marito*. Ayrıca 6,112: *ferrum est quod amant*.

⁵³⁷ Iuv. 6, 652-654: *spectant subeuntem fata mariti Alkestim, et similis si permutatio detur, morte viri cupiant animam servare catellae*; Alkestis, mitolojide dinine ve babasına bağlı bir kadın olarak geçmektedir. Kocasıyla olan beraberliği sevgi evliliğine örnek oluşturmaktaydı. O kadar ki, Alkestis, kocasının yerine ölmeyi kabul etmişti, bkz. GRIMAL, 1997: 52.

⁵³⁸ Iuv. 6, 655-666: *occurrent multae tibi Belides atque Eriphylae mane, Clytaemestram nullus non vicus habebit*. ERDOĞAN, 1986: 10, Clytaemnestra, Helene'nin ikiz kızkardeşi olup suç işleyen, adam öldüren kötü ruhlu kadın tipini canlandırır.

çıkmasına yasaklama getirmesini söyler.⁵³⁹ Yanına yattığı kadının fazla konuşmasına, tarih bilmesine izin vermemesini, kitaplardan sadece anlayamayacağı şeyleri okumasına izin vermesini önerir.⁵⁴⁰ Dahası arkadaşı Postumus'a kadın bir eş yerine yanında uyuması için bir oğlan almasını, çünkü oğlanın geceleyin kavga etmeyeceğini, hediye vermesi için can sıkacak şekilde kendisini zorlamayacağını, rahatına baktığı için şikayet etmeyeceğini ve de ne kadar nefes almasını emretmeyeceğini belirterek kadınların evliliklerdeki bencilliklerini yansıtır.⁵⁴¹

Iuvenalis'in belirttiği kadarıyla kadınlar falcılara, oyunculara ve doktorlara düşkünlüler. Armenialı ya da Commagenialı bir kahinin daha soğumamış dişi bir güvercinin ciğerini inceledikten sonra genç bir aşık ya da çocuksuz zengin birinden büyük bir miras vaad ettiğini, fal için civcivlerin yüreklerini, bir eniğin hatta bir çocuğun bile iç organlarını incelediklerini yazar. Fakat Chalda'i'ye (Mısır kökenli Keldani'lere, çingenelere) daha fazla güven olduğunu, falcının söylediği herşeyin Hammon'un kaynağından söylenildiğine inandıklarını, ayrıca yargılanmadıkça, hapse girmedikçe bir falcının yeteneğine güvenilmeyeceğini de belirtir.⁵⁴² Kadınların, gözlerinin ucundaki kızarıklık kaşınsa, yıldız falına baktıktan sonra göz melhemi istediklerini, bir kadının hastalıktan yattığında, arzu

⁵³⁹ Iuv. 6, 346-347: *audio quid veteres olim moneatis amici: pone seram, cohibe*; ayrıca bkz Iuv. 6, O31. BRAUND, 1992: 85 yazar dostunu evlilik konusunda ikna edemediği için ona eş seçiminde tavsiyede bulunmuştur.

⁵⁴⁰ Iuv. 6, 448-451: *non habeat matrona, tibi quae iuncta recumbit, dicendi genus aut curvum sermone rotato torqueat enthymema, nec historias sciat omnes, sed quaedam ex libris et non intellegat*. Oysa çağdaşı genç Plinius kadın erkek eşitliğine inanan biriydi, ayrıca kadınların eğitim görmesinden yanaydı. Üçüncü karısı Calpurnia'nın edebiyatla ilgilenmesini sağlamıştı, bkz. VIDEN, 1993: 91-92, 97 ve 103; krş. Plin. Ep. 1, 16; 3, 16; 7, 11; 10, 5; CIZEK, 1977: 89 ve 91, kadın üzerine öfkeli sözler söyleyen Iuvenalis ile olumlu sözler söyleyen Plinius karşılaşmamışlardır. Ama ortak dostları Martialis ve dolaylı olarak Quintilianus idi.; ERDOĞAN, 1986: 56, Plinius'tan başka, kadınlardan yana olan Musonius Rufus da vardı.

⁵⁴¹ Iuv. 6, 34-37: *nonne putas melius, quod tecum pusio dormit? pusio qui noctu non litigat, exigit a te nulla iacens illic munuscula nec queritur quod et lateri parcas nec quantum iussit anheles*. Iuvenalis sadece kadınlara değil, dolaylı olarak kocalara da eleştiri getirmişti: Iuvenalis 1, 22, hadımları küçümseyen bir tavır içindedir (*cum tener uxorem ducat spado*); BURGE, 1966: 111, Iuvenalis, 3, 90-91'de Martialis'den (1, 35 ve 2, 45 nolu epigramları) esinlenerek dolaylı olarak kocayı alaya almıştır.

⁵⁴² Iuv. 6, 548-56: *Spondet amatorem tenerum vel divitis orbi testamentum indens calidae pulmone columbae tractato Armenius vel Commagenus haruspex; pectora pullorum rimabitur, exta catelli, interdum et pueri; faciet quod deferat ipse. Chaldaeis set maior erit fiducia: quidquid dixerit astrologus, credent a fonte relatum Hammonis, quoniam Delphis oracula cessant et genus*

ettiği şeyi yemek için bile bir falcı olan Petosiris'in vereceği zamandan daha uygununu bulamadıklarını yazarak bu işe verilen önemi yansıtır.⁵⁴³ Halktan kişilerin kaderine ise meydanda ya da surda bakıldığını, sıradan kadınların bile boyunlarındaki altın karşılığı falcı kadına evlenip evlenemeyeceğini sorduklarını yazar.⁵⁴⁴ Ayrıca büyü ile de uğraşıldığı anlaşılmaktadır.⁵⁴⁵ Iuvenalis, falcılar gibi, kadınların, doktorlara olan bakış açısı için de iyi bir söz söylemez, kadınların hastalık nedeniyle değil tutkuları yüzünden doktorlara göründüklerini belirtir.⁵⁴⁶

Genel olarak Antik Çağda, kadınların çare bekledikleri bir çok dertleri olduğunu öğrenmekteyiz. Iuvenalis, gelinlerin naz yaptıklarını, çocuk doğuramadıklarını, kısır halde öldüklerini belirterek, aslında kadınlara haksız ve acımasızca eleştiri getirmiştir. Doğanın, bu konuda kadınların bedenlerine kolaylık bahsetmediğini yazar. Kadınlara, olasılıkla bir ebe olan şişman Lyde'nin ya da *lupercus*'ların bile yardım edemediğini belirtir.⁵⁴⁷

humanum damnat caligo futuri. Horatius da cadı Canidia'nın aşk iksiri hazırlamak için bir çocuğun bile organlarını kullanabileceğini yazar, bkz. Hor. Epod. 5, 32-41.

⁵⁴³ Iuv. 6, 578-581: *si prurit frictus ocelli angulus, inspecta genesi collyria poscit; aegra licet iaceat, capiendo nulla videtur aptior hora cibo nisi quam dederit Petosiris*.

⁵⁴⁴ Iuv. 6, 588-591: *plebeium in circo positum est et in aggere fatum; quae nudis longum ostendit cervicibus aurum consulit ante falas delphinorumque columnas an saga vendenti nubat caupone relictio*; ayrıca bkz. Iuv. 6, 582-587; ayrıca yahudi falcı kadın için bkz. Iuv. 6, 542-547.

⁵⁴⁵ Büyü için bkz. Iuv. 6, 608-617 ve 624-625.

⁵⁴⁶ Iuv. 6, 235-236: *tunc sano advocat Archigenen onerosaque pallia iactat*. Ayrıca 6, 368-370: *illa voluptas summa tamen, quod iam calida matura iuventa inguina traduntur medicis, iam pectine nigro*.

⁵⁴⁷ Iuv. 2, 137-141: *... nubentibus... quod nequeant parere et partu retinere maritos. Sed melius, quod nil animis in corpora iuris natura indulget: steriles moriuntur, et illis turgida non prodest condita pyxide Lyde, nec prodest agili palmas praebere lupercos*. Eski zamanlardan beri çocuksuzluk boşanmaya neden olmaktadır, bkz. D.H. 2, 25, 7; çocuğun evlilikte önemi için bkz. D.H. 2, 25, 2-6; Gell. 4, 3, 2 ve 17, 21, 44. Çocuğu olmayan kadınlar, 15 Şubat'taki *Lupercalia* kutlamalarında şehrin dışında elleri açık bir biçimde dururlar, *Lupercus* rahipleri ise ellerinde keçi derisinden yapılmış kamçılarla çocukları olması için kadınların ellerine vururlardı, bkz. BALSDON, 1974: 209-210; KAMM, 1997: 94-95; ERDOĞAN, 1986: 10 ve 69, bir erkeğin eşi kısır olur ya da yalnızca kız çocuğu doğurursa, kocasının bu durumda bir erkek evlada sahip olabilmek için başka bir kadını metres olarak alması zorunlu bir davranıştı; HENSE-LEONARD, 1953: 420; WISEMAN, 1995: 14-15; ayrıca Wiseman s.1'de, *Lupercalia* töreninin, M.Ö. V. yüzyıldan geriye gidemeyeceği ve sonu -*alia* ile biten (*Liber calia*, *Floralia*, *Neptunalia*, *Saturnalia* gibi) kutlamalarla aynı kategoride olduğunu; s.2'de, *Lupercalia*'nın Faunus'la özdeşleştirildiğini belirtir, *Lupercalia* için, Plut. Rom. 21,4-7; Caes. 61, 1-3; Ov. Fast. 2, 267, 303 ve 423-452; Suet. Caes. 79; Aug. 31; V.M. 2, 3, 9; LEWIS and SHORT, 1993: 1085 *lupercus*, *lupercal*, *lupercalia*, *lupercus*; ayrıca Augustus tarafından onarılan tapınaklar arasında *Lupercalia* tapınağı da bulunmaktaydı, bkz. WEBER, 1970: 8; 26, 19; 42, 2; JACKSON, 1995: 82-83 erkek doktorların arasında az da olsa kadın doktorlar da bulunurdu ve Iuvenalis 2, 141'de kadın bir doktordan bahseder (Kanımızca, söz konusu yerde geçen Lyde adındaki kadın doktordan daha çok

Iuvenalis kadınların oyunculara gösterdiği ilgiden de duyduğu rahatsızlığı dile getirir. Kadınların tiyatroya ve gösterilere gitmeyi sevdiklerini yazar ve isim vererek oyunculara aşık olduklarını yazar. Bathyllus adlı bir oyuncunun rolünü canlandırırken Tuccia adlı bir kadının kendisini tutamadığını, Apula adlı kadının uzun uzun iç çektiğini, Thymele adlı bir kadının ise bütün dikkatini oyuncuya verdiğini yazar.⁵⁴⁸ Urbicus adlı oyuncu, oyun gereği kahkaha attığında zavallı Aelia'nın bu adama aşık olduğunu belirtir.⁵⁴⁹ Spor gösterilerini izlemek için Ogulnia adındaki kadının kendisi için giysi, kız arkadaşları için tahtirevan, yastık, bakıcı ve buyruklarını iletmesi için kız kiraladığını, genç atlete de baba yadigarı gümüş tabağı ve en yeni tasları armağan ettiğini yazar.⁵⁵⁰ Ayrıca kadınların komedyen sanatçısının bir tokasına çok para verdiklerini, Chrysogonus adlı oyuncunun şarkı söylemesini ise engellediklerini yazar. Hispulla adındaki bir kadının *tragedia* oyuncusundan hoşlandığını, ayrıca modern araştırmacıların dönemin ünlü söylevcisi Quintilianus olduğunu belirttikleri Quintilianus adlı birine de, Iuvenalis, aşık olan kadınların bulunduğunu söyler.⁵⁵¹ Kadınların şarkıcıyla kendilerini teselli ettiklerini ve lirine öpücükler bahsettiklerini belirtir.⁵⁵²

bir ebe olabilir). Kadın doktorlar için ayrıca bkz. ERDOĞAN, 1986: 64; kadının doğumda yaşayabileceği tehlikeler için bkz. JACKSON, 1995: 92-95 ve 100-103.

⁵⁴⁸ Iuv. 6, 61-66: *cuneis an habent spectacula totis quod securus ames quodque inde excerpere possis? chironomon Ledam molli saltante Bathyllo Tuccia vesicae non imperat, Apula gannit sicut in amplexu subito et miserabile longum; attendit Thymele: Thymele tunc rustica discit.*

⁵⁴⁹ Iuv. 6, 71-72: *Vrbicus exodio risum movet Atellanae gestibus Autonoes; hunc diligit Aelia pauper.*

⁵⁵⁰ Iuv. 6, 352-356: *Ut spectet ludos, conducit Ogulnia vestem, conducit comites sellam cervical amicas nutricemet flavam cui det mandata puellam. haec tamen arganti superest quodcumque paterni levibus athletic et vasa novissima donat.*

⁵⁵¹ Iuv. 6, 73-75: *solvitur his magno comoedi fibula, sunt quae Chrysogonum cantare vetent, Hispulla tragoedo gaudet: an expectas ut Quintilianus ametur?* Quintilianus için bkz. RAMSAY, 1996: 88, dipnot 3.

⁵⁵² Iuv. 6, 383-384: *hunc tenet, hoc se solatur, gratoque indulget basia plectro.* Oysa Plautus ve Terentius'un zamanında böyle şeyler yoktu. Yazdıkları önsözlerden kadınların gösterilere, dolayısıyla şenlik meydanlarına gittiklerini öğrenmekteyiz. Gösterileri her türden insan izleyebilmekteydi. Aynı mekanda namuslu bir aile kadınıyla yosmaları birarada görmek mümkündü. Kadınlar, eşlerinin yanında otururdu. Buna karşın bir oyun öncesinde, Plautus, kadınları aşağılarcasına uymalarını istediği bazı kuralları belirtmiştir: "...Yosmalardan hiçbirisi gelip sahnenin önüne oturmayacak... sütineler, meme emen çocukları oyuna getireceklerine evlerinde emzirsinler... evli kadınlar ses çıkarmadan seyretsinsinler, güleceklerse ses çıkarmadan gülsünler. Sesleri tatlıdır, ama burası o sesi duyurmanın yeri değildir. Gevezeliklerini evlerine saklasınlar. Kocalarını evde çileden çıkardıkları yetiyor, bir de burada çileden çıkarmasınlar," bkz. Plaut.

Bunları okurken genelde zengin kadınların böyle davrandıkları akla gelebilir, oysa Iuvenalis hediye veren kadınların evinde, aslında çok az eşya olduğunu yazar. Fakat, genel olarak bu kadınların hiçbirinin fakirliğin alçak gönüllülüğüne sahip olmadığını, dahası savurgan olduklarını, servetin yitip gittiğini anlamadıklarını, paranın yeniden filizlendiğini sandıklarını ve zevklerinin kendilerine kaç mal olduklarını asla düşünmediklerini özellikle vurgular.⁵⁵³

Iuvenalis'in kendi döneminin yazını üzerine belirttiği ifadelerinden oyuncuların pek hoşlanmadığı sonucu çıkarılabilir. Onlar hakkında olumlu bir ifadesine rastlanmamaktadır. Tersine, bir oyuncu için ne bir aile kadınının ne bir bakire kızın ne sakalsız bir damadın, ne de mütevazi bir oğulun önemi olduğunu, bu kişilerin arkadaşının ninesini baştan çıkartacak yaradılıştaki olduğunu, ayrıca sadece maske bakımından değil, her bakımdan bir kadına benzettiği oyuncular olduğunu belirtir.⁵⁵⁴

Iuvenalis'in kadınlardan yakındığı bir diğer olay zina idi. Hatta II. ve VI. *satura*'sı, Romalı kadın eşlere ve zina olaylarına karşı saldırı niteliğindedir.⁵⁵⁵ Dostu Postumus'a evlenmemesi için uyarıda bulunurken zina konusu üzerinde fazlaca durmuştur. Iuvenalis'e göre kadınlar eskiden beri vahşi bir utanma ve nefretle tutkularının dürtüsü altındaydılar.⁵⁵⁶ Iuvenalis'e göre bütün günahlar Demir Çağında oluşmuşken, ilk zina edenler daha önce, yani Gümüş Çağında

Poen. 17-18; 27-29; 32-35; 70-77 (*Prologus*); kadınların gösterileri izlemeleri için ayrıca bkz. Ter. Hec. 34 (*Prologus*).

⁵⁵³ Iuv. 6, 357-359: *multis res angusta domi, sed nulla pudorem paupertatis habet nec se metitur ad illum quem dedit haec posuitque modum....* 362-365: *prodiga non sentit pereuntem femina censum. ac velut exhausta redivivus pullulet arca nummus et e pleno tollatur semper acervo, non umquam reputant quanti sibi gaudia constant.* Kadınların bedenlerine gösterdikleri özen için reçine kullanım konusunda bkz. Iuv. 8, 114-115: *quid resinata iuventus cruraque totius facient tibi levia gentis?*; DEIGHTON, 1995: 28; Columella da eskiden kadınların ev ve ev işlerinden sorumlu olduğunu fakat kendi zamanında birçok kadının yün eğirme ve dokumacılık dahil tembellediğini ve lükse düşkün olduklarını, ayrıca kadınların köy hayatından hoşlanmadıklarını belirtir, bkz. RAWSON, 1992: 52 ve dipnot 75; krş. MacMULLEN, 1980: 209-210.

⁵⁵⁴ Iuv. 3, 93-112, özellikle 3, 110-112: *non matrona laris, non filia virgo, neque ipse sponsus levis adhuc, non filius ante pudicus; horum si nihil est, aviam resupinat amici.* Oyuncular için ayrıca bkz. Iuv. 6, 379-283; krş. GOW, 1912: 77; ERTAYLAN, 1937: 57, genelde kadın rollerini oynayan erkek oyuncular olurdu.

⁵⁵⁵ BRAUND, 1997: 211.

⁵⁵⁶ Iuv. 10, 328-329: *mulier saevissima tunc est, cum stimulos odio pudor admovet.*

görülmüştür.⁵⁵⁷ Yazılanlardan yazarın yaşadığı zamanda zinanın çok yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Para hırsına kapılan gelin, erdemi olmayan nişanlılar ya da reşit olmadığı halde zina eden kişi yüzünden hangi dürüst insanın uyuyabileceğini sorar.⁵⁵⁸ Iuvenalis, kadınların kasıklarına ve tutkularına düşkün olduklarını sıkça belirtir.⁵⁵⁹ Ona göre çok az kız Ceres bandını takmaya layıktı ve ancak o kişilerin öpücüklerinden bir baba korkmamaktaydı.⁵⁶⁰ İffetsizliğin sadece evli kadınları değil, Vesta bakirelerini de değiştirdiğini öğrenmekteyiz. Iuvenalis dördüncü *satura*'sında *vitta* bantı takan bir din görevlisinin ölüme mahkûm olduğunu ve cezasının yerine getirildiğini belirtir.⁵⁶¹

⁵⁵⁷ Iuv. 6, 23-24: *omne aliud crimen mox ferrea protulit aetas: viderunt primos argentea saecula moechos*; BRAUND, 1992: 74, dipnot 27 yazar burada Hesiodos ve Aratos'da geçen Demir Çağıyla ilgili mitleri kullanmıştır, krş. Hes. Op. 100-201 ve Aratus, 96-136.

⁵⁵⁸ Iuv. 1, 77-78: *quem patitur dormire nurus corruptor avarae, quem sponsae turpes et praetextatus adulter?* Zina için ayrıca bkz. Iuv. 3, 45-46; 6, 275-278; 6, 327-330; 6, 487-507 ve 6, 565-568.

⁵⁵⁹ Bkz. Iuv. 6, 267: *quando ad palum gemat uxor Asyli*. Ayrıca Iuv. 6, 457: *nil non permittet mulier sibi, turpe putat nil*. Iuv. 10, 321-322: *quid enim ulla negaverit udis inguinibus, sive est haec Oppia sive Catulla?* Aşağı seviyede olan kadınların da tutkuları vardır, bkz. Iuv. 10, 323: *deterior totos habet illic femina mores*, ayrıca bkz. Iuv. 6, 368-370: *illa voluptas summa tamen, quod iam calida matura iuventa inguina traduntur medicis, iam pectine nigro*.

⁵⁶⁰ Iuv. 6, 50-51: *paucae adeo Cereris vittas contingere dignae, quarum non timeat pater oscula*. BALSDON, 1974: 174-175, Roma toplumunda, yakın akrabayla cinsel ilişki (*incestum*) suçtu, cezası ölümdü; Iust.Inst. I, X, 1 (UMUR, 1968: 35); Cod.Theo. III, 12, 1 ve 2; yine de toplumda bu türden ilişki olmaktadır, bkz. Cat. 88, 89 ve 111 nolu şiir, BAUMAN, 1994: 101'de, Augustus'un kızı Iulia'yı, kızkardeşinin oğluyla evlendirmesinin nedeni kendisi ve Octavia'nın taşıdığı Iulia gens kanının devamlılığıdır; Caligula'nın ise kendi kızkardeşiyle evli olması korkutucuydu, bkz. Suet., Calig. 22, 1; 24-25; VIDEN, 1993: 77-78 ve 86; BAUMAN, 1994, 161-162, Caligula'nın ağır derecede hastalanmıştı, Mısır'daki eski geleneklerden etkilenmiş, ayrıca daha küçük yaşta Antonia Caligula ve kızkardeşini yakalamış, yıllar sonra ise Caligula evli olan kızkardeşi Drusilla'yı kocasının elinden almıştır, bunun yanında Germanicus'un kızı Agrippina'nın amcası Claudius'la evlenmesiyle halk için bir şok olmuştu. Ayrıca Marcus Aurelius ile karısı Faustina birinci dereceden kuzendi. Oysa, birinci dereceden kuzenler arası evlilik, M.Ö. 241-219 arasında yasaklanmıştı, bkz. BALSDON, 1974: 174-175; ayrıca bkz. Tac. Ann. 12, 3-9 (SİNANOĞLU, 1947: 23 açıklamalar 44).

⁵⁶¹ Iuv. 4, 8-10: *corruptor et idem incestus, cum quo nuper vittata iacebat sanguine adhuc vivo terram subitura sacerdos*. TOWNEND, 1973: 157 bu kişi bir Vesta bakiresi olan Cornelia idi. Kutsal ateşi korumakla görevli olan bakire Vesta'lar için en büyük suç bekaretlerini kaybetmekti. Bunun cezası diri diri toprağa gömülmektir. Bununla birlikte Cornelia'dan başka, farklı zamanlarda iffetsizlikle suçlanmış başka Vesta bakireleri olmuştur. M.Ö. 337 yılında Vesta Minucia, zinadan suçlu bulunmuştu. Gelenek gereği diri diri toprağa gömülmüştü. Hatta, Minucia'nın bir *patricia* olmasına karşın, aile serveti yitirilmiş, artık bir *plebs* mensubu olduğu belirtilmişti. M.Ö. 216 yılında ise Opimia ve Flronia adlı iki Vesta bakiresi de, olasılıkla haksız yere suçlanmışlar, her ikisi de diri diri gömülecekken, biri intihar etmiştir. M.Ö. 114 yılında ise Aemilia, Licinia ve Marcia adındaki üç Vesta bakiresi de iffetsizlik nedeniyle mahkemeye çıkarılmışlardır. Marcia sadece bir atıyla birlikte olmuşken, Aemilia ve Licinia'nın birçok sevgilisi olmuştu. M.Ö. 73 yılında Catilina ile ilişkiye girmiş olan Fabia, ayrıca Lucinia adlı iki Vesta bakiresi de iffetsizlikten suçlu bulunmuşlardır. Olasılıkla M.S. 83 yılında, üç Vesta rahibesi intihar etmiştir. Bu olaydan on

Iuvenalis, kadının zina edecek birini bulamıyorsa, köleleri ya da su taşıyıcılarını ayarttığını, insan bulamıyorsa bir hayvan edindiğini bildirirken işin şehvet yönüne, kocaların artık uysal olduğu bir dönemde olduklarını, eğer yasaya göre bir kadın varis olamıyorsa, kadının zina yaptığı erkeğin parasını aldığını bildirirken de işin ekonomik yönüne değinmiştir.⁵⁶² Bu arada evin hizmetçileri, kadın köleler hanımına yardımcı olurken, erkek köleler de bir tür beyin bekçileri, gözcüleri konumundaydı.⁵⁶³ Iuvenalis, kadınların kocalarına özen göstermediğini, ama zina yaptığı erkeğe yıkanmış halde yaklaştığını, Hintlilerin getirdiği sümbül yağlarını hazırlattıklarını belirtir.⁵⁶⁴ Zina işini sadece şehirlilerin değil köylü kadınların da yaptığını ifade eder.⁵⁶⁵ Zina yapan kadının ancak doğum sırasında, başına ters bir olay geldiğinde pişmanlık duyduğunu belirtir. Buna örnek olarak imparator Domitianus'un, kardeşi Titus'un kızı, yeğeni Iulia ile olan ilişkisinde

yıl sonra, yani M.S. 93 (Iuvenalis hayattaydı) yılında ise Cornelia adında bir Vesta bakiresi, iffetini kaybettiği için diri diri gömülmek gibi kötü bir ölüm cezasına çarptırılmıştı. Toplumdaki değerlere saygının olmadığına, İmparator Nero'nun Rubria adında bir Vesta bakiresine tecavüz etme gücünü kendinde bulmuş olması örnek gösterilebilir. Genel olarak Vesta bakireleri üzerine bkz. Plut. Num. 9, 1-8; Cic. Font. 48; Dom. 144; HENSE-LEONARD, 1953: 422; FANTHAM, FOLEY, KAMPEN, POMEROY, SHAPIRO, 1994: 235-237; NISBET-HUBBARD, 1970: 29; LIND, 1973: 110; BALSDON, 1974: 14 ve 236; RICHARDSON, 1980: 55; LAKEY, 1992: 127. BAUMAN, 1994: 17, 23, 53, 58 ve 61; KAMM, 1997: 92-93; D.C. 55, 22, 5; BALSDON, 1974: 236; RAWSON, 1992: 51 dipnot 75; Gell. 1, 12, 1-19; D.H. 2, 67, 1-69, 3; Tac. Ann. 2, 86, 1; Cornelia için bkz. Plin. Ep. 4, 11; TOWNEND, 1973: 154 ve 156-157; Rubria için Suet. Ner. 28, 1; REID-LITT, 1912: 36'da, olasılıkla M.Ö. 114 yılında Elbia (Helvia) adındaki bir genç kızın yıldırım sonucu ölmesi, Vesta bakirelerince, bu olayın kızın iffetsizliği şeklinde yorumlandığını yazar.

Bununla birlikte dinsel törenlere bile saygı kalmamaktaydı. Sadece kadınların katıldığı *Bona Dea* törenine M.Ö. 62 yılında kadın kılığına giren Clodius için bkz. Iuv. 2, 82-97 ve 6, 342-345; BEST, 1970: 199-201, M.Ö. 62 yılındaki *Bona Dea* töreninde şöyle bir skandal olur. Clodius adındaki bir adam bir yolunu bulur ve o sene Caesar'ın evinde yapılan törene kadın giysileri içinde katılır. Durum anlaşıncı, "bu işten sorumlu baş şüpheli Caesar'ın karısı Pompeia" sayıldığından, Caesar karısı Pompeia'yı boşar, bkz. RAMSAY, 1996: 24 dipnot 1ve s.111 dipnot 1; BAUMAN, 1994: 62.

⁵⁶² Iuv. 6, 331-334: *abstuleris spem servorum, veniet conductus aquarius; hic si quaeritur et desunt homines, mora nulla per ipsam, quo minus imposito clunem summittat asello. 1, 55-56'de: cum leno accipiat moechi bona, si capiendi ius nullum uxori.*

⁵⁶³ Kadın kölelerin yardımcılığı için bkz. Iuv. 6, 476-477: erkek köleler için bkz. Iuv. 6, 347-48 ve 6, 509-511. Iuvenalis'in, bekçi ya da gözcüler için söylenen "gözcülerin kendilerini kim gözlüyecek" sözü için bkz. 6, 347-348 ve 6, O31-O32

⁵⁶⁴ Iuv. 6, 465-464: *moechis foliata parantur, his emitur quidquid graciles huc mittitis İndi.*

⁵⁶⁵ Iuv. 14, 25-29: *rusticus expectas ut non sit adultera Larga filia, quae numquam maternos dicere moechos tam cito nec tanto poterit contexere cursu, ut non terdecies respiret? conscia matri virgo fuit.*

Iulia'nın başına gelen erken doğum ve çocuk düşürme olayını verir.⁵⁶⁶ Iuvenalis, kutsal ve saygı gösterilmesi gereken günlerde kadının cinsel ilişkiden sakınmaması ve yatak örtüsünün kutsallığının gitmiş olması nedeniyle ağır cezalara çarptırılması gerekirken, din adamı Anubis'in kadın adına tanrıçadan af isteğinde bulunduğunu belirtir.⁵⁶⁷

Iuvenalis, dostuna, bir baba olarak oğlunun ne olacağını düşünmemesini, çünkü mutlaka zina yapan biri olacağını yazar. Bu yüzden dostuna, öfkeli bir kocanın, oğluna yapacaklarından korkmasını söyler. Bir kocanın zina yapan kişiye duyduğu öfkenin, yasanın öfkeye verdiği izinden daha fazlasına zorlayacağını belirtir. Öfkeli bir kocanın, kılıcıyla oğlunu öldürebileceğinden ya da öldüresiye darbelerle kırbaçlayabileceğinden bahseder. Dostuna, bir baba olarak oğlunun para yüzünden sevse de sevmese de bir kadının sevgilisi olacağını söyler.⁵⁶⁸

Iuvenalis baskı altında tutulan kadınların daha az günah işlediklerini ve kadınların yasalardan korktuklarını yazar.⁵⁶⁹ Fakat birçok gevşek evliliği bir aşığın (zina yapan kişi) kurtardığı ifadesini de kullanmıştır. Bunun yanında kadını zinaya iten etkenlerden birinin, kocanın ilgisizliği olduğunu da vurgular.⁵⁷⁰

Iuvenalis, zina konusuna değinirken, diğer yazarlardan farklı olarak, o dönemde yaygın olduğu anlaşılan hadımlardan da bahseder. Bazı kadınların zina için özellikle hadımları ya da hadım yaptıkları kişileri tercih ettiklerini yazar.⁵⁷¹

⁵⁶⁶ Iuv. 2, 29-33: *qualis erat nuper tragico pollutus adulter concubitu, qui tunc leges revocabat amarus omnibus atque ipsis Veneri Martique timendas, cum tot abortivis fecundam Iulia vulvam solveret et patruo similes effunderet offas*, BLANCK, 1996: 186, kadınlarda doğum esnasında ve doğumdan sonra ölüm oranı yüksekti; ayrıca bkz. yuk. s.56, dipnot 225 ve s.86, dipnot 348.

⁵⁶⁷ Iuv. 6, 535-537: *ille (Anubis) petit veniam, quotiens non abstinet uxor concubitu sacris observandisque diebus magnaue debetur violato poena cadurco*. Arınma için bkz. Iuv. 6, 511-526; CARCOPINO, 1991: 93, Atinalı özgür bir kadın, zina yapması halinde, dinsel tören ve festivallere katılmaktan men edilirdi ve kocası tarafından boşanırdı.

⁵⁶⁸ Iuv. 10, 310-321; ayrıca krş. Horatius'un verdiği örnekler için bkz. yuk. s.90, dipnot 361-363.

⁵⁶⁹ Iuv. 6, 134-135: *faciunt graviore coactae imperio sexus minimumque libidine peccant*; Iuv. 6, 94-96: *iusta pericli si ratio est et honesta, timent pavidoque gelantur pectore nec tremulis possunt insistere plantis*; 9, 79-80: *et iam paene solutum coniugium in multis domibus servavit adulter*.

⁵⁷⁰ Iuv. 6, 475-480: *si nocte maritus aversus iacuit, periit libraria, ponunt cosmetae tunicas, tarde venisse Liburnus dicitur et poenas alieni pendere somni cogitur; hic frangit ferulas, rubet ille flagello, hic scutica*.

⁵⁷¹ Iuv. 6, 366-368: *Sunt quas eunuchi inbelles ac mollia semper oscula delectent et desperatio barbae et quod abortivo non est opus*. Ayrıca 6, 374-378: *conspicuius longe cunctisque notabilis intrat balnea nec dubie custodem vitis et horti provocat a domina factus spado. dormiat ille cum domina, sed tu iam durum, Postume, iamque tondendum eunucho Bromium committere noli*; ayrıca bkz. BRAUND, 1992: 76.

Buna neden, hem koca tarafından durumun anlaşılmaması hem de, daha doğrusu, hamile kalma riski taşımamasıdır. Yazarın, “kısır bir kadın dostunu hoş ve memnun kılar” ifadesi de olasılıkla bu görüşü pekiştirmektedir.⁵⁷² Iuvenalis, kadınlar arasında, zina olayı sonucu istenilmeyen gebeliklerin ortadan kaldırılması için çeşitli çarelere başvurulduğunu, buna karşın, zina sonucu dünyaya gelen çocukların da bulunduğunu ifade eder.⁵⁷³

Zina kadar yaygın olan bir diğer olay zehirleme idi. Nedeninin korku ya da servet edinmeye dayalı olduğu anlaşılmaktadır. Yazar, doğum ne kadarsa zehirleme de o kadardır derken, ölçüsü üzerine bir fikir vermektedir.⁵⁷⁴ Zehirleme

⁵⁷² Iuv. 5,140: *iucundum et carum sterilis facit uxor amicum*. Ayrıca yıllık olarak cellatlarla anlaşılan kadınlar da vardır, bkz. Iuv. 6, 480- 485.

⁵⁷³ Iuv. 6, 592-601: *Hae tamen et partus subeunt discrimen et omnis nutricis tolerant fortuna urgente labores; sed iacet autaro vix ulla puerpera lecto. tandum artes huius, tantum medicamina possunt, quae steriles facit atque homines in ventre necandos conducit. gaud infelix, arque ipse bibendum porridge quidquid erit; nam si distendere vellet et vexare uterum pueris salientibus, esses Aethiopis fortasse pater, mox decolor heres impleret tabulas numquam tibi mane videndus*. HARRIS, 1994: 3, 9-10, bir çocuğu öldürmek yerine sokağa terkederken, çocukların birilerince alınarak kurtulması düşüncesi taşınırdı.

HARRIS, 1994: 3 ve 5, Roma’da sözde Romulus’un, çocuk terketme konusundaki yasası üç yaşın altında olanların öldürülebileceğini kabul etmişti. Ama böyle bir yasanın varlığından antik yazarlar içinde Dionysius Halikarnassensis’ten (2, 15, 2) başka kimse bahsetmemiştir. Harris, s.1-13 ve dipnot 2, çocuk düşürme olayı Roma’dan çok daha önce Grek dünyasında, hatta Mısır’da bile uygulanmaktaydı ve eski zamanlardan beri daha çok kız çocuklarının terkedilmesi yaygındı. Sadece gayri meşru çocuklara değil, nüfus planlanmasından daha çok ekonomik ve ahlaksal kaygılarla meşru çocuklara da bu yöntem uygulanmaktaydı. Terketme, yani sokağa bırakma, en yaygın çocuk öldürme modeliydi. Bununla birlikte sokağa bırakılan çocuk biri tarafından alındığında, o kişinin kölesi konumunda olurdu ve kölelik de Roma’da parasal bir kaynaktı. Bir çocuğu öldürmek yerine sokağa terketmede etken, çocukların birilerince alınarak kurtulması düşüncesinin bulunmasıdır. Ayrıca gayri meşruluk ve ekonomik unsurlar başta olmak üzere özürülü ya da diğer fiziksel kusurların olmasının yanında batıl inanç ve ümitsizlik de doğan bebeğin sokağa terkedilmesindeki etkenlerdi. Bunun yanında Cumhuriyet döneminde çocuğu sokağa bırakma konusunda çok az bilgi bulunmaktadır ve olasılıkla M.S. 313 yılından itibaren bir çocuğu terketme yasal olarak yasaktı, ama toplum bu adetten vazgeçmemiştir; DIXON, 1996: 110, çocuk ölümlerinin yaygın olduğu anlaşılmaktadır; JACKSON, 1995: 103-104; RAWSON, 1996: 8-9, ekonomik koşulların yanında, gayri resmi ya da zina gibi nedenlerle, gebelikten korunma ve çocuk düşürme olaylarının yanında doğan çocuğu öldürme ya da sokağa bırakma gibi olaylar da yaşanmaktaydı. Çocuk düşürme yasalara göre ve dinen suç sayılmamaktaydı; ayrıca bkz. CURRAN, 1984: 264-283; fiziksel kusurlarla ilgili örnek olarak bkz. GRIFFIN, 1991: 5; gebe kalan fahişe ya da yosmaların doğurdıkları çocuğu sokağa bırakmaları ya da öldürmeleri üzerine bkz. Ter. Hec. 530-532; 817-820; Heaut. 628-630 ve 634-637; ayrıca, belki de evliliği kurtarma amacıyla, bir zinacıdan çocuk sahibi olma fikri için bkz. Iuv. 9, 82-88. Bazı soylu ailelerin ise adlarını sürdürmek için çocuk edinmeleri için bkz. Iuv. 6, 602-605; evlad edinme için ayrıca bkz. Plaut. Poen. 70-77; CORBIER, 1996: 48 ve 54; BALSDON, 1974: 210.

⁵⁷⁴ Iuv. 6, 626: *tanti partus equae, tanti una venefica constat*, ayrıca bkz. Ov. Met. 1, 144-150. Cumhuriyet döneminde kocaların başlattığı boşanma olaylarının yavaş yavaş artmasıyla birlikte, genelde kadınların kocalarını zehirleme olayları da artmaktaydı. M.Ö. 331’de Roma’da ilk büyük zehirleme davası olmuştur. *Patricius*’larla *plebs*’lerle aralarındaki sosyal dengesizlik sona

olayında, zehirin genelde kara kaplumbağasının kanının şaraba katılmasıyla hazırlandığını öğrenmekteyiz.⁵⁷⁵ Birisini öldürmek için baltanın da kullanıldığını, ama kara kaplumbağasının ince akciğiyle bu işin halledildiğini, zehir olmazsa kılıcın kullanıldığını yazar.⁵⁷⁶ Yazar, büyük serveti olan yetimleri, üvey annelerinin zehirlemelerine karşı uyarır.⁵⁷⁷ Pontia adındaki bir kadının, nedeni belirtilmese de, kendi çocuklarını zehirlediğini itiraf ettiğini öğrenmekteyiz.⁵⁷⁸

Iuvenalis, mitolojideki Medea, Prognis gibi, tragedialardan öğrendiği kadınların da bir zamanlar büyük canavarlıklara kalkıştıklarını söyler, fakat hedefleri para olmadığı için, Iuvenalis bu kadınların yaptıkları işe eleştiri getirmemiştir.⁵⁷⁹

Iuvenalis'in hayallerinde, ideal bir eş tipi vardı. İsteddiği, eski erdemleri taşıyan, güzel, çekici, bereketli, Sabin kadınından daha iffetli bir eşinin olmasıydı. Yazar böyle bir kadını nadide bir kuş olarak görür. Iuvenalis, Gracchus'ların annesi Cornelia'ya gibi kibirliliğini ve çeyizinin çokluğunu erdem olarak gören bir

ermeden, köle bir kadın aracılığıyla, aralarında Cornelia ve Sergia adındaki *patricius* ailesine mensup iki kadının da olduğu yirmi kadar kadının şehir halkını zehirleyecekleri haberi öğrenilmiş, fakat hazırladıkları şeylerin önce kendilerine tattırılması sonucu kadınlar ölmüştür. Nedeninin *manus* yoluyla evlenme ve boşanma ile ilgili sorunlara dayalı olduğu belirtilir. Bu olayla ilgili olarak 170 kişi suçlu bulunmuştu, bkz. Liv. 8, 18; V.M. 2, 5, 3; POMEROY, 1976: 219; BAUMAN, 1994: 13-14; DUPONT, 1997: 116; BAUMAN, 1994: 38-39'da, M.Ö. 180 yılında Quarta Hostilia adındaki bir kadının da, bir önceki kocasından olan oğlunun *consul* seçilmesi için, ondan daha başarılı olan kocası Piso'yu zehirlediğini, M.Ö. 154 yılında ise Publilia (ya da Publicia) ve Licinia adındaki kadınların da kocalarını zehirlemekten suçlu bulunduklarını yazar; ayrıca bkz. VIDEN, 1993: 16, 18, 24 ve 31, Augustus'un karısı Livia'daki kusur, siyasi güce duyduğu ihtiras uğruna insan zehirlemekten çekinmemesi, kötü niyetini gizleyen biri olması üzerine, ayrıca bkz. Tac. Ann. 4, 57, 3; zehirleme üzerine ayrıca bkz. Cat. 23, 10-11.

⁵⁷⁵ Iuv. 1, 69-72: *Occurrit matrona potens, quae molle Calenum porrectura viro miscet sitiente rubetam instituitque rudes melior Lucusta propinquas per famam et populum nigros efferre maritos*. (Lucusta, Nero zamanında yaşamış dönemin ünlü bir zehir hazırlayıcısı idi, bkz. yuk. s.27 dipnot 88). Roma toplumunda zehirlemenin daha eskiye uzandığına dair bkz. Catullus, 23, 12-14.

⁵⁷⁶ Iuv. 6, 660-661: *sed tamen et ferro, si praegustabit Atrides Pontica ter victi cautus medicamina regis*; ayrıca bkz. 14, 220-223.

⁵⁷⁷ Iuv. 6, 629-633: *vos ego, pupilli, moneo, quibus amplior est res, custodite animas et nulli credite mensae: livida materno fervent adipata veneno*. MORFORD, 1972: 198'de zehirleme olayının soylu kadınlar arasında yaygın olduğunu ve Iuvenalis'in 6, 110-135 arasındaki cümlelerinde saray kadınlarından Caligula'nın karısı Caesonia ve Claudius'un karısı Agrippina'yı kastettiğini yazar.

⁵⁷⁸ Iuv. 6, 638-640: *set clamat Pontia "feci, confiteor, puerisque meis aconita paravi, quae deprensa patent; facinus tamen ipsa peregi."*

⁵⁷⁹ Iuv. 6, 643-647. Öfkenin seksle kıskırtılması, tutkunun öfkeyi tutuşturması örneği için bkz. Iuv. 6, 647-650.

kadın yerine, Venusia'lı bir kadını kendisine eş olarak tercih edeceğini belirtir.⁵⁸⁰ Burada Iuvenalis'in idealindeki kadının çeyizine fazla güvenmemesi gerektiği anlaşılmaktadır. Çünkü herşeyi tam olan bir kadına kimse katlanamazdı ve Iuvenalis'e göre paraya düşkün bir adamla evlenen zengin bir kadın, evli sayılmazdı.⁵⁸¹

Iuvenalis, kadın ve şarap konusunda öfkeli değil, küçümser bir ifade kullanmıştır. Hamamdan geç gelerek eşi ve misafirlerini bekleten, bu yetmezmiş gibi bir de misafirlerin önünde içtiği şarabı kusan bir kadın örneği verir. Iuvenalis, içmesinden çok kadının kusmasından duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirir.⁵⁸²

Iuvenalis, alaylı bir tonla kadınların boşanıp yeniden evlendiğini belirtir. Beş sonbahar içinde boşanıp sekiz kez evlenen ve marifetmiş gibi bunun mezar

⁵⁸⁰ Iuv. 6, 45-46 ve 49: *quid quod et antiquis uxor de moribus illi quaeritur?.... si tibi contigerit capitis matrona pudici*. 6, 162-169'de: *sit formosa decens dives fecunda, vetustos porticibus disponat avos, intactior omni crinibus effusis bellum dirimente Sabina, rara avis in terris nigroque simillima cyano. quis feret uxorem cui constant omnia? malo, malo Venusinam quam te, Cornelia, mater Gracchorum, si cum magnis virtutibus adfers grande supercilium et numeras in dote triumphos*.

Cornelia, Hannibal'i bozguna uğratan babası Scipio Africanus'un kızıydı. Africanus'un ölümünden sonra akrabaları Cornelia'yı evlendirmek için herkesin içinden Tiberius'u seçmişlerdi; çünkü babası, kızının ne evlenmesine ne de nişanlanmasına izin vermemişti. Cornelia *patricius* ailesindendi, ama bir *plebs* ailesine gelin gitmişti. Kocası Tiberius'un ölümünden sonra Cornelia çocuklarının bakımını ve evinin bütün ihtiyaçlarını üzerine almıştı. Akli başında, sevecen ve yüce gönüllü idi. Cornelia, krallık tacını önerip kendisine evlenme teklifi yapan kral Ptolemaios'u da reddetmişti. Dul kadın, bir kızı ve iki oğlu hariç diğer dokuz çocuğunu kaybetmiştir. Cornelia, çocuklarını dürüst yetiştirmiştir. Cumhuriyet döneminde kadına anne olmasından dolayı gösterilen ilgiye en iyi örnek, M.Ö. II. yüzyıl sonlarında, sadece Roma'nın değil, İtalya halkının refahı için savaşım veren halk tribunu'u Tiberius ve Gaius Gracchus'ların annesi Cornelia onuruna yaptırılan ilk kamu heykelidir, bkz. Plu. T.G. 1, 4, -4, 4 ve 1, 4-7; BEST, 1970: 201; BAUMAN, 1994: 42-45; FANTHAM, FOLEY, KAMPEN, POMEROY, SHAPIRO, 1994: 264-265.

⁵⁸¹ Iuv. 6, 141: *vidua est, locuples quae nupsit avaro*. Augustus, kadına çeyizini geri alma ve yeniden evlenme hakkını veriyordu. Fakat çeyizi kaybetme korkusu, erkeği karısına yaklaştırmaktaydı. Çünkü evliliklerde bu paranın hesabı yapılırdı, bkz. CARCOPINO, 1991: 112-113; örnek olarak bkz. DUPONT, 1997: 68; ayrıca bkz. Iuv. 6, 212-213: *nil umquam invita donabis coniuge, vendes hac opstante nihil, nihil, haec si nolet, emetur*; 6, 460: *intolerabilius nihil est quam femina dives*; ayrıca bkz. Mart. 8, 12. Boşanmada çeyizin rolü için bkz. BALSDON, 1974: 219-221; ayrıca yuk. s.57, dipnot 230.

⁵⁸² Iuv. 6, 143-152 ve 419-433; BRAUND, 1992: 73, şarap içen kadınlar, eski yazarlar tarafından sevilmezdi. Iuvenalis, *Bona Dea* törenlerinde kadınların flüt eşliğinde şarapla kendilerinden geçtiklerinden ve Priapus'un Menad'ları gibi dönüp, çılgınlık attıklarından bahseder (*Bona Dea* töreni için bkz. Iuvenalis 6, 314-321). Eskilerin kadının şarap içmesi üzerine görüşleri için bkz. yuk. s.44, dipnot 165.

yazıtında belirtildiği bir kadın örneğini verir.⁵⁸³ Ayrıca Mısır'da Viento adındaki bir senatörün karısı olan Eppia örneğinde olduğu gibi, evini, kocasını, çocuklarını terk eden kadın(lar)ın bulunduğunu da öğrenmekteyiz.⁵⁸⁴

Iuvenalis, şehvete düşkün kadına duyduğu nefreti Messalina üzerine söyledikleriyle ortaya koyar. İmparator Claudius'un karısı Messalina için Iuvenalis, *meretrix* yani fahişe kelimesini kullanmıştır. Messalina'nın sıradan bir örtüyü imparator yatağına tercih ettiğini, kocasının uyumuş olduğunu anlayınca, siyah renkteki saçını sarı bir perukla gizleyerek, eski, yamalı örtülerin olduğu geneleve ve kendi boş odasına girdiğini, orada çıplak halde Lycisca takma adıyla kendisini fuhuşa verdiğini ve soylu Britannicus'a hamile kaldığını, odasına girenlerden tat ve para aldığını yazar. Zaman geçip genelevdeki kızların evlerine gitmesine karşın, Messalina'nın şehvetine kapılarak odayı en son kapattığını, erkeklerden yorulmuş, ama tatmin olmamış halde oradan ayrılarak lambanın isinden yanaklarının ve genelevin kirliliğiyle saraya geri döndüğünü yazar.⁵⁸⁵

Iuvenalis de, kadınlar konusunda eskiye duyduğu özlemi dile getirmiştir. Ona göre bir zamanlar Latin kadınları alçak gönüllüydüler, Kader temiz kalpli bütün

⁵⁸³ Iuv. 6, 53: *unus Hiberinae vir sufficit?*; 6, 229-230: *sic crescit numerus, sic fiunt octo mariti, quinque per autumnos, titulo res digna sepulchri*; Iulia yasasına göre 20-60 yaştaki erkeklerin ve 20-50 yaştaki kadınların evlenmeleri gerekmektedir. 20-50 yaş arasındaki çocuksuz kadınlarsa ceza görürdü. Kocasını ölmüşse bir yıl, boşanmışsa altı ay sonra kadın yeniden evlenmeliydi, bkz. s.162, dipnot 719; Fakat yasanın toplumda çarpık bir hale geldiği anlaşılmaktadır. Augustus'dan sonraki dönem içinde boşanıp yeniden evlenmenin arttığı görülmektedir. Iuvenalis'in verdiği kadın örneklerine benzerlerini başka antik yazarlar da vermektedir. Seneca kadınların yılları *consul*'lere göre değil, edindikleri kocaların sayılarına göre hesapladıklarını; Martialis, Thelesina adındaki kadının boşanıp evlenmeyi yasal zina haline getirdiğini ifade ederek, gelinen noktaları belirtmiş olurlar, Sen. *Ben.* 3, 16; Mart. 6, 7; CORBIER, 1996: 50-51; Iuv. 6, 142-167'de erkeklerin gözüyle, kadının yaşça güzelliğini kaybetmesinin boşanılmasına etken olduğunu belirtir, boşanıp yeniden evlenmeler için ayrıca bkz. BALSDON, 1974: 46 ve 179; SYME, 1987: 325; BRADLEY, 1996: 84.

⁵⁸⁴ Eppia için bkz. Iuv. 6, 82-113.

⁵⁸⁵ Iuv. 6, 116-132. BRAUND, 1992: 72 ve 76. Ayrıca dipnot 13 Messalina'nın kullandığı Lycusa (Lycisca) adı Grekçe kurt anlamına gelir, Latince ise kurt anlamına gelen *lupa* kelimesi, aynı zamanda fahişe anlamına gelir, VIDEN, 1993: 33 ve 36, Claudius'un Plautia Urgulanilla'dan sonraki, genç Agrippina'dan önceki eşi olan Messalina için *libido* kelimesi kullanılır. Güce duyduğu tutkudan çok *libido*'suyla hareket etmekteydi. *Libido*'sunun kurbanıydı, ayrıca bkz. Tacit. *Ann.* 11, 26; ayrıca bkz. 11, 37; BAUMAN, 1994: 168, s.176, Messalina, Claudius'la evli olmasına karşın, imparator Ostia'dayken C. Silius ile evlenmiştir; BALSDON, 1974: 97 ve 103, Messalina'dan itibaren zina gündelik bir olay haline gelmiştir.

kadınlara önem verirdi ve kadınlar da, çalışma ve kısa uykularla küçük evlerinde kusur bulunmasına izin vermezlerdi. Çalışkanlıklarına örnek olarak, Hannibalis'in şehre yaklaştığı sırada ve kocaların Collina kulesinde olmalarına karşın, kadınların ellerinin Etrüsk yapağısı koparmaktan sertleşip bozulduğunu bildirir.⁵⁸⁶ Yazara göre eski günler bitmişti, artık uzun bir barışın kötülüklerine katlanmaktaydılar. Böylece silahlardan daha zalim olan lüksün dünyayı yendiğini, ele geçirdiğini ve öç aldığını belirtir.⁵⁸⁷

Iuvenalis, VI. *satura*'sının sonunda, hayali ya da gerçek, Laronia adlı bir kadının sözlerine yer verir. Laronia yaşça büyük, sosyal durumu iyi, ama zina eden dul bir kadındı ve söyledikleriyle kadınları savunur, daha çok erkeklerin iki yüzlülüğünü ortaya çıkarırdı.⁵⁸⁸ Zina konusuna hitaben Laronia, Iulia yasasına "yoksa uyuyor mu" diye seslenerek nerede olduğunu sorarak söze başlar. Ardından eski zamanların mutluluğuna değinerek, artık Roma'da utancın kalmadığını, ahlaki bozukluklara karşı ve kentin onurunu koruması için gökten üçüncü bir Cato'nun gelmesi gerektiğini belirterek konuşmasını sürdürür. Ona göre böyle bir duruma gelinmesinde erkeklerin daha çok hatası olmuştu. Çünkü birçok kötü davranışları erkekler yapmaktaydı. Sayıca fazla ve silahlı olmaları erkeklere güç vermekteydi ve bu güçle kendilerini koruma altına almaktaydılar. Kadınların ise erkeklerin tersine, yasalara karşı gelmediklerini, mahkemeleri alt üst etmediklerini söyler. Az da olsa bazı kadınların güreşebildiğini, buna karşın hiçbir erkeğin Penelope ya da Arachne'den daha güzel yün eğiremediğini, ama kadınsı davranışlar gösteren erkeklerin arasında ise büyük bir dayanışma olduğunu belirtir. Kadınlardan sadece evlenip suskun olmalarının istenildiğini, bunun sonucu güzel hediyelere kavuştuklarını yazar. Ama herhangi bir suç açığa çıktığında yargının, kadının aleyhinde olduğunu, yargıcın kargaları (yani

⁵⁸⁶ Iuv. 6, 287-291: *praestabat castas humilis fortuna Latinas quondam, nec vitiis contingi parva sinebant tecta labor somnique breves et vellere Tusco vexatae duraeque manus ac proximus urbi Hannibal et stantes Collina turre mariti.*

⁵⁸⁷ Iuv. 6, 292-293: *nunc patimur longae pacis mala, saevior armis luxuria incubuit victumque ulciscitur orbem.*

⁵⁸⁸ BRAUND, 1997: 208 ve 211; Braund s.208, bu kadın, M.Ö. 33 yılında *consul* olan Quintus Laronius'un soyundan biri ya da zengin bir dul olabilir, WILLIS, 1992: 379 Laronia *meretrix* (fahişe) olarak tanımlanır.

erkekleri) affedip, güvercinleri (yani kadınları) suçlu bulunduğunu belirterek kadınların durumunu ortaya koyar.⁵⁸⁹

⁵⁸⁹ Iuv. 2, 36-63; Laronia için ayrıca bkz. Iuv. 2, 64-65; BRAUND, 1997: 208-211; krş. BAUMAN, 1994: 51 Iuvenalis 6, 242-45 ve 2, 51-52'deki sözleriyle sık sık dava edilerek, mahkemeye *praetor* huzuruna çıkan, hem kendini savunan hem de utanması olmayan Afrania ile Sulla zamanında senatodaki Lucinius Bacco'nun karısı olan Afrania arasında ilişki kurar; BAUMAN, 1994: 50-51 ve 65, M.Ö. 100 yılında C. Titinius zina suçlamasıyla karısını boşanmış ve çeyizine el koymak istemiş, karısı Fannia ise çeyizini geri almak için mahkemeye başvurmuştur. Bir süre sonra Afrania ve Maesia adındaki iki kadının da mahkemeye çıkıp haklarını savunan kadınlara örnek olduğunu yazar. Bu kadınlardan Afrania'nın sık sık mahkemeye, *praetor*'un huzuruna çıktığını belirtir.

6. GAIUS PETRONIUS ARBİTER

(tahminen M.S. 20-66)

a) Hayatı ve Kişiliği

Birçok araştırmacıya göre Gaius Petronius, Nero'nun sarayında zerafet ve sefahat işlerinden sorumlu kişiydi. Antik yazarlardan Tacitus'un, Gaius Petronius'un karakteri ve ölümü üzerine söylediklerinden dolayı böyle bir sonuca varılmıştır. Tacitus'un yazdığına göre, Petronius, gündüzleri uyur, geceleri eğlenirdi. Bazı kişiler, ünü çalışarak elde ederken, o, tembellik içindeydi. Sefahata önem verirdi ve hareketlerinde serbestti. Petronius, ayrıca, Bithynia'da valilik yapmış, sonra da *consul* olmuştur. Nasıl başarmışsa, Nero'nun çevresine girmiş, gayri resmi bir ünvan olan Zerafet Hakimi sanını almıştır. Bununla beraber, onun sayesinde aşırı lüks ve kaba zevk unutulmuştur. Sözde, başarısı, saray mensubu Tigellus adlı birisinin kıskanmasına neden olmuştur. Bu adamın rüşvetle elde ettiği bir köle, Petronius'u, M.S. 65 yılında Nero'ya karşı başarısız bir süikaste kalkışan Calpurnius Piso'nun dostlarından olan Flavius Scaevinus'un dostu olmakla suçlamıştır. Bu suçlamalara karşın, Petronius'a kendini savunma fırsatı verilmemiştir. Yazar da aleyhindeki davanın sonucunu beklemeden damarlarını kesmiştir. Kestiği damarlarından kan akarken Petronius, dostlarıyla sohbet etmiş, ruhun ölümsüzlüğü, felsefe, neşeli ve hafif meşrep şarkılar üzerine dostlarının konuşmalarını dinlemiştir. Bu arada Petronius, imparatora ulaştırılması için toplumsal düzensizlik üzerine, bir tür eleştiri niteliğinde bir belge yazıp mühürledikten sonra, başkalarının tehlikeye girmemesi için damga olarak kullandığı yüzüğünü parçalamıştır. Petronius'la olan dostluğu yüzünden bir senatörün eşi olan Silia adındaki bir kadın da sürgüne gönderilmiştir. *Satyricon*'daki serbest dil ve rahatlık, böyle bir yazarı gerektirdiği için, araştırmacılarca bu eserin Gaius Petronius Arbiter'e ait olduğu kabul

edilmektedir.⁵⁹⁰ Fakat Tacitus'un, Petronius'tan bahsetmesine karşın eseri *Satyricon*'dan bahsetmemiş olması da dikkat çekicidir.⁵⁹¹

Yukarıda anlatılanların ışığında, Petronius'un *Satyricon* adlı romanından, o günün toplum hayatı ve eğitim konuları üzerine bilgi edinmekteyiz. Yabancı birinin, gittiği yerde hukuki bir davayı kazanmasının zor olduğu, ayrıca başta hamamlarda olmak üzere kentte hırsızlığın yaygın olduğu ve sonradan servet edinmiş olanların sayısında artma görüldüğü anlaşılmaktadır.⁵⁹² Romanda etkin kişilerden olan, Trimalchio'nun dostlarından Phileros, kendi zamanını şöyle betimler: Kıtlik ve yiyecek sıkıntısı vardır, yoksullar çaresizdir ve bunun üzerinde kimse durmamaktadır. Zenginler ise hep neşe içindedir. Oysa ekmekler öyle küçüktür ki, bir ineğin gözü daha büyüktür. Toplumsal durum hergün daha da kötüleşmektedir. Yöneticiler bile para için birilerini öldürmeye hazırdır. Toplumda paraya olan önem artmış, tanrılara saygı kalmamıştır. Phileros, tüm bunlara neden olarak da, halkın korkaklığını göstererek sözünü tamamlar.⁵⁹³ Trimalchio'nun Echion adlı bir dostuna göre miras, artık zengin olmanın başka bir yolu sayılmaktaydı.⁵⁹⁴

Petronius, toplumda, insanların büyük derdi olan hastalıkların da etkin olduğunu ifade etmektedir.⁵⁹⁵ Bunun yanında batıl inanışların önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Romanda herşeyden önce garip hikayeler anlatıldığında, dinleyenlerin şaşkınlık göstermeleri ve dikkat kesilmeleri en belirgin örnektir. Ayrıca, özellikle geceleyin eve dönerken yolda başlarına birşey gelmemesi için

⁵⁹⁰ Tac. Ann. 16, 17-20; M. Heseltine'nin önsözüyle, WARMINGTON, 1987: IX-XI; COFFEY, 1989: 178-179; DEIGHTON, 1995: 63, Petronius, Nero'nun *arbiter elegantiae*'cısı, tören amiri ve çeşnicibaşıcısı idi; DIHLE, 1994: 127; KAMM, 1997: 163-164; internetten alınan bir bilgiye göre, hakkında kesin bilgilerin olmadığı söz konusu kişi, (Tac. Ann. 16, 17-19; Plin. H.N. 37, 20 (Titus Petronius olarak geçer) ve Plut. Mor. 60, 19'a dayanılarak) M.S. 62 yılında *consul* olan ve 66 yılında ölen T. Petronius Niger ile özdeşleştirilir, bkz. internet adresi:

--<http://www.uncg.edu/cia/courses/dbwharto/ccl502/502PETRO.HTM>; ayrıca yine internetteki bir bilgiye göre doğum yılı M.S. 20 olarak gösterilir, bkz. internet adresi:

--<http://www.akateeminen.com/100petro.htm>

⁵⁹¹ COFFEY, 1989: 179.

⁵⁹² Petr. 14,1-5;krş. XII Leha Yasaları III 7 için bkz. WARMINGTON, C. III, 1993: 440; Petr. 22, 11-13 ve 18; 29, 48-49; 92, 19 ve Petr. 43, 4-7; 9-10 ve 13.

⁵⁹³ Petr. 44, 1-8; 25-46.

⁵⁹⁴ Petr. 45, 15-16.

⁵⁹⁵ Petr. 17, 16-18; 132, 55-58.

bulundukları yerdeki masayı öpmeleri, bir gemide, fırtına çıkmadıkça, gece yarısı tırnak kesme de dahil saç ve sakal traşı olmanın uğursuzluk getireceğine inanılması, ancak fırtına söz konusu ise, adak amacıyla saçın kesilebilmesi ilginç örneklerdir.⁵⁹⁶ Halk arasında falcılığın ve büyücülüğün de yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Hatta cinsel yetersizlikte bile büyücülüğe baş vurulmaktadır.⁵⁹⁷

Romanda, toplumda dine karşı saygısızlık gösterildiği, tapınakta uygunsuz şeylerin de yapıldığını okumaktayız.⁵⁹⁸

Priapus tapımının ise oldukça etkin olduğu anlaşılmaktadır. Kadın ve erkekler ayrı ayrı bu tanrıya tapınmaktaydılar. Romanda Trimalchio'nun ziyafeti sırasında, tatlı olarak, fırında pişmiş, hamurdan yapılmış bir Priapus heykeli ve etrafına “adet gereği” meyve ve üzüm konulduğu belirtilir.⁵⁹⁹

Ayrıca romanın bütününde oğlancılıkla ilgili oldukça geniş bilgiler yer almaktadır. Bundan, oğlancılığın toplumda oldukça yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bir kişi, tanımadığı başka birine para karşılığında teklifte bulunma hakkını kendinde bulabilmekte, özellikle hamamlarda erkekler arasında ilişkiler olmaktadır.⁶⁰⁰

Romandaki baş kahraman sayılan ve olayları bize aktaran Encolpius, sözde kurban edileceği süre içinde ona verilen Giton adındaki on altı yaşındaki kumral saçlı, kadınsı güzellikteki bir gence aşkla bağlanır ve onu herkesten kıskanırdı.⁶⁰¹ Encolpius ve Giton'un ilişkisi gerçek bir aşk niteliğindeydi. Eserde Encolpius ve Giton örnek verilerek aralarında cinsel ilişki bulunan kişilerin birbirlerine *frater*

⁵⁹⁶ Petr. 62, 1-38; 63, 6-32; 64, 1-3; 103, 16-20; 104, 14-105, 1; 105, 17-20; 107, 49; gemi kazası için bkz. Petr. 114, 11-16.

⁵⁹⁷ Petr. 7, 5; Trimalchio'nun falcıya gitmesi 76, 27-31; Encolpius'a erkeklik gücü için büyü yapılması 133, 28-31; 134, 1-31; 135, 1-20; 138, 1-9; Büyücülüğe karşı olduğu anlaşılan Encolpius'un, belki alaya alma amacıyla, şarabın içine ceviz atarak, ceviz şarap içinde yüzecek mi yoksa dibe mi çökecek diye kendi falına bakması için bkz. Petr. 137, 36-43.

⁵⁹⁸ Petr. 134, 17-31.

⁵⁹⁹ Petr. 60, 12-15; Priapus için bkz. GOUREVITCH, 1996: 155.

⁶⁰⁰ Petr. 8, 7-9; 92, 22-30.

⁶⁰¹ TUĞANAY, 1969: 14; Petr. 97, 4-6; Encolpius ve Giton'un aşk ilişkileri için özellikle bkz. Petr. 114, 22-38; 127, 14-17; Encolpius'un Giton'u başkalarından kıskanması için bkz. Petr. 79, 25-40; 80, 1; 92, 33-35; 94, 9-10 ve 16-19; 97, 2-40; 99, 3-5; 113, 13-17; 127, 6 ve 14; 128, 32; 131, 1; 133, 2.

diye seslendikleri anlatılmaktadır.⁶⁰² Romanda, Trimalchio'nun şehvet duygusunu tatmin etmek için erkek bir kölesi vardır. Dostu Habinnas'ın da, genç bir erkek köle oynasının olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁰³ Encolpius'un dostları olan Ascylos ve Eumolpus da Giton'dan hoşlanmakta ve bunu her fırsatta dile getirmektedirler.⁶⁰⁴ Romandaki etkin kişilerden biri olan Eumolpus ise Pergamon'da bir ailenin yanındaiken, onların güvenini kazanıp anne ve babasına farketirmeden evin küçük oğluyla girdiği ilişkiyi etrafındakilere rahatça anlatır.⁶⁰⁵

Oğlancılık üzerine eleştiri bir eşcinsel olan Encolpius'dan gelir. Kadınlık görevini üstlenen erkeğe küfür niteliğinde “fahişe” tabirini kullanır. Cinsel ilişkiye girdiği Giton'un aslında bir erkek olduğunu, ama bir kadın gibi davrandığını, dostu Ascylos'un da bir zamanlar bir köle hapishanesinde bir kadın gibi davrandığını küçümseyici bir dille belirtir.⁶⁰⁶

Romanındaki kahramanların konuşmalarıyla döneminin eğitimi, edebiyatı, hitabeti, şiiri ve sanatı üzerine Petronius'un görüşlerini edinebilmekteyiz: Petronius, yarattığı tiplerle aracılığıyla, okulların çocukları aptal hale getirdiğini, çocukların okullarda gerçekleri öğrenmediklerini, onların birtakım masalların ve gerçek dışı olayların anlatılması nedeniyle boş sözlerle uyutulmaya çalışıldıklarını belirtir.⁶⁰⁷ Eğitimde ailelerin de yanlış bir tutum içinde olduklarını, çocuklarını kendi ihtirasları yüzünden yanlış yönlendirdiklerini, bu yüzden eğitimde önemli bir yer tutan hitabet sanatının önemini yitirdiğini belirtir. Oysa aileler çocuklarını sabırla yetiştirip, kafalarını geliştirip, felsefeye göre zihinlerini hazırlasalar, yazım hatalarını düzeltse, hitabet yeniden güzelliğini, yüceliğini ve önemini elde edebilecekti. Kötü eğitimden dolayı, okullarda çocukların oyun oynadıklarını, gençlerin forumda gülüşüklerini, yaşlıların ise kötü

⁶⁰² Petr. 9, 4, 6 ve 21; 10, 20; 11, 9 ve 15; 13, 6; 24, 16; 25, 21; 80, 18; 91, 5. Encolpius ve Giton'un ilişkileri için 91, 17; 114, 22-38; 127, 14-17. TUĞANAY, 1969: 27, kitabın İtalyanca çevirisindeki notta Romalıların erkek sevgililerine “erkek kardeş,” kadın sevgililerine “kızkardeş” dedikleri belirtilir.

⁶⁰³ Petr. 28, 10-12; 66, 13-16.

⁶⁰⁴ Petr. 92, 8.

⁶⁰⁵ Petr. 85, 1-87, 29.

⁶⁰⁶ Petr. 9, 14-15; 81, 16-21; ayrıca 10, 21.

yetiştirildiklerini kabul etmek istemediklerini belirtir.⁶⁰⁸ Oysa bilginin bir hazine olduğunu, yaratıcılığın asla ölmeyeceğini, yazının da çok zor bir iş olduğunu yazar.⁶⁰⁹

Hitabet sanatı için hatiplerin boş ve anlamsız sözler söyleyerek kafaları doldurmakla bu sanatı kendilerinin yok ettiğini, eskiden hitabette gençlerin iyi yetiştirildiğini, güzel sözler söylendiğini, çünkü ukela hocalar tarafından eğitilmediklerini belirtip Sophokles, Euripides, Pindaros, Platon, Demosthenes'i örnek gösterir. Ayrıca hitabetin yapmacık bir sanat olmadığını, doğal bir güzellikle parladığını, süslü ve içi boş konuşmaların ise Atina'ya Asia'dan, yani Doğu'dan geldiğini, bunun hitabet sanatının temellerini sarstığını ve kuruttuğunu söyler.⁶¹⁰ Romanda retorik hocası olan Agamemnon ise eğitimde suçun öğretmenlerde olmadığını, kulaklar okşanmak istendiği için okullarda duyulmak istenilen şeylerin okutulduğunu, aksi halde okulların boş kalacağını belirterek, dalkavukları ve balık avlamak için oltaya yem takması gereken balıkçıyı böyle bir konuya örnek gösterir.⁶¹¹

Yazında, şiirin parlaklığını kaybettiğini, güzel sanatlardan da, Mısırlıların yolunu açtığı resim sanatının etkisini yitirdiğini belirtir.⁶¹² Romanın genelinde, Trimalchio'nun kölelerinin sürekli şiir okumaları, sokakta ise şairlerin halk

⁶⁰⁷ Petr. 1, 10-2, 1 (Encolpius); KISSEL, 1978: 312, Petronius'un romanı Encolpius'un zamanının gençlerinin eğitimiyle ilgili kurallara karşı gelmesiyle başlar.

⁶⁰⁸ Petr. 4, 2-17 (Agamemnon); KISSEL, 1978: 318 Agamemnon'un söyledikleriyle Petronius retorik hocalarının öğrencileri yanlış yönlendirdiklerini belirtir.

⁶⁰⁹ Petr. 46, 33-34; 56, 1-2 (Trimalchio).

⁶¹⁰ Petr. 2, 3-4 ve 10-21 (Encolpius).

⁶¹¹ Petr. 3,5-4,1 (Agamemnon); KISSEL, 1978: 311-319, Petronius'un özellikle beşincisi olmak üzere romanının ilk beş bölümü, genel olarak retorik üzerine bir takım sorunları ve bunların kaynaklandığı nedenleri açığa çıkarmaya yöneliktir. Konuşmanın ve açıklayarak anlatmanın farklı olduğu, bu ikisi arasında uyumlu bir bağ kurulabildiği zaman hatibin başarılı sayılabileceğini savunur. Söze Encolpius'un nezdinde, zamanının gençlerinin eğitimiyle ilgili kurallara karşı gelmesiyle başlar. Konuşmanın doğal bir tadı olması gerektiğini, doğallığın kaybedilmesiyle konuşmanın lezzetinin kaybolacağını belirtir ve eskilere duyduğu özlemi dile getirir. Bu dönemi kutsal olarak nitelendirir. Sophokles ve Euripides'i *tragedia*'da, Pindaros'u şiirde, Platon ve Demosthenes'i düzyazıda över. Petronius'un, Thukydides'e ve Hyperides'e duyduğu sempati de böylece açığa çıkar. Petronius'un yukarıdaki bilgileri vermesi doğallık taşımaktadır. Petronius'un yazısında da bir yandan Asya stili bir yandan da hitabet sanatının bütün incelikleri görülmektedir. Ayrıca, retorik hocalarının öğrencileri, ailelerin çocukları yanlış yönlendirdiklerini de Agamemnon'un aracılığıyla belirtir.

⁶¹² Petr. 2, 23-28 (Encolpius).

tarafından pek sevilmediği ve taşa tutularak kovuldukları vurgulanmaktadır.⁶¹³ Eumolpus, avukatların şiir yazmayı savunma yazmaktan daha kolay sandıklarını belirterek, şiirin ilhamsız yazılamayacağını, şiirin duygu ve düşüncelerin uyumu içinde olması gerektiğini ileri sürer.⁶¹⁴ Şiir yazmada Homeros, Vergilius ve Horatius'u beğendiğini, fakat şiir konusu olarak iç savaşı beğenmediğini, çünkü gerçek olayları şiir dizelerine kaydetmenin anlamsız olduğunu, gerçek olayları yazmayı tarihçilerin daha iyi yaptıklarını vurgular.⁶¹⁵

b) Ptronius'un *Satura* Yazım Tarzı ve Eserinin İçeriği

Petronius'un kendisi *satiricus* ya da *satyricus* olarak, eseri de *Satyricon* ya da *Satiricon* olarak tanımlanır. Bu iki kelimenin sonu *-on* ekiyle bittiği ve bu kelimelerden *Satyricon*'un, *satyr* kelimesiyle ya da Grek Satyr dramasıyla bağintısı olabilir. *Satiricon* ise *satirik* demek ve "karışık" anlamına gelen *satura* kökenli olabilir. Çünkü Petronius, konudan konuya, nesirden şiire geçmekteydi ve bu da *satura* kelimesinin "karışık, çeşitli" anlamına uymaktaydı. Bunun yanında romanın adı 1900'lerin ortalarına kadar *Cena Trimalchionis* olarak kabul edilmekteydi.⁶¹⁶

Petronius'un eserinin kurgusu özgün olmayıp, Varro'nun *Menippeae Saturae* modelini izlemiştir. Buna kaşılık, Seneca imparator Claudius üzerine yazdığı *Apocolocyntosis* adlı eseri Petronius etkisi taşımaktadır.

Petronius'un eseri, ahlaki bir amaç içermemektedir, bir gezgin gözüyle ele aldığı konular üzerinedir. Bununla beraber Petronius bir eleştirmen sayılabilir ve eserin bütünlüğünü bozmadan, çeşitli konuları içiçe işleyerek amacını belirtebilen

⁶¹³ Petr. 41, 16-17; 68, 11-14; 90, 1-4; 92, 14-17; 93, 15-18; fakat az da olsa bir şairin kıymetini bilenler de vardı, 96, 11 ve 15-17. Yazın ve sanat görüşleri için bkz. Petr. 83, 22-29; 84, 1-7; 88, 16; 115, 19.

⁶¹⁴ Petr. 118, 4-18.

⁶¹⁵ Petr. 118, 19-25.

⁶¹⁶ M. Heseltine'nin bu giriş yazısı için bkz. WARMINGTON, 1987: XII, XXX ve XXXVI; COFFEY, 1989: 179; SCHANZ-HOSIUS, 1959: 510, romanın ana sahnesi, Trimalchio'nun misafirlerine ziyafet verdiği yemektir, SARIGÖLLÜ, 1972: 42, s.44, Roma yazınında benzeri bulunmayan bu eserin adı için *Satirico*, *Satyricon*, *Satirici*, *Satyri Liber*, *Saturarum Liber* gibi değişik adlar kullanılmışsa da, günümüzde *Satyricon* denilmektedir.

çok az romancıdan biridir.⁶¹⁷ Kimi araştırmacılara göre bu roman, *satura* türünde değil, bir tür komedi romanı ya da mizahi bir macera türünde yazılmıştır; kimine göre de Grek romanlarının bir yansımasıdır. Genel olarak *Satyricon*, tür olarak ahlak dışı bir romandı, ama Petronius'un kendi dönemine, yazın ve hitabet üzerine getirdiği eleştirileriyle romanın *satura* türüyle bağı vardır.⁶¹⁸ Bunların dışında, romanda genel olarak Grek ruhu görülmekte, çağdaşı ve tarihçi Sisenna'nın Latince'ye çevirdiği Aristides'in erotik romanlarıyla benzerlik taşımakta ve böylece bu tür Roma yazınına girmiş bulunmaktadır.⁶¹⁹

Eğer eseri, *Satyricon*, yani *satyr* içerikli olarak kabul edersek, Hellen mitolojisindeki *Satyr*'ler akla gelecektir. Bunlar şehvete düşkün, yarı keçi yarı insan tipli yaratıklardır. Petronius'un eserinde şehvet düşkünlüğünü akla getiren pasajlar çoktur, ama kitabın tümü böyle nitelendirilemez. *Satiricon*, yani "hicivsel" olarak düşünülürse, eser yergi ağırlıklı da değildir. Kanımızca, Petronius'un yaşadığı dönemde, toplumun değer yargıları düşüş içindeydi. Bu yüzden yazar, eserinde, aşk, tutku ve şehvet içeriğini ön planda tutarak, araya serpintilerle yergi amacıyla yazın, sanat, toplum ve siyaset üzerine söyleyeceklerini dile getirmiş olabilir. Böylece iki türü de, yani bir aşk romanıyla, sosyal düzenin eleştirisini birleştirebilmişti. Dolayısıyla o dönemin okuyucularına

⁶¹⁷ M. Heseltine için bkz. WARMINGTON, 1987: XII, XVIII-XIX; ALBRECHT, 1997: 1206, nesir ve şiir birarada olduğu için eser, *Menippeae Saturae*'yla benzerlik göstermektedir; COURTNEY, 1962: 86; Seneca'nın eseri bütünüyle imparator Claudius'a yergi niteliğindedir, eserin geneli incelendiğinde ortak tek noktalarının her iki yazarın da bir imparatoru yeriye olmasıdır. Fakat, Petronius romanını Nero hayattayken, Seneca ise Claudius'un ölümünden sonra kaleme almıştır. Ayrıca işleniş tarzı bakımından Seneca'da Petronius'un yazın ve kurgu inceliği bulunmamaktadır, olaylar karmaşık haldedir, krş. SİNANOĞLU, 1947: 15-32.

⁶¹⁸ SANDY, 1969: 293, 296, 299 ve 302, ayrıca dipnot 15; COFFEY, 1989: 183-184, eser Grek aşk romanı tarzındadır, CALLEBAT, 1974: 282-286'da, eserde, aynı kişiler çerçevesinde farklı hikayelerin ortak bir kişinin anlatıcılığıyla biraraya getirilmesi, bir hikayenin başka bir hikayeye giriş niteliği taşıması, roman niteliğine uygun düşmektedir. s.302, Petronius'un eseri gelenek bakımından derinlemesine köklü, yazın geleneğinden kaynaklanan bir "karnaval" niteliği taşımaktadır. Temaların gerçeğe uygunluğu diye birşey bulunmamaktadır, ALBRECHT, C. II, 1997: 1206, roman, kısa öykü, hikaye, anekdot, fabl türü öyküler içermektedir. s.1207, felsefi bir amaç içermemektedir. s.1217, Latin yazınında Petronius'un *fictis casibus*'un (uydurma olaylara dayalı yazı türünün) "tipik temsilcisi" olduğunu yazar, HIGHET, 1974: 325, Horatius *satura* 1, 8'i, Petronius'un *Satyricon*'sı ve Lucianus'un *Gerçek Tarihi*'i gibi uydurma hikayeler *satura* türünden ayırdır, "uydurma dizeler" sözü için ayrıca bkz. Lucil. 27, 791.

⁶¹⁹ SCHANZ-HOSIUS, 1959: 509; ALBRECHT, C. II, 1997: 1218; s.1205, Petronius ve Apuleius'un romanları Menandros'un komedileriyle karşılaştırılabilir; COURTNEY, 1962: 86 ve 91; DIHLE, 1994: 131-132.

ve dinleyicilerine, okumak ya da duymak istediklerini verirken, eleştirisini yapmak istediği konuları da eserine katmıştır.⁶²⁰

Petronius'un eserinde bazı kişilerin *satyrion* denen bir sıvı içtikleri anlaşılmaktadır.⁶²¹ Plinius, *satyrion* ya da *satyrios* adındaki bu bitkinin dört çeşidinin olduğunu, cinsel isteği artırıcı etkisi bulunduğunu, salep otu ve Grek şah tuğu içerdiğini, Greklerin *satyrion* ismini bir aphrodisiyak bitkisi için kullandıklarını belirtir. Bu kelimelere paralel *satureia* (lezzetli) ve *satureium* (kekik otu) sözcükleri de vardır.⁶²² *Satyrion* kelimesini H. Tuğanay ise Türkçe'ye "kudret şurubu" olarak çevirmiştir.⁶²³

Satiricon'da, Nero döneminde güney İtalya'daki Hellenlerin aşk ve sefahat yönüyle ilgili hayatları gözler önüne serilmektedir. Gündelik yaşamdan argo dahil, aşağı halkın konuşmalarından örnekler, oldukça kaba, açık saçık ayrıntılar bulunmaktadır. Yazınsal alay ve sosyal eleştiri niteliğinde *satura* türü olarak sayılan bu romanda şiire de yer verilmekte, ayrıca sanat ve yazına da değinilmektedir.⁶²⁴

Petronius'un bir saray mensubu olduğunu kabul edersek, onun, belki de doğrudan Roma'daki yaşamı eleştirmekten çekinmiş ya da Roma'daki düzen pek çok yere yansımış olduğu için, Roma dışındaki başka yerleri ele almış olduğunu ya da kendisi Hellen kökenli olduğu için halkının yaşadığı bazı yerleri ele alarak

⁶²⁰ DIHLE, 1994: 127, Petronius'un eserinin başlığıdaki, *satyr* kelimesini *satura* ile bağlayan bir kelime oyunundan oluşmaktadır, SOCHATOFF, 1970: 344, yazarın, yazınsal düşünle bağ kurarak, zamanının ahlaki düşüşünü gözlemlemiş olduğu anlaşılmaktadır, TUĞLACI, 1972: 2415, *satirik* hiciv özelliği olan; s.2430-431, *satirik roman* çevreyi, çevredeki olguları anlatırken zamanın töresini yeren romandır.

⁶²¹ Petr. 1, 8:*satyrion bibisse*; 20. bölüm: *satyrii...ebibit*; 21. bölüm: *satyrio tinxeret*.

⁶²² Plin. H.N. 26, 96-100; WARMINGTON, 1987: 14, dipnot 1; GOUREVITCH, 1996: 153-154, s.154, *satyrion* bitkisini orta yaştaki erkek ve kadınlar cinsel arzuyu arttırıcı olarak kullanırlardı; TUĞLACI, 1972: 2514, *satiryazis*, tıpta erkekte cinsel isteğin aşırı ve marazi artması anlamına gelir.

⁶²³ TUĞANAY, 1969: 26.

⁶²⁴ SCHANZ-HOSIUS, 1959: 514 ve 516; TUĞANAY, 1969: 9; JENKYN, 1991: 331-332; ALBRECHT, 1997: 1227; DIHLE, 1994: 129; COFFEY, 1989: 180, başka örneklerin yanında Trimalchio'nun hayranı olduğu Petraites adlı bir gladyatör (52, 3; 71, 6), Nero zamanındaki Campania'daki aynı adla ünlü dövüşçü olabilir, MARTIN, 1975: 184 dipnot 1, Romanda anlatılan kişiler Nero döneminden olabilir, ama bu, romanın aynı zaman dilimi içinde yazıldığını gösteren bir kanıt olamaz. s.183-186, 203, roman, Nero dönemine tarihlenemez, romandaki ekonomik ve

Roma'daki yaşıntıyla bağıntılarını ortaya koymayı istemiş olabileceğini düşünebiliriz. Bunun yanında, Trimalchio tiplmesiyle Nero'yu ve saraydaki günlük yaşıntıyı anlatmış olabilir. Çünkü yukarıda değinildiği gibi Petronius, Nero'ndan hoşnut değildi.

Roman günümüze, başında ve sonunda olduğu kadar iç kısımlarında da eksik metin parçalarıyla ulaşmıştır. Latince metnin içinde eksik kısımların olduğu yerler (...) işaretiyle belirtilmiştir. Buna karşın eserin bütünlüğü anlaşılabilir. Romanın başlarındaki Encolpius'un evinde konuğu olduğu adamı öldürüp giysisini çaldığı, Priapus adına gizli bir tapınma yapan Quartilla adında bir kadını gördüğü, Encolpius ve Giton'un kaptan Lichas ve karısıyla, ayrıca Tryphaena adında bir kadınla aynı gemide oldukları ve aralarında sorunların çıktığı kısımlar eksiktir.⁶²⁵

Satiricon'da sık sık nesirden şiire geçiş görüldüğünden, eser "karışım" anlamındaki *satura* olarak tanımlanabilir.⁶²⁶ Burada Petronius'un neden şiirle nesri birarada kullanmış olduğu sorusu akla gelebilir. Belki amacı romandaki çeşitliliği pekiştirmekti. Kanımızca, buna verilebilecek yanıtlardan biri, Menippos tarzında, yani şiir ve nesrin birarada yazmayı denemesidir. Yazarın şiire özel bir ilgisi de olabilir. Çünkü neredeyse bir kitap oluşturacak sayıda şiiri romanına katmıştır. İyi bir şair olmanın o dönemde çok zor ve şairlere karşı bir küçümseme olması

sosyal veriler, dil ve yazım tarzı bakımından ve yazınsal veriler bakımından eser, Flavius dönemine ait olabilir.

⁶²⁵ Bkz. Petr. 12 ve 16-18. bölümlere; metin içi kopukluklar için bkz. Petr. 10 bölüm sonu; 26-27 arası; 89, 65-90; 90, 8-10; 100, 30-31; 125-126 arası; 135-136 arasındaki önemli boşluklara; PETERSMANN, 1975: 118, ilk olarak 1862 yılında baskısı yapılan romanda yer yer yanlış parçalar birbirini takip etmekteydi, popülerleştirmek için birtakım değişiklikler yapılmıştır, DE SMET, 1995: 204-205, Petronius'un metniyle ilgili olarak Nikolas Heinsius (1620-1681) bir baskısını hazırlamaktaydı. Heinsius'un ölmesi üzerine notları, yaşlı Petrus Burmannus (1668-1741) tarafından ünlü *Satiricon*'un *variorum* baskısı için kullanılmıştır. Nikolas Heinsius'un Petronius üzerine çalışması sırasında çeşitli el yazmalarını ve basılmış eserleri karşılaştırdığı görülmektedir. Bunlardan birinin de 1609'da ölen hümanist ve klasik dönem alimi Joseph Scaliger'e ait olduğu sanılmaktadır; MULROY, 1970: 254-256'da, Encolpius'un (Petr. 81, 3; 130, 1-10'daki) sözlerine dayanarak cinayet işleyip işlemediğini ele alır. Cinayet işlendiğine dair imalar olsa da, kesin bir ifadenin olmadığını belirtir.

⁶²⁶ SCHMIDT, 1972: s. 1568, Petronius'un eserinde kurgu olarak en önemli değişiklik düz yazı ile şiirin bir arada kullanılmış olmasıdır; CALLEBAT, 1974: 285; SOCHATOFF, 1970: 343, şiirler *Satiricon*'un içine serpilmiştir.

Petronius'un şairliğini bu şekilde ortaya koymasını haklı gösterebilir. Böylece Petronius düz yazı arasına şiiri de katarak bu yönünü göstermiş bulunmaktadır.⁶²⁷ Romanında yazmış olduğu şiirlerinin bazıları *satura* türüne uygun alay, eleştiri, kıssadan hisse çıkarma, kendi deyişine göre ise "Lucilius" tarzındadır.⁶²⁸ Şiirlerinin bazıları yazım türüne uygun nitelikte olup, uyarı eleştiri özelliğini taşımaktadır, bazıları da romanın içeriğine uygun olan aşk teması üzerinedir. Sırasıyla şiirleri numaralandırarak ele alırsak, konularının şu şekilde olduğunu görürüz.

Birinci şiirde sanatla, bilimle uğraşan kişinin ruhunu aşırılıklardan koruması, çok okuması gerektiği, böylece Grek etkisinden kurtularak yeni konular elde edebileceği söylenir.⁶²⁹ *İkinci şiirde*, paranın herşeye üstün geldiği, öyle ki, yoksula yasanın da verebileceği birşeyi olmadığı vurgulanır.⁶³⁰ *Üçüncü şiirde* hakarete uğrayan birinin, bunu bile kendi çıkarı için, zafer edasıyla kullanabileceği belirtilir.⁶³¹ *Dördüncü şiirde* insanın ölümlü olduğu için ölene kadar eğlenmesi gerektiği ima edilir.⁶³² *Beşinci şiirde* Kader'in insandan üstün olduğu vurgulanır.⁶³³ *Altıncı şiirde* olasılıkla Roma kasdedilerek, Mars'ın surlarının lüks nedeniyle yıkılmaya yüz tuttuğu, artık dünyanın pek çok yerinden kente lüks şeylerin geldiği, kadınlarda ahlak anlayışının değiştiği belirtilir.⁶³⁴ *Yedinci şiirde* Encolpius ve Giton arasında yaşanan aşk dolu bir gece anlatılmaktadır.⁶³⁵ *Sekizinci şiirde* dostluğun bir tür oyuna benzediği, dostların iyi günde insanın yanında olduğu, kötü günde ise yüz çevirdikleri belirtilir (burada sahnede oynanan bir mim oyununun konusu da anlatılır).⁶³⁶ *Dokuzuncu şiirde* Tantalos örneğiyle, serveti tüketme korkusuyla bazı zengin kişilerin sefil halde

⁶²⁷ BEST, 1969: 209, Martialis zamanında çok az kişi, yazmak ve okunmak isterdi. Yazarların arasında ise birbirine karşı bir kıskançlık söz konusuydu.

⁶²⁸ Petr. 4, 17-19 (Agamemnon); SOCHATOFF, 1970: 344, şiirler, bazı yönlerden romanın bütününde ele alınan lükse ve zevke duyulan tutkuya eleştiri niteliğindedir; SVARLIEN, 1994: 258, Petronius'da, retorikçi Agamemnon'un söyledikleriyle Lucilius'un dizelerinin bir parodisi ya da bir taklidinin yapılması söz konusudur, krş. MARTYN, 1972: 158.

⁶²⁹ Petr. 5, 1-22 (Agamemnon).

⁶³⁰ Petr. 14, 6-11 (Ascyrtos).

⁶³¹ Petr. 18, 17-20 (Quartilla).

⁶³² Petr. 34, 34-36 (Trimalchio).

⁶³³ Petr. 55, 7-9 (Trimalchio).

⁶³⁴ Petr. 55, 17-33 (Encolpius).

⁶³⁵ Petr. 79, 20-24 (Encolpius).

yaşadıkları, herşeye sahip olmalarına karşın hala açlık korkusu çektikleri anlatılır.⁶³⁷ *Omuncu şiirde* haksızlıklarla zengin olmuş kişilerin, yazın ve sanat söz konusu olduğunda yoksul oldukları belirtilir.⁶³⁸ *Onbirinci şiirde* Troia savaşı sırasında, tahta atın girmesiyle kentin içine düştüğü felaketler anlatılır.⁶³⁹ *On ikinci şiirde* nadir bulunan şeylere verilen önem üzerinde durulur.⁶⁴⁰ *On üçüncü şiirde* Tryphaena, Encolpius'la aralarındaki sorunu Troia savaşıyla bağdaştırır ve aralarındaki soruna hitaben, Troia savaşına neden olacak bir sorunun bulunmadığını belirtir.⁶⁴¹ *On dördüncü şiirde* Eumolpus saçın insana kattığı güzellik üzerinde durur.⁶⁴² *On beşinci şiir* ise biraz ilginçtir: Roma'daki yaşamla ilgilidir. Petronius'a göre, Eumolpus'un ağzından söylediği gibi iç savaş şiiri için uygun bir konu değildi.⁶⁴³ Buna karşın yazar tarihe ışık tutacak bir şiiri kitabının uygun bir yerine yerleştirmiştir. Bu, romandaki en uzun şiirdir ve destan havası taşımaktadır. Şiirde Roma'nın bütün dünyayı fethettiği, ama yine de yetinmediği belirtilmektedir. Nerede bir zenginlik varsa oraya düşman kesildiği, başka ülkelerden yiyeceklerin, eşyaların, kumaşların, takıların, herşeyin Roma'ya geldiği, lükse düşkünlüğün Roma'yı yıktığı, bu yüzden Roma'da halkın ve geleneklerin bozulduğu, eski aile düzeninin kalmadığı, çoğu kimsenin borç içinde olduğu ve gelecek güvencesinin bulunmadığı, tanrıların bile uzaklaştığı, sadece Savaş ve Ölüm tanrısının kaldığı belirtilir ve sonra da geniş bir şekilde Caesar zamanında yapılan savaşlara değinilir.⁶⁴⁴ Bu şiirde Caesar döneminin savaşları üzerine doğru bilgiler vardır. Olaylar bir tarihçi bilgisinin düzeni içinde anlatılmıştır.

Petronius'un on beşinci şiirinde geçen olayların Lucanus'un kendi şiirinde de geçmesine dayanarak şairin eserini yarım bırakmış olduğu ya da bitiremeden öldüğü, şiirin, ölümünden beş yıl sonra, Lucanus tarafından tamamlandığı öne

⁶³⁶ Petr. 80, 32-39 (Encolpius).

⁶³⁷ Petr. 82, 18-21 (Encolpius).

⁶³⁸ Petr. 83, 33-38 (Eumolpus).

⁶³⁹ Petr. 89, 4-68 (Eumolpus).

⁶⁴⁰ Petr. 93, 3-12 (Eumolpus).

⁶⁴¹ Petr. 108, 47-54 (Tryphaena).

⁶⁴² Petr. 109, 37-49 (Eumolpus).

⁶⁴³ Bkz. yuk.s.141, dipnot 615.

⁶⁴⁴ Petr. 118, 22-25 (Eumolpus); 119, 1-121, 22.

sürülmektedir. Corduba'lı olan M. Annaeus Lucanus ise, Seneca'nın yeğeni ve *Pharsalia* adlı şiirin şairi idi. Nero'ya karşı Piso'nun hazırladığı suikaste katılmakla suçlanmıştır.⁶⁴⁵ *On altıncı şiirde* Encolpius, Kirke'nin güzelliği karşısında kendi hislerini Zeus'un bir ölümlüye duyduğu hislerine benzeterek, Zeus'un düştüğü şaşkınlığı belirtir.⁶⁴⁶ *On yedinci şiirde* Encolpius, Toprak Ana ve Venus'un sunduklarıyla açık havada yaşadığı aşkı tanımlar.⁶⁴⁷ *On sekizinci şiir* aşk üzerinedir. Encolpius'un, gerçek sandığı aşkı kaybedip, hayalinde araması üzerinedir.⁶⁴⁸ *On dokuzuncu şiirde* Encolpius ve Kirke'nin aşk yuvası haline getirdiği orman betimlenir.⁶⁴⁹ *Yirminci şiirde* Encolpius, kendisine büyü yapılmasına karşın, Kirke ile beraber olmaya gittiğinde kadının intikamı karşısında kendisine yapılan büyüü ve sonradan yaşadıklarını betimler.⁶⁵⁰ *Yirmi birinci şiirde*, Encolpius, büyüünün etkisiyle kendisinin coşkun olduğunu, ama yumuşak söğüt ağacına ya da boynu bükük gelinciğe benzettiği Kirke'nin suskunluğunu betimler.⁶⁵¹ *Yirmi ikinci şiirde* Encolpius aşktan bahseder ve Epikuros'un bile sevmeyi emrettiğini belirtir.⁶⁵² *Yirmi üçüncü şiir*, erkekliği elinden alındığı için Encolpius'un tanrı Priapus'a duası niteliğindedir. Kötü bir soydan gelmediğini söyler, tanrıdan, bir günahı varsa bağışlanmasını ister.⁶⁵³

⁶⁴⁵ Lucanus için bkz. Quint. Inst. 10, 1, 90; Iuv. 7, 79; Mart. 7, 21; Tac. Ann. 15, 49 ve 16, 17; suikast için bkz. Suet. Ner. 36; WARMINGTON, 1987: 380-384; COFFEY, 1989: 192-194; JENKYN, 1991: 320-322, Lucanus, gümüş dönemi yazarlarından olduğu halde, Caesar ve Pompeius'un arasında geçen *Bellum Civile* ya da *Pharsalia* savaşını destansı olarak anlatmıştır. Eser retoriksel ifadelerin yanı sıra acı ve satirik ton içeriklidir, 26 yaşındayken Nero tarafından ölüme zorlanmıştır, WALSH, 1968: 208-212, *Halosis Troiae* ve *De Bello Civile*'nin romandaki en uzun iki şiirdir. Bunların Petronius'a ait olup olmadığı üzerine görüşler vardır. Eserin "şehvete düşkün bir hayat"ın, Grek uydurma komedi kurgusu geleneğinde olması, Petronius'un böylesi ciddi şiirleri yazamayacağı görüşünü kuvvetlendirir. *Troia'nın Düşüşü* şiirinin Seneca'nın stiliyle birleştiği noktalar vardır. *Bellum Civile*'de Lucanus'un etkisi olsa da, bu şiirde içerik olarak olaylar tarihsellikten çok mitoloji ve daha fazla görsel betimlemelere dayalıydı. Dolayısıyla Seneca ve Lucanus'dan çıkarılmış ciddi bir çalışma olarak düşünülmemesi gerekir, krş. DIHLE, 1994: 130; GEORGE, 1974: 131-132, *Bellum Civile* şiiri Petronius'un mizahi tekniğine uygun olabilir, ayrıca Vergilius'un etkisi de bulunabilir.

⁶⁴⁶ Petr. 126, 52-58 (Encolpius).

⁶⁴⁷ Petr. 127, 38-44 (Encolpius).

⁶⁴⁸ Petr. 128, 20-28 (Encolpius).

⁶⁴⁹ Petr. 131, 20-27 (Yaşlı bir büyücü kadın).

⁶⁵⁰ Petr. 132, 22-30 (Encolpius).

⁶⁵¹ Petr. 132, 40-42 (Encolpius).

⁶⁵² Petr. 132, 59-66.

⁶⁵³ Petr. 133, 9-27.

Yirmi dördüncü şiirde büyücülüğün gücü betimlenir.⁶⁵⁴ *Yirmi beşinci şiirde* sadelik üzerinde durulmaktadır.⁶⁵⁵ *Yirmi altıncı şiirde* öldürdüğü kazdan etkilenerek Encolpius, mitolojideki bazı kuşlardan bahseder.⁶⁵⁶ *Yirmi yedinci şiirde* Encolpius paranın gücüyle insanın neler yapacağı üzerine örnekler gösterir.⁶⁵⁷ Romadaki *son şiirde* Encolpius, her yerde tanrı Priapus'un hışımına uğradığını söyleyip, mitolojiden tanrıların hışımına uğrayanlardan örnekler verir.⁶⁵⁸

Petronius eserini, bir azatlı olan Encolpius adındaki macerayı seven, gezgin bir Grek'in yaşadıklarını, sonradan kendi ağzından anlatması tarzında işlemiştir.⁶⁵⁹ Romanda Giton, Ascylos, Eumolpus, Agamemnon, Lichas, Tryphaena, Psykhe, Chrysis gibi adları Grekçe olan başka kişiler de vardır.⁶⁶⁰ Romadaki olaylar güney İtalya'da geçmiştir. Önce, Napoli yakınlarındaki Baiae kentinde geçtiği anlaşılmaktadır. Çünkü Tryphaena'yı bu kentteki tapınakta tapınım sırasında görmüştür.⁶⁶¹ Horatius, Baiae'nın deniz kıyısında, temiz bir kent olduğunu belirtir.⁶⁶² Fakat romanda Trimalchio'nun bir kapıcısını Baiae'ya sürmesinden, Trimalchio'nun ziyafetinin başka bir yerde geçmiş olmasını akla getirmektedir. Eserin bir kısmı Baiae ve Capua arasındaki bir Grek kasabasında geçmiş olabilir.⁶⁶³ Daha sonra deniz yoluyla bu yerden ayrılırlar ve bir deniz kazası sonrasında Encolpius, Giton, Eumolpus ve kölesi bir köylüden Crotona adlı kentin yakın bir yerinde olduklarını öğrenirler. Köylünün verdiği bilgiye göre bu kent İtalya'nın en eski kentlerindendi. Köylü, kentin dürüstler için uygun bir yer olmadığını, hırsız ve düzenbaz yaradılışlı olup servet edinmek isteyenlere uygun

⁶⁵⁴ Petr. 134, 32-48 (Priapus'un rahibesi Oenothea).

⁶⁵⁵ Petr. 135, 23-40 (Encolpius).

⁶⁵⁶ Petr. 136, 25-29.

⁶⁵⁷ Petr. 137, 26-35.

⁶⁵⁸ Petr. 139, 3-10.

⁶⁵⁹ Örnek olarak bkz. Petr. 65, 1-3; COFFEY, 1989: 186; HIGHET, 1974: 328.

⁶⁶⁰ WEAVER, 1996: 171, Petronius adı Grek kökenlidir; WARMINGTON, 1987: XXXIX, romanın baş kahramanı olan Encolpius, azatlı bir Grek idi.

⁶⁶¹ Petr. 16.

⁶⁶² Petr. 104, 5; Hor. Car. 2, 18, 20; 3, 4, 24; Ep. 1, 1, 82; 1, 15, 2 ve 12; WILLIAMS, 1969: 51, Baiae, Sabın bölgesinde bir kendir; BUREN-KENNEDY, 1919: 59, Baiae ve Neapolis körfezleri havalarının temizliğiyle, verimli topraklarıyla sağlığa elverişli, sayfiye yeri olma özelliklerine sahiptir; JACKSON, 1995: 160, Baiae'da sıcak su kaynağı bulunmaktaydı.

olduğunu, yazına, yasalara önem verilmediğini, aile hayatının bulunmadığını, buna karşın yine de bu kentteki pek çok kişinin önemli, kahraman ve şerefli kişiler arasında yer aldıklarını söyler.⁶⁶⁴

Petronius'un kendi yaşamı göz önüne alındığında, romandaki belli başlı erkek tiplerinin de kendi kişiliğinden bazı izler taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu tiplerden Encolpius, bir yıl boyunca tapınakta bedavadan yedirilip içirileceği için, aşk ve şehvet tanrısı Priapus'a kurban edilmeye gönüllü olmuştur. Fakat bunu din uğruna değil, işsiz, parasız ve aç olduğu için kabul etmiştir. Kurban edilmesine yakın, eline geçirdiği ilk fırsatta kaçmıştır.⁶⁶⁵

Encolpius hırsızlık yapabilen, başkasının karısını baştan çıkarmayı göze alabilen biridir.⁶⁶⁶ Bu arada, sözde kurban edileceği süre içinde Giton adındaki on altı yaşındaki bir genç kendisine sunulmuştu.⁶⁶⁷ Encolpius'un dine saygısı yok denecek kadar azdı. Yalnız istemeden, kapı açık olduğu için Quartilla adlı bir kadının Priapus'a tapımını görmüştü ki, bu cezası olan bir suçtu.⁶⁶⁸ Yine istemeden Priapus'un kutsal kazlarından birini öldürmüştür. Tapınağın dehşet içinde kalan din görevlisi kadına, rahat bir biçimde "kaz yerine bir deve kuşu verebileceğini" söylemiştir. Oysa böyle bir suç tapınağa saygısızlıktı ve çarpmıha gerilme cezasını gerektirirdi.⁶⁶⁹

Yine de, bu kahramanın sevimli bir yanı vardı. Yaptığı saygısızlıklara karşın, kaptan Lichas ve Tryphaena, açık denizde, şair dostu Eumolpus'un hakimliği altında yapılan sözde mahkemede Encolpius'un suçlarını bağışlamışlardır.⁶⁷⁰

⁶⁶³ Petr. 53, 21; WARMINGTON, 1987: XXXIX, dipnot 3; ayrıca krş. metin 81, 12-13.

⁶⁶⁴ Petr. 116, 4-29.

⁶⁶⁵ TUĞANAY, 1969: 13-14; JENKYNS, 1991: 332, Priapus, cinsel gücün tanrısıydı.

⁶⁶⁶ Petr. 12, 4-5; 106, 7-9 (yalnız kaptanın karısının kendisinin mi yoksa Giton'un mu baştan çıkardığı pek anlaşılmamaktadır).

⁶⁶⁷ TUĞANAY, 1969: 14; Petr. 97, 4-6; Encolpius ve Giton'un aşk ilişkileri için özellikle bkz. Petr. 114, 22-38; 127, 14-17; Encolpius'un Giton'u başkalarından kıskanması için bkz. Petr. 79, 25-40; 80,1; 92, 33-35; 94, 9-10 ve 16-19; 97, 2-40; 99, 3 -5; 113, 13-17; 127, 6 ve 14; 128, 32; 131, 1; 133, 2.

⁶⁶⁸ Petr. 16.

⁶⁶⁹ Petr. 136, 3-5; 137, 5-11.

⁶⁷⁰ Petr. 109, 3-21. Yazar, burada insanların bazı konuları mahkemelere gitmeden kendi aralarında çözebileceklerini göstermek amacıyla olabilir.

Bugünün ifadesiyle Encolpius, biseksüel diyebileceğimiz biriydi. Çünkü, Giton'la olan ilişkisinin yanı sıra daha sonra göreceğimiz gibi Kirke ve onun hizmetçisiyle de cinsel ilişkiye girmişti.

Romanın önemli kişilerinden biri de Trimalchio'dur. Tam adı, Maecenas azatlısı Gaius Pompeius Trimalchio'dur. Oldukça zengin biridir. Çok sayıda kölesi, ekonomik olarak destek olmayı sürdürdüğü azatlıları, kendisiyle beraber azatlı ve servet sahibi olan dostları vardır.⁶⁷¹ Kölelerine karşı, bir çocuk bile olsa, gerektiğinde kötü davrandığını, biraz memnun kaldığında azat ettiğini görmekteyiz.⁶⁷² Oysa, Trimalchio da bir zamanlar köleydi ve sonradan azat edilmişti. Belirttiğine göre on yaşındayken efendisinin cinsel zevklerini yerine getiriyordu ve bunu, efendisi emrettiği için ayıp saymamaktaydı. Bunun yanında kendisinin de, efendisinin karısı, yani sahibesiyle cinsel ilişkileri olmuştu.⁶⁷³

Trimalchio servet sahibi olduğunu her fırsatta gösteren biridir. Neredeyse her bir işe bir köle düşmektedir. Oynadığı bir oyunda bir köle top vermekte, başka bir köle ise düşen topları toplamaktadır. Romanın bir yerinde Trimalchio, oturakta, tuvaletini yaptıktan sonra, ellerini suyla yıkar ve ellerini bir kölenin başına siler.⁶⁷⁴

⁶⁷¹ Trimalchio'nun adı için bkz. Petr. 67, 2; 71, 45-46; zenginliği için bkz. Petr. 26, 26; 37,15-18; 38, 1-13; 52, 2-7; köleleri için bkz. Petr. 26, 26-28; 27, 8-14 ve 18-22; 47, 36; kendisinin de azatlı olduğuna dair bkz. Petr. 69, 8-11; azatlıları için bkz. Petr. 38, 13-19 ve 23-29; azatlı dostları için bkz. Petr. 57, 23-25 ve 42-43; 61,13. Kölelerin hukuki hakları yoktu, azat edilip vatandaş olduğunda bile yasaya göre *patronus*'u babası sayılırdı. Azat edilme (*manumissio*) yaşı ise en az otuz idi; fakat olasılıkla evlenmeleri açısından kadınlar daha erken yaşta azat edilmekteydiler. Bununla beraber her zaman böyle olmazdı. Bazı evliliklerde kadın köle azatlı; koca ise hemen azat edilmemiş olabilirdi. Köle ya da köle-azatlı evliliklerde doğan çocukların alınıp başkalarına satılmaklaydı. Köle aileleri dağıtıldığında ve çocuk bazen ilerki yaşlarında azat edildiğinde, kendi ailesiyle soyadı bağı ortadan kalkarak, yeni bir soyad almaktaydı, bkz. RAWSON, 1992: 13; RAWSON, 1966: 77-79; 1992: 12; WEAVER, 1996: 179, 182 ve 189, azat edilme yaşı kızlar için on beş, erkekler için yirmiydi. Fakat bunun da sistemli bir düzen içinde olduğu anlaşılmamalıdır, PRIFFIG, 1968: 111-112, M.Ö. 90 yılında Etrüsk dilinde *lautni* / *liberti* anlamında, bir *lautni*'nin oğlunun babasının adını taşıyabildiğini, *patronus*'unun adını taşımak zorunda olmadığını gösteren bir yasanın oluşturulmuştur.

⁶⁷² Petr. 34, 5-8; 41,16-17; 28,17-19; 29, 44-48; 47, 39-41; 52, 8-11.

⁶⁷³ Petr. 74, 29-32; POMEROY, 1992: 45-46, zenginlerin eğlenme için köle sevgili edinmelerin gelenek haline gelmişti ve Trimalchio da efendisinin *deliciae*'sı olmuştu, s.51-52, fakat Trimalchio efendisiyle olan cinsel ilişkisinden hoşnut değildi.

⁶⁷⁴ Petr. 27, 2-22; CLARKE, 1991: 257-259, romanda Doğu, Yahudi ve İncil etkileri olduğu kabul edilmektedir. Trimalchio'nun tuvalet sonrası ellerini yıkadıktan sonra bir kölenin başına silmesi okuyucu tarafından kaba bir gösteriş olarak yorumlanabilir, ama edebiyattan Aristophanes (Eq.

Trimalchio, evinde, kendi zevkine göre duvar resimleri yaptırmıştır. Birinde saçları uzun ya da eski tarzda, elinde değnek Trimalchio, bilgelik tanrıçası Minerva'yı Roma'ya götürmektedir. Bir başkasında "hazinedar" olmuştur. Bir diğerinde ise tanrıların habercisidir ve ticaret tanrısı olan Mercurius onu yüksek bir kürsüye götürmektedir. Yanında bolluk ve bereket boynuzu olan tanrıça Fortuna (Servet) durmakta ve üç Kader Tanrıçası da (Parcae) altın iplikleri bükmektedir. Ayrıca iki tabağa gümüşle adını yazdırmıştır.⁶⁷⁵

Trimalchio'nun ilginç tavırları vardı. Yemek odasında bir saat vardı ve kölelerinden birinin işi, her saat başı borusunu çalarak, ona hayatından ne kadar zamanın eksildiğini haber vermektir.⁶⁷⁶ Trimalchio, batıl inanışları olan biridir. Uğurlu ve uğursuz günlerin neler olduğunu bir levhaya yazdırmıştır; ayrıca yemek salonundan içeriye "sağ ayakla" girilmesi kuralını koymuştur. Romanda ziyafet sırasında, uygunsuz bir zamanda bir horozun ötmesi üzerine Trimalchio'nun yüzünün sararması ve böyle bir anda şarabın ve kandillerin masanın altına dökülmesini emretmesi batıl inançların ne kadar etkisi altında olduğunu göstergesidir. Horozun ötmesi ise ya bir yangının çıkacağına ya da birinin ölmek üzere olduğuna işaret etti.⁶⁷⁷ Bunun yanında edebiyata ve kitap okumaya ilgisi vardı. Birinde Hellence ve diğerinde Latince kitapların yer aldığı iki kitaplığı bulunmaktadır.⁶⁷⁸

910) ve Statius'dan (Theb. 9. 373-375) örnekler dahil İncil'den alıntılarla elin başa silinmesi, aslında bir bağlılık ifadesi gösteren gönüllü bir davranış biçimiydi. Fakat Petronius'da fark edilen, bir köle üzerinde yapılan bir küçümsemeyi göstermektedir, dolayısıyla geleneklere, özellikle Yahudilere karşı mizahi bir eleştiri vardır. Clarke, yazısının devamında romandaki Yahudi ve Doğu adetleri ve imaları üzerinde durur; JACOBSON, 1971: 183-184, 1929 yılında Moses Hadas tarafından Yahudi etkilerinin Petronius'da bulunduğu ortaya konulmuş, ama bu bilgi Petronius araştırmacıları tarafından göz ardı edilmişti. Ancak 1957 yılında Luigi Pepe, Moses'i destekleyecek bilgiler vermiştir. Romandaki Habinnas ile Massa, Yahudi adlarıydı ve romanda bölüm 62, 9 yarı Doğu, 64, 12 Doğu etkisi taşımaktadır. Jacobson, yazısında romanın 31, 2'deki Latince ifadeyi Arami dili açısından incelemiştir, bkz. DIHLE, 1994: 154-161, genel olarak Grek ve Roma dünyasındaki Yahudi edebiyatı etkilerine.

Ayrıca BLANCK, 1996: 54, insanlar tuvalet ihtiyaçları için bir oturak kullanırlar ve daha sonra bunu sokağa boşaltırlardı.

⁶⁷⁵ Petr. 29, 7-16; tabakları için 31, 18 ve 21-23; BLANCK, 1996: 82, zengin Romalıların kıymetli gümüş sofra takımlarına olan düşkünlüğü geç Antik dönemin sonuna kadar canlı olarak kalmıştır.

⁶⁷⁶ Petr. 26, 26-28.

⁶⁷⁷ Petr. 29, 33-42; 74, 1-7.

⁶⁷⁸ Petr. 48, 11-13; 69, 8-11.

Trimalchio, Fortunata adında bir kadınla evliydi, ama keyfi için bir oğlan sevgilisi de vardır. Bu kişinin adı Kroesos'dur, çirkindir ve bakımsız dişleri vardır.⁶⁷⁹

Trimalchio'nun serveti hilesiz elde edilmiş değildir. Ayrıca zengin olmasında karısı Fortunata destek olmuş, kocası için mücevherlerini ve elbiselerini satmıştır. O da belki bu sebeble, bazen karısının dediğini yapardı. Trimalchio yiyecek, hayvan ve köle ticaretiyle, azatlılara da faizle para vererek zengin olmuştur.⁶⁸⁰ Ayrıca yaşam kadar ölümden sonrasına da önem veren biriydi. Ona göre, insanın sağlığında evine önem verip, içinde daha uzun yaşayacağı öldükten sonraki evine, yani mezarına önem vermemesi yanlış bir tutumdur. Taş ustası dostu Habinnas'a, üzerinde, karısı Fortunata sağ tarafında bulunacak şekilde, bir ziyafet sahnesinin betimlendiği bir stelin olan görkemli bir mezar istediğini söylemiştir.⁶⁸¹

Romadaki bir diğer karakter ise Eumolpus'dur. Eumolpus, ak saçlı ihtiyar bir şairdir. Sık sık yazarların içinde bulunduğu durumlara değinir. Ona göre zenginler yazarları hor görmektedirler ve çelenkler hak etmeyen kişilere verilmektedir. Zenginler servet dışında aralarında yazın da dahil herşeyi küçük görmekteydiler. Bundan dolayı Eumolpus, resim de dahil sanatların çöküş nedenini paraya bağlar.⁶⁸²

Eumolpus eskiden insanların erdeme önem verdiğini, sanata saygılı olduklarını ve sanat konusunda insanlar arasında rekabet olduğunu ifade eder. Bilimde Demokritos'un bütün ömrünü deneylerle geçirdiğini, Eudoksos'un yıldızları incelemek amacıyla bir dağın tepesinde ihtiyarladığını, Krisippos'un bazı tıbbi deneyleri kendi üzerinde yaptığını, sanatta Lisippos'un mükemmel bir

⁶⁷⁹ Petr. 28, 10, 12; 64, 18-19; POMEROY, 1992: 46-47'de köle sevgililerin şımartıldıklarını belirtir.

⁶⁸⁰ Petr. 75,1-27; POMEROY, 1992: 53, Trimalchio, efendisiyle olan cinsel çekicilikten çok zekasıyla yükselmiştir; BENEDIKTSON, 1995: 344-345, romadaki 33, 1-3 ve 70, 13'deki sözleri örnek göstererek, Trimalchio'nun tahta oyunları oynamaktan hoşlandığını ve köleleriyle açıkça bahse girdiğini belirterek, servetinin bir kısmını nasıl elde ettiğini anlattığı 76, 9'daki *manum de tabula* ifadesinin kumar olabileceğini belirtir ve kumar üzerine Augustus'un da söylevleri olduğunu hatırlatır; oyun tahtası ve zar için bkz. DEIGHTON, 1995: 35.

⁶⁸¹ Petr. 52, 2-29; 71, 20-70.

⁶⁸² Petr. 83, 22-29; 84, 1-7; 88,1-6 ayrıca 115, 1-9; COFFEY, 1989: 182, Eumolpus, başı boş bir şairdir; SCHANZ-HOSIUS, 1959: 516 ve SANDY, 1969: 301, Eumolpus, yazarın kendisi olabilir.

heykel yapmak için açlıktan öldüğünü, Myron'un da sanatla uğraştığını, parasızlıktan öldüğünü, ardında miras bırakmadığını örnek olarak verir. Şimdikilerin ise şarap ve fahişelere daldıklarını, sanata değer vermeyi bilmediklerini, eskinin hatalarını sürdürdüklerini, senatörler dahil herkesin para peşinde olduklarını, diyalektik, astronomi ve bilginin yolunun yani felsefenin bırakıldığını, güzel konuşma için kimsenin tapınağa adakta bulunmadığını, bazı kişilerin zengin bir yakınının ölmesini beklediğini, bazılarının da define kazdıklarını ve altını, değerli sanatçılar olan Apelles ya da Phidias'ın eserlerinden daha üstün tuttuklarını belirtir.⁶⁸³

Bunları söyleyen Eumolpus'tur. Ama söz konusu kendisi olduğunda yalan yere intihara kalkıştığını, yalan da söyleyebildiğini görmekteyiz. Ayrıca Crotona kentinde bedevadan para kazanmak için hileli bir yola başvurur ve bunu dostlarına da kabul ettirir.⁶⁸⁴

Bununla birlikte, roman bütün olarak ele alındığında, çoğunu kahramanlardan biri olan Trimalchio'nun söylediği sözlerden, Petronius'un tarih ve mitoloji üzerine eksik bilgilere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Romanın bir yerinde Cyclop'un Ulixes'in başparmağını maşayla sıktığını belirtir. Söz konusu olayın *Odysssea*'da IX. bölümde geçmesi gerekir, ama böyle bir olay yer almamaktadır.⁶⁸⁵

Bir başka yerinde ise Hannibalis'in Troia'yı aldıktan sonra bütün tunç, altın ve gümüş heykelleri bir araya toplayıp erittiğini ve bu maden karışımından Korinthos kupalarının çıktığını belirtir. Oysa Hannibal, Troia savaşından yaklaşık binyıl sonra, M.Ö. 247-182 yıllarında yaşamış Kartacalı bir komutan idi. Plinius ise Korinthos kentinin yanması sırasında metallerin karışımından *Korinthos* bronzunun bulunduğunu belirtir.⁶⁸⁶

⁶⁸³ Petr. 88,7-37. Oysa Iuvenalis, gençlerin tapınağa sadece güzel konuşma yeteneği için adak adamaya gitmelerinden yakınmıştı, bkz. yuk. s.106, dipnot 462.

⁶⁸⁴ Petr. 94, 25-47; 107, 1-18; 117, 1-46; Eumolpus, yaşlı eski bir yosma olan Philomele'nin kızı (ya da yanında çalıştırdığı kız) ile kurduğu ilişki için bkz. Petr. 140, 17-36; Crotona kenti için bkz. Petr. 116, 4-29.

⁶⁸⁵ Petr. 48, 23-24 (Trimalchio); WARMINGTON, 1987: 98 dipnot 3.

⁶⁸⁶ Petr. 50, 2-20 (Trimalchio); Plin. H.N. 34, 6, 12.

Romanın başka bir yerinde, Cassandra'nın kendi oğullarını öldürdüğünü belirtir. Oysa Cassandra, Troia Kralı Priamos'un kızı idi. Evli değildi, çocuğu yoktu, dahası Apollo'nun kahinesi idi. Mitolojide çocuklarını öldüren Medea idi.⁶⁸⁷

Bir başka yerde ise Daedalos'un Niobe'yi Troia atı içine kapattığını söyler. Oysa Daedalos, Girit'te Knossos sarayında labirenti yapan mimardı; Niobe de Lydia kralı Tantalos'un kızıydı. Bu iki kişinin Troia kentiyle ilgili efsaneleri bulunmamaktadır.⁶⁸⁸

Başka bir yerde, Trakyalı Mopsos'un şiirlerinden bahseder. Mopsos adında birkaç bilici varlığı bilinmekle birlikte, şair olarak bu isimde birisinin yaşadığı bilinmemektedir.⁶⁸⁹

Bir diğer hatası, Diomedes, Ganimedes ve Helene'yi kardeş gösterir. Agamemnon'un Helena'yı kaçırdığını, Akhilleos'a Iphigenia'yı eş olarak verdiğini belirtir. Oysa Helena'nın kardeşi Kastor ve Pollux'tur. Helene'yi kaçıran Paris idi. Agamemnon ise bilmeden Diana'nın geyiğini öldürmüş ve Akhilleos'la evlendirme bahanesi ile kızı Iphigenia'yı tanrıçaya diyet olarak kurban etmek zorunda kalmıştı.⁶⁹⁰

Ayrıca mitolojideki Kirke ve Polyaeus arasında bir aşk olduğunu ima eder. Bu aşkı anımsatırcasına, romandaki Kirke adındaki kadın Enkolpius'a Polyaeus der ve Enkolpius da kendisi için bu adı benimser. Oysa Polyaeus (*Polu-amos*) Sirenlerin çıkardığı sestir. Mitolojide, Kirke'nin Polyoenus ile değil, Odysseos'la arasında bir aşk ilişkisi olmuştu.⁶⁹¹

Bu arada Petronius, eserinde Odysseos için yanlış bir yazılım olan Odyssian ismini, ayrıca Odysseos adının başka bir yazılımı olan Ulyses için de yanlış bir yazılım olan Ulixes'i kullanmıştır.⁶⁹²

⁶⁸⁷ Petr. 52, 2-4 (Trimalchio); WARMINGTON, 1987: 105, dipnot 3.

⁶⁸⁸ Petr. 52, 5-6 (Trimalchio); y.a.g.y.: 106, dipnot 2.

⁶⁸⁹ Petr. 55, 10 (Trimalchio); y.a.g.y.: 112, dipnot 2.

⁶⁹⁰ Petr. 59, 13-20 (Trimalchio); y.a.g.y.: 128, dipnot 1.

⁶⁹¹ Petr. 127, 31-32; 129, 9 ve 33; Homeros, *Od.* 12, 184; *Polu-amos* için bkz. LIDDELL-SCOTT, 1996: 1436.

⁶⁹² Petr. 29, 23 (Trimalchio'nun bir kölesi); 39, 7 (Trimalchio); 48, 23 (Trimalchio); LIDDELL-SCOTT, 1996: 1924, Horatius Vergilius, Ovidius ve D. Magnus Ausonius da Odysseos'un yanlış

c) Petronius'un *Satyricon*'unda Kadın

Petronius'un, döneminin kadınları üzerine düşüncelerini, romanındaki kadın tiplerinden çıkarabiliriz.

Romanda en çok sözü geçen kadın Trimalchio'nun karısı Fortunata'dır. Fortunata paragöz, kurnaz, hırslı ve akıllıydı. Kocasının üzerinde etkisi de vardı.⁶⁹³ Trimalchio, karısının bir zamanlar sahnede flüt çaldığını belirtir.⁶⁹⁴ Aile içi hayatlarında büyük sorunlar olmasa da, bazen kocası Trimalchio'dan dayak yediği anlaşılmaktadır. Bu konuya, Trimalchio'nun yeni köleler arasında gördüğü bir köle çocuğu uzun uzun öpmesi nedeniyle Fortunata kocasına, şehvet duygusuna sahip çıkmadığı için kötü bir söz söylemeye başlaması üzerine Trimalchio'nun da karısının suratına bir kadeh atarak, onunla evlenmeden önce bir zamanlar sahnede flüt çaldığını küçümseyerek hatırlatmasını ve karısına “man kafa,” “çaylak” demesini ve bundan sonra da Trimalchio'nun herkesin içinde karısı için “zehirli yılan” gibi küçültücü sözler söylemeyi sürdürmesini örnek gösterebiliriz. Dahası Trimalchio kızgınlığa kapılarak, eğer ölürse, mezarda da kavga etmemesi için yanına karısının heykelinin konulmamasını ve karısının, kendi ölüsünü öpmemesini dostu Habinnas'tan ister. Oysa Trimalchio, dostu Habinnas'la konuşması sırasında karısını yasal mirasçısı yaptığını ve onu dostlarına emanet ettiğini tanıklar önünde söylemiştir.⁶⁹⁵ Trimalchio ve Fortunata'nın evliliğinde çocukları olmamıştır.⁶⁹⁶

yazılımını kullanmışlardı, fakat bu kelime Etrüskçe Uluxe ya da Sicilya konuşma tarzına göre Ouliksēs'den (okunuşu Ulixes) dolayı kullanılmış olabilir.

⁶⁹³ Petr. 37, 5-15: *Fortunata... quae nummos modio mītur... Ad summam, mero meridie si dixerit illi tenebras esse, credet. Ipse nescit quid habeat, adeo saplitus est; sed haec lupatria providet omnia et ubi non putes. Est sicca, sobria, bonorum consiliorum [tantum auri vides], est tamen malae linguae, pica pulinaris. Quem amat, amat; quem non amat, non amat, 52, 25-27: nisi Fortunata ad aurem accessisset; [et] credo, dixerit non decere gravitatem eius tam humiles ineptias Nihil autem tam inaequale erat; nam modo Fortunatam <verebatur>, modo ad naturam suam revertebatur.*

⁶⁹⁴ Petr. 74, 33-36: *Quid enim? Inquit ambubaia non meminit se de machina? Inde illam sustuli, hominem inter homines feci.*

⁶⁹⁵ Petr. 71, 8-9: *Fortunatam meam heredem facio, et commendo illam omnibus amicis meis; (tartışmaları için bkz. Petr. 74, 19-40) 74, 37: codex, 75, 14: milva; 77, 14: viperae; Trimalchio 42, 19-21: sed mulier quae mulier milvinum genus. Neminem nihil boni facere oportet sözleriyle kadınların yırtıcı bir hayvan olan çaylak soyundan geldiğini, hiçbirinin iyilik haketmediğini belirtir. Petr. 47-50: Habinna, nolo, statuam eius in monumento meo pona, ne mortuus quidem lites habeam... nolo, me mortuum basiet.*

Fortunata dans etmeği seven biridir. Hatta kocası, sarhoş halde, etrafındakilere, karısından dans etmesini isteyebileceklerini belirtir. Fortunata herkesin içinde dans ederken saçları açık ve elinde de “skifos” (*scyphos*) denen bir şarap kasesi vardır ve dansı sırasında zavallı ve mutsuz olduğunu haykırmaktadır. Buna karşın, dans ederken Habinnas'ın karısı Scintilla da alkış tutar.⁶⁹⁷

Fortunata'nın duyarlı olduğu konular da vardır. Trimalchio'nun dostu Habinnas ve karısı Scintilla ziyafete geldiğinde, Fortunata'nın nerede olduğunu soran Habinnas'a, Trimalchio, yemeklerden arta kalanları köle çocuklarına dağıtmadıkça karısının su bile içmediğini belirtir.⁶⁹⁸

Ziyafette Fortunata ve Scintilla'dan başka kadın yoktur. İki kadın da serbest görünüm ve davranış içindedirler, ayrıca kadın süslerinden bahsederler ve bu konuda kocalarını eleştirirler.⁶⁹⁹

Romanın bir yerinde Fortunata ve Habinnas'la ilgili ilginç çıkarımlara yol açabilecek şöyle bir olay geçer. Sözde Habinnas, Fortunata birara yerinden

Hukuki olarak eğer bir kadın kocasının yetkisi altındaysa, koca vasiyetle kadına bir vasi atayabilir ya da kadına kendisine bir vasi seçme hakkını verebilirdi. Koca öldüğünde ise miras, karısı ve çocukları arasında paylaşıldı. Çocukları ve kocanın yakın bir akrabası yoksa, miras kadının sayılırdı. Bununla birlikte, yaygın bir evlenme yöntemi olan *sine manu* yoluyla yapılan evliliklerde ise koca istemedikçe kadının miras hakkı olmazdı, bkz. BALSDON, 1974: 24, 200 ve 222; CROOK, 1992a: 62-63; CROOK, 1992b: 84.

⁶⁹⁶ Oysa bir kadının çocuk doğuramaması koca tarafından boşanma nedeni olabilmekteydi. M.Ö. 231 yılında ise Spurius Carvilius kısır olduğu için karısını boşamıştı, bkz. Gell. 4, 3, 2 ve 17, 21, 44; D.H. 2, 25, 7; V.M. 2, 1, 4; BALSDON, 1974: 216; RAWSON, 1992 54 dipnot 9; Tiberius ve Gaius Gracchus'ların kızkardeşi Sempronia'nın, Scipio Aemilianus'la olan evliliğinin sona ermesinin başlıca nedeninin de çocuksuzluk olduğu söylenir, bkz. BALSDON, 1974: 210; BAUMAN, 1994: 48; Sulla, kısır olduğu için üçüncü karısı Cloelia'yı boşamıştı, bkz. RAWSON, 1992: 9; Plut. Sul. 6, 11; Nero da soylu ve erdemli olan karısı Octavia'yı boşama nedeni olarak kısır oluşunu göstermiştir, bkz. VIDEN, 1993: 37-39, 41 ve 54; Tac. Ann. 14, 60; Bununla birlikte Augustus'tan sonraki dönem içinde yaşamış olan Turia'nın evliliği de ayrıcalık taşır. Kısır olduğu halde Turia'nın mutlu bir evliliği olmuştu. Mezar yazıtının bir bölümünde anlamlı bir yazı bulunmaktadır. Kocasının mezar yazıtının bir bölümünde şöyle der: “... günümüzde boşanmayla değil, ölümle son bulan böyle uzun evlilikler azdır. Birlikteliğimiz, bulutsuz bir mutlulukla kırk bir yıl sürmüştür,” yazıt için bkz. CIL VI, 1527; FANTHAM, FOLEY, KAMPEN, POMEROY, SHAPIRO, 1994: 318-319; BALSDON, 1974: 210.

⁶⁹⁷ Petr. 52, 19-22: *Trimalchio ... ebrio ... “Nemo” inquit “vestrum rogat Fortunatam meam, ut saltet? Credite mihi: cordacem nemo melius ducit.”*; 54, 9-10: *Fortunata crinibus passis cum scypho, miseramque se atque infelicem proclamavit*; ayrıca bkz. Petr. 70, 29.

⁶⁹⁸ Petr. 67, 2-5: *“illam” Trimalchio “nisi argentum composuerit, nisi reliquias pueris dividerit, aquam in os suum non coniciet”*; HARPER, 1972: 342, kölelerin ölüm oranı yüksekti. Bunun nedeni şehir hayatının sağlıksızlığı ve kölelere, başta aç bırakılma yoluyla kötü davranılmasıydı.

⁶⁹⁹ Petr. 67, 8-21 ve 25-30; 35-42. Trimalchio ve Habinnas da süs konusu üzerine eşleriyle alay ederler. Trimalchio, kadınların mücevherlere olan düşkünlüğünü eleştirirken kendisinin de düşkünlüğünü belirtir, bkz. Petr. 67, 19-34.

kalkarken kadını ayaklarından tutup, yere düşmesine, elbisesinin açılmasına ve eteklerinin havaya kalkmasına neden olur. Bu olaydan Fortunata'nın yüzü kızarıırken, kocası Trimalchio aldırış etmez.⁷⁰⁰

Romanda geçen bir başka kadın Quartilla'dır. Romalı olduğu sanılır. Buna karşın erdemli Roma kadınının özelliklerini taşımamakta, erkeklerle oldukça serbest hareket etmektedir.⁷⁰¹ Quartilla, Tanrı Priapus'a tapınırken Encolpius tarafından görülmüştür. Geleneğe göre, tapınım sırasında bir kadını gören kişinin cezalandırılması gerekirken, Quartilla, Encolpius ve dostlarını göstermelik bir düğünle biten zorunlu bir eğlenceye davet eder. Düğün, Quartilla'nın yanında adı Pannychis olan yedi yaşındaki bir kız çocuğu ile on altı yaş civarındaki Encolpius'un sevgilisi Giton arasında geçer. Hizmetçisi Psyche, kızın başını "kırmızı" bir gelin duvağı ile örter, gruptan biri ise düğün meşalesini taşır, kadınlar alkış tutarlar ve *thalamus* denilen zifaf yatağını bir örtüyle süslerler. Çiftler odada, ötekilerse yatak odasının dışında, kapının önünde yere otururlar.⁷⁰² Encolpius düğün için kızın yaşını küçük bulurken Quartilla kendisinin ilk olarak bir erkekle beraber olduğunda yedi yaşından daha küçük olduğunu belirtir.⁷⁰³

Romandaki bir diğer karakter olan, taş ustası Habinnas'ın karısı Scintilla'nın da geçmişinin iyi olmadığı anlaşılmaktadır. Kocasının onu kötü bir seviyeden kurtarıp kendisine eş yapmıştır.⁷⁰⁴

⁷⁰⁰ Petr. 67, 38-68, 2.

⁷⁰¹ Krş. TUĞANAY, 1969: 16.

⁷⁰² Petr. 16, 1-24, 22; düğün için 25, 1-26; Genel olarak bir düğün töreni için bkz. yuk. s.58, dipnot 233; ROSE, 1960: 254, Quartilla Priapus'un rahibesidir. (Rose, Quartilla'nın *Libido*'ya düşkünlüğünü ima ederek, bu yönüyle romanda kahramanların erkek olmalarına karşın ondan korktuklarını vurgular); COFFEY, 1989: 195, Quartilla isterik, aşırı derecede cinselliğe düşkündür. DEIGHTON, 1995: 35 Priapus'un Hellen mitolojisinde doğurganlık tanrısı, Romalılar içinse bahçe tanrısı olduğunu yazar, ayrıca bkz. yuk. s.17, dipnot 50.

⁷⁰³ Petr. 25, 13-18: *inquit Quartilla "minor est ista quam ego fui, cum primum virum passa sum? Iunonem meam iratam habeam, si unquam me meminerim virginem fuisse; Oysa Cumhuriyet'in sonlarına doğru yasa gereği, değil evlilik nişanlanma için bile bir çocuk en az yedi yaşında olmalıydı, bkz. Dig. 23, 1, 14 (Tusculum, 1960: 106); Augustus'un zamanında ise on yaşın altında olanların nişanı geçerli değildi, bkz. SHAW, 1987: 42; RAWSON, 1992: 20-21; CROOK, 1992a: 67; D.C. 54, 16, 7.*

⁷⁰⁴ Petr. 77, 2-3: *Tu dominam tuam de rebus illis fecisti.*

Romandaki bir diğerkadın ise Crotona kentinde yaşayan ve oldukça güzel olduğu belirtilen Kirke'dir. Bu kadın da erkeklerle serbestçe ilişki kuran biridir. Okumayı ve yazmayı bildiğianlaşılan Kirke, Encolpius'dan hoşlanır, Giton'un "erkek kardeş"i olduğunu bildiğini ve kendisinin de sevgili anlamına gelen "kızkardeş"i olmak istediğini belirterek, Encolpius'a beraberlik teklif eder. Fakat Encolpius, Kirke'yle cinsel ilişkiye girecekken, erkeklik gücünü kaybeder. Bundan dolayı Kirke öfkelenir ve anlamsızca intikam almaya çalışır.⁷⁰⁵ Belki romanına böyle bir olayı katmakla Petronius, cinsel ilişkinin bazı, özellikle soylu ve güzel kadınlar için hangi boyuta ulaştığını ifade etmek istemişti.

Romanda, bir diğerkadın karakter olan Tryphaena da erkeklere karşı rahat davranışlar içindedir. Keyfi olarak istediği yere giden, utanması olmayan ve çok güzel olduğu belirtilen bir kadındır.⁷⁰⁶

Toplumda tek başına ya da kocası ile beraber han işleten ve sebze satan kadınların olduğunu öğrenmekteyiz.⁷⁰⁷

⁷⁰⁵ Petr. 127, 1-9 ve 23; 129, 7-24; 132, 1-15; Kirke'nin güzelliği için bkz 126, 33-51; DEIGHTON, 1995: 72'de Kirke, cadı olarak tanımlanır.

⁷⁰⁶ Petr. 101, 20-22: *Tryphaena, omnium feminarum formosissima, quae voluptatis causa huc atque illuc vectatur*, 113, 1-3: *erubesciente non mediocriter Tryphaena vultumque suum super cervicem Gitonis amabiliter ponente*; COFFEY, 1989: 195, "Tryphaena", Grek dünyasında yaygın bir risimdir. Petronius bu adı lükse düşkün, iffetsiz, başına buyruk yaşayan anlamına geldiği için seçmiştir.

⁷⁰⁷ Petr. 7, 1-2: *aniculam quandam, quae agreste holus vendebat*, 79, 14: *anus enim ipsa inter deversitores diutius ingurgitata*; 92, 1-2: *et iam plena nox erat mulierque cenae mandata curaverat*, 95, 8: *non viduae hanc insulam esse*. Kadının en temel görevleri her zaman için çocukları yetiştirmekti. Bununla birlikte saray ve toplumdaki soylu kadınların dışındaki bazı kadınların tam olarak meslek sayılmasa da yaptıkları işler olurdu. Yalnız dokuma ve yün eğirme her kesimden kadın için, çok eski zamandan beri kadınlardan istenilen bir yetenektir. Dokuma aletlerinden olan öreke pek çok mezar kabartmalarından ele geçmiştir. Ayrıca kadınlar bahçede sebze yetiştirme işiyle de uğraşırlardı. Bazı kadınlar ise ebelik yapardı. Bununla ilgili olarak M.S. II. yüzyıla ait Ostia Nekropolis'inde bir kabartma bulunmuştur. Yine Ostia'da, dükkanda hayvan satıcılığı yapan ve M.S. II. yüzyıl ortalarına tarihlenen bir mezar kabartması da ele geçmiştir. Ayrıca ayakkabı, keçe satan, garsonluk yapan kadınlar da vardı, bkz. JACKSON, 1995: 92 ve 94; FANTHAM, FOLEY, KAMPEN, POMEROY, SHAPIRO, 1994: 370-371; BLANCK, 1996: 172; BLOIS-SPEK, 1997: 258, 378 ve 381; ARTHUR, 1984: 13; GOULD, 1986: 51; ERDOĞAN, 1986: 61-65; MacMULLEN, 1980: 212-217'de, İtalya dışında resmi görevlerde yer alan bazı kadın örneklerini verir, dokumacılık üzerine FAZLIOĞLU, 1997: 1-2, Çatalhöyük'te yapılan kazılar sonucu M.Ö. 6.000'lere giden dokumacılığın, Kıbrıs, Girit Adası ve Kıta Hellas'da M.Ö. 5.500'lerden itibaren başladığına dair bulgular ele geçmiştir; ayrıca bkz. Hom. II. 6, 490-495 (İlias'da geçen aynı ifadelerle bkz. Od. 21, 350-355).

Encolpius'un tanımadığı yaşlı bir kadına bir şey sormak için “anacığım” olarak çevirebileceğimiz *mater* kelimesi ile seslenmesi, yabancı bir erkeğin yaşlı bir kadından bilgi alabileceğini göstermekte ve bu sözcüğün de saygı ifadesi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁷⁰⁸ Bunlardan başka romandan bir kadının ya da belki de bir kızın yakını olan bir erkekle beraber çarşıya alışverişe çıkabildiği anlaşılmaktadır.⁷⁰⁹

Ayrıca kadınların o dönemde takma kaş ve peruk kullanmakta olduklarını da öğrenmekteyiz.⁷¹⁰

Romandan çıkardığımız bir diğer toplumsal olay kadının kocasının cenazesinde bulunduğu ve cenazede kadın erkek birarada olduğudur. Kadın yası boyunca oruç tutardı. Petronius, eserinde eleştiri olarak, cenazede bile kadının sahte gözyaşları döktüğünü yazar.⁷¹¹

Romanda kadınların ahlaki düşüş içinde oldukları sıkça belirtilir. Namusuna gelen leke yüzünden intihar eden, bilinen ilk Romalı iffetli kadın örneği olan Lucretia üzerine bile romanda “eğer Lucretia isen Tarquinius'u buldun” sözünün geçmesi, o günün değer yargılarının ne kadar değiştiğini gösteren bir ölçü olabilir.⁷¹²

⁷⁰⁸ Petr. 7, 2-3: “*mater, numquid scis ubi ego habitem?*”.

⁷⁰⁹ Petr. 12, 8-10: *nec diu moratus rusticus quidam familiaris oculis meis cum muliercula comite* (metinde başı açık mı, örtülü mü anlaşılmamakta, çünkü “*opertus*” örtülü, “*apertus*” açık demek, krş. 14, 17: *mulier operto capite*).

⁷¹⁰ Petr. 110, 2-14; ERDOĞAN, 1986: saçları dökülen kadınlar parayla başka kadınlardan saç satın alarak peruk yaparlardı; ayrıca bkz. BLANCK, 1996: 137-138

⁷¹¹ Petr. 42, 5: *fui enim hodie in funus* ve 15-21 *Tamen bene elatus est, vitali lecto, stragulis bonis. Planctus est optime- manu misit aliquot- etiam si maligne illum ploravit uxor. Quid si non illam optime accepisset! Sed mulier quae mulier mulvinum genus. Neminem nihil boni facere oportet; aequae est enim ac si in puteum conicias*; Bir cenaze töreni olduğunda aile içindeki kadınların da erkeklerin ardından gömmeye gittiklerine dair bkz. Ter. And. 117-119; Phorm. 95-98; genelde bir kadın, ailesini kaybetmesi durumunda ya da dul kalmasıyla kendi özgürlüğünü elde ederdi ve bu da kadınlarca istenilen bir şeydi, bkz. BALSDON, 1974: 36.

⁷¹² Petr. 9, 11-12: *Si “Lucretia es” inquit “Tarquinium invenisti”*; M.Ö. V. yüzyılda yaşanan, Lucretia'nın öyküsü şöyledir: Bir savaş zamanı, saray mensuplarından Etrüsklü Sextus Tarquinius ile Tarquinius Collatinus içkili bir ortamda eşlerini överken kimin ne yaptığını kontrol etmeye karar verirler. Saraya varınca, Lucretia hariç diğer hanımları bir ziyafette genç arkadaşlarıyla vakit geçirirken bulurlar. Kısa bir süre sonra, fırsatını bulan Sextus Tarquinius, Lucretia'ya, biriyle zina halindeyken öldürüldüğü sanılsın diye kadının uşağını da öldürüp, onun çıplak vücudunun yanına yatacağı tehdidinde bulunarak tecavüz eder. Lucretia, başına gelen olaydan sonra kocasına ve babasına haber gönderip gelmelerini rica eder, “ne gerektiğine sizler karar vereceksiniz,” der. Kocas ve babası, Lucretia'ya suçun kendisinde olmadığını söyleyerek teselli etmeye çalışırsalar

Petronius'un zamanındaki toplumsal ahlaksızlığın ölçütü olarak romanda bir kadının bir erkeğin kaldığı hana gitmesini, köle bir kızın bir erkeği herkesin yanında okşamaya çalışmasını, Eumolpus'un kadınların şehvete düşkünlüğü üzerine konuşmasını ve romanda aralarında "Ephesoslu Kadın" öyküsü de dahil bazı öyküleri anlatmasını, din ve büyü işleri ile uğraşan tapınak görevlisi Oenothea ve Proselenos isimlerindeki iki kadının sarhoş halde şehvete kapılıp Encolpius'un üzerine atılmalarını örnek gösterebiliriz.⁷¹³ Ayrıca Philomele adındaki bir kadının gençliğinde pek çok erkeği kendine bağlayarak servet edinmesi, yaşlılığında ise (bir) kızı(nı) ve oğlu(nu) çocuksuz yaşlılara satarak geçinmesi de örnek gösterilebilir.⁷¹⁴

Petronius, ayrıca tespit ettiği sosyal bir çelişkiyi de, romanında Encolpius ile Kirke'nin hizmetçisi olan köle kız Chrysis'in aralarında geçen bir konuşmayla ortaya koyar. Köle kız bazı kadınların erkek köle ya da hizmetkar görmedikçe tutkularının uyanmadığını söyler. Arena'nın ya da toz içindeki bir katır sürücüsünün ya da sahnede gösteriş sergileyen bir oyuncunun bazı kadınları tahrik ettiğini, kendi sahibesi olan Kirke'nin de bunlardan biri olduğunu ve halktan istediği kişiyi elde ettiğini belirtir.⁷¹⁵ Bir köleyi andıran Encolpius'un, sahibesinin mi, yoksa kendisinin mi onu sevdiği sorusuna yanıt olarak hizmetçi kız, bir köle ile asla yatmadığını, evli kadınların ise erkek kölelerin kamçı izlerini bile

da, Lucretia iffetsiz yaşamaktansa intiharı tercih eder, bkz. Liv. 1, 57, 1-58, 12; FANTHAM, FOLEY, KAMPEN, POMEROY, SHAPIRO, 1994: 244'da, Lucretia'nın yaptığı bu hareketle Roma'da bir kadından beklenen ya da kadın için önemli olan erdemin "iffet" (*pudicitia*) olduğu ve elimizdeki Romalı ilk iffetli kadın örneği olduğu belirtilir; Lucretia'nın geç bir saatte evinin salonunda hizmetçileriyle birlikte dokuduğu yünle meşgul olması için bkz. Liv. 1, 57, 9; Ov. Fast. 2, 740-741; RICHLIN, 1984: 68-69, Lucretia'nın yünle meşgul olması, ideal davranış örneğini oluşturmaktadır.

⁷¹³ Petr. 16, 10-13: *Quaetillae, cuius vos sacrum ante cryptam turbastis. Ecce ipsa venit ad stabulum petitque ut vobiscum loqui liceat...nec accusat errorem vestrum nec punit*; 20, 4-5: *ancilla quae Psyche vocabatur, lodiculam in pavimento diligenter extendit.*; 110, 17-112, 36; 138, 10-11: *aniculae quamvis solutae mero ac libidine essent, eandem viam tentant.*

⁷¹⁴ Petr. 140, 1-36. Olasılıkla metinde geçen (140, 3) *filium filiamque* ifadeleri bu çocukların Philomela'nın kendi öz çocukları olduğu kanısına yol açmaktadır. Kanımızca bu çocuklar başkalarına aitti.

⁷¹⁵ Petr. 126, 14-20; *Quaedam enim feminae sordibus calent, nec libidinem concitant, nisi aut servos viderint aut statores altius cinctos. Harena aliquas accendit autperfusus pulvere mulio aut histrio scaenae ostentatione traductus. Ex hac nota domina est mea: usque ab orchestra quattuordecim transilit et in extrema plebe quaerit quod diligit*; Romanın başka bir yerinde, sahibesi zorlamışsa, köle bir kahyanın efendisinin karısı ile yakalandığında burada kölenin ne suçu olduğu belirtilir, bkz. Petr. 45, 20-25.

öptüklerini söyler. Chrysis kendisinin hizmetçi olmasına karşın atlı (*equites*) olmadıkça kimse ile bir arada olmadığını belirtir. Bunun üzerine Encolpius bir hizmetçinin, evli bir kadının yani bir *matrona*'nın gururuna, evli bir kadının ise bir hizmetçinin adiliğine sahip olduğunu vurgular.⁷¹⁶ Böylece, Petronius toplumda uzun süredir yaşanan bir çarpıklığı oldukça başarılı bir biçimde yansıtır.

Petronius genelevler üzerine de bilgiler verir. Bazı kadınlar kendi gerçek adlarını gizleyerek, takma adlarla buralarda çalışırlardı. Hatta bu işle ilgili bazı adamlar, ellerinde kadınların meslek adlarının ve yanlarında fiyatlarının yazılı olduğu kağıtları gizlice müşteri olabileceklerini sandıkları kişilere gösterirlerdi.⁷¹⁷

Bundan başka romanda zina olayı ile ilgili ifadeler de rastlamaktayız. Örneğin hamamcı ile ilişkiye giren azatlı bir kadın anlatılır. Trimalchio'nun bir dostu olan Nicerotis de köle iken bir hancının karısı ile kurduğu ilişkiyi anlatır. Bunun yanında romanda aşkın, tanrıları bile etkilediği, Zeus'un bile gökyüzünde sevgili bulamayıp kimseyi incitmeden yeryüzünde günah işlediği belirtilir.⁷¹⁸

⁷¹⁶ Petr. 126, 23-32: "Ego adhuc servo nunquam succubui, nec hoc dii sinant, ut amplexus meos in crucem mittam. Viderint matronae, quae flagellorum vestigia osculantur; ego etiam si ancilla sum, nunquam tamen nisi in equestribus sedeo." Mirari equidem tam discordem libidinem coepi atque inter monstra numerare, quod ancilla haberet matronae superbiam et matrona ancillae humilitatem.

⁷¹⁷ Petr. 7, 9-8, 7; fahişelerin takma ad kullandıkları üzerine Petronius'a atfedilen yazılardan bkz. WARMINGTON, 1987: 430, 5 nolu açıklamaya; Roma'da ise Cumhuriyet döneminin sonlarından itibaren kentte bulunan fahişelerin çoğu Suriye ve Mısır'dan gelen yabancı kadınlardı. Sokaklarda yürürler ya da genelevlerde müşteri beklerlerdi, genelde *Subura* ve *Circus Maximus*'da otururlardı. Geç imparatorluk döneminde Roma'da 45 genelev bulunmaktaydı ve bu evler *aedilis*'lerin denetimi altındaydı. Fahişeler makyajlı, zina yapan kadınların da giyindikleri gibi kısa tunik ve toga giyerlerdi, ayak bileklerine de takı takarlardı. Geneleve köleler gibi aşağı sınıftan kişiler ve fakirler giderdi. Bununla beraber iyi aileden genç erkeklerin böyle yerlerde cinsel eğitim almaları toplumda normal karşılanmaktaydı, bkz. BALSDON, 1974: 224-226 ve 252; ERDOĞAN, 1986: 58-59; ayrıca bkz. Prop. 2, 23, 21; bulundukları yerler için bkz. Iuv. 3, 65; Mart. 3, 82, 2; 11, 61, 3; giysileri için Ov. A.A. 1, 31ff; 3, 169-192; Pont. 3, 3, 51-52; gençlerin geneleve gitmesi konusu ile ilgili olarak bkz. Cic. Cael. 48, 50; Plaut. Poen. 829-834; makyaj için bkz. Plaut. Mons. 248-278; DEIGHTON, 1995: 28; BAUMAN, 1994: 26'da, M.Ö. 295 yılında *consul* Fabius Gurgus'in fahişelere ceza getirdiğini yazar.

⁷¹⁸ Petr. 53, 19-21: *iam nomina vilicorum et repudiata a circitore liberta in balneatoris contubernio deprehensa et atriensis Baias relegatus*; 61, 15: *amare coepi uxorem Terentii coponis*; 83, 14-16: *Ergo amor etiam deos tangit. Iuppiter in caelo suo non invenit quod diligeret, sed peccaturus in terris nemini tamen iniuriam fecit.*

Yazar, ahlaksızlık suçu işlenmesine, suçun kızın babasında olduğu görüşünü dile getirir.⁷¹⁹

Eski erdemli kadın üzerine övgü dolu sözleri Trimalchio'nun dostlarından biri olan Phiteros dile getirir. Phiteros, eskiden *stolata* yani *stola* giyen kadınların çıplak ayakla tepeye çıktıklarını, başları açık, temiz düşünceli olduklarını ve

⁷¹⁹ Petr. 45, 18-32; Burada bir babanın *patria potestas*'ına atuf vardır. Herşeyden önce ailenin reisi, yani *paterfamilias*'ı baba idi. Baba, başında bulunduğu hem kişileri hem de mal ve mülkleri, ayrıca hayvanları, köleleri ve yandaşları içine alan *familia* denen aile üzerinde her türlü yetkiye, yani *patria potestas*'a sahipti. Ailedeki sosyal kontrolü elinde tutardı. Bir babanın sahip olduğu bütün haklar, ölümüyle son bulur ve erkek çocukları sırasıyla aile reisi olurdu (Hellen toplumunda ise evlenen oğul babasının yetkisinden çıkar, kendi yetkisini edinirdi). *Patria potestas*'ın yetkileri arasında, doğan çocuk üzerinde yaşam ve ölüm hakkı vardı. Böyle bir kararı almasında ekonomik kaygıların yanında çocukların sakat ya da çirkin görünümde doğmuş olmaları da etkendi. Bir babanın çocuğunu evlendirme ve boşama yetkisi vardı. Cumhuriyet ve erken imparatorlukta, kadın suç işlediğinde toplumsal değil, aile içi özel bir kanuna bağlıydı ve ceza verme konusunda babalar kocalardan öncelik hakkına sahipti. Eski gelenekte kadına ceza kocası ve kadının ailesi tarafından verildi. XII Levha Yasası'nın kocaya, karısından anahtarları teslim alması hakkını tanımasıyla, aile içi ceza verme geleneği kırılmıştır. Ayrıca savaşlar nedeniyle kocaların uzun süre uzakta olması, kadının, kendi yetkisini ele geçirmesinde etkili olmuştur. Bunun sonucu, gündelik hayatta aile içinde babanın kesin yetkinliği olan *patria potestas* etkisini yitirmeye başlamıştır. Augustus döneminde ise çocuk doğurarak ailenin ve toplumun varolması için devletin kadınlara ihtiyacı vardı. Çünkü Roma'nın sınırlarının genişlemesiyle birlikte askere ihtiyacı vardı. Iulia yasasına göre 20-60 yaştaki erkeklerin ve 20-50 yaştaki kadınların evlenmeleri gerekmektedir. 20-50 yaş arasındaki çocuksuz kadınların ceza görme durumu vardı. Kadın, kocası ölmüşse bir yıl, kocasından boşanmışsa altı ay sonra yeniden evlenmeliydi. Zina dahil bazı suçlar ise mahkeme kararına bağlanmasıyla, artık bir babanın işlediği suçtan dolayı kızını öldürmesi kısmen elinden alınmış sayılmaktaydı. Augustus'tan itibaren zina halinde yakalanan bir kadın ve sevgilisi farklı adalara sürgün edilirdi. Ayrıca yakalanan erkek, servetinin yarısını, kadın ise üçte birini ve çeyizinin de yarısını kaybederdi. Zina yapan kadın özgür bir Romalıysa yeniden evlenemezdi. M.S. II. yüzyıldan itibaren ise, olasılıkla hukuken *patria potestas* son bulmuştur. Hadrianus zamanında ise evli bir kadının vesayete ihtiyacı olmayacaktı, bir babanın da kızını zorla biriyle evlendirmeye yetkisi yoktu, bkz XII Levha Yasası, IV, 1 için bkz. WARMINGTON, C. III, 1993: 440; ERDOĞAN, 1986: 60; BAŞMAN, 1987: 8, ayrıca s. 79, İmparatorluk devrinde kız evlad ilk zamanlardakinden çok daha yumuşak bir *patria potestas*'a sahipti; CARCOPINO, 1991: 97; LEE, 1949: 58 (76-77); BLANCK, 1996: 185-186; BOUVRIE, 1984: 94; POMEROY, 1976: 217-220, 226; CROOK, 1967: 116; BALSDON, 1974: 45, 72, 179, 217-222; LAKEY, 1992: 123 ve 134; CARCOPINO, 1991: 90, 109; ERDOĞMUŞ, 1992: 120-126; FANTHAM, FOLEY, KAMPEN, POMEROY, SHAPIRO, 1994: 219; HARRIS, 1994: 3 ve 5; DUPONT, 1997: 103-104; RAWSON, 1992: 34, 53-54 dipnot 91, *Lex Iulia* ve *Lex Popia Popaea* kadını her türlü gözetim altında olmaktan kurtarmıştır, RAWSON, 1996: 10-12; ARJAVA, 1996: 28 ve 77; CORBIER, 1996: 52; ARJAVA, 1998: 153; s.147, Geç Roma yasa ya da *codex*'lerine göre etkisi sona ermiş olan *patria potestas* üzerine bir işlem yapılmazdı; s.153-154, fakir aileler arasında *patria potestas* yasalardan habersiz sürdürmüştür, bir babanın çocuğunu öldürme yetkisinin elinden alınması örneği için bkz. EYBEN, 1996: 121-123; boşanmada bir babanın rolü için bkz. yuk. s.43, dipnot 159; GOULD, 1986: 43'de, Hellen dünyasında ise evlenmemiş kız evlat, babasının, erkek kardeş ya da kardeşlerinin ya da baba tarafından dedesinin kontrolü altında olurdu. Evli ve de kocası ölmüşse, kadının, kendi çocukları üzerinde yetkisi olurdu. Babası hayattaysa, ona tabi olurdu. Ayrıca istediği takdirde, bir baba, kızının evliliğini bozabilirdi; CORBIER, 1997: 182 ve 187, Augustus Iulia ve Tiberius'u eşlerinden boşatarak birbiriyle evlendirirken *patria potestas* yetkisini

Zeus'a yağmur için yalvardıklarında derhal yağmurun yağdığını belirtmesi eski kadınların erdemine duyulan özlemi vurgular, artık böyle şeylerin olmadığını belirtir.⁷²⁰

Petronius'a ait olduğu anlaşılan şiirlerde yer alan kadınla ilgili cümleler ise şunlardır: Bir şiirinde, kadının yasal bir miras gibi sevilmesi gerektiğini ama mizahi bir şekilde kendi servetimni her zaman sevmeyi istemediğini belirtir.⁷²¹

Bir diğer şiirinde güzel görünmek isteyen kadının yeterince güzel olmadığını yazar. Ona göre, güzel görünmek isteyen bir kadın, davranış olarak sıradan şeylerle kendisinden memnun kalmayandı.⁷²²

Bir başka şiirinde ise “tatlı Martia’m” dediği bir kadının sevgisinden duyduğu memnuniyeti dile getirir.⁷²³

uygulamıştır; HARRIS, 1994: 7 ve 15, Tiberius, ahlaksız davranışlar söz konusu olduğunda kadınlar üzerine bazı durumlarda aile konseyinin karar almalarına izin vermiştir.

⁷²⁰ Petr. 44, 41-44: *Antea stolatae ibant nudis pedibus in clivum, passis capillis, mentibus puris, et Iovem aquam exorabant. Itaque statim urceatim plovebat: aut tunc aut nunquam*; ayrıca stola için bkz. yuk. s.60, dipnot 237.

⁷²¹ WARMINGTON, 1987: 410/78 P.L.M. B.XXXIV (5).

⁷²² y.a.g.y.: 418/89 P.L.M. B.XXXI(16).

⁷²³ y.a.g.y.: 422/93 P.L.M. B.XLIII(20).

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Yazınsal anlamda *satura*, vezinli yazılması nedeniyle, bir şiir türü olarak benimsenmiştir. Horatius, *satura*'nın şiir sayılıp sayılmayacağı üzerine bir tartışma açmış, görüşünü açıklamayı sonraya bırakmışsa da bu konu böylece kalmıştır.⁷²⁴ Bu da, *satura*'nın şiir olarak kabul edilmesinin, o dönem için de bir tartışma konusu olabildiğini gösterir. Lucilius'tan itibaren *satura* bir şiir türü olmakla birlikte dizelerin uzun olması nedeniyle düzyazıya yakındır.⁷²⁵ Her bir *satura* bir şiirden uzun ama bir kitap oluşturmayacak kadar kısadır. Bu yüzden Horatius eseri için “kitapçık” kelimesini kullanmıştır.⁷²⁶

Yazınsal olarak *satura* türünün kökeni iki unsura dayanmaktadır. Biri çeşitliliğini, diğeri alay yönünü oluşturur. Farklı konuların aynı kitapçıkta iç içe ele alınmış olması nedeniyle, *satura* türünde oluşan çeşitlilik, bereket törenlerinde tanrı ve tanrıçalara sunulan ilk ürün ve meyvelerin biraraya getirilmesiyle oluşan topluluğu niteleyen “dolu” anlamındaki *satur* sıfatının dişil hali olan *satura* kelimesinden kaynaklanmaktadır.

Yazınsal olarak alay, gerek hasat sonunda yapılan, gerekse hasat sonrasına denk düşen düğün, ayrıca yeni yıl gibi neşe ve eğlence içeren kutlamalarda eğlenmek ve gülmek amacıyla insanların birbirini taklit etmesine dayanmaktadır.

Satura türünü Roma yazınına katan kişi Ennius, yazınsal niteliğini kazandıran kişi ise Lucilius olmuştur.

Satura yazarlarında ise şu özellikler görülmektedir: Yazarlar çeşitli konular üzerine kendi düşüncelerini ifade etmişlerdir. Lucilius dışındaki yazarlar, bazı *saturalarını* diyalog şeklinde yazmışlardır. Ennius'un yazdıkları, alaydan çok çeşitli konular üzerine farklı vezinlerle yazılmış, piyes türü kısa şiirler olarak tanımlanabilir. Çeşitlilik yönü ağır bastığı için Ennius şiirlerini *poemata per*

⁷²⁴ Bkz. s.77, dipnot 314.

⁷²⁵ Bkz. s.34, dipnot 112 ve s.77, dipnot 312.

⁷²⁶ Bkz. s.79, dipnot 309.

saturam olarak tanımlamakla, *satura* kelimesini ilk defa yazınsal bir terim olarak kullanmış olmaktadır.

Lucilius'un yazdıkları da çeşitli konular üzerine farklı vezinlerle yazılmış şiirlerdir. Yazdıklarında, soylu olmasının vermiş olduğu rahatlık ya da güvenle alaya alma yönü ağırdır. Daha sonra şiirlerinde kullandığı vezinleri teke indirerek sadece *heksametron* vezniyle yazmıştır. Yazılarında, kendisiyle ilgili bilgiler de vermiştir. *Sermones* ya da *carmina per saturam* denilen yazıları için Lucilius, şiirler diye çevrilen *poemata* ve *versus*, oyun ve sohbetler diye çevrilen *ludus ac sermones* ve doğaçlama diye çevrilen *schedium* kelimelerini kullanmıştır.

Varro, *Menippeae Saturae* tarzında yazmıştır. Varro, farklı farklı başlıklar altında, felsefe de dahil olmak üzere çeşitli konuları ele almıştır. Varro'nun yazım tarzı bakımından alaydan çok mizahi yönü öne çıkmaktadır. Şiirselliği tartışılabilir. Bazı konular düz yazıya yakın yazılmıştır. Yazılarında kendisini tanıtan ifadeler de vardır. Genelde, çeşitli konular üzerine düşüncelerini belirtmiştir. Olasılıkla, Varro'dan itibaren Roma yazınında *satura*, “*per*” edatı almaksızın bağımsız bir kelime olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Horatius, yazdıklarını düz yazı şeklindeki şiirler olarak tanımlamıştır. Alaydan çok, Varro gibi hoşgörüyü sığınarak, kendisi de dahil, insanların duygu ve düşüncelerindeki kusurları dile getirdiği yazılarının, anı özelliğinin yanı sıra uyarıcı, eğitici yanı da bulunmaktadır. *Satura* kelimesini bilmesine ve kullanmasına karşın Horatius, yazıları için *charta* ve *chartae*, *opus*, *carmen*, *versus*, *genus hoc*, *ludo* ve *libellus* tanımlarını kullanmıştır. Ayrıca Horatius, Lucilius'un kullanmış olduğu *heksametron* veznini *satura* türü için özgün hale getirmiştir.

Persius'un yazıları sayıca azdır ve içerik bakımından da kapsamlı değildir. Bu nedenle eseri, “kitap” kelimesinden çok “kitapçık” olarak tanımlanmıştır. Persius'un yazıları pek fazla alay niteliği taşımamaktadır. Eser, öfkeye kapılmadan yazılmış, eleştiri içeriklidir. Suetonius'a göre, Persius yazılarında özeleştiri yapmayı düşünmüş ama bundan vazgeçmişti. Persius'un diğer yazarlardan farkı, *satura*'larının hepsi için bir önsöz yazmış olmasıdır. Ayrıca

Suetonius, Persius'un eserinden bahsederken *satura*'ları diye söz eder ki, bu da kelimenin artık kanıksanmış olduğunu gösterir.

Iuvenalis de kitapları için bir önsöz yazmıştır. Eseri retorik etkisiyle sert eleştiri ağırlıktadır. Diğer yazarlar, herbir *satura*'sında çeşitli konulara değinirken, Iuvenalis, en uzun olan altıncı *satura*'sında sadece kadın konusunu ele almıştır.

Petronius ise bir roman yazmıştır. Konuları içiçe, oldukça başarılı bir biçimde işlemiştir. Eseri hem alay, hem eleştiri, hem de bir tür pornografi olarak tanımlanır. Eserin adı olan *Satyricon* iki anlam içerir. *Satyr* olarak, Hellen mitolojisindeki şehvete düşkün yaratıklar, *satur(a)* diye alınırsa, alay, eleştiri ve çeşitlilik akla gelecektir ki, her ikisi de romanın kurgusunda bulunmaktadır.

Tüm *satura* yazarlarının Hellen dili ve kültürü üzerine bilgilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Ama Varro ve Horatius'un Hellen yazını diğer yazarlardan daha iyi bildikleri görülmektedir. Yazarların hemen hemen hepsi yazılarında, yaşadıkları dönemin kusurları üzerinde durmuşlardır. Genelde, tek tek konu biçiminde değil, aynı yazı ya da başlık altında çeşitli konuları içiçe işlemişlerdir. Yazılarında genellikle siyaset, ekonomi, ahlak, eğitim ve felsefe gibi konularla ilgili sorunları kendi görüşlerini katarak ele almışlardır. Övgüyle bahsettikleri çok az konu vardır.

Kadın konusu da *satura* türüne uygun olarak yazarlarca alay ve eleştiri şeklinde ele alınmıştır. Fakat, Iuvenalis dışında hiçbir yazarın sistemli bir şekilde kadını ele almadığı görülmektedir. Iuvenalis'in altıncı *satura*'sında bütün olumsuz yönleriyle kadın, özellikle de evli kadın ele alınmıştır. Ayrıca Iuvenalis, yazılarında, bir kadın karakter oluşturarak, kendisinin eleştiri getirdiği konulara karşılık kadınlara savunma hakkını vermiştir.

Lucilius ve Varro Cumhuriyet Döneminin, Horatius Augustus döneminin, Persius, Iuvenalis ve Petronius Nero döneminin yazarlarıdır. Lucilius'dan Iuvenalis ve Petronius'a, yani cumhuriyet yönetiminin egemen olduğu M.Ö. II. yüzyıldan Augustus sonrası, yani M.S. II. yüzyıla uzanan dönemde Roma

kadınında değişen ya da değişmeyen ya da yeni çizgisi, *satura* yazarlarının ifadelerinden farkedilmektedir.

Yazarların özel hayatlarıyla ilgili, eldeki bilgilere göre Varro hariç diğerlerinin evli olmadığı anlaşılmaktadır. Evliliğe karşı tavır alan Lucilius'un ve aşk hayatı bakımından hüsrana uğramış olsa da, kadın ve aşk üzerine kırıncı sözler söylemeyen Horatius'un cinsel hayatları yazılarına yansımıştır. Çok genç bir yaşta ölen Persius'un özel yaşamı üzerine bilgi bulunmamaktadır.

Yazarların, kendi dönemlerine ilgili ifadelerinden kadına yönelik düğün, çeyiz, hakaret-dayak, boşanma, cenaze töreni üzerine bilgiler, ayrıca evlilik, zina, yosma-fahişe-odalıklar, kadınsı erkekler, sokağa çıkma, meslek hayatı, lükse ve süse düşkünlük, yaşlı kadın, falcı ve büyücüler, şarap içme, anne-üvey anne, miras-vesayet, dili üzerine eleştiri ve görüşlerini öğrenmekteyiz. Yazarların en fazla yakındıkları ve ortak noktalarda buluştıkları konu zina ve evlilik hayatıdır.

Aşağıda *satura*'lardan elde edilen bilgiler başlıklar halinde incelenmiştir:

a) Düğün

Satura yazarları aracılığıyla, düğün adetleriyle ilgili olarak, gelinin başında Ceres bantı, yüzünde kırmızı bir peçe, belinde kuşak olduğunu, evlilik anlaşmasının yapıldığını ve gelinin parmağına teminat olarak yüzük takıldığını, evliliğin kutsanması için bir kahinin bulunduğunu, ziyafet verildiğini, hediyelerin sunulduğunu ve yeni çifte mutluluklar dilendiğini, gelin meşalelerinin taşındığını, gerdek yatağının süslendiğini, yeni çiftin eşikten geçtiğini ve evlerinin kapısına bir çelengın asıldığını, ilk gece çiftin yakınlarının kapının dışında beklediklerini öğrenmekteyiz.⁷²⁷

⁷²⁷ Bkz. s.58, 116 ve 157 dipnot 231, 232, 233, 513, 702, 703.

b) Çeyiz

Evliliklerde çeyiz vardı ve miktarı kız tarafının yükümlülüğündeydi.. Çeyizsiz gelen kızın neredeyse odalık konumunda sayıldığı gözönüne alınırsa, kadının evlilik itibarı çeyizinin miktarına bağlı olabilmekteydi. Çeyiz bakımından zengin olsa da kadın kocasına itaat etmekteydi.

Kadının getirdiği çeyiz kocanın sermayesi sayılırdı. Kadın, boşanma durumunda çeyizini geri alabilme hakkına sahip olduğundan, bunu kocasına karşı koz olarak kullanabilmekteydi. Olasılıkla, Horatius ve Iuvenalis'in yaşı ne olursa olsun çeyizine güvenen kadından, Varro çeyizin abartılı olmasından bu nedenle hoşlanmamaktaydılar.⁷²⁸

c) Evlilik

Evliliklerin çöpçatan kadınların aracılığı ile yapılabileceğini ve kızların küçük yaşta evlendirildiklerini öğrenmekteyiz.

Varro evlenilmesi gerektiği inancına sahipken, Lucilius, Iuvenalis ve Petronius evliliği bir sıkıntı ve bela olarak gördüklerini belirtirler. Kadının baskıcı olması, çeyizine güvenmesi, güzelliğine, süsüne ve lüksüne düşkün olması, tartışmalara yol açması, ağlayarak kocasını etkilemeye çalışması, zinaya yatkın olması, çocuk doğurmayı istememesi, sürekli hediyeler beklemesi, kocasına ilgi göstermemesi, duyarsız kalması, boşanmayı adet haline getirmesi, gerektiğinde kocasını bile zehirlemeyi göze alacak kadar zalim olması gibi davranışlarda bulunması erkeklerin evliliğe sıcak bakmamasına etken oluşturmaktadır.⁷²⁹

d) Hakaret ve Dayak

Lucilius'da "annesinin onu ön tarafından değil, arka kısmından doğurdu" cümlesi dışında hakaret içeren sözler bulunmamaktadır. Varro'nun yazılarında da sadece bir kadın için kullandığı "merhametsiz" kelimesi dışında, küçültücü sözlere rastlanmamaktadır. Horatius, şiirlerinde ad vererek hakaret ettiği tek kadın

⁷²⁸ Bkz. s.57, 90, 116, 132 dipnot 230, 366, 367, 514, 581.

⁷²⁹ Bkz. s.34, 40, 44, 45, 56, 62, 101, 105, 107, 117, 120, 121, 123, 130, 133, 146, 145, 155 dipnot 119, 148, 164, 167, 222, 241, 423, 445, 466, 518, 519, 528, 529, 530, 533, 541, 574, 583, 634, 644.

Cleopatra'dır. Şair, Cleopatra'yı "fahişe" ve "ölüm getiren canavar" olarak tanımlar. Iuvenalis de, küçümseme amacıyla, kadınları kasıklarına ve tutkularına düşkün olarak tanımlamaktadır. Petronius'un romanında, karısına öfkelenen Trimalchio'nun herkesin içinde karısına "mankafa," "zehirli yılan" demesi bu konuya örnektir.⁷³⁰

Lucilius'un bir dostuna, çabuk öfkелendiğini, bu yüzden ellerini kadından uzak tutmasını söylemesi, şairin kadının dövülmesinden yana olmadığını göstermektedir. Petronius da, kadının küçük bir olay nedeniyle de olsa, aile reisi olan kocası tarafından şiddete maruz kalabildiğini yansıtabilmek amacıyla romanına, Trimalchio'nun herkesin ortasında karısına hakaret ederek bir şeyler fırlatması olayını katmış olabilir.⁷³¹

e) Zina Üzerine

Gümüş Çağından beri süregelmekte olan zina olayında suçlu bulunan kadın ölüm dahil ağır cezalara maruz kalmaktaydı.

Hiçbir haklılık payı gözetmeksizin, ele aldığımız yazarlar zinayı kınamaktaydılar. Lucilius ve Varro tarafından zina, aileyi, yatak odasını kirleten leke olarak tanımlanmıştır. Evli kadınlarla da ilişkisi olan Horatius, zina üzerine kendi dönemiyle ilgili yorumda bulunmaz, bu konuda mitolojiden Helene ve Paris'in ilişkisini örnek göstererek, geçmişte mutlaka zina yapan başkalarının da olduğunu belirtir. Horatius, zinayla ilgili kadının maruz kaldığı cezalardan çok olarak, zina yaparak canını ve malını tehlikeye atan erkek örnekleri verir.⁷³²

Erdemli bir kadının nadide bir kuşa benzetilmesi, zinanın ne kadar yaygın olduğuna dikkat çekilmiştir. Augustus'tan itibaren zina öyle yaygın hale gelmişti ki, köylü kadınlar, yeni gelinler, hatta nişanlılar bile zina yapmaktaydı. Vesta bakireleri bile iffetsizlikle suçlanmaktaydı. Zina için gebelik riskini ortadan kaldırmak için hadımlar tercih edilmekteydi. Sohbetlerde marifetmiş gibi zinayla ilgili anılar anlatılmaktaydı. Zinanın yaygınlaşması aile hayatının kalmamasına,

⁷³⁰ Bkz. s.44, 61, 88, 127, 155 dipnot 162, 240, 355, 559, 595.

⁷³¹ Bkz. s.44, 155 dipnot 161, 595.

⁷³² Bkz. s. 87, 90 dipnot 361, 362.

ahlak anlayışının değişmesine, ayrıca babanın otoritesi olan *patria potestas*'ın etkisini yitirmesine bağlanır .⁷³³

f) Yosma, Fahişe ve Odalıklar

Genelde yazarlar bu tür kadınlar için hakaret içeren sözler söylememişlerdir. Toplumda fahişelere gidilmesinin hoş karşılanmadığını, aile reisinin eve odalık getirmesinden dolayı evde huzursuzluk çıktığını öğrenmekteyiz. Yosmalarda erkeği cezbeden yanların olduğunu, bu yüzden bir yosmaya gidecek diye annelerin çocukları için, gelinlerin kocaları için endişelendiklerini öğrenmekteyiz. Bunun yanı sıra, yaşlanmakla geçim kaynaklarını kaybettikleri için yosmalar yoksullaşırlardı. Bu yüzden çoğunun, bazı çocukları ve gençleri aynı yolda çalıştırarak geçimlerini sağladıkları anlaşılmaktadır. Genelevlerde gerçek adlarını gizleyerek takma adlarla fahişelik yapan kadınların olduğunu, bunları pazarlayan erkeklerin, ellerindeki, kadınların takma adlarının ve fiyatlarının yazılı olduğu kağıdı uygun gördükleri kişilere gösterdiklerini öğrenmekteyiz.⁷³⁴

g) Kadınsı Erkekler

Lucilius bu tip kişilerden sakalsız er-dişiler diye bahseder. Iuvenalis ise bu tür davranışı bulaşıcı bir hastalık olarak görür. Petronius da, bir eşcinsel olan Encolpius'un ağzından, bu tür ilişkide, kadınlık görevini üstlenenin de aslında bir erkek olduğunu, ama bir kadın gibi davrandığını küçümseyici bir dille ifade eder.⁷³⁵

Oğlancılığın Roma toplumunda yaygın olması nedeniyle bedenlen güzel bir oğlan çocuğuna sahip olan anne ve babalar oğullarının böyle bir duruma düşürülmelerinden endişe duymaktaydılar. Çünkü bu konuda tacize uğrayan çocuklar vardı.⁷³⁶

⁷³³ Bkz. s. 127, 128, 129, 132, 162 dipnot 557, 558, 561, 565, 571, 580, 719.

⁷³⁴ Bkz. s.44, 83, 121, 160, 161 dipnot 163, 337, 529, 714, 717.

⁷³⁵ Bkz. s.34, 106, 139 dipnot 118, 464, 606.

⁷³⁶ Bkz. s.105, 139 dipnot 446, 605.

h) Lükse ve Süse Düşkünlük

Toplumda lükse düşkünlük yüzünden Roma kenti yıkılmaya yüz tutmuştu ve kadınların ahlak anlayışını değiştirmişti. Kadınların süse ve lükse aşırı düşkünlükleri hastalık olarak tanımlanmaktaydı. Kadınlar mali durumlarına bakmaksızın savurgan davranışlarda bulunmaktaydılar. Sürekli hediyeler beklerlerdi ve para hırsına kapılmışlardı. Mücevherlere olan ilgi kadınlarda olduğu kadar erkeklerde de yaygınlaşmıştır.⁷³⁷

ı) Yaşlı Kadınlar

Genel olarak yaşlı kadınların itici bulunduğu anlaşılmaktadır. Herşeyden önce, özellikle sağlık açısından düşünüldüğünde, Antik Çağda erkek olsun kadın olsun yaşlılık kötü birşeydi. Hastalıkların yanında, çaresizlik, ekonomik güçlükler ve dahası çirkinlik kaçınılmaz bir durumdu.

Yaşlılığın yükü ağırdı. Horatius'un, tanıdığı bir yosmanın yaşlanmaya başlaması, dişlerinin sararması, yüzünün buruşması karşısında şairin sevinmesi yaşlılığın, bir kadının alabileceği en ağır ceza olduğuna örnek oluşturmaktadır. Bazı zengin, bağımsız ve de yaşlı kadınlar servetleriyle tutkularını gidermeye çalışmaktaydı. Bununla beraber yaşlı olmanın avantajları da vardı. Rahatça sokağa çıkabildiklerini, çöpçatanlık yapanlarının olduğunu, bir yabancıyla konuşabildiklerini, hatta içki içebildiklerini görebilmekteyiz.⁷³⁸

j) Falcılar, Büyücüler ve Batıl İnançlar

Roma toplumunda, batıl inançların yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Olasılıkla bundan dolayı, Iuvenalis ve Petronius'un ifadeleriyle Cumhuriyet Döneminden itibaren doğudan Syria ve Mısır'dan gelen kişilerin genellikle falcılık ve büyücülük mesleğiyle uğraştıklarını ve kadınları etkisi altına alabildiklerini düşünebiliriz. Öyle ki kadınların yıldız falına bakmadan, falcılara danışmadan hiçbirşey yapmadıklarını, hatta hasta olanların ilaç alma zamanını bile onlara

⁷³⁷ Bkz. s.60, 117, 126, 127, 145, 156 dipnot 237, 518, 553, 558, 634, 698.

⁷³⁸ Bkz. s.44, 82, 90, 159 dipnot 64, 331, 365, 708.

danıştıklarını ve zengin fakir tüm kadınların koca ve miras konusunda falcılara başvurduklarını görmekteyiz.⁷³⁹

k) Boşanma

Cumhuriyet Döneminden itibaren boşanmanın yaygınlaşmaya başladığını görmekteyiz. Buna karşın eski zamanlardan beri boşanmanın, toplumda istenilen birşey olmadığı, hatta leke sayıldığı anlaşılmaktadır. Kadının kocasına itaat etmemesinin boşanma nedeni olabileceği, kocanın karısına (evden) çıkıp gitmesini söylemesinin de boşanma sözleri olduğu anlaşılmaktadır. Iuvenalis de kocasını boşayan kadın örnekleri verir. Kadının bir kere evlenmekle yetinmediğini, boşanarak birden fazla evlilik yaptığını yazar. Beş sonbahar içinde sekiz koca alan bir kadını örnek göstererek kadınların boşanıp yeniden evlenme konusundaki uç noktayı belirtmiş olur. Kadına hukuki olarak kocasından boşanması halinde çeyizini geri alabilme hakkını verilmesi sonunda kadının rahatça boşanıp yeniden evlenme imkanı verilmiş olmaktadır.⁷⁴⁰

l) Şarap içen kadınlar

Roma toplumunda erkekler kadar kadınlar arasında da şarap içen kadına iyi gözle bakılmamaktaydı. Cezası bile vardı. Oysa Roma'da soylular arasındaki düğünlerde eskiden beri *far* ve şarap olurdu. Cezalara karşın halk arasında, her dönemde, içki içen kadın örnekleri olmuştur. *Satura* yazarlarının kadının içki içmesine karşı olmadıklarını görmekteyiz. Olasılıkla cumhuriyetin sonlarından itibaren özellikle soylu kesimden başlayarak kadının şarap içmesinin kanıksandığını söyleyebiliriz. Öyle ki, şarap içerek kadınların bazı dinsel törenleri amaçların saptırdıkları belirtilir.⁷⁴¹

⁷³⁹ Bkz. s. 13, 33, 69, 100, 105, 123, 124, 137-138, dipnot 112, 268, 422, 453, 455, 542, 543, 596, 597.

⁷⁴⁰ Bkz. s.43, 61, 133 dipnot 159, 239, 583-584.

⁷⁴¹ Bkz. s.44, 62, 97, 116, 132, 156 dipnot 64, 241, 401, 513, 582, 692.

m) Kadının Sokağa Çıkması ve Meslek Hayatı

Cumhuriyet döneminden beri kadın tiyatro ve gösterilere gitmekteydi. Bununla beraber kadının tek başına sokağa çıkması kolay değildi. Bazı kadınların yolda kocasının ardından gitmekte olduğunu öğrenmekteyiz. Yazınla da uğraşan kadınlar vardı. Iuvenalis kadınların felsefe, gramer, yazın, spor gibi erkek uğraşlarıyla ilgilenmelerinden hoşlanmaz, bu konularda kadını yetersiz görür ve bu bakımdan kadına eleştiri gelmemesine de tepki gösterir. Petronius'un romanında da Roma dışında bir kadının bir erkek eşliğinde alış verişe çıktığını, tek başına ya da kocalarıyla birlikte sebze satan ya da han işleten kadınlar olduğunu öğrenmekteyiz.⁷⁴²

n) Anne ve Üvey Anne

Varro bir kadının doğum vaktinin geldiğini anlardı. Horatius da tanrıça Diana'dan kadının doğumda çektiği acıları hafifletmesini dilemiştir. Kadının doğumunun ardından doğan çocuklara sütanne tutulurdu. Horatius'un tersine, Iuvenalis kadının düşük yapmasını ve doğumda acı çekmesini kadına verilmiş bir ceza olarak görür. Çünkü kadınlar doğum yapmamak için birtakım çarelere başvurulardı. Hatta bazı kadınlar çocuklarından nefret ederlerdi. Toplumda üvey annelerinin de olduğunu ve bunların üvey çocuklarına kötü davrandıklarını, bazan üvey çocuğuyla cinsel ilişkiye girdiğini de öğrenmekteyiz.⁷⁴³

o) Miras ve Vasiyet

Roma tarihinde, kadınların kanbağı bulunan bir vasi altında baba ve koca mirasından payları olduğunu bilmekteyiz. Cumhuriyet Dönemi sonlarından itibaren kadın ve miras üzerine, kadının haklarını gözeten yasalar oluşturulmuştur. *Satura* yazarlarında kadının varis olduğuna dair örnekler bulunmaktadır. Bununla beraber kadının miras haklarını kötüye kullanabildiğini, paraya olan düşkünlüklerinden dolayı Etiyopyalı bir çocuk doğurmayı bile göze aldıklarını,

⁷⁴² Bkz. s.42, 116, 118, 125, 158 dipnot 154, 514, 521, 548, 552, 707

⁷⁴³ Bkz. 60, 64, 86, 100, 119, 121, 129, 130 dipnot 236, 247, 348, 422, 523, 529, 566, 573.

üvey bir annenin de mirastan pay almak için çocuklarını zehirlemeyi göze aldıklarını öğrenmekteyiz.⁷⁴⁴

p) Cenaze Töreni

Satura yazarları aracılığıyla cenaze için ücretle tutulan ağıtçı kadınların olduğunu, törenden sonra ölünün anısına bir ziyafet verildiğini, mezar taşında kadının kocasının sağ tarafında betimlendiğini, ayrıca cenaze töreninde kadın erkek bir arada olunduğunu ve kadının kocasının ölüsünü öpebildiğini, ayrıca yas boyunca kadının oruc tuttuğunu öğrenmekteyiz.⁷⁴⁵

Başlıca gelirin çiftçilik olduğu Eski Roma yaşamında ve geleneklerinde kadından beklenen temel erdem iffetli olmasıydı. Kadının hafif ruhlu olduklarına inandıkları eski Romalılar, yaşam boyu vasilik altında tuttıkları kadına her alanda yasaklamalar getirmişler ve ağır cezalar koymuşlardı.

Satura yazarlarının aracılığıyla elde edilen bilgiler sonucu, Roma'da savaşların, lükse aşırı düşkünlüğün ve oluşan kozmopolit düzenin neden gösterildiği M.Ö. I. yüzyıldan beri yaşanan sosyal çöküntüden kadın da etkilenmişti. Cumhuriyetin sonlarından itibaren katı gelenek baskısı karşısında çoğu kadının, boşanma, varis olabilme, vasiyet etme, çeyizini geri alma gibi mağdur olduğu konularda edindiği haklarını kötüye kullandığını öğrenmekteyiz. Bunun yanında, böyle bir ortamda bile toplumda kadından beklenen siyaset, kültür ve eğitim hayatından uzak kalması, evlenip, kocasına, ailesine, dinine ve geleneklerine bağlı olması, ev işleri ve çocuklarıyla ilgilenmesiydi. Bunu yerine getiremeyen kadın haklılık payı gözetilmeksizin suçlu damgasını taşırdı.

⁷⁴⁴ Bkz. s.120, 131 dipnot 527, 528, 577.

⁷⁴⁵ Bkz. s.45, 52, 152, 155, 159 dipnot 166, 203, 681, 695, 711.